

Magdalena Karasek

W

**Wykładowi spójności
w tekstach pisanych
przez obcokrajowców**

Materiał egzaminów
certyfikatowych
z języka polskiego
jako obcego

JĘZYKOZNAWSTWO

TEKSTOLOGIA

**Wykładowi spójności
w tekstach pisanych
przez obcokrajowców**

Materiał egzaminów
certyfikacyjnych
z języka polskiego
jako obcego

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Magdalena Karasek

**Wykładowi spójności
w tekstach pisanych
przez obcokrajowców**

Materiał egzaminów
certyfikacyjnych
z języka polskiego
jako obcego

Magdalena Karasek – Uniwersytet Łódzki, Wydział Filologiczny
Instytut Filologii Polskiej i Logopedii, Zakład Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej
90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

RECENZENT

Anna Dunin-Dudkowska

REDAKTOR INICJUJĄCY

Urszula Dzieciatkowska

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Danuta Bąk

SKŁAD I ŁAMANIE

Munda – Maciej Torz

KOREKTA TECHNICZNA

Anna Sońta

PROJEKT OKŁADKI

Agencja Reklamowa Efectoro

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/Serggn

© Copyright by Magdalena Karasek, Łódź 2020

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2020

Publikacja jest udostępniona na licencji Creative Commons

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 4.0 (CC BY-NC-ND)

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08982.18.0.M

Ark. wyd. 14,4; ark. druk. 17,25

ISBN 978-83-8142-945-0

e-ISBN 978-83-8142-946-7

<https://doi.org/10.18778/8142-945-0>

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
1. Przedmiot i cel pracy	9
2. Charakterystyka materiału badawczego	11
3. Egzamin certyfikacyjny z języka polskiego jako obcego	16
4. Metoda opracowania materiału	21
5. Założenia metodologiczne	22
5.1. Pojęcie tekstu	22
5.2. Pojęcie dyskursu	28
5.3. Spójność tekstu jako przedmiot badań językoznawczych	30
5.3.1. Spójność jako własność stopniowalna	38
5.4. Spójność tekstu a sprawność pisania	42
6. Stan badań	44
Rozdział I	
Wykłádniki spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców ..	51
1. Powtórzenia	52
1.1. Powtórzenia jednowyrazowe dokładne	52
1.1.1. Zachowanie tej samej funkcji składniowej	53
1.1.2. Zmiana funkcji składniowej	56
1.2. Powtórzenia jednowyrazowe niedokładne	60
1.2.1. Kodowanie pojęcia za pomocą rzeczownika	60
1.2.2. Kodowanie pojęcia za pomocą czasownika	62
1.2.3. Kodowanie pojęcia za pomocą innych jednostek leksykal- nych zbudowanych na tym samym rdzeniu	63
1.3. Powtórzenia wielowyrazowe	64
1.4. Powtórzenie wyrazu w nowym otoczeniu leksykalnym	66
1.4.1. Powtórzenie skrócone o przydawkę	66
1.4.2. Powtórzenie rozwinięte przydawką	67
1.4.3. Powtórzenie z wymienioną przydawką	68
1.5. Przeciwstawienia	68
1.6. Paralelizmy składniowe	70
1.7. Nagromadzenie powtórzeń	72
2. Synonimy	76
2.1. Synonimy systemowe	77
2.2. Synonimy kontekstowe	80
2.3. Peryfrazy	82

3.	Antonimy	85
3.1.	Antonimy systemowe	86
3.2.	Antonimy kontekstowe	87
4.	Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej	88
5.	Hiperonimy i hiponimy	92
5.1.	Hiperonim – hiponim	92
5.2.	Hiperonim – kohiponimy	93
5.3.	Hiponim – hiperonim	95
5.4.	Kohiponimy – hiperonim	97
5.5.	Kohiponimy	97
6.	Zaimki	99
6.1.	Zaimek jako wykładnik pronominalizacji	99
6.1.1.	Zachowanie tej samej funkcji składniowej	100
6.1.2.	Zmiana funkcji składniowej	103
6.1.3.	Ciągi zaimkowe	106
6.1.4.	Łącuchy nawiązań	108
6.2.	Zaimek jako wykładnik prosentencjalizacji	109
6.3.	Grupy zaimkowe	115
6.3.1.	Grupa zaimkowa z powtórzeniem	115
6.3.1.1.	Zaimek i powtórzenie dokładne	115
6.3.1.2.	Zaimek i powtórzenie niedokładne	118
6.3.1.3.	Zaimek i powtórzenie skrócone o przydawkę ..	119
6.3.2.	Grupa zaimkowa z synonimem	121
6.3.3.	Grupa zaimkowa z hiperonimem	123
6.3.4.	Grupa zaimkowa z rzeczownikiem abstrakcyjnym	126
7.	Elipsa kontekstowa	130
7.1.	Zachowanie tej samej funkcji składniowej	131
7.2.	Zmiana funkcji składniowej	136
7.3.	Elipsa szerokiego kontekstu	139
8.	Partykuły	140
9.	Wyrażenia metatekstowe	147
9.1.	Sygnaly początku i końca wypowiedzi	148
9.2.	Sygnaly tematu wypowiedzi	150
9.3.	Sygnaly dygresji w wypowiedzi	151
9.4.	Sygnaly następstwa i porządku logicznego	152
9.5.	Sygnaly przeformułowania wypowiedzi	154
10.	Spójniki	156
10.1.	Koniunkcja	157
10.2.	Kontrjunktja	161
10.3.	Podporządkowanie	165
11.	Jednorodność form czasu orzeczeń	167
12.	Układ pytanie – odpowiedź	172

12.1. Układ <i>pytanie – odpowiedź</i> o spójności eksplicytnej	173
12.1.1. Konstrukcje paralelne z powtórzeniami	173
12.1.2. Konstrukcje paralelne bez powtórzeń	175
12.1.3. Konstrukcje z odpowiedzią paralelną tak/nie	177
12.1.4. Konstrukcje z odpowiedzią o charakterze metateksto- wym	178
12.2. Układ <i>pytanie – odpowiedź</i> o spójności implicytnej	178
Rozdział 2	
Rama delimitacyjna tekstów pisanych przez obcokrajowców	183
1. Zdania inicjalne	185
1.1. Zdania o treściach ogólnych	186
1.2. Zdania bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu	189
1.3. Zdania zawierające elementy metatekstowe	191
1.4. Zdania skorelowane z tematem tekstu	193
1.4.1. Zdania samodzielne konstrukcyjnie	193
1.4.2. Zdania niesamodzielne konstrukcyjnie	195
2. Zdania finalne	197
2.1. Brak wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej	198
2.2. Wyraźnie zaznaczona formuła finalna	199
Rozdział 3	
Niedostatki w zakresie stosowanych wykładników spójności w tek- stach pisanych przez obcokrajowców	209
1. Zaburzenia w zakresie stosowania zaimków	210
1.1. Niedostosowanie w zakresie kategorii rodzaju	210
1.2. Niedostosowanie w zakresie kategorii przypadku	212
1.3. Niespójność w zakresie prosentencjalnego stosowania zaimka	212
2. Zaburzenia w zakresie stosowania elipsy	214
3. Zaburzenia w zakresie stosowania leksyki	216
4. Zaburzenia powstające w wyniku braku jedności czasu	220
5. Zaburzenia powstające w wyniku braku relacji nawiązania	221
6. Zaburzenia powstające w wyniku zastosowania niewłaściwego wy- kładnika spójności	222
7. Zaburzenia powstające w wyniku braku zróżnicowania zastosowa- nych wykładników spójności	224
Rozdział 4	
Egzemplifikacje	231
1. Poziom B1	231
2. Poziom B2	237
3. Poziom C2	244

Wnioski	255
Bibliografia	265
Spis tabel	275

WSTĘP

1. Przedmiot i cel pracy

Celem pracy jest analiza mechanizmów spójności językowej w tekstach pisanych przez obcokrajowców, którzy przystąpili do egzaminu certyfikатовego z języka polskiego jako obcego oraz klasyfikacja stosowanych przez cudzoziemców wykładników spójności tekstu. Założeniem rozprawy jest prześledzenie, w jaki sposób zmieniają się sposoby wiązania wyrażeń zdaniowych w zależności od poziomu znajomości języka oraz wskazanie najczęściej popełnianych przez cudzoziemców błędów powodujących naruszenie więzi spójnościowych.

Podstawę rozprawy stanowi analiza materiałów egzaminacyjnych (prac sprawdzających umiejętność formułowania wypowiedzi pisemnej) z lat 2007 i 2008 zgromadzonych w archiwum Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego w Warszawie. Egzaminy poświadczające znajomość języka polskiego jako obcego do 2015 roku były przeprowadzane na trzech poziomach zaawansowania: podstawowym (B1), średnim ogólnym (B2) i zaawansowanym (C2), dlatego prace z tych właśnie poziomów są przedmiotem analizy¹.

Wybór tematu i materiału badawczego nie był przypadkowy. Temat spójności tekstów pisanych przez cudzoziemców nie został dostatecznie zbadany. W polskiej glottodydaktyce brakuje całościowych opracowań tego zagadnienia. W nielicznych artykułach glottodydaktycy skupili się przede wszystkim na problematyce nauczania redagowania różnych gatunków tekstu: listu prywatnego i urzędowego, tekstu argumentacyjnego. Krystyna Data w artykule *Struktura tekstu w nauczaniu języka polskiego* stawia tezę, że „w glottodydaktyce tekst powinien być traktowany jako działanie przebiegające według ściśle określonych wzorców” (Data 2001, s. 124; por. Żydek-Bednarczuk 2002), dlatego proponuje podawanie studentom gotowych modeli gatunkowych.

¹ 12 czerwca 2015 r. weszła w życie znowelizowana Ustawa o języku polskim. Zgodnie z jej założeniami egzaminy z języka polskiego jako obcego przeprowadzane są na poziomach: A1, A2, B1, B2, C1, C2 (w grupie dostosowanej do potrzeb osób dorosłych) oraz A1, A2, B1, B2 (w grupie dostosowanej do potrzeb dzieci i młodzieży) (http://www.bip.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_08/9ff44be5b568fc260661fc60ead58630.pdf [dostęp: 12.12.2015]). Ostatni egzamin starego typu odbył się w Warszawie w dniach 7–8 listopada 2015 r.

Niniejsze opracowanie składa się z czterech rozdziałów analitycznych poprzedzonych wstępem, podsumowaniem oraz bibliografią. Pierwsza część pracy ma charakter teoretyczny. Zostały w niej omówione kluczowe pojęcia z zakresu lingwistyki tekstu, takie jak: tekst, dyskurs, spójność, a także zagadnienia mieszczące się w sferze badań glottodydaktycznych: egzaminy certyfikatowe z języka polskiego jako obcego, sprawność pisania. Najważniejsze z punktu widzenia kolejnych rozdziałów pracy są ustalenia dotyczące terminu „tekst spójny” oraz przyjęcie otwartej definicji spójności, w której brak kategoriernego rozgraniczania jej poszczególnych rodzajów. Istotne jest także założenie, zgodnie z którym analiza materiału badawczego będzie dotyczyć przede wszystkim warstwy językowej teksów. Ograniczenie czynników niezależnych od autora i odbiorcy wypowiedzi dało możliwość przyjrzenia się samemu procesowi powstawania i odbioru tekstu.

Zasadnicza część rozprawy ma charakter analityczny. Założeniem tej części pracy jest ujawnienie podobieństw i różnic w użyciu środków zapewniających spójność tekstu w zależności od reprezentowanego przez zdających poziomu zaawansowania językowego.

Rozdział I ukazuje różnorodność mechanizmów językowych służących budowaniu spójnego tekstu. Wykładniki więzi stosowane w tekstach egzaminów certyfikatowych to zarówno środki gramatyczne (morfologiczne i składniowe), jak i leksykalne. W rozdziale nie wyznaczono jednak restrykcyjnej granicy między poszczególnymi grupami środków spójności. Relacje spójnościowe badane są pomiędzy sąsiadującymi zdaniem, ale także między wypowiedziami dystansywnymi, oddzielnymi innymi jednostkami zdaniowymi. Zebrane przykłady ilustrują przede wszystkim nawiązania o kierunku anaforycznym. Analizowany materiał dostarczył nielicznych egzemplifikacji odniesień kataforycznych. Wskaźniki nawiązujące do wyrażen danych w dalszym, a nieużytych w uprzednim, kontekście dotyczyły tylko wypowiedzeń pytających w układach *pytanie–odpowiedź*. Wprowadzenie w tekst nawiązań o kierunku kataforycznym to zabieg zdecydowanie trudniejszy. Tekst wykorzystujący odniesienia kataforyczne „burzy utrwalone w świadomości odbiorcy przekonanie, że nawiązywać można do czegoś, co jest już znane” (Szkudlarek 2003, s. 68). Takie działanie wymyka się schematom budowania większych jednostek tekstowych, z którymi zapoznawani są cudzoziemcy uczący się redagowania tekstów w języku polskim. Zwykle bowiem nauczanie kompozycji dłuższych wypowiedzi pisemnych traktowane jest jako działanie przebiegające według ściśle określonych wzorców (Data 2001, s. 124), a wiele ćwiczeń redakcyjno-stylistycznych zamieszczanych w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego polega na uzupełnieniu lub odtworzeniu schematu tekstu na podstawie podanego przykładu (zob. Wojenka 2010).

Rozdział II poświęcony został analizie wybranych elementów ograniczających przestrzeń wypowiedzi, znakom początku i końca – tzw. delimitatorom tekstu. W rozdziale przebadano przede wszystkim okalające tekst zdania inicjalne i finalne, które tworzą ramę tekstu. Sprawdzone, w jaki sposób zdający radzą so-

bie z sygnalizowaniem granic wypowiedzi, istotnych z punktu widzenia odbioru tekstu jako całości znaczącej.

W rozdziale III przedstawiono przykłady zaburzeń spójności wypowiedzi pisemnych autorstwa obcokrajowców. Celem analizy było ustalenie przyczyn niedostatków spójności tekstu oraz wskazanie, w jaki sposób błędy spójności wpływają na odbiór tekstu. Uchybienia dotyczyły nie tylko nieumiejętnego stosowania opisanych w rozdziale I tej pracy leksykalnych i gramatycznych wykładników spójności, ale także niewystarczającego zróżnicowania stosowanych wskaźników nawiązania, braku odniesienia w tekście pomimo zastosowanego wykładnika więzi międzywypowiedzeniowej czy niedostatków w zakresie kompetencji leksykalnej autorów prac.

Rozdział IV stanowi egzemplifikację tego, w jaki sposób przeanalizowane w poprzednich częściach pracy wykładniki spójności funkcjonują w konkretnych tekstach. W rozdziale tym zaprezentowane zostały przykłady analizy wybranych wypowiedzi pisemnych reprezentujących każdy z badanych poziomów zaawansowania językowego pod kątem zastosowanych w pracach mechanizmów spójności tekstu.

2. Charakterystyka materiału badawczego

Przedmiotem opisu są wielozdaniowe wypowiedzi pisemne autorstwa osób przystępujących do egzaminu certyfikatowego z języka polskiego jako obcego na poziomach B1 (podstawowym), B2 (średnim ogólnym) oraz C2 (zaawansowanym) zgromadzone w archiwum Państwowej Komisji Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego.

Założeniem pracy jest zbadanie, w jaki sposób zdający radzą sobie z budowaniem spójnego tekstu. Z tego względu podczas analizy nie brano pod uwagę różnych zmiennych, takich jak: wiek, płeć, kraj pochodzenia osoby zdającej, metoda przyswajania języka polskiego. Nie badano także zależności między rodzimym językiem zdającego a językiem polskim. Uwzględnienie powyższej korelacji w badaniach nad spójnością tekstu jest możliwe, jednak znacznie wykracza poza ramy niniejszego opracowania, wymaga bowiem włączenia w obszar badawczy takich zagadnień, jak: transfer pozytywny i negatywny w nauczaniu języków obcych, bliskość językowa, pokrewieństwo pomiędzy językami. Analiza każdorazowo musiałaby więc uwzględniać relacje między systemami gramatycznymi oraz lingwakulturami² zestawianych języków.

² Propagatorką pojęcia „lingwakultura” na gruncie polskich badań lingwistycznych i glottodydaktycznych jest Grażyna Zarzycka. Badaczka mianem lingwakultury określa silnie zintegrowaną całość, na którą składają się język i kultura. Język jest elementem kultury, kultura danego narodu zaś kształtuje język, którym posługują się jej członkowie (Zarzycka 2004).

Zgodnie z Ustawą o języku polskim z 1999 r.³ do egzaminu mogą przystąpić cudzoziemcy lub obywatele polscy na stałe mieszkający za granicą. Jak wspomniano, kraj pochodzenia i narodowość nie były uwzględniane w badaniach. Określenia cudzoziemiec lub obcokrajowiec używam dla nazwania wszystkich zdających egzaminy.

Jako badacz nie miałam dostępu do danych personalnych zdających, co wynika z tajności egzaminu certyfikatowego. Analizowane prace były więc dla mnie anonimowe.

Zbieranie materiału badawczego było możliwe po wcześniejszym uzyskaniu zgody dyrektora archiwum, profesora Władysława Miodunki. Działania poprzedzające analizę tekstów polegały na digitalizacji materiału z wybranych roczników zarchiwizowanych prac egzaminacyjnych. Niektóre materiały nie mogły zostać opracowane cyfrowo ze względów technicznych, co wymagało ich analizy na miejscu, w siedzibie archiwum Państwowej Komisji Poświadczenia Znajomości Języka Polskiego jako Obcego. Każda z prac egzaminacyjnych została przepisana. Badane teksty pochodzą z egzaminów przeprowadzonych w latach 2007 oraz 2008 w Warszawie, Poznaniu, Krakowie i Bratysławie. Ich wybór był losowy. Dwie trzecie badanych tekstów (66%) pochodziło z egzaminów przeprowadzonych w Polsce, jedna trzecia (34%)⁴ z egzaminów, które odbyły się za granicą.

Wybór źródła materiałów do analizy był poprzedzony badaniem pilotażowym. Materiał do analizy w badaniu stanowiły wypowiedzi pisemne obcokrajowców uczących się języka polskiego w Studium Języka Polskiego dla Cudzoziemców w Łodzi. Poziom zaawansowania językowego autorów tekstów określono na podstawie ich przyporządkowania do grup zajęciowych. Okazało się jednak, że stopień zaawansowania językowego uczniów w obrębie tej samej grupy był niejednorodny. Uniemożliwiało to właściwe określenie poziomu językowego tworzonych przez nich tekstów, a tym samym wykluczało możliwość rzetelnej analizy prac. Poziom zaawansowania językowego osób przystępujących do egzaminu certyfikatowego z języka polskiego jako obcego także jest wartością deklarowaną i z tego względu obciążoną subiektywizmem. Przyjęto jednak założenie, zgodnie z którym analizie poddawane były tylko prace pisemne osób, które zdały egzamin. Zaliczenie części pisemnej egzaminu certyfikatowego oznaczało, że przystępujący do egzaminu opanował umiejętność używania języka polskiego w piśmie na danym poziomie zaawansowania.

³ file://C:/Users/User/Downloads/D19990999Lj%20(1).pdf [dostęp: 12.11.2013], por. [http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/3324_u/\\$file/3324_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/3324_u/$file/3324_u.pdf) [dostęp: 12.12.2015].

⁴ <http://www.certyfikatpolski.pl/pl/egzamin-w-liczbach/miejsca-egzaminow> [dostęp: 11.11.2013].

Analizowany materiał obejmuje 300 tekstów. Dla każdego z trzech poziomów zaawansowania językowego przebadano po 100 prac pisemnych.

Szczegółowe zestawienie tematów prac cytowanych w rozprawie, wraz z ich przyporządkowaniem do określonych poziomów zaawansowania językowego, przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Tematy cytowanych prac wypowiedzi pisemnych

Poziom B1
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Proszę napisać pozdrowienia do kolegów z wyjazdu za granicę (30 słów). ▶ „Mój ulubiony program telewizyjny”. Proszę uzasadnić (170 słów). ▶ Proszę napisać zaproszenie dla swojego dawnego nauczyciela na koncert zespołu, w którym Pan(i) gra na gitarze (30 słów). ▶ Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela) (170 słów). ▶ Jest Pan(i) organizatorem imprezy „Wystawa rzeczy niepotrzebnych”. Proszę napisać zawiadomienie o tej imprezie (30 słów). ▶ Proszę opisać widok z okna (okien) Pani/Pana pokoju (mieszkania) (170 słów). ▶ Proszę napisać życzenia dla swoich przyjaciół z okazji ich ślubu (30 słów). ▶ „Najbardziej lubię soboty, bo...”. Proszę uzasadnić (170 słów). ▶ Proszę napisać do swoich rodziców (dziadków) życzenia z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku (30 słów). ▶ Zostawiła Pani/zostawił Pan w bibliotece okulary. Proszę napisać ogłoszenie, które wywiesi Pani/Pan przy wejściu do biblioteki (30 słów). ▶ „Najgorsza (najprzyjemniejsza) podróż w moim życiu”. Proszę o niej napisać (170 słów). ▶ Proszę opisać miejsce, w którym spędziła Pani/spędził Pan najwspanialsze chwile w swoim życiu (170 słów).
Poziom B2
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Poszukuje Pan(i) opiekunki do dwuletniego dziecka. Proszę napisać ogłoszenie, które rozwiesi Pan(i) w okolicy. Proszę przedstawić swoje wymagania dotyczące umiejętności, doświadczenia i charakteru opiekunki (50 słów). ▶ Kolega nie może się zdecydować, czy wybrać wakacje w górach czy nad morzem. Proszę w liście pomóc mu w podjęciu decyzji, przedstawiając zalety i wady obydwu możliwości (250 słów). ▶ Proszę napisać do swojego nauczyciela języka polskiego pozdrowienia z urlopu/wakacji (40 słów). ▶ „To jest najciekawsza historia mojego dzieciństwa”. Proszę napisać opowiadanie (260 słów).

Tabela 1 (cd.)

Poziom B2
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Zaprosił(a) Pan(i) do eleganckiej i drogiej restauracji ważnych dla siebie gości. Nie był(a) Pan(i) zadowolony/zadowolona ani z obsługi, ani z jakości potraw. Proszę napisać list ze skargą do dyrekcji restauracji (100 słów). ▶ „Czy reklama pomaga czy przeszkadza w wyborze towaru?” Proszę napisać esej (200 słów). ▶ Wyjeżdża Pan(i) służbowo do miasta X na weekend. Przy okazji zamierza Pan(i) odwiedzić dawnych znajomych. Proszę ich o tym zawiadomić drogą elektroniczną (50 słów). ▶ Kolega zmienia miejsce pracy i urządza z tej okazji imprezę pożegnalną, na którą zaprosił Pana/Panią. Niestety, nie może Pan/Pani przyjąć zaproszenia z powodu choroby. Proszę wysłać mu e-mail z przeprosinami (40 słów). ▶ „Plusy i minusy studiowania za granicą”. Proszę napisać tekst argumentacyjny (rozprawkę) (260 słów). ▶ Proszę napisać zawiadomienie, informujące o wieczorze autorskim (poety lub pisarza), który będzie połączony z rozdawaniem autografów (40 słów). ▶ Proszę napisać życzenia dla swoich przyjaciół z okazji ich ślubu (30 słów). ▶ „Dzięki takim ludziom świat jest piękny, a życie ma smak”. Proszę napisać charakterystykę osoby, którą Pani/Pan szanuje i podziwia (260 słów). ▶ Proszę napisać gratulacje do swoich przyjaciół z okazji narodzin dziecka (30 słów). ▶ „Książka, którą chętnie przeczytam jeszcze raz”. Proszę napisać recenzję (270 słów). ▶ „Film, który chętnie zobaczę jeszcze raz”. Proszę napisać recenzję Pani/Pana ulubionego filmu (270 słów).
Poziom C2
<ul style="list-style-type: none"> ▶ Szuka Pan(i) nowej pracy. Proszę napisać list motywacyjny do firmy, w której chciałby Pan/chciałaby Pani pracować (100 słów). ▶ „Znalazłem/znalazłam starą fotografię rodzinną”. Proszę napisać opowiadanie (300 słów). ▶ Pani/Pana profesor (nauczyciel, promotor) pożyczył Pani/Panu na kilka dni słowniki i książki. Nie oddawała Pani/nie oddawał Pan ich przez miesiąc. Proszę napisać list z przeprosinami (60 słów). ▶ „Być dorosłym – to dobrze czy źle”? Proszę napisać rozprawkę (340 słów). ▶ „Mój idol”. Proszę napisać charakterystykę (300 słów). ▶ „Kupować muzykę czy ściągać ją z Internetu?” Proszę napisać rozprawkę (340 słów). ▶ „Czym jest sukces?” Proszę napisać esej (400 słów). ▶ Jest Pan(i) dyrektorem szkoły językowej. Proszę napisać tekst reklamowy, w którym zachęci Pan(i) do udziału w kursach prowadzonych przez szkołę (100 słów). ▶ „Internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste?” Proszę napisać rozprawkę (300 słów).

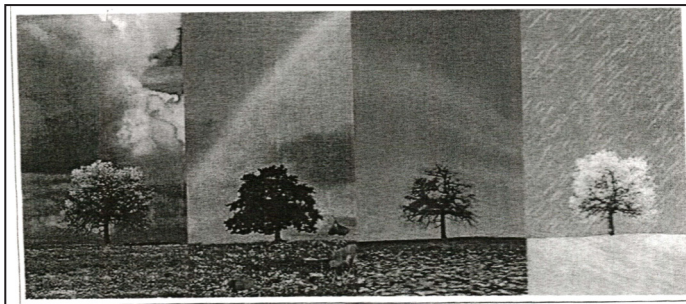
- ▶ Wyjeżdża Pan(i) służbowo do miasta X na weekend. Przy okazji zamierza Pan(i) odwiedzić dawnych znajomych. Proszę ich o tym zawiadomić drogą elektroniczną (100 słów).
- ▶ „Moi znajomi w krzywym zwierciadle”. Proszę napisać satyryczną charakterystykę swoich znajomych (300 słów).
- ▶ Proszę napisać tekst reklamujący atrakcyjną miejscowość turystyczną (60 słów).
- ▶ „Ekologia – moda czy nadzieja?” Proszę napisać tekst argumentacyjny (340 słów).
- ▶ „Czy potrzebujemy autorytetów?” Proszę napisać esej (400 słów).
- ▶ Proszę napisać tekst (w wybranej przez siebie formie) na temat zainspirowany poniższym obrazkiem. Proszę również nadać mu tytuł (400 słów).

- ▶ Proszę napisać tekst (w wybranej przez siebie formie) na temat zainspirowany poniższym obrazkiem. Proszę również nadać mu tytuł (400 słów).

- ▶ Proszę napisać tekst (w wybranej przez siebie formie) na temat zainspirowany poniższym obrazkiem. Proszę również nadać mu tytuł (400 słów).

W badanym materiale znalazły się takie gatunki, jak: zaproszenie, charakterystyka, życzenia, ogłoszenie, list, tekst argumentacyjny, pozdrowienia, zawiadomienie, esej, opis, skarga, gratulacje, recenzja, e-mail, list motywacyjny.

3. Egzamin certyfikacyjny z języka polskiego jako obcego

Egzaminy certyfikacyjne z języka polskiego jako obcego odbywają się w Polsce i za granicą od 2004 roku. Do roku 2015 przeprowadzane były na poziomach B1 (podstawowym), B2 (średnim ogólnym) oraz C2 (zaawansowanym) przez Państwową Komisję Poświadczania Znajomości Języka Polskiego jako Obcego. Standardy wymagań egzaminacyjnych oraz zasady przeprowadzania egzaminów podlegają zaleceniom opracowanym przez Radę Europy, która po kontroli ALTE (*Association for Language Testers in Europe*) potwierdziła zgodność egzaminów z języka polskiego jako obcego ze standardami testowania znajomości języków obcych w Europie. W 2015 roku zakończono prace przygotowawcze do wprowadzenia egzaminów na pozostałych poziomach europejskich (A1, A2 i C1). Pierwsze egzaminy, zgodne z nowym systemem certyfikowania, przeprowadzono w kwietniu 2016 roku.

Egzamin certyfikacyjny⁵ składa się z części pisemnej i ustnej, w skład których wchodzi: rozumienie ze słuchu, poprawność gramatyczna, rozumienie tekstów pisanych, pisanie oraz mówienie. Struktura egzaminu jest taka sama dla każdego z poziomów, różnice między nimi dotyczą jedynie stopnia trudności materiału egzaminacyjnego, dostosowanego do poziomu B1, B2 i C2. Warto podkreślić, że próg zdawalności egzaminu (całości, jak i poszczególnych sprawności) wynosi aż 60%⁶, a zdanie egzaminu jest możliwe tylko pod warunkiem zaliczenia każdej jego części (Miodunka 2013, s. 58). Zarówno struktura, jak i przebieg egzaminu są dostosowane do *Standardów wymagań egzaminacyjnych* (2003).

Dla niniejszej pracy istotna była ostatnia z czterech części egzaminu pisemnego, część D (wypowiedź pisemna), w której zadaniem egzaminowanego jest skonstruowanie wypowiedzi pisemnych na zadane tematy. Zdający samodzielnie dokonuje wyboru jednego z trzech lub czterech zestawów zadań i tworzy prace zgodnie z poleceniem. Każdy z zestawów zawiera polecenie napisania dwóch tek-

⁵ Ponieważ przedmiotem opisu są prace egzaminacyjne z lat 2007 i 2008, przedstawiane informacje dotyczą założeń egzaminacyjnych realizowanych zgodnie z Ustawą o języku polskim obowiązującą przed nowelizacją (znowelizowana Ustawa o języku polskim weszła w życie w 2015 r.).

⁶ Jest on dwa razy wyższy niż próg zdawalności obowiązujący polskich maturzystów (por. <http://www.cke.edu.pl/index.php/egzamin-maturalny-left> [dostęp: 12.01.2016]). Badania porównawcze kompetencji w posługiwaniu się językiem polskim cudzoziemców i polskich maturzystów prowadzili W. Miodunka oraz G. Przechodzka (2006a, 2006b).

stów, jednego krótszego, drugiego dłuższego⁷, przy czym liczba słów dla każdego z tekstów jest ściśle określona. Wymagana długość zdań w zestawie, liczona łącznie dla poszczególnych poziomów, to: dla poziomu B1 – 200 słów, dla poziomu B2 – 300 słów, dla poziomu C2 – 400 słów. Przez słowo (wyraz) rozumie się tu ciąg liter od pauzy do pauzy, czyli każdy element oddzielony od pozostałych spacją; wyrazy złożone (np. biało-niebieski) liczone są jako dwa słowa, natomiast zapis cyfr odpowiada liczbowo ich odczytaniu (np. 25 VI 2014 r. = 4 wyrazy). Należy zwrócić uwagę na fakt, że zadania w poszczególnych zestawach są sformułowane w taki sposób, by ich wykonanie nie wymagało od zdających specjalistycznej wiedzy z jakiejś dziedziny lub na dany temat. Sprawdzana jest bowiem wyłącznie umiejętność formułowania przez egzaminowanych pisemnej wypowiedzi. Czas przeznaczony na wykonanie części D egzaminu pisemnego to 90 minut⁸.

Redagując tekst, zdający wykorzystuje tzw. materiał wyjściowy (tekstowy lub ikoniczny) (*Angielsko-polsko-słoweński...* 2004, s. 82), którym jest sama instrukcja wykonania zadania, czyli polecenie, tekst, na który należy odpowiednio zareagować, np. ogłoszenie, na podstawie którego zdający pisze list motywacyjny czy list, na który redaguje odpowiedź, lub wizualny materiał stymulujący, np. zdjęcie lub historyjka obrazkowa.

Zadania dobierane są w taki sposób, aby mogły zostać rozwiązane niezależnie od wieku, pozycji społecznej czy wykształcenia zdających. Są zróżnicowane nie tylko pod względem tematyki, ale także formy. Proponowane formy wypowiedzi pisemnych wynikają z przyjętego przez Państwową Komisję Poświadczenia Znajomości Języka Polskiego jako Obcego i zatwierdzonego w *Standardach wymagań egzaminacyjnych* (2003) opisu umiejętności dla poszczególnych poziomów zaawansowania językowego⁹.

Zgodnie ze skalą biegłości językowej *Europejskiego Systemu Opisu Kształcenia Językowego* w zakresie tworzenia wypowiedzi pisemnej¹⁰, zdający powinien przedstawiać następujące umiejętności (ESOKJ 2003, s. 65), przedstawione w tabeli 3.

⁷ Dla poziomu B1 – trzy zestawy (3 x 2 zadania), dla poziomu B2 – cztery zestawy (4 x 2 zadania), dla poziomu C2 – trzy zestawy (3 x 2 zadania i 1 x 1 zadanie z ikonograficznym materiałem wyjściowym bez określania formy wypowiedzi lub 2 x 2 zadania, 1 x 1 zadanie z ikonograficznym materiałem wyjściowym bez określania formy wypowiedzi i 1 x 1 zadanie na 400 słów – określona forma).

⁸ Na wykonanie pozostałych części egzaminu pisemnego przewiduje się odpowiednio: 30 minut dla części A – Rozumienie ze słuchu, 60 minut dla części B – Poprawność gramatyczna, 45 minut dla części C – Rozumienie tekstu pisanego; cały egzamin trwa 225 minut.

⁹ <http://certyfikatpolski.pl/> [dostęp: 1.07.2014]. Na stronie WWW zdający znajdą dokładny opis poszczególnych form wypowiedzi wraz z przykładami.

¹⁰ *Europejski System Opisu Kształcenia Językowego* (2003), choć nie stanowi opisu systemu, okazał się opracowaniem, w którym zagadnieniu spójności tekstów tworzonych przez obcokrajowców poświęcono najwięcej miejsca. Zarówno w *Standardach wymagań*

Tabela 2. Formy wypowiedzi pisemnych w części D egzaminu certyfikatowego dla poziomów B1, B2 i C2*

Formy wypowiedzi pisemnych w części D egzaminu certyfikatowego dla poszczególnych poziomów		
B1	B2	C2
Życzenia	Życzenia	Ogłoszenie
Pozdrowienia	Pozdrowienia	Reklama
Zaproszenie	Zaproszenie	Skarga
Zawiadomienie	Zawiadomienie	Reklamacja
Ogłoszenie	Ogłoszenie	Zażalenie
List prywatny (formalny i nieformalny)	Odpowiedź na ogłoszenie	Protest
Opis (osoby, przedmiotu, miejsca)	List prywatny formalny (e-mail prywatny formalny)	Notatka
Charakterystyka osoby	List prywatny nieformalny (e-mail prywatny nieformalny)	Zaproszenie
Opowiadanie, sprawozdanie (relacja z przebiegu podróży, wakacji itp.)	Opis (osoby, przedmiotu, miejsca, krajobrazu, ilustracji z sytuacją)	Zawiadomienie
Tekst argumentacyjny	Charakterystyka (osoby, środowiska, np. młodzieży lub elementów rzeczywistości)	Życzenia
	Opowiadanie	Kondolencje
		Odpowiedź na ogłoszenie
		Podanie
		Życiorys
		Życiorys naukowy
		List motywacyjny
		Streszczenie tekstu prasowego
		Komentarz

egzaminacyjnych (2003), jak i w *Programach nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2* (2011) zjawisko spójności potraktowane zostało wyjątkowo marginalnie. W *Standardach wymagań egzaminacyjnych* (2003) w wykazie zagadnień gramatycznych i składniowych oraz w części dotyczącej opisu umiejętności pisania ograniczono się do wskazania na takie umiejętności zdających, jak: planowanie, komponowanie (B1) i redagowanie krótkich i dłuższych tekstów (B1, B2, C2), budowanie i transformacje (dla C2) zdań wielokrotnie złożonych (B2, C2), stosowanie spójników podrzędnych i współrzędnych (B1), posługiwanie się konwencjami stylistycznymi (C2). Bezpośrednie odniesienie do problemu spójności pojawiło się tylko w zagadnieniach składniowych dla poziomu C2. Autorzy piszą o „Umiejętności budowania tekstu spójnego wewnątrz, zawierającego wskaźniki nawiązania wewnętrznego”. Autorzy *Programów nauczania* w celach nauczania w zakresie sprawności pisania zwracają uwagę, że uczyć się powinni znać i stosować w praktyce formy pisemne przewidziane dla danego poziomu nauczania (B1, s. 74; B2, s. 108; C2, s. 180), umieć pisać teksty na tematy objęte katalogiem tematycznym dla danego poziomu (B1, s. 74; B2, s. 108; C2, s. 180), posługiwać się językiem precyzyjnie, dostosowując styl wypowiedzi do jej adresata (B1, s. 74; B2, s. 108; C2, s. 180). Warto nadmienić, że tylko w celach dla poziomu B1 bezpośrednio wskazano na to, że tekst powinien być spójny (s. 74). Jeśli zaś chodzi o środki warunkujące spójność tekstu, w *Programach*... wymieniono tylko dwa typy wykładników: spójniki i zaimki względne, których repertuar rozszerzano w zależności od poziomu nauczania.

B1	B2	C2
Recenzja (rozumiana nie jako gatunek dziennikarski, ale wyrażenie opinii o filmie, książce itp.) Esej	Sprawozdanie Recenzja Podanie Życiorys List urzędowy List motywacyjny Reklama Tekst argumentacyjny (rozprawka) Esej (poglądy, rozważania, refleksje na dany temat)	Recenzja (opinia o książce, tekście, filmie, wydarzeniu) Relacja z podróży lub wydarzenia List (i odpowiedź na list) prywatny oficjalny i nie-oficjalny Odpowiedź na pismo urzędowe Referat Przemówienie Tekst argumentacyjny Wypracowanie Analiza porównawcza

* W związku z wejściem w życie nowej Ustawy o języku polskim przygotowywane jest również nowe rozporządzenie w sprawie egzaminów z języka polskiego jako obcego (http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_10/0eaf87f788f5a13a44e7ab4cf4789b5d.pdf [dostęp: 12.12.2015]).

Źródło: Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 15 października 2003 roku w sprawie egzaminów z języka polskiego jako obcego. Załącznik nr 1: Standardy wymagań dla poszczególnych poziomów zaawansowania znajomości języka polskiego (file://C:/Users/User/Downloads/D20031871%20(7).pdf [dostęp: 12.11.2013]).

Tabela 3. Umiejętności w zakresie tworzenia wypowiedzi pisemnej dla poziomów B1, B2, C2 (zgodnie ze skalą biegłości ESOKJ)

Umiejętności w zakresie tworzenia wypowiedzi pisemnej dla poszczególnych poziomów (zgodnie ze skalą biegłości językowej ESOKJ)		
B1	B2	C2
Umiejętności ogólne		
Zdający potrafi pisać jasne, zwarte teksty na rozmaite tematy leżące w polu jego zainteresowań, w formie liniowego ciągu prostych, pojedynczych zdań.	Zdający potrafi pisać klarowne, szczegółowe teksty na rozmaite tematy związane z własnymi zainteresowaniami, przytaczając i oceniając informacje i argumenty pochodzące z wielu źródeł.	Zdający umie pisać w sposób klarowny i sprawny złożone teksty, stosując odpowiedni styl i logiczną kompozycję, ułatwiając czytelnikowi odnajdywanie istotnych treści.

Tabela 3 (cd.)

Umiejętności w zakresie tworzenia wypowiedzi pisemnej dla poszczególnych poziomów (zgodnie ze skalą biegłości językowej ESOKJ)		
B1	B2	C2
Umiejętności w zakresie twórczego pisania		
Zdający umie tworzyć jasne, szczegółowe opisy na tematy związane z własnymi zainteresowaniami. Potrafi pisać relacje z własnych przeżyć i doświadczeń, opisywać własne uczucia i reakcje w prostym, spójnym tekście. Potrafi opisywać zdarzenia, np.: niedawną wycieczkę – prawdziwą lub wymyśloną. Umie pisemnie przedstawić zwarte opowiadanie.	Zdający potrafi klarownie, szczegółowo opisywać rzeczywiste lub wymyślone zdarzenia i doświadczenia, zachowując spójność logiczną opisu i stosując odpowiednie dla obranego gatunku konwencje. Potrafi klarownie, szczegółowo pisać na wiele tematów związanych z własnymi zainteresowaniami. Potrafi napisać recenzję filmu, książki lub sztuki teatralnej.	Zdający potrafi pisać klarowne, płynne, frazujące opowiadania oraz opisywać przeżycia i doświadczenia w stylu odpowiednim dla przyjętego gatunku.
Umiejętności w zakresie pisania sprawozdań		
Zdający potrafi pisać krótkie, proste rozprawki na tematy związane z własnymi zainteresowaniami. Potrafi z pewną swobodą podsumowywać obserwacje, sporządzać opracowania i podawać własną opinię na temat zgromadzonych informacji dotyczących typowych i nietypowych czynności i zdarzeń z obszaru własnej specjalności. Potrafi pisać bardzo krótkie sprawozdania według standardowo przyjętego formatu, przekazując rutynowe, faktyczne informacje i uzasadniać jakieś działania.	Zdający potrafi napisać rozprawkę lub opracowanie, stosując systematycznie rozwijaną argumentację, podkreślając istotne kwestie i podając odpowiednie przykłady. Umie w formie pisemnej analizować różne koncepcje i rozważać różne rozwiązania danego problemu. Potrafi napisać rozprawkę lub opracowanie, prezentując dany pogląd, podawać argumenty za i przeciw oraz przedstawiać zalety i wady różnych możliwości wyboru. Potrafi dokonać syntezy informacji i argumentów pochodzących z wielu źródeł.	Zdający potrafi w sposób klarowny i płynny komponować skomplikowane sprawozdania, artykuły czy opracowania przedstawiające dane zagadnienie oraz oceny wniosków projektowych lub dzieł literackich. Potrafi zapewnić własnemu tekstowi stosowną i efektywną strukturę logiczną, pomagając czytelnikowi odnajdywać istotne treści.

Źródło: ESOKJ 2003, s. 65.

Prace sprawdza i ocenia dwóch niezależnych egzaminatorów. Kryteria oceny są ustandaryzowane i obejmują: wykonanie zadania (zgodność treści z tematem, długość, forma, kompozycja), poprawność gramatyczną tekstu, słownictwo, styl, ortografię i interpunkcję.

4. Metoda opracowania materiału

Praca ma charakter materiałowo-opisowy. W opisie materiału przechodzę od jednostkowych przykładów do uogólnienia, stosując więc metodę indukcyjną. Analiza prowadzona jest na dwu poziomach: mikro (ekscerptów poszczególnych wypowiedzi) i makro (całych wypowiedzi).

Zgromadzony materiał został pogrupowany według kryterium formalnego, a przeprowadzona analiza ma charakter jakościowy. Przeprowadzenie analizy obrazującej ilościowe zależności, np. między stosowanymi na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego wykładnikami spójności tekstu, okazało się niemożliwe ze względu na specyfikę materiału badawczego. Teksty są zróżnicowane nie tylko ze względu na przynależność gatunkową, ale także pod względem długości (wypowiedzi pisemne na poziomie C2 są pracami najobszerniejszymi), co w oczywisty sposób staje się czynnikiem wpływającym na liczbę stosowanych wykładników więzi. W rozprawie nie zawarto więc analiz o charakterze statystycznym.

Klasyfikacja wykładników spójności została opracowana na podstawie systematyzacji zawartych w pracach dotyczących koherencji tekstu¹¹. Przedstawiony w książce rejestr środków więzi stworzony został podczas analizy prac pisemnych z poziomu C2, a następnie uzupełniony o te wskaźniki, których zabrakło w tekstach na najwyższym poziomie zaawansowania, a które udało się wyekscerpować z prac zdających na poziomach B1 i B2. Przykłady w każdym z rozdziałów pracy analizowano zgodnie z przyrostem zaawansowania językowego: od tekstów na poziomie podstawowym (B1), poprzez teksty poziomu średniego ogólnego (B2), do tekstów na najwyższym poziomie zaawansowania (C2), tak by pokazać wzrost kompetencji zdających i zwiększający się repertuar stosowanych przez nich wskaźników spójności.

Przedstawiona analiza dotyczy spójności zarówno na płaszczyźnie semantycznej wypowiedzi (jest to tzw. spójność linearna – kohezja), jak i spójności jako fenomenu globalnego występującego w całym tekście (koherencja). Ze względu jednak na złożoność omawianego zjawiska, przyjmując, że różne rodzaje spójności przenikają się i nakładają na siebie, zrezygnowano z rozgraniczania jej poszczególnych typów (Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 152).

¹¹ Opracowania poświęcone zagadnieniom spójności tekstu zostały szczegółowo omówione w części poświęconej założeniom metodologicznym pracy (zob. podrozdz. 5.3).

W kolejnych rozdziałach części analitycznej przedstawione zostały tylko najbardziej reprezentatywne przykłady egzemplifikujące dane zjawisko.

Tekstem pogrubionym wyeksponowano omawiane wykładniki spójności. Znak [...] informuje, że zdanie jest w tekście źródłowym oddzielone od poprzedniego innym wypowiedzeniem (lub wypowiedzeniami). Za delimitatory zdań przyjęto wielką literę i kropkę. W nawiasie za przykładem podano informację na temat poziomu zaawansowania językowego zdającego oraz gatunku tekstu, z którego pochodzi cytat. W prezentowanych przykładach zachowano pisownię i interpunkcję zgodną z oryginałem. Ponieważ zebrany materiał pochodzi z prac autorów prezentujących różny stopień sprawności językowej, w przykładach znajdują się zarówno błędy z poziomu leksykalnego, morfologicznego, składniowego, jak i pragmatolingwistycznego.

5. Założenia metodologiczne

5.1. Pojęcie tekstu

„Tekst” to podstawowy termin lingwistyki, okreśłany jako „[...] materialny, werbalny, semiotyczny, syntaktyczny, semantyczny, pragmatyczny, komunikacyjny, sytuacyjny, socjalny, kognitywny... fenomen” (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 55). Przytoczona definicja pokazuje, że jak złożonym i niejednoznacznym obiektem badawczym zmagają się lingwistyka. Wielopłaszczyznowość pojęcia „tekstu” sprawia, że próby stworzenia jego pełnej i klarownej definicji okazują się wyjątkowo skomplikowane. Jadwiga Wajszczuk przekonuje, że nawet przy wprowadzeniu wielu ograniczeń, takich jak np. zawężenie badań tylko do tekstów w językach naturalnych, „różnorodność stanowisk i poglądów na tekst jest tak duża, że ich przegląd jest oddzielnym, trudnym zadaniem” (Wajszczuk 1983, s. 223). Zadania tego na gruncie polskich badań tekstologicznych podjęła się Maria Wojtak (2013, s. 90–92), która w syntetyczny sposób przedstawiła historię polonistycznych badań nad tekstem. Badaczka zwraca uwagę na trudności definicyjne¹² wynikające, jak pisze, z indywidualnego charakteru programów badawczych. Wskazuje też na otwartość i kumulatywny charakter definicji (por. Boniecka 1999, s. 16).

W związku ze złożonością zjawiska poniżej zostaną przedstawione, najważniejsze z punktu widzenia podejmowanej w pracy problematyki, podejścia do zagadnienia tekstu. Jedną z najkrótszych definicji tekstu mówi, że tekst jest to „sekwencja znaków dłuższych niż zdanie” (Ricoeur 1984, s. 348). Określenie tekstu jako jednostki większej niż zdanie, jako ciągu zdań, można znaleźć

¹² M. Wojtak (2013, s. 90) używa w artykule wiele mówiącego wyrażenia „żonglerka terminologiczna”.

także we *Wstępie do lingwistyki tekstu* Roberta A. de Beaugrande'a i Wolfganga U. Dresslera (1990, s. 43–44). Wśród polskich badaczy tak definiowali tekst również Andrzej Bogusławski (1983, s. 7–31) i Grzegorz Majkowski (2007, s. 25, 35). Z ujęciem tym polemizują Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, którzy przekonują, że pełnowartościowym tekstem może być pojedyncze zdanie, a nawet jeden wyraz, choć – jak piszą – „typowe teksty (zwłaszcza gdy przywołujemy potoczne rozumienie terminu) są dłuższe od zdania, są ciągami zdań, prototypowym przypadkiem tekstu jest więc tekst wielozdaniowy” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 44–48). Tekst prototypowy to według Bartmińskich tekst spełniający siedem wyznaczników tekstowości wymienionych przez R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera (1990, s. 20–31), natomiast teksty jednozdaniowe lub jednowyrazowe spełniają tylko trzy z tych kryteriów: informatywność, intencjonalność i sytuacyjność. Te nazywane są przez badaczy „tekstami minimalnymi”; są to np.: formuły grzecznościowe, przysłowia, slogany reklamowe, slogany wyborcze. Autorzy zastrzegają jednocześnie, że komunikat jest pełnowartościowym tekstem, jeśli odbiorca jest w stanie na niego zareagować (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 44–45). Dodatkowe kryteria uznania komunikatu za tekst wprowadzone przez autorów *Tekstologii* to rozpoznanie i przypisanie mu intencji oraz możliwość poddania go interpretacji w kategoriach gatunku mowy (tamże, s. 48). Na możliwość istnienia jednozdaniowych tekstów wskazuje także Aleksander Wilkoń. Według niego tekst to „przekaz *pisany* lub *oralny* tworzący skończony lub nieskończony ciąg zdań lub jedno zdanie (bądź wyrażenie w funkcji zdania), związany z określonym gatunkiem, funkcją i strukturą semantyczną ponadzdaniową. Jest to ciąg linearny, który jednak ma też strukturę paradygmatyczną, pionową w zakresie organizacji semantycznej tematu” (Wilkoń 2002, s. 9).

Teresa Dobrzyńska, jedna z prekursorów polskich badań nad tekstem, wskazuje, że tekstami można nazywać tylko ciągi językowe o wyraźnie zaznaczonych granicach początku i końca, tylko „wypowiedzi całościowe” (Dobrzyńska 1991, s. 143). Badaczka stwierdza, że „aby móc postępować dalej z tekstem jako z koherentną sekwencją wyrażen, musimy w tej sekwencji rozpoznać jeden całościowy komunikat – pewną funkcjonującą dla określonego celu całość, wydzieloną z potoku innych zdarzeń językowych i pozajęzykowych. Istnienie tekstu, możliwość jego interpretacji zależą od wyrazistości granic ciągu” (Dobrzyńska 2010, s. 294), a „[...] wyznaczniki początku i końca wypowiedzi spełniają zasadniczą rolę przy ustalaniu statusu ciągu językowego jako tekstu” (tamże, s. 297). A. Wilkoń dowodzi natomiast istnienia tekstów otwartych (niemających formalnych granic początku i końca ani jednego tematu), podając przykłady współczesnych tekstów literackich i dialogów potocznych (Wilkoń 2002, s. 34–36).

Pisząc o interpretacji tekstu, T. Dobrzyńska wyraźnie wskazuje na rolę odbiorcy w uznaniu ciągu zdań za tekst. Daje tym samym do zrozumienia, że każdy tekst jest składnikiem aktu komunikacji. Grażyna Habrajska traktuje tę kwestię

ortodoksyjnie. Możliwość zinterpretowania tekstu przez odbiorcę jest tym, co, według tej badaczki, stanowi cechę konstytuującą tekst jako taki. „[...] brak możliwości zinterpretowania tekstu przez odbiorcę powoduje, że przestaje on być tekstem i pozostaje znakiem oczekującym na interpretację (potencjalnym tekstem)” (Habrajaska 2004, s. 15). Tekst jest więc elementem układu komunikacyjnego. Komunikacyjną teorię tekstu przedstawia także Anna Duszak, pisząc o tekście jako o zdarzeniu komunikacyjnym (Duszak 1998, s. 32), oraz Ewa Szkudlarek-Śmiechowicz, która status tekstu przyznaje także dialogowi, określając go jako „tekst dialogowy” (Szkudlarek-Śmiechowicz 2010b, s. 20–34). Jako „wystąpienie komunikacyjne” definiują tekst R. A. de Beaugrande i W. U. Dressler. Od spełnienia przez tekst siedmiu kryteriów tekstowości uzależniają jego komunikatywność, co jest dla autorów *Wstępu do lingwistyki tekstu* jednoznaczne z byciem tekstem (Beaugrande, Dressler 1990, s. 19).

Kryteria tekstowości R. A. de Beaugrande’a i W. U. Dresslera przypominane są niemal w każdym opracowaniu tekstologicznym. W niniejszej pracy zostaną przywołane ze względu na obecność wśród nich spójności i koherencji jako jednych z warunków uznania komunikatu za tekst. Do kryteriów tekstowości autorki zaliczają: 1) spójność (*cohesion*) – sposób wiązania tekstu powierzchniowego oparty na zależnościach gramatycznych; 2) koherencję (*coherence*) – spójność treści, osiąganą na podstawie wiedzy pozatekstowej¹³; 3) intencjonalność – nastawienie autora na zbudowanie tekstu zgodnego z zamierzonym celem; 4) akceptabilność – nastawienie odbiorcy na odbiór spójnego i koherentnego tekstu mającego znaczenie; 5) informatywność – wprowadzanie nowej informacji, stopień „do jakiego wystąpienie danego tekstu jest oczekiwane lub nieoczekiwane, znane lub nieznanne, niepewne” (tamże, s. 28); im więcej nowych informacji w tekście, tym jest on bardziej informatywny; 6) sytuacyjność – sens tekstu zależy od sytuacji komunikacyjnej; 7) intertekstowość – uwikłanie tekstu w relacje z innymi tekstami (tamże, s. 20–31).

Wymieniona lista warunków tekstowości jest modyfikowana i uzupełniana przez wielu polskich lingwistów. J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska dodają do niej nacechowanie stylowe i gatunkowe oraz, związaną z intencjonalnością, podmiotowość tekstu. Bartmińscy zwracają uwagę, że uzupełnienie wykazu o te cechy jest konieczne ze względu na istniejący w świadomości użytkowników języka polskiego, będących jednocześnie odbiorcami polskiej kultury, zakorzeniony obraz tekstu (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 48–50). Autorzy *Tekstologii* twierdzą, że na trzon tego stereotypowego postrzegania skła-

¹³ R. A. de Beaugrande i W. U. Dressler piszą: „Tekst nie ma sensu sam w sobie, a jedynie poprzez wzajemne oddziaływanie na siebie wiedzy tekstowej ze zmagazynowaną wiedzą o świecie każdego użytkownika” (Beaugrande, Dressler 1990, s. 25; por. Duszak 1998, s. 92).

dają się: intencjonalność, czyli założony przez nadawcę cel wewnętrzny przekazu; nacechowanie stylowe i gatunkowe; linearność; integralność strukturalna, spójność treściowa (temat i jego rozwinięcie)¹⁴. Opierając się na tych założeniach, badacze tworzą definicję tekstu, zgodnie z którą jest on

ponadzdaniową (tzn. wyższą typologicznie, niekoniecznie większą rozmiarami) jednostką językową, makroznakiem samodzielnym komunikacyjnie, który: ma swój podmiot (nadawcę), ma rozpoznawalną intencję umożliwiającą interpretację przez odbiorcę, ma określone nacechowanie gatunkowe i stylowe (kwalifikator tekstu), poddaje się całościowej interpretacji, wykazuje integralność strukturalną oraz spójność semantyczną, podlega wewnętrznemu podziałowi semantycznemu, a w wypadku tekstów dłuższych – także logicznemu i kompozycyjnemu (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 36)¹⁵.

Również U. Żydek-Bednarczuk podaje w wątpliwość aktualność wymienianych przez R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera kryteriów¹⁶. Według tej badaczki „wciąż zmieniający się układ komunikacyjny i medium wyznacza coraz to nowe obszary, np. blogi w Internecie, poezja konkretna czy czaty” (Żydek-Bednarczuk 2007, s. 77). W związku z tymi zmianami badaczka proponuje przyjęcie założenia rejestru otwartego i zmiennego. Ze względu na niejednoznaczność wyznaczników tekstowości uznaje, „że analiza konkretnych tekstów otwiera pole do każdorazowego określenia standardów tekstowości” (tamże, s. 79). Do standardów tych zalicza: spójność (kohezję i koherencję¹⁷); temat i sposób jego rozwinięcia; funkcję tekstu; konteksty i sytuacje; interakcje między

¹⁴ Integralność strukturalna to „spoistość polegająca na delimitacji, tj. zakreśleniu granic tekstu i segmentacji wewnętrznej”, linearność – „następczość wynikająca z sekwencyjnego charakteru substancji dźwiękowej” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 49–50).

¹⁵ Podobną definicję przyjmuje E. Szkudlarek-Śmiechowicz (2010b, s. 32): „tekst jest całościowo ujętym znakiem (makroznakiem), powstającym w trakcie określonego kontaktu społecznego użytkowników języka; struktura i funkcje tekstu są zależne od uwarunkowań kontekstowych danego typu interakcji społecznych, tj. typu dyskursu; całość aktu komunikacji wyznaczana jest przez spójność znaczeń: a) przedstawieniowych: tekst jest »o czymś«, tj. poddaje się całościowej interpretacji, b) interakcyjnych: tekst jest »po coś«, tj. ma rozpoznawalną intencję umożliwiającą jego interpretację, c) tekstowych: tekst »jest jakiś«, tj. ma określone nacechowanie gatunkowe i stylowe, wykazuje integralność strukturalną oraz spójność semantyczną”.

¹⁶ Krytyce poddaje zwłaszcza intertekstualność (intertekstowość) jako kryterium właściwe zagadnieniom teoretycznoliterackim.

¹⁷ U. Żydek-Bednarczuk zaznacza, że kohezja jest spójnością na poziomie składni, koherencja natomiast to spójność na poziomie składni, leksyki oraz pól leksykalnych budujących temat (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 79).

nadawcą a odbiorcą; typy tekstów. Cechy te, według badaczki, wynikają z czterech podstawowych pytań: Jaki jest cel tekstu? (intencje nadawcy); O czym ma być tekst? (temat tekstu)¹⁸; W jaki sposób jest on tworzony? (środki gramatyczne i semantyczne budujące tekst); Dla kogo ten tekst jest przeznaczony? (odbiorca pojedynczy, masowy, instytucja). U. Żydek-Bednarczuk proponuje jednocześnie, aby tekst traktować jako „kontinuum i przenikanie się płaszczyzn: gramatycznej, semantycznej i pragmatycznej” (tamże, s. 72), uznając jednocześnie, „że analiza konkretnych tekstów otwiera pole dla każdorazowego określenia standardów tekstowości” (tamże).

Przyjęcie otwartego repertuaru cech decydujących o byciu tekstem postuluje także A. Duszak. Tekst może spełniać warunki tekstowości w mniejszym lub większym stopniu, samo pojęcie „bycia tekstem” jest więc płynne, a dany ciąg może być oceniany na podstawie jego bliskości z prototypem, może być „lepszym lub gorszym przedstawicielem kategorii TEKST” (Duszak 1998, s. 37)¹⁹. A. Duszak wskazuje na jeszcze jedną ważną cechę definicyjną tekstu, a mianowicie na cel komunikacyjny. „Interpretowalność tekstu wiąże się ze zdolnością przypisania mu celu komunikacyjnego” (tamże, s. 38). Kryterium to eksponuje, wymieniane przez R. A. de Beaugrande’a i W. U. Dresslera, intencjonalność i akceptabilność. W przeciwieństwie do U. Żydek-Bednarczuk, A. Duszak zwraca uwagę na rolę intertekstualności. „Przypisanie celu danemu tekstowi [...] zależy od analogii, jaką odbiorca postrzega między danym tekstem a wcześniej napotkanymi tekstami” (Duszak 1998, s. 38). Krytyki wyznaczników tekstowości podejmuje się także A. Wilkoń, podając w wątpliwość krzywdzący, jak pisze, np. dla tekstów werbalnych podział na teksty i nie-teksty. Główne zarzuty wobec tych kryteriów to: niejednoznaczność definicji spójności i koherencji; przypisanie intencjonalności i akceptabilności funkcji tekstotwórczej, podczas gdy pierwsza z tych cech należy do właściwości samego tekstu, druga w żaden sposób nie wpływa na to, co jest tekstem; nieuwzględnienie tekstów, w których celowo osłabiono ich informatywność; przypisanie kryterium sytuacyjności wszystkim tekstom, podczas gdy teksty pisane często są oderwane od czynników sytuacyjnych; zbyt szerokie potraktowanie intertekstualności, która jest istotna tylko w przypadku tekstów powiązanych z innym tekstem lub tekstami (Wilkoń 2002, s. 30–33).

Analiza tekstów pisanych przez obcokrajowców wymusza przyjrzenie się kryteriom tekstowości z jeszcze jednej perspektywy. Po pierwsze, należy zdać sobie sprawę, że badane teksty są wyjątkowe, stanowią część egzaminu językowego, do którego przystąpili ich autorzy. Przyjmuję więc, że dążeniem nadawcy

¹⁸ U. Żydek-Bednarczuk twierdzi, że „bez tematu nie ma tekstu” (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 78).

¹⁹ A. Duszak powołuje się przy tym na pojęcie znaku nieostrego i używa terminu „tekst nieostry” (s. 33–34).

(autora) jest stworzenie tekstu spójnego i koherentnego, odbiorca²⁰ natomiast spodziewa się taki tekst otrzymać (odczytać); nastawienie to wynika właśnie ze specyfiki sytuacji komunikacyjnej, jaką jest egzamin. Teksty te będą więc z samego założenia spełniać kryterium intencjonalności oraz powinny spełniać warunek akceptabilności. Podobna zależność dotyczy kryterium sytuacyjności. Sytuacyjność analizowanych obiektów wyznacza fakt zredagowania ich w sytuacji egzaminu z języka polskiego jako obcego (por. Rudziński 2008, s. 35). Informatywność uwidocznia się jako cecha indywidualna tekstu, choć trudno nie zauważyć powtarzalności motywów, podobnych ujęć tematu. Informatywność tekstu egzaminacyjnego zdaje się być cechą drugorzędą²¹. Intertekstualność tekstów ściśle wiąże się z ich przyporządkowaniem gatunkowym. Uwikłanie tekstu w relacje z innymi tekstami jest więc w tej interpretacji traktowane jako działanie tekstotwórcze podporządkowane schematowi gatunkowemu. Wydaje się, że takie ujęcie intertekstualności (intertekstowości) nie jest sprzeczne z perspektywą R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera. Badacze ci piszą bowiem: „intertekstowość dotyczy tych czynników, które sprawiają, że wykorzystanie jednego tekstu jest uzależnione od znajomości innego lub innych tekstów poznanych wcześniej. [...] na intertekstowości jest oparty rozwój typów tekstów jako klas tekstów z typowymi schematami cech charakterystycznych” (Beaugrande, Dressler 1990, s. 30–31). Kohezję i koherencję traktuję jako własność stopniowalną tekstu (por. Marciszewski 1983, s. 183–184; Żydek-Bednarczuk 2005, s. 75–76). Badanie tekstów pod kątem tych kryteriów to sprawdzenie, czy – zgodnie z intencją nadawcy – tekst jest zrozumiały dla odbiorcy.

Syntetyczne ujęcie pojęcia tekstu prezentuje Janina Labocha, dla której tekst to „całość spójna, utrwalona, posiadająca temat główny, zarysowaną perspektywę nadawczo-odbiorczą oraz funkcję komunikacyjną” (Labocha 2008, s. 8). Podobne spojrzenie prezentuje G. Majkowski, określając tekst jako „[...] konkretną językową strukturę funkcjonalną, zbudowaną z jednostek zdaniowych powiązanych formalnymi (leksykalno-składniowymi) i innymi środkami spójnościowymi w jedną całość komunikacyjną (informacyjną)” (Majkowski 2007, s. 17). Dla T. Dobrzyńskiej tekst nie tyle zawsze spełnia, ile może spełniać funkcję komunikatywną. Dobrzyńska pisze bowiem: „Tekst to skończony i uporządkowany ciąg elementów językowych mogących spełniać łącznie funkcję komunikatywną,

²⁰ W przypadku egzaminów certyfikatowych jedynymi adresatami tekstów są egzaminatorzy, w przypadku tekstów analizowanych w tej pracy dodatkowym odbiorcą jest autorka rozprawy.

²¹ Poza treścią wypracowania, która obok długości, formy i kompozycji należy do składowych poprawnego wykonania zadania, oceniane są również: poprawność gramatyczna, słownictwo, styl, ortografia i interpunkcja (<http://certyfikatpolski.pl/index.php/pl/kryteria-oceny> [dostęp: 30.06.2014]).

a więc stanowiących jeden globalny znak” (Dobrzyńska 2010, s. 297). Pełniejszą definicję tworzy U. Żydek-Bednarczuk (2005, s. 67): „[tekst] definiujemy jako całość komunikacyjną zbudowaną z ciągu zdań w układzie linearnym. Ciągi te układają się w określone sekwencje. Są one uporządkowane pod względem semantycznym i podporządkowane tematowi. Spełniają określone funkcje i są spójne. Powstają w wyniku działań komunikacyjnych. Mają więc swój wymiar językowy, tematyczny, komunikacyjny i interakcyjny. Jeśli przyjmujemy, że tekst jest jednostką językową i komunikatywną, to opis struktury tekstu musi dotyczyć relacji między wypowiedziami”²².

W pracy przyjmuję koncepcję **tekstu jako wielozdaniowego ciągu językowego, o wyraźnie zaznaczonych granicach początku i końca, spójnego pod względem gramatycznym, semantycznym i tematycznym, stanowiącego całość informacyjną i kompozycyjną, o określonych wyznacznikach gatunkowych** (por. Żydek-Bednarczuk 2005, s. 69; Dobrzyńska 2010, s. 297).

A. Wilkoń twierdzi, że „warunkiem podstawowym bycia tekstem [...] jest jego »poprawność« gramatyczna i semantyczna, których nie należy identyfikować z regułami logiki” (Wilkoń 2002, s. 33). Wydaje się, że postulat poprawności gramatycznej, od której uzależniony byłby byt tekstu, nie ma zastosowania w odniesieniu do tekstów pisanych przez cudzoziemców. Trudno odmówić statusu bycia tekstem wypowiedziom stworzonym przez obcokrajowców (zwłaszcza jeśli powołamy się na przypominane przez J. i S. Bartmińskich potoczne rozumienie tego terminu) tylko ze względu na niedostatki gramatyczne (błędy ortograficzne, interpunkcyjne, stylistyczne, literówki). Oczywiście, występowanie takich błędów w tekście utrudnia odbiór, ale nie uniemożliwia go. Egzaminator, który jest odbiorcą tekstów egzaminacyjnych (zwłaszcza pisanych przez cudzoziemców), wie, że natknie się w nich na rozliczne typy błędów, a nawet się ich spodziewa²³.

5.2. Pojęcie dyskursu

Pojęcie dyskursu lokowane jest między płaszczyzną *langue* a *parole* języka, „odnosi się do produktu językowego wraz ze wszystkimi elementami aktu komunikacji, a w szczególności z kontekstem, na który składają się okoliczności, role społeczne rozmówców, intencje nadawcy, itp.” (Zdunkiewicz-Jedynak 2008, s. 64). W szerszym rozumieniu termin obejmuje także kulturowe strategie komunikacyjne, dotyczy więc już nie tylko pewnego wytworu (językowego) aktu komunikacji, ale samego procesu komunikacyjnego (tamże), „dyskurs jest spo-

²² U. Żydek-Bednarczuk dostrzega przydatność powyższego ujęcia tekstu w glotto-dydaktyce (Żydek-Bednarczuk 2008, s. 21–29; zob. prodrozd. 5.4).

²³ Błędy gramatyczne, które wystąpiły w analizowanym materiale, w większości nie stanowiły przeszkody w jego odczytaniu ani interpretacji.

sobem użycia języka” (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 68). Elżbieta Laskowska pisze o dyskursie jako o ciągu zachowań językowych zależnych od tematu i celu wypowiedzi, związanych z gatunkiem, stylem, sytuacją komunikacyjną (Laskowska 2004, s. 14). Taką samą definicję formułuje Stanisław Grabias, podkreślając jednocześnie, że dyskurs „jest rodzajem interakcji społecznej dokonującej się przy udziale języka” (Grabias 2003, s. 264). Ujęcie to zdaje się spychać język do roli narzędzia, instrumentu o funkcji służebnej w stosunku do złożonego bytu, jakim jest dyskurs. Na pierwszy plan wysuwa się sytuacja komunikacyjna wraz z przyporządkowanymi jej regułami komunikacji. J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska piszą, że dyskurs jest „procesualną i kontekstową konceptualizacją »zdarzenia komunikacyjnego«, którego przedmiotową, »wytworową« konceptualizacją jest tekst” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 32).

Tekst dziedziczy wszystkie aspekty dyskursu (relacje do nadawcy, odbiorcy, sytuacji), a dodatkowo wykazuje tendencję do utrwalenia, najpierw w formie pamięciowej, potem pisanej, fonograficznej, audiowizualnej, elektronicznej. Utrwalenie sprzyja wytwarzaniu konwencji stylowych i gatunkowych, a także kumulowaniu jednostkowych tekstów (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 33).

J. Labocha, powołując się na rozważania P. Ricoeura (1989), również nie widzi w dyskursie konkretnej, jednostkowej wypowiedzi. Jej zdaniem dyskurs jest „czymś wspólnym, co łączy pewien zespół wypowiedzi” (Labocha 2008, s. 50). Podstawową strukturą dyskursu zaś jest dialog (tamże, s. 51). J. Labocha definiuje dyskurs jako „normę oraz strategię zastosowaną w procesie tworzenia tekstu i wypowiedzi. Podstawą tej strategii są wzorce społeczne i kulturowe składające się na tę normę, a jej efektem tekst lub wypowiedź o określonych cechach gatunkowych”²⁴. Według badaczki „[...] dyskurs nie jest zjawiskiem indywidualnym, lecz społecznym i kulturowym” (tamże, s. 60).

U. Żydek-Bednarczuk proponuje, by terminy *dyskurs* i *tekst* traktować synonimicznie. Ma jednak na myśli teksty „tworzone w interakcyjnym procesie

²⁴ J. Labocha wyraźnie wydziela i oddziela znaczeniowo od dyskursu i tekstu jeszcze jedno pojęcie – *wypowiedź*. „Przez wypowiedź z lingwistycznego punktu widzenia rozumiem językowy (werbalny) przemijający składnik mówionego aktu mowy, który z tym aktem mowy jest nierozzerwalnie związany i który jako przedmiot badań językoznawczych musi zostać sztucznie utrwalony (nagrany na nośnik audio lub wideo, a następnie przetranskrybowany w sposób lepiej lub gorzej oddający naturalne właściwości wypowiedzi), a więc oderwany od podłoża sytuacyjnego” (Labocha 2008, s. 45). Jako osobne pojęcie traktuje *wypowiedź* także T. Dobrzyńska: „Wypowiedź to pewien określony tekst, przekazywany przez określoną osobę w danym akcie komunikacji” (Dobrzyńska 2010, s. 293). W niniejszej pracy *wypowiedź* traktowana jest jako synonim tekstu (por. Wilkoń 2002; Gajda 1982; Dobrzyńska 2010).

komunikacji (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 68–69). Podobne ujęcie prezentuje E. Szkudlarek-Śmiechowicz. Badaczka, analizując radiowe i telewizyjne debaty polityczne, zwraca uwagę na procesualny charakter tekstów oraz rolę czynników kontekstowych, od których teksty te zależą strukturalnie i funkcjonalnie (Szkudlarek-Śmiechowicz 2010b, s. 31). Dla A. Duszak nie istnieją „formy niedyskursywne”, teksty pisane traktuje więc dyskursywnie (Duszak 1998, s. 21). Badaczka prezentuje procesualne podejście do tekstu, dlatego nie uważa, że tekst jest wytworem, „konstruktem ostatecznie zrealizowanym” (tamże). Jednoznacznie synonimicznie terminy *dyskurs* i *tekst* traktuje Barbara Boniecka, która pisze wręcz, że pojęcia te są dubletami i wprowadzenie terminu *dyskurs* do nauki o języku można rozpatrywać w aspekcie terminologicznej redundancji. Tekst bowiem, tak jak dyskurs, „dla swojej jednoznaczności i kompletności także wymaga uwzględnienia w równym stopniu i wielu elementów tła pozajęzykowego, i danych czysto językowych” (Boniecka 1999, s. 32).

W przedstawionych ujęciach uwidoczni się różnica definicyjna, zasadzająca się na traktowaniu dyskursu jako gotowego „produktu językowego” lub jako swoistego „działania językowego”. W każdej koncepcji podkreśla się jednak komunikacyjny charakter dyskursu i wyjątkową rolę kontekstu sytuacyjnego. Patrzenie na tekst w kategoriach zdarzenia komunikacyjnego (por. Dobrzyńska 1991, 2010; Habrajska 2004; Szkudlarek-Śmiechowicz 2010a; 2010b; Duszak 1998; Żydek-Bednarczuk 2005) w oczywisty sposób zbliża jego definicję do definicji dyskursu.

W niniejszej pracy ***dyskurs i tekst traktowane są jako zjawiska różne***. Niezależność ta jest podyktowana specyfiką analizowanych tekstów – prac egzaminacyjnych. Wydaje się, że czynniki kontekstowe, których znaczenie podkreśla się przy definiowaniu dyskursu, nie determinują struktury tekstów tworzonych przez cudzoziemców podczas egzaminu językowego. Na konstrukcję tekstu ma wpływ przede wszystkim jego przynależność gatunkowa i ściśle z nią związany styl oraz zastosowane komponenty językowe. Nie są to jednak cechy zewnętrzne językowe tekstu. Także interakcyjność tekstów, niewątpliwa ze względu na istnienie ich adresata, ujawnia się dopiero w odbiorze tekstu, nie zaś w procesie jego powstawania. W pracy przychyliam się więc i przyjmuję punkt widzenia J. Labochy, która pisze o procesualnym charakterze dyskursu, przeciwstawiając mu tekst jako wytwór (Labocha 2008, s. 55).

5.3. Spójność tekstu jako przedmiot badań językoznawczych

Spójność tekstu jest jednym z najważniejszych zagadnień lingwistyki tekstu. Podobnie jednak jak *tekst*, *spójność* jest pojęciem wyjątkowo heterogenicznym i nie doczekała się jednorodnej definicji.

W *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* czytamy: „Tekst rozumie się jako spójny, gdy stanowi całośćkę semantycznie odnoszącą się do określonej, dającej

się potocznie wyodrębnić jako jednolita, sfery rzeczywistości pozajęzykowej” (*Encyklopedia językoznawstwa...* 1993, s. 505). Na tę zależność spójności tekstu od rzeczywistości pozajęzykowej zwraca uwagę prekursorka polskich badań tekstologicznych, Maria Renata Mayenowa, która za jeden z podstawowych warunków spójności uznaje „jedność przedmiotu” – „tekst musi być tak zbudowany, by treść wszystkich zdań, które się nań składają, dawała w rezultacie opis jednego przedmiotu, opowieść o jednym przedmiocie lub rozumowanie dowodzące jednej tezy” (Mayenowa 1971, s. 189–190). Poza jednością przedmiotu, o spójności decyduje także jedność nadawcy (tekst jest sformułowany przez jedną osobę) i odbiorcy (tekst jest adresowany do jednego odbiorcy)²⁵. Na współlistnieniu tych trzech jedności zasadza się istota spójnego tekstu.

Próba zdefiniowania, czym jest spójność, napotyka trudności przede wszystkim ze względu na wielopoziomowość jej realizacji. Rozległość zjawiska potwierdza istnienie wielu typów spójności²⁶ i rozpiętość terminologiczna. Badacze wyróżniają spójność powierzchniową (linearną, strukturalną) tekstu, uzyskiwaną poprzez sieć różnorodnych międzyzdaniowych nawiązań formalnych – czyli kohezję, oraz spójność semantyczną (tematyczną), kiedy poszczególne zdania przyczyniają się do tworzenia całości znaczeniowej tekstu – czyli koherencję (por. Dobrzyńska 1991; van Dijk 2001; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009). Dokładna analiza literatury przedmiotu pokazuje jednak, że to dychotomiczne ujęcie oraz zakres definicyjny terminów zmieniały się. Stanisław Gajda przekonuje, że „istota spójności leży na płaszczyźnie semantycznej” (Gajda 1982, s. 125), ale odnosi do niej pojęcie kohezji (tamże, s. 128). Tę zaś traktuje jako jeden z elementów zwartości – spójności w skali mikrotekstowej, między sąsiadującymi lub nieznacznie od siebie oddalonymi wypowiedziami. Według S. Gajdy tym, co dopełnia spójność tekstu, jest całościowość – struktura gatunkowa tekstu oraz sensowność – obecność w tekście jednej koncepcji semantycznej gwarantującej spójność w skali całego tekstu (tamże, s. 126–128). S. Gajda wymienia szereg środków więzi wpływających na organizację semantyczną wypowiedzi. Wśród środków językowych są to: środki leksykalne – powtórzenia, synonimy, antonimy, hiponimy, słowa należące do jednej grupy tematycznej lub asocjacyjnej, słowa należące do tego samego gniazda słotwórczego, zaimki; środki gramatyczne morfologiczne – stopniowanie, jednorodność form gramatycznych czasownika; środki gramatyczne składniowe – konektywy, paralelizmy składniowe, elipsa, szyk, nominalizacja, modalność. Do środków parajęzykowych zalicza elementy prozodyczne

²⁵ Teorię M. R. Mayenowej rozwija i uzupełnia T. Dobrzyńska (1991, s. 160–161).

²⁶ J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska w *Tekstologii* wymieniają aż piętnaście terminów z pojęciem *spójność* (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 288).

i graficzne (tamże)²⁷. Gajda zaznacza, że istotnym czynnikiem spójnościowym jest także struktura tematyczna i zachowanie reguł gatunkowych.

A. Wilkoń w pracy *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu* ogranicza zjawisko kohezji – tak szeroko ujmowane przez S. Gajdę – do „spójnościowych nawiązań kolejnych zdań” (Wilkoń 2002, s. 71). Koherencję natomiast definiuje jako „właściwość jednotematyczną tekstu wielozdaniowego, polegającą na zaznaczeniu związków logicznych i semantycznych, scaleniu elementów semantycznie jednorodnych” (tamże). A. Wilkoń uszczegółowia terminy, określając koherencję jako spójność semantyczną zdań lub akapitów, kohezję – jako spójność gramatyczno-formalną zdań. Termin spójność traktuje zatem jako kategorię nadrzędną, przy czym jest w tym stwierdzeniu niekonsekwentny. W innym miejscu tej samej pracy można bowiem przeczytać, że terminy spójność i koherencja są traktowane przez autora synonimicznie (Wilkoń 2002, s. 31)²⁸. Wilkoń tworzy dokładną klasyfikację wykładników kohezji i koherencji. W grupie środków kohezyjnych znalazły się: środki morfologiczne (np. jednorodność form czasownika, zaimki i końcówki czasownika użyte w funkcji anaforycznej, wykładniki ciągłości (spójniki²⁹), paralelizmy syntaktyczne, prozodyjne i graficzne

²⁷ Gajda (1982, s. 129–130) klasyfikuje środki więzi także ze względu na: kierunek (anaforyczne, kataforyczne, anaforyczno-kataforyczne), dystans oddziaływania (środki więzi bliskiej, dalekiej, pośredniej), zakres oddziaływania (środki więzi wewnątrzwyowiedzeniowej, międzywyowiedzeniowej, ponadmiędzywyowiedzeniowej, mieszane), sposób realizacji więzi (środki realizujące więź między wypowiedziami, akapitami itd. w całości, środki realizujące więź jednostek poprzez więzi członów składowych), ze względu na rolę środka w tekście (środki wyrazu spójności poznawczej, środki wyrazu spójności logicznowiązującej).

²⁸ Takie synonimiczne traktowanie terminów *spójność* i *koherencja* prezentuje także *Encyklopedia języka polskiego* pod red. S. Urbańczyka (1994, s. 326). Autorzy *Encyklopedii*, określając warunki spójności tekstu, koncentrują się na warstwie składniowej. Wśród elementów scalających tekst wymieniają: zaimki (zwłaszcza anaforyczne), synonimy, nawiązujące wyrazy międzyzdaniowe, np. zatem, następnie, zwroty i wyrażenia o funkcji metatekstowej.

²⁹ A. Wilkoń (2002, s. 24–26), opierając się na *Wstępie do językoznawstwa* pod red. J. Bańcerzowskiego, J. Pogonowskiego i T. Zgółki, pisze o tzw. parataktyczności tekstu (parataksa pozwala tworzyć tekst spójny niezależnie od liczby zdań) i związanych z nią: spójności komutatywnej, inaczej: współtowarzyszącej (treść zdań współlistnieje w przestrzeni i w czasie), przeciwstawnej (treść zdań dotyczy zdarzeń, które nie mogą zajść razem), przyczynowo-skutkowej i chronologicznej (tworzy ciągi tekstowe struktur narracyjnych typu: najpierw a – potem b – następnie c; ze spójnikami oraz przysłówkami czasu), spójności wynikowej (zdanie, zespół zdań, akapit, zakończenie akcentuje, że osiągnięty stan jest wynikiem przedstawionych wydarzeń). Autorzy *Wstępu do językoznawstwa* (1982, s. 325–330) włączają te typy spójności do tzw. spójności femicznej, kiedy zależności semantyczne między wypowiedziami tekstu wyrażone są odpowiedni-

środki parajęzykowe. Wykładniki koherencji tekstu to: środki leksykalno-syntaktyczne tworzące układy typu: ogólne – mniej ogólne – szczegółowe, powtórzenia leksykalno-semantyczne (powtórzenia dosłowne, synonimiczne, parafrazy, parabole), układy kontrastowo-semantyczne (zdania z negacją, przeciwstawienia, antonimy), struktury typu *pytanie – odpowiedź*, wypowiedzenia metatekstowe, wypowiedzenia rozwijające (np. powiązania metonimiczne, asocjacje, jednorodne enumeracje), wypowiedzenia o funkcji hierarchicznej i gradacyjnej, sumacje, pointy, logiczne wnioski (Wilkoń 2002, s. 72)³⁰. Najważniejszym czynnikiem spójności tekstu jest jednak dla A. Wilkonia organizacja semantyczna, mająca wpływ na jego sensowność (tamże, s. 73).

Semantyczne i tematyczne mechanizmy spójnościowe mogą przejawiać się zarówno w warstwie lokalnej tekstu między poszczególnymi zdaniami lub członami, jak i w jego strukturze głębszej (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 282, 286). Mechanizmy lokalne nie dają gwarancji zbudowania tekstu spójnego (por. Mayenowa 1976; Bartmiński, Tokarski 1986; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009). Według J. Bartmińskiego i S. Niebrzegowskiej-Bartmińskiej spójność na poziomie lokalnym zapewniają: powiązania izotopiczne³¹, konektory (np. spójniki i zaimki względne), wyrażenia deiktyczne, elipsa, zaś spójność na poziomie globalnym: wspólna wiedza nadawcy i odbiorcy (komunikantów), konwencja stylowa i gatunkowa wypowiedzi, temat globalny tekstu, środki delimitujące (tytuł, formuły początku i końca, rama tekstu), operatory

mi spójnikami (spójniki te wyrażają rozmaite konkretne związki i własności między różnymi obiektami). Obok spójności femicznej badacze wymieniają także: spójność leksykalną (bazującą na relacjach leksykalnych, takich jak synonimia, hiponimia, antonimia), spójność signifikacyjną (opartą na koreferencji), spójność konkluzyjną (wykorzystującą wiedzę pozajęzykową). S. Gajda natomiast spójność opartą na zastosowaniu spójników, przyimków wtórnych, partykuł, zaimków względnych i przysłówków względnych oraz konstrukcji więzi nazywa koneksją (Gajda 1982, s. 135).

³⁰ A. Wilkoń do wykładników koherencji zalicza środki leksykalne (np. powtórzenia, synonimy, antonimy), które przez wielu badaczy włączane są do spójności kohezyjnej (por. Gajda 1982, s. 129).

³¹ Autorzy *Tekstologii* szczególnie rangę w osiągnięciu spójności przypisują tzw. parom izotopicznym, budującym semantyczne zależności między kolejnymi lub pozostającymi w niedużej odległości wyrażeniami w tekście: powtórzenie wyrazu, derywat słowotwórczy utworzony od użytego wcześniej wyrażenia, pronominalizacja, substytucja synonimu, substytucja nazwy pospolitej za własną, substytucja hiperonimu przez hiponim, substytucja hiponimu przez hiperonim, wyszczególnienie przypadków indywidualnych z podanej klasy gatunkowej, wprowadzenie kohiponimów, wprowadzenie antonimów, substytucja wyrażenia metaforycznego, związek całości i części, związki czasowe, związki metonimiczne, związki symptomatyczne (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 237–277).

tekstowe³². Autorzy *Tekstologii* (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 288) opowiadają się za rozróżnieniem spójności na spójność formalną i treściową, powołując się na takie ujęcie zjawiska m.in. przez R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera, autorów jednych z najwcześniejszych opracowań z zakresu lingwistyki tekstu. Dokonują oni podstawowego podziału spójności na kohezję (spójność formalną, powierzchniową) i koherencję (spójność semantyczną, tematyczną). Powiązanie powierzchniowych składników tekstu służy jego stabilności i ekonomii (Beaugrande, Dressler 1990, s. 73). Elementami spajającymi tekst kohezyjnie są według badaczy³³: rekurencja i częściowa rekurencja, struktury paralelne, parafrazy, proformy, elipsy, czas i aspekt czasowników, junkcje, funkcjonalne rozczłonkowanie zdania, a w tekstach mówionych także intonacja³⁴. Zadaniem wprowadzania tych elementów w tekst jest także utrzymanie uwagi odbiorcy, ponieważ są one gromadzone w jego „magazynie aktywnym” (Beaugrande, Dressler 1990, s. 73, 90, 117), w pamięci krótkotrwałej. Bazą dla koherencji tekstu jest natomiast ciągłość sensów. „Tekst ma sens, ponieważ istnieje ciągłość sensów w wiedzy zaktywizowanej przez wyrażenia tekstu” (tamże, s. 119). Ciągłość tę zapewnia zgodność między „konfiguracją pojęć i relacji wyrażonych w tekście a uprzednią wiedzą odbiorcy o świecie” (tamże). Dla R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera koherencja to „rezultat łączenia pojęć i relacji w siatki złożone z przestrzeni wiedzy skoncentrowanych wokół tematu głównego” (tamże, s. 133). Kohezja (spójność powierzchniowa) i koherencja (spójność „światów tekstowych”) to, według autorów *Wstępu do lingwistyki tekstu*, główne kryteria tekstowości (tamże, s. 152).

Podniesione przez R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera zagadnienie wiedzy o świecie, od której zależy koherencja tekstu, jest podtrzymywane także przez wielu polskich lingwistów.

³² J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska wyróżniają trzy typy operatorów. W zależności od poziomu komunikacji są to: operatory kontaktu (poziom interpersonalny), np. powitania i pożegnania, operatory treści (poziom informacji przedmiotowej), np. wyrażenia modalne, operatory uwydatniające, operatory metatekstowe (poziom tekstowy), np. wykładniki segmentacji tekstu, sygnały dygresji (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 191–196).

³³ R. A. de Beaugrande i W. U. Dressler (1990) zwracają jednak uwagę, że poszczególne środki kohezji mogą negatywnie wpływać na pozostałe wykładniki tekstowości, np. na informatywność.

³⁴ R. A. de Beaugrande i W. U. Dressler nazywają intonację „pomocniczym systemem spójności” (s. 113), który daje „poważne wskazówki o oczekiwaniach, postawach, zamiarach i reakcjach” (s. 118). Intonacja „nie tylko łączy mówione teksty powierzchniowe; pomaga również określić połączenie pojęć i relacji zarówno wewnątrz świata tekstu, jak i między światem tekstu a uprzednią wspólną wiedzą [nadawcy i odbiorcy]” (s. 116).

M. R. Mayenowa podkreśla, że „uchwycenie spójności tekstu wymaga poza wspólnotą językową pewnej wiedzy o świecie, która nie mieści się w znajomości słownika i gramatyki” (Mayenowa 1971, s. 190). Wiedza ta pełni rolę służebną w stosunku do tekstu, pomaga odbiorcy, gdy tekst nie jest spójny pod względem formalnym, gdy nie wykorzystuje wszystkich środków zapewniających spójność. Wiedza pozajęzykowa jest niezbędna, gdy dla odczytania tekstu jako spójnego konieczne jest dokonywanie w procesie jego odbioru transformacji i uzupełnień (tamże, s. 194, 198, 200). Pogląd ten podtrzymuje Irena Bellert. Według badaczki wnioski, które wyprowadzamy na podstawie tekstu, zależą z jednej strony od reguł języka, z drugiej jednak – od założonej wiedzy o świecie nadawcy i odbiorcy (Bellert 1971, s. 49).

M. R. Mayenowa zwraca uwagę na jeszcze jedną zależność. Odbiór tekstu jako spójnego zależy nie tylko od doświadczenia pozajęzykowego, ale też od przyzwyczajeń „językowo-czytelniczych” człowieka. Uzależnia więc spójność od gatunku. To, co niespójne np. dla listu, będzie spójne dla eseju czy powieści (Mayenowa 1971, s. 202–204).

Na wartość czynników pozatekstowych w odczytaniu tekstu jako spójnego wskazuje także A. Duszak, która twierdzi, że koherencja powstaje na podstawie wiedzy pozatekstowej, która ma źródła w znajomości rzeczywistości pozajęzykowej (Duszak 1998, s. 92). Kohezja, rozumiana przez A. Duszak jako „zjawisko semantyczno-tematyczne, posiadające wykładniki formalne w strukturze zdaniowej” (tamże), uzupełnia jedynie koherencję, może ją „stymulować” (tamże). Tekst może być w związku z tym koherentny mimo braku formalnych powiązań między faktami, o których informuje. Odbiorca wiąże bowiem fakty na podstawie wiedzy zewnątrzjęzykowej, niezależnej od świata tekstu (tamże). A. Duszak pisze o kilku typach spójności semantycznej (spójność referencjalna³⁵, spójność relacji funkcjonalnych między zdaniem a ciągami zdań – spójność funkcjonalna³⁶) i o spójności tematycznej, którą określa jako „ciągłość w przepływie informacji”. Spójność tematyczną badaczka jednoznacznie wiąże ze strukturą tematyczno-rematyczną tekstu (Duszak 1998, s. 96). Spójność semantyczna i tematyczna są współzależne. Stanowisko A. Duszak podziela U. Żydek-Bednarczuk, podając przykłady tekstów, których interpretacja nie

³⁵ „Relację jedności semantycznej pozwalają ustalić odniesienia do tego samego referenta, czynione w różnych sekwencjach zdaniowych za pomocą wybranych środków formalnych – leksykalnych, takich jak: powtórzenia, synonimy, quasi-synonimy, hiperonimy, i gramatycznych: zaimki osobowe, zaimki wskazujące, rodzajniki, elipsa” (Duszak 1998, s. 93).

³⁶ Relacje te wyrażane są przez juncje, których wykładnikami są spójniki międzyzdaniowe (np. *ale*, *dlatego*, *ponieważ*) informujące o istnieniu określonego typu relacji (np. relacja przeciwstawienia czy uszczegółowienia) (Duszak 1998, s. 94).

może być czysto semantyczna, musi, jak pisze, „wychodzić poza tekst”, winna być uzupełniona o element pragmatyczny, na który składają się czynniki sytuacyjne, wiedza o świecie czy presupozycje kontekstowe (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 84). U. Żydek-Bednarczuk stwierdza także: „Globalna koherencja nie uwzględnia tylko makrostruktur semantycznych i mikrostruktur syntaktyczno-semantycznych, ale zwraca uwagę na celowość użycia tych struktur” (tamże, s. 85). Badaczka wyraźnie łączy więc spójność z osobami rozmówców (teksty mówione), z nadawcą i odbiorcą (teksty pisane).

Pogląd, zgodnie z którym wiedza pozajęzykowa odbiorcy warunkuje percepcję tekstu jako tworu koherentnego lub nie, na adresata właśnie nakłada ciężar odbioru tekstu jako spójnego. T. Dobrzyńska wprost definiuje koherencję jako „właściwość interpretacji ciągu zdań stanowiących całości komunikacyjne i zespolonych treściowo”. Zespolenie treściowe zaś nie wymaga występowania wykładników kohezyjnych. „[...] tekst może zostać zintegrowany znaczeniowo mimo braku formalnych wykładników związków międzydaniowych” (Dobrzyńska 1991, s. 160). Koherencja (spójność globalna, semantyczna) zajmuje więc w stosunku do kohezji³⁷ pozycję nadrzędną.

Takie spojrzenie na spójność, rozumianą jako spójność interpretacji (spójność kognitywna), prezentuje także G. Habrajska. Badaczka patrzy na zagadnienie z punktu widzenia gramatyki komunikacyjnej, według której interpretacja tekstu opiera się na standardowości semantycznej scenariuszy (scenariuszy zdarzeń, standardowych zachowań), np. scenariuszy czasowo-przestrzennych lub przyczynowo-skutkowych. Odbiorca podczas odwołania się do scenariusza korzysta z kompetencji językowej, dzięki czemu interpretuje tekst automatycznie (Habrajska 2004, s. 152–153). „Tekst jest spójny, gdy użyte jednostki informacyjne odpowiadają standardowym przebiegom w scenariuszach, opartych na styczności sensu. Brak takiej styczności powoduje, że tekst staje się niespójny” (tamże, s. 156). Według G. Habrajskiej i założeń gramatyki komunikacyjnej spójność dotyczy jedynie treści merytorycznych w tekście, nie wiąże się więc ze stylem czy przyporządkowaniem gatunkowym tekstu.

Jerzy Bartmiński i Ryszard Tokarski w rozważaniach nad spójnością tekstu sięgają natomiast po pojęcie językowego obrazu świata (JOS). Od przyjęcia określonego JOS, od – jak piszą – „szerszego tła” uzależniają spójność semantyczną wypowiedzi, która staje się wobec takiego założenia kategorią relatywną (Bartmiński, Tokarski 1986, s. 67, 80). Badacze, podobnie jak M. R. Mayenowa,

³⁷ T. Dobrzyńska (1991, s. 160) definiuje kohezję jako „sieć nawiązań międzydaniowych, mających bezpośrednie wykładniki formalne w wypowiedzi”, za R. A. de Beaugrandem i W. U. Dresslerem nazywa ją „spójnością linearną lub strukturalną” (Dobrzyńska 2010, s. 294).

J. i S. Bartmińscy czy S. Gajda, podkreślają zależność spójności od wyznaczników stylowych i gatunkowych tekstu³⁸.

Są również badacze, którzy ciężar spójności tekstu składają jednak przede wszystkim na zależności formalne między tworzącymi go elementami, głównie elementami składniowymi. G. Majkowski w pracy *Kohezja w publicystyce okresu Oświecenia* określa kohezję jako „nośnik łączności zdań na poziomie gramatycznym i formalnym”, tworzący strukturę wyższego rzędu jako cechę konstytuującą tekst („fakt tekstotwórczy”, „definitywny wyznacznik tekstu”) (Majkowski 2007, s. 35–36, 42–43).

Na zakończenie przytoczone zostaną uzupełniające się ujęcia spójności według Andrzeja Trybulca, Zygmunta Saloniego i Niny Leontiewej. A. Trybulec w artykule pt. *Topologiczna definicja spójności tekstu* pisze: „Tekst jest spójny, jeżeli nie można go podzielić na dwie (niepuste) części o tej własności, że żadne zdanie należące do jednej z tych części nie jest zależne od żadnego zdania należącego do drugiej” (Trybulec 1971, s. 85). Z. Saloni zaś stwierdza: „Tekst jest niespójny, gdy daje się podzielić na dwie zamknięte, odrębnie funkcjonujące całości” (Saloni 1971, s. 90). N. Leontiewa natomiast definiuje spójność następująco: „Spójność jest taką właściwością zapisu semantycznego³⁹, która sprawia, że na jakiegokolwiek dwie części rozdzielilibyśmy zapis semantyczny tekstu, zawsze znajdziemy przynajmniej jeden term⁴⁰ powtarzający się w obu częściach zapisu semantycznego” (Leontiewa 1971, s. 18).

Zagadnieniem, które zajmuje wielu lingwistów, jest ujęcie spójności jako wartości konstytuującej tekst, uzależnienie „bycia tekstem” od spójności. Restrykcyjnie zależność tę traktuje np. S. Gajda, stawiający znak równości między spójnością a byciem tekstem (Gajda 1982, s. 126), a także B. Boniecka, dla której spójność jest jednoznaczna z tekstowością (Boniecka 1999, s. 13–32)⁴¹ czy A. Duszak, wskazująca na spójność semantyczną jako wyznacznik tekstowości. „Spójność semantyczna jako warunek bycia tekstem wynika z założenia, że interpretacja jednego elementu w dyskursie uzależniona jest od obecności elementu innego. Dekodowanie następuje poprzez ustalenie relacji wzajemnego odniesienia obu elementów”

³⁸ Dla J. Bartmińskiego i R. Tokarskiego jest to zależność niebezpośrednia. Elementem pośrednim jest właśnie JOS, uwarunkowany gatunkowo i stylowo. „Szczególnie wyraźnie przełamujemy granic możliwości semantycznych wyrazu widać w [...] bajce, opowieści, pieśni, kolędzie, [...] baśni, literaturze science-fiction, grotesce” (Bartmiński, Tokarski 1986, s. 80).

³⁹ *Zapis semantyczny* to tekst zapisany w sztucznym języku semantycznym (Leontiewa 1971, s. 13).

⁴⁰ *Termy* definiuje autorka jako pojęcia, między którymi zachodzą stosunki znaczeniowe w tekście, stosunki znaczeniowe zaś odbijają realne stosunki pośród przedmiotów wymienionych w tekście (tamże).

⁴¹ Badaczka środki spójności nazywa nawet „środkami utekstowienia” (s. 24).

(Duszak 1998, s. 101). Spójność jest czynnikiem niezbędnym do uznania sekwencji zdań za tekst według tzw. „mocnej definicji” tekstu, w „słabej definicji” spójność nie jest warunkiem koniecznym (Dobrzyńska 1991, s. 143).

Definicję tekstu uniezależnia od pojęcia spójności J. Wajszczuk. Badaczka twierdzi, za Michaeliem A. K. Hallidayem i Ruqaią Hasan, że wielopłaszczyznowość mechanizmów spójnościowych działających w tekście i niemożność logicznego zamknięcia ich listy powoduje, że nie sposób określić granice tekstu (Wajszczuk 1983, s. 227–229).

Dla R. A. de Beaugrande’a i W. U. Dresslera kohezja i koherencja wskazują, „w jaki sposób elementy składowe tekstu pasują do siebie i tworzą sens” (Beaugrande, Dressler 1990, s. 152), nie przesądzają jednak „o byciu tekstem w rzeczywistej komunikacji”⁴². Podobne stanowisko zajmuje A. Bogusławski, według którego teksty „mogą być, tak samo jak zdania, sprzeczne wewnątrznie, niespójne różnymi rodzajami niespójności, a także spójne w rozmaitych sensach” (Bogusławski 1983, s. 28). Badacz pisze także: „[...] najdziwaczniejsze nawet zestawienia zdań uznamy za teksty, o ile taka będzie wola kogoś wyodrębniającego je” (tamże, s. 25)⁴³.

5.3.1. Spójność jako własność stopniowalna

Witold Marciszewski w artykule *Spójność strukturalna a spójność semantyczna* podkreśla, że im gęstsza jest sieć relacji między zdaniami w tekście, tym wyższy jest stopień jego spójności. Badacz proponuje nie dzielić tekstów na spójne i niespójne, ale uznać spójność za własność stopniowalną, dotyczącą zarówno poziomu struktury, jak i semantyki tekstu (Marciszewski 1983, s. 183–184). J. i S. Bartmińscy do tych dwóch poziomów dołączają także aspekt tematyczny i pragmatyczny tekstu (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 287–288).

Propagatorką teorii stopniowalności spójności jest U. Żydek-Bednarczuk. We *Wprowadzeniu do lingwistycznej analizy tekstu* badaczka pisze: „Koncepcja spójności jawi nam się jako kategoria rozmyta, zaś sama spójność to sprawa stopnia – różnego, na różnych płaszczyznach językowych” (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 86). Autorka twierdzi również, że „powinniśmy mówić o rozmytych granicach spójności tekstu i o stopniu nasycenia tekstu elementami spójnymi”

⁴² „Produkt językowy będzie najprawdopodobniej odrzucony jako nie-tekst tylko wtedy, kiedy kryteria tekstowości zostaną tak mocno naruszone (np. poprzez całkowity brak widocznej spójności, koherencji, stosowności do sytuacji, itd.), że jego użycie w komunikacji nie będzie możliwe. Linia rozgraniczająca może zależeć od czynników leżących poza samym tekstem, np. od tolerancji i uprzedniej wiedzy użytkowników lub od typu używanego tekstu” (Beaugrande, Dressler 1990, s. 56).

⁴³ Por. Mayenowa (2000); Labocha (1990).

(tamże, s. 75–76). U. Żydek-Bednarczuk proponuje, by traktować spójność jako kontinuum i swobodne przechodzenie między trzema poziomami tekstu: syntaktycznym, semantycznym i pragmatycznym (tamże, s. 86). Klasyfikacja typów spójności została przez lingwistkę przedstawiona w formie tabeli, gdzie wyraźnie zilustrowano płynne przechodzenie i przenikanie się elementów spójnościowych z różnych poziomów tekstu.

Tabela 4. Klasyfikacja typów spójności

Typ spójności	Mechanizmy i środki spójności
SPÓJNOŚĆ SKŁADNIOWA (STRUKTURALNA) (KOHEZJA)	Wskaźniki zespolenia, językowe środki wyznaczające czas i aspekt, logiczny rachunek zdań: koniunkcja, alternatywa, implikacja, równoważność
SPÓJNOŚĆ SEMANTYCZNA (KOHERENCJA)	K O N T I N U U M Referencja osoby, rzeczy, czasu, działania: Powtórzenie Paralelizm { – całkowity: leksykalny – częściowy: część wyrażenia – składniowy Ekwiwalencja { – anafora – katafora – modyfikatory Parafraza { – synonimy – antonimy – hiponimy Elipsa { – gramatyczna – semantyczna – pragmatyczna
SPÓJNOŚĆ TEMATYCZNA	K O N T I N U U M Następstwa tematyczno-rematyczne, pole tematyczne, rozwinięcie tematyczne według schematu: opisowego, narracyjnego, argumentacyjnego, eksplikacyjnego
SPÓJNOŚĆ PRAGMATYCZNA	Kontekstowa, wspólna wiedza o świecie interlokutorów, uwarunkowana kontekstowo i społecznie

Tabela 4 (cd.)

Typ spójności		Mechanizmy i środki spójności
SPÓJNOŚĆ WYNIKAJĄCA Z KOMPOZYCJI TEKSTU	K O N T I N U U M	Akapity, podrozdziały, rozdziały, punkty

Źródło: Żydek-Bednarczuk 2005, s. 87.

Także T. Dobrzyńska dostrzega stopniowalność spójności linearnej. Silnie wiąże ją z różnorodnością stylistyczną i gatunkową tekstów. Spójność, pisze badaczka, „cehuje różne teksty w stopniu niejednakowym. Tekst może w ogóle nie wykazywać spójności linearnej. Tym, co przesądza o jego statusie jako tekstu, jest złożona koherencja znaczeniowa całego komunikatu, która zmusza do szukania powiązań treściowych kolejnych zdań” (Dobrzyńska 2010, s. 305).

Powyższe rozważania pokazują, że tekst i zagadnienie jego spójności znacznie wykraczają poza ujęcie lingwistyczne. Do głosu w omawianej problematyce dochodzą zagadnienia pragmatyczne, stylistyczne, genologiczne, komunikacyjne. Elementy składające się na spójność tekstu, jedni badacze rozdzielają na należące do kohezji lub koherencji, inni lingwiści sytuują w obrębie samej koherencji, wydzielając różne płaszczyzny zjawiska, np. semantyczną, tematyczną, syntaktyczną.

„Umiejętność tworzenia i interpretowania spójnych ciągów językowych jest podstawową umiejętnością człowieka. Przynależy do jego kompetencji komunikacyjnej” (Dobrzyńska 1991, s. 167).

W niniejszej pracy **pod pojęciem „tekst spójny” rozumiem przede wszystkim tekst zrozumiały dla odbiorcy**. Takie pojmowanie spójności wydaje się oczywiste w badaniach tekstów, których twórcami są obcokrajowcy. Komunikatywność, czytelność powinna być bowiem główną cechą wypowiedzi tworzonej w języku, który nie jest językiem rodzimym twórcy. Umiejętność jasnego dla odbiorcy, a jednocześnie zgodnego z intencją nadawcy przekazania informacji jest celem uczącego się, jest to także kryterium, które biorą pod uwagę egzaminatorzy oceniający tekst⁴⁴. To oni, w przypadku pracy egzaminacyjnej, są pierwszymi i najczęściej jedynymi odbiorcami. Zakładam, że intencją autorów analizowanych wypowiedzi pisemnych było skon-

⁴⁴ Zasady poprawiania i oceniania prac pisemnych przybliżają m.in. U. Żydek-Bednarczuk (2006), G. Przechodzka (2008), W. Miodunka (2013).

struowanie tekstu spójnego. Po stronie odbiorcy pozostaje interpretacja budowana na podstawie samego tekstu, ale też w oparciu o własną wiedzę o świecie. Działania odbiorcy podporządkowane są także wzorcowi gatunkowemu, w który tekst „został wpisany”. Kognitywne ujęcie spójności, zgodnie z którym to odbiorca tworzy spójną interpretację tekstu i to na odbiorcy spoczywa odczytanie go jako tworu koherentnego (wykładniki powierzchniowe spójności tekstu jedynie w tym pomagają), musi ulec weryfikacji wobec analizowanego w pracy materiału badawczego – tekstów tworzonych przez cudzoziemców. Należy założyć, że różnice w wyobrażeniach o świecie są większe u osób przynależnych do różnych lingwakultur niż u przedstawicieli tej samej wspólnoty językowo-kulturowej. Tym, co na płaszczyźnie tekstu łączy świat rodzimego użytkownika języka i cudzoziemca, jest właśnie język, który stanowi budulec tekstu. Porozumienie, spójność sensów i interpretacji zawiera się więc przede wszystkim w samym języku, zależy od środków spójnościowych wyrażonych eksplicytnie. Oczywiście, zastosowanie przez nadawcę i zidentyfikowanie przez odbiorcę samych mechanizmów powierzchniowych nie gwarantuje spójności tekstu, jednak – jak pisze M. R. Mayenowa – „suma energii wkładanej w rozumienie tekstu jest tym mniejsza, im więcej tekst wprowadza wyrażonych bezpośrednio na powierzchni środków spójności, energia jest tym mniejsza, im mniej operacji musi dokonać odbiorca, by ujawnić mechanizmy spójnościowe” (Mayenowa 1993, s. 195 i n.). Badaczka zauważyła, że sytuacja odbiorcy tekstu, jego „deszyfranta”, jest różna w zależności od tego, czy jest on współuczestnikiem świata nadawcy czy np. historykiem, dla którego świat ten jest odległy. Odbiorca „wciąga tekst w świat współczesnych sobie systemów znakowych, sytuacji i wartości i odczytuje jako realizację tych właśnie systemów możliwych w takich właśnie sytuacjach, obdarzoną takimi właśnie wartościami” (Mayenowa 2000, s. 428). Podobne uwarunkowania występują w sytuacji spotkania światów odmiennych nie czasowo, ale lingwakulturowo. Odbiór tekstu jest zawsze procesem zrelatywizowanym, a uznanie wypowiedzi za spójną zależy od wielu czynników, także zewnątrztekstowych. Skoncentrowanie się przede wszystkim na warstwie językowej pozwala ograniczyć czynniki niezależne od autora wypracowania i przyjrzeć się samemu procesowi powstawania tekstu (por. Bartosiewicz 2002, s. 10).

W swojej pracy w pełni podzielam pogląd E. Szkudlarek-Śmiechowicz, która w opracowaniu pt. *Tekst w radiowej i telewizyjnej debacie politycznej. Struktura, spójność, funkcjonalność* zauważa, że **te same mechanizmy spójności mogą być obecne jednocześnie na różnych poziomach tekstu, często nie sposób przypisać poszczególnych środków do poszczególnych poziomów spójności ani też tych poziomów oddzielić, więc granicę między kohezją a koherencją należy uznać za płynną** (Szkudlarek-Śmiechowicz 2010b, s. 41). Przychyliłam się także do założenia przyjętego przez D. Bartosiewicza⁴⁵, według którego,

⁴⁵ D. Bartosiewicz (2002) badał komunikacyjną funkcję wykładników spójności tekstów wypracowań maturalnych z języka polskiego.

jeśli tekst jest spójny na poziomie lokalnym, to tym samym jest spójny na poziomie globalnym (Bartosiewicz 2002, s. 29). Oczywiście, pomijam przypadki, gdy tekst jest globalnie niespójny, ponieważ wypowiedź celowo konstruowana jest w taki sposób, by – mimo zastosowania powierzchniowych wykładników kohezji – tylko stwarzać pozory spójności, kiedy brakuje logicznego, tematycznego następstwa zdań⁴⁶.

5.4. Spójność tekstu a sprawność pisania

Pisanie, obok mówienia, należy do produktywnych sprawności językowych⁴⁷. Dydaktycy języka polskiego jako obcego podkreślają, że pisanie jest najtrudniej opanować, choćby dlatego, że nie można go przyswoić, nabyć w sposób naturalny, trzeba się tej sprawności nauczyć (Brzeziński 1987, s. 79; Seretny, Lipińska 2005, s. 227). Paradoksalnie jednak w procesie nauczania języka polskiego jako obcego tej najtrudniejszej sprawności poświęca się najmniej uwagi i czasu. Podczas uczenia się języka obcego pisanie pełni przede wszystkim funkcję wspierającą zapamiętywanie materiału językowego (Komorowska 2002, s. 206). Opanowanie sprawności pisania jest procesem trzyetapowym, w skład którego wchodzi: manipulowanie systemem graficznym (faza receptywna); kodowanie strukturalne (faza produktywna); komunikowanie znaczenia (kształcenie umiejętności redagowania wypowiedzi i komponowania dłuższych wypracowań) (Seretny, Lipińska 2005, s. 228)⁴⁸.

⁴⁶ U. Żydek-Bednarczuk jako przykład takiej wypowiedzi podaje: „Spotkałem moich przyjaciół w Katowicach. Tam znajduje się nowa Biblioteka Śląska. Tę bibliotekę będą odwiedzać już we wrześniu liczni studenci. Studenci uczą się do egzaminów i kolokwium zaliczeniowe z wytrzymałości to horror. Horrorzy są gatunkiem filmowym, np. *Omen*” (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 91).

⁴⁷ W nauczaniu języków obcych tradycyjnie wyróżnia się cztery podstawowe sprawności: sprawności receptywne – czyli słuchanie i czytanie, oraz sprawności produktywnie – tj. mówienie i pisanie. W ESOKJ zaproponowano wydzielenie tzw. *działań językowych*, na które składają się działania receptywne i produktywnie (rozumienie oraz tworzenie tekstów) oraz działania interakcyjne (polegają na tym, że przynajmniej dwie osoby uczestniczą w ustnej i/lub pisemnej wymianie informacji) i mediacyjne (umożliwiają komunikację między osobami, które nie mogą się ze sobą bezpośrednio porozumieć) (ESOKJ 2003, s. 24).

⁴⁸ Anna Seretny i Ewa Lipińska, autorki *Metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, stoją na stanowisku, że „komunikowanie znaczenia” jest dla uczącego się najtrudniejszym z etapów. Odmiennego zdania jest np. A. Czeniek, która twierdzi: „[...] o ile nauczanie się zasad kompozycji tekstu oraz niezbędnych wyrażań jest stosunkowo proste, o tyle opanowanie zasad ortograficznych czy gramatyki to zadanie bardzo trudne” (Czeniek 2010, s. 21).

Hanna Komorowska w *Metodyce nauczania języków obcych* pisze: „Sprawność pisania jest umiejętnością stosunkowo najmniej, a przynajmniej najrzadziej, potrzebną przeciętnemu użytkownikowi języka” (Komorowska 2002, s. 205). Jej przydatność ogranicza się do wypełniania dokumentów i pisania listów urzędowych (Czeniek 2010, s. 16). Anna Czeniek zauważa jednak, że wraz z rozwojem nowych technologii, popularyzacją Internetu, komunikacja twarzą w twarz, a więc bezpośrednia komunikacja ustna, ustępuje miejsca komunikacji pisanej. Tendencję tę daje się zauważyć zwłaszcza wśród przedstawicieli najmłodszego pokolenia, porozumiewających się ze sobą za pośrednictwem e-maili, komunikatorów internetowych, forów dyskusyjnych, blogów, portali społecznościowych. Z tych samych powodów, zdaniem badaczki, również obcokrajowcy „zmieniają swój stosunek do sprawności pisania i zaczynają ją postrzegać jako jeden z niezbędnych elementów językowych, bardzo przydatny w kontaktach z rodzimymi użytkownikami języka” (tamże, s. 17).

Umiejętność układania zdań w spójne ciągi wypowiedzi (organizowanie i budowanie tekstu) przynależy do kompetencji dyskursywnej (ESOKJ 2003, s. 109–110; por. Pałuszyńska 2013), której poszczególne składniki rozwijane są na kolejnych poziomach biegłości językowej. Będąca częścią kompetencji pragmatycznej⁴⁹ kompetencja dyskursywna to znajomość zasad, „według których przekaz językowy jest organizowany, budowany i układany” (Pałuszyńska 2013). Do składników kompetencji dyskursywnej należy także umiejętność porządkowania tekstu według następujących kategorii: temat/wątek główny, to, co dane/to, co nowe, czasowe następstwo zdarzeń, związki przyczynowo-skutkowe oraz organizacja tekstu ze względu na przyjętą w danej społeczności konwencję (np. formalny i organizacyjny układ tekstów czy cechy struktury informacji dotyczące różnych funkcji makrotekstowych⁵⁰). Koherencja – definiowana przez autorów ESOKJ jako spójność logiczna i kohezja – ujmowana jako spójność gramatyczna, mieszczą się w regułach dotyczących struktury i organizacji wypowiedzi⁵¹. Brakuje jednak precyzyjnego określenia wykładników koherencji i kohezji właściwych dla poszczególnych poziomów zaawansowania językowego, podano

⁴⁹ Kompetencja pragmatyczna jest (obok kompetencji lingwistycznej i socjolingwistycznej) jednym ze składników językowej kompetencji komunikacyjnej (ESOKJ 2003, s. 23–24).

⁵⁰ Funkcje makrotekstowe to „kategorie funkcjonalnego użycia języka podczas wypowiedzi ustnej lub w tekście pisanim, składających się z (czasem długiego) ciągu zdań, takiego jak np.: opis, narracja, komentarz, objaśnienie, interpretacja, wyjaśnienie, prezentacja, instrukcja, argumentacja, perswazja” (ESOKJ 2003, s. 112).

⁵¹ W punkcie tym, poza spójnością logiczną i gramatyczną, znajdują się także: porządek tematyczny, porządek logiczny, styl i rejestr, skuteczność retoryczna, „zasada współpracy” Grice’a (ESOKJ 2003, s. 110).

jedynie ogólne informacje, wskazując na podstawowe działania użytkownika języka służące zachowaniu spójności wypowiedzi. Zgodnie z ESOKJ, uczący się zachowuje spójność logiczną i gramatyczną wypowiedzi, kiedy:

- dla poziomu B1 – potrafi łączyć ciąg krótszych, odrębnych elementów wypowiedzi w połączoną, linearną sekwencję znaczeń;
- dla poziomu B2 – umie efektywnie korzystać z całej gamy wskaźników zespolenia tekstu, by wyraźnie zaznaczyć relacje między poszczególnymi fragmentami wypowiedzi; potrafi stosować ograniczoną liczbę wskaźników zespolenia tekstu, by łączyć wypowiedzi w klarowną i spójną całość – chociaż w jego dłuższych wystąpieniach mogą się pojawiać pewne nierówności;
- dla poziomu C2 – potrafi formułować spójne teksty i wypowiedzi, w pełni i właściwie stosując różne wzorce ich organizacji oraz szeroką gamę wskaźników zespolenia tekstu (tamże, s. 111).

Autorzy ESOKJ nie proponują inwentarza środków spójnościowych (wskaźników zespolenia tekstu), które powinny być znane uczącym się na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego i stosowane przez nich podczas redagowania tekstu (ustnego lub pisemnego)⁵².

6. Stan badań

Badania nad spójnością tekstu są wieloaspektowe. Dociekania daleko wykraczają poza poziom struktury i semantyki wypowiedzi, a badacze wskazują na pragmatyczny, stylistyczny, genologiczny, komunikacyjny, dydaktyczny, socjolingwistyczny i kulturowy aspekt omawianego zjawiska. Wielopoziomowość rozważań wynika bezpośrednio ze złożoności i niejednoznaczności obiektu badawczego, jakim jest tekst⁵³.

Podstawowym opracowaniem, stanowiącym punkt wyjścia w rozważaniach wielu lingwistów, jest *Wstęp do lingwistyki tekstu* autorstwa R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera. Badacze, sytuując spójność tekstu⁵⁴ wśród siedmiu kryteriów tekstowości, przekonują, że pojęcie to jest znacznie szersze niż pojęcia *składnia tekstu* czy *gramatyka tekstu*. Opinię badaczy podziela wielu polskich lingwistów podejmujących problematykę analizy tekstu. Rozważania na temat tekstu i jego spójności podjęli m.in.: S. Gajda (1982), A. Duszak (1998), B. Boniecka (1999), A. Wilkoń

⁵² Kryteria ESOKJ mówią jedynie o jakiejś (*ograniczonej, całej, szerokiej*) liczbie, *gamie* wskaźników zespolenia tekstu.

⁵³ Omówienia najważniejszych prac z zakresu lingwistyki tekstu przedstawiono w części dotyczącej zagadnień metodologicznych zawierającej rozważania terminologiczne (zob. podrozdz. 5).

⁵⁴ R. A. de Beaugrande i W. U. Dressler osobno rozpatrują pojęcia *spójność* i *koherencja* (zob. podrozdz. 5.1, 5.3).

(2002), U. Żydek-Bednarczuk (1994, 2005), G. Habrajska (2004), J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska (2009), J. Labocha (2008), E. Szukdlarek-Śmiechowicz (2003, 2010a, b), G. Majkowski (2007). Językoznawcy ci dokonują omówienia i klasyfikacji wykładników spójności tekstu w oparciu o przemyślenia na temat istoty tekstu w ogóle lub ze względu na uwarunkowania gatunkowe wypowiedzi czy też przynależność tekstu do języka mówionego lub pisanego.

Prekursorką polskich badań tekstologicznych jest M. R. Mayenowa, która w monografii *O spójności tekstu* (1971) zebrała rozważania badaczy (m.in. I. Belbert, J. Paduczewej, J. Wajszczuk, T. Dobrzyńskiej, V. Mathesiusa) na temat istoty spójności i właściwości spójnego tekstu. Zakres dociekań rozszerzony został w kolejnej zbiorowej pracy pod redakcją M. R. Mayenowej *Semantyka tekstu i języka* (1976), w której analizy dotyczą także granic spójności czy możliwości określenia stopnia spójności tekstu metodami statystycznymi. W zbiorze studiów *Tekst. Język. Poetyka* (1978) znalazł się natomiast artykuł poświęcony delimitacji tekstu pisanego i mówionego, w którym T. Dobrzyńska, kontynuatorka badań M. R. Mayenowej, wskazuje na istnienie ścisłego związku pomiędzy spójnością tekstu a możliwością jednoznacznego wydzielenia jego granic⁵⁵. Obszerne omówienie zagadnienia przedstawia badaczka w pracy poświęconej delimitacji tekstu literackiego (Dobrzyńska 1974), natomiast w artykule pt. *Jak się zaczyna i kończy wypowiedź* (Dobrzyńska 1969) analizuje sygnały delimitacji w segmencie prozodycznym tekstów poetyckich, pokazując funkcję sygnałów fonicznych w zaznaczeniu początku i końca utworu.

M. Wojtak określiła obraz rodzimych badań nad tekstem jako „wielobarwny i trudny do uporządkowania” (Wojtak 2003, s. 95). W niniejszym zestawieniu przedstawione zostaną tylko najważniejsze opracowania, ściśle związane z tematem rozprawy⁵⁶, a więc prace dotyczące poszczególnych wykładników spójności, a także miejsca spójności tekstu, w dydaktyce nauczania języka, w tym w dydaktyce nauczania języka polskiego jako obcego.

⁵⁵ Zagadnienie ramy wypowiedzi w tekście literackim omawia także M. R. Mayenowa (2000) w opracowaniu *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka. Szczegółowej klasyfikacji różnych typów zdań inicjalnych* podejmuje się natomiast M. Krauz (1996).

⁵⁶ Historię polonistycznych badań nad tekstem omawia M. Wojtak (2013), pokazując ich wielowątkowość i wieloetapowość, a także wyróżniając sześć głównych faz w tradycji polskiej tekstologii. E. Szukdlarek-Śmiechowicz (2010a) syntetycznie opisuje problemy terminologiczne związane z pojęciami *spójność*, *kohezja*, *koherencja*, pokazując różnice w definiowaniu w zależności od przyjętej koncepcji *tekstu*. U. Żydek-Bednarczuk (2005) dokonuje przeglądu prac z zakresu niemieckiej i czeskiej lingwistyki tekstu, natomiast A. Duszak (1998) omawia opracowania angielskojęzyczne, przedstawiając poszczególne etapy rozwoju badań nad tekstem pisanym, w tym także zmiany w badaniach nad spójnością tekstu. Stan badań nad spójnością i strukturą tekstów literackich omawia G. Majkowski (2007).

Jednym z podstawowych środków zapewniających spójność wypowiedzi jest powtórzenie. Rolę repetycji⁵⁷ w budowaniu koherentnego tekstu zauważają m.in. M. Krauz (1995), która podkreśla konieczność odróżnienia powtórzeń leksykalnych dosłownych od tych, które wynikają ze znajomości reguł budowy zdań (por. Bellert 1971) i tekstów lub z wiedzy nadawcy i odbiorcy o świecie; S. Niebrzegowska charakteryzująca różne typy ekwiwalencji (np. ekwiwalencja wewnątrztekstowa i międzytekstowa) czy J. Bartmiński (1990) opisujący funkcje powtórzeń w tekstach folkloru. N. Leontiewa w artykule *O pewnych właściwościach spójnego tekstu* przekonuje, że powtórzenia są wpisane w prawa budowy tekstu i „nie można powiedzieć, że to a to słowo lub to a to wyrażenie tekstu jest redundantne” (Leontiewa 1971, s. 15), natomiast G. Majkowski (2002), analizując pisma polityczne Juliusza Słowackiego, postuluje likwidację nadmiaru powtórzeń i zastępowanie ich innymi wykładnikami więzi.

Zaimek jako wskaźnik nawiązania międzyzdaniowego jest przedmiotem opisu w licznych artykułach naukowych, zarówno językoznawczych, jak i literaturoznawczych. Autorzy podkreślają rolę zaimków w utrwalaniu jedności tekstu (Pisarkowa 1969, 1971; Honowska 1984), przestrzegając jednocześnie przed ich nadużywaniem, które może powodować zakłócenia w procesie komunikacji poprzez zmniejszenie wartości informacyjnej wypowiedzi (Szkudlarek 2001b). G. Majkowski (2004) przygląda się zjawisku kohezji zaimkowej w tekstach (dokumentach życia społecznego) epoki Oświecenia. Rangę zaimków w budowaniu spójnego tekstu podkreślają także autorzy prac poświęconych mechanizmom nawiązania i pojęciu anafory (Wajszczuk 1981; Grzegorzczkowska 1996; Walusiak 1998, 1999). W opracowaniach tych badacze analizują również inne zabiegi anaforyzacyjne, takie jak: użycie partykuły, spójnika czy elipsy. Wymienione wykładniki spójności doczekały się także osobnych omówień w pracach M. Grochowskiego (1976, 1978, 1996), E. Szkudlarek (1999), L. Bednarczuka (2002), J. Wajszczuk (1986).

Analizy prowadzone były też nad spajającą funkcją elementów metatekstowych. Badania metatekstu na gruncie językoznawstwa polonistycznego zapoczątkowała A. Wierzbicka (1971). J. Winiarska (2001) operatorom metatekstowym w dialogu telewizyjnym poświęca opracowanie książkowe, a J. Labocha (2008) podkreśla wartość metatekstu jako kategorii tekstologicznej. T. Dobrzyńska (2001) i M. Ampel-Rudolf (2002) zaś opisują rolę metatekstu w tekście literackim. Wszystkie badaczki akcentują znaczenie wyrażen metatekstowych jako wykładników spójności, pisząc o ich funkcji porządkującej i komentującej, a tym samym ułatwiającej odbiorcy interpretację tekstu. Przywołując prace dotyczące wyrażen metatekstowych i ich funkcji jako wykładników więzi, nie sposób nie

⁵⁷ Do powtórzeń włączane są także zestawienia elementów synonimicznych i paralelizmy (por. Majkowski 2007).

wspomnieć o *Leksykonie metatekstowym współczesnej polszczyzny mówionej* autorstwa K. Ożoga (1990). Wyjątkowo szeroko istotę metatekstu ujmuje opracowanie U. Gajewskiej (2004), przedstawiające problematykę *tekstu o tekście* w języku naukowym oraz artykuł A. Starzec (1994) także poświęcony tekstom naukowym (i popularnonaukowym). Funkcję operatorów metatekstowych jako wskazówek organizacji relacji telewizyjnej opisuje artykuł A. Czoski i A. Karaśkiewicz (2012).

Funkcji takich wykładników spójności, jak: synonimy, antonimy, hiperonimy, jednorodne formy orzeczeń oraz wyrazy należące do jednej grupy tematycznej, nie poświęcono osobnych opracowań. Charakterystykę wymienionych środków więzi zawierają prace, których autorzy starają się przedstawić zagadnienie wskaźników więzi międzywypowiedzeniowej całościowo. Poza pozycjami wymienionymi na początku niniejszego omówienia, są to m.in. szkice T. Dobrzyńskiej (1991, 1993, 2010), E. Szkudlarek-Śmiechowicz (2001a), M. Lesz-Duk (2001), A. Storrer (2009), V. Jaros (2010), Z. P. Możejki (2010). Celem opracowań jest przybliżenie funkcji i sposobów działania poszczególnych wykładników spójności – mechanizmów warunkujących percypowanie tekstu jako całości komunikacyjnej.

Spójnością wypowiedzi objawiającą się poprzez zestawienia pytań i odpowiedzi zajmuje się przede wszystkim B. Boniecka (1980, 1983). S. Gajda (1982) w swoich rozważaniach nad językiem naukowym koncentruje się tylko na wypowiedzeniach pytających jako wykładnikach nawiązania o kierunku kataforycznym. U. Żydek-Bednarczuk natomiast, badając strukturę tekstu rozmowy potocznej, przekonuje, że „pytania i odpowiedzi tworzą semantyczną całość i w analizie organizacji tekstu trzeba je badać całościowo” (Żydek-Bednarczuk 1994, s. 75).

Funkcję ramy wypowiedzi, prócz wspomnianych już omówień T. Dobrzyńskiej (1969, 1974), opisują też prace M. R. Mayenowej (2000) i M. Krauz (1996). M. Krauz podjęła się szczegółowej klasyfikacji różnych typów zdań inicjalnych. Badaczka wykazała m.in., że o uznaniu wypowiedzenia za konwencjonalny początek tekstu decydują nie tylko czynniki wyrażone językowo, ale i te zakodowane we wspólnej wiedzy o świecie nadawcy i odbiorcy wypowiedzi. Zagadnieniu fragmentów granicznych w tekście poświęcają także miejsce w swoich pracach S. Gajda (1982) oraz J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska (2009). M. Wójcicka (2006) analizuje funkcje ramowych formuł tekstowych w tekstach folkloru, natomiast E. Szkudlarek-Śmiechowicz (2010b) charakteryzuje formuły inicjalne i finalne w dialogach debaty telewizyjnej.

Zagadnienie błędów spójności wypowiedzi, choć pojawia się w pracach z zakresu lingwistyki tekstu (Gajda 1982; Dobrzyńska 1991; Żydek-Bednarczuk 2005), rzadko jest przedmiotem analiz jako samodzielny problem badawczy. Wśród nielicznych prac jest artykuł E. Szkudlarek-Śmiechowicz (2006) pt. *Spójność/niespójność potoku składniowego*. Badaczka wskazuje przyczyny naruszeń koherencji w tekstach potocznej odmiany języka mówionego, udowadniając jednocześnie, że istnieją takie potoki składniowe, które można uznać za spójne na płaszczyźnie sensów. Niedostatki spójności szerzej omawiane są w pracach

z zakresu dydaktyki języka polskiego (Polański 2000; Makarewicz 2002; Krzyżak 2010). Autorzy opracowań wskazują na zaburzenia w zakresie stosowania elipsy, zaimków, wskaźników zespolenia, wyrażen metatekstowych, formuł delimitujących, a także zachowania jedności przedmiotu i nadawcy wypowiedzi. Częściej jednak dydaktycy koncentrują się na problemach kompozycji (np. zachowaniu proporcji między poszczególnymi częściami wypowiedzi pisemnej), stylu czy przestrzegania wzorca gatunkowego tekstu. Omawiana problematyka pojawia się także w tekstach poświęconych komunikacji osób z dysfunkcją słuchu (Jastrzębska-Golonka, Rypel 2008; Jachimowska 2013).

E. Nowak (2009a) w artykule *Szkolna dydaktyka polonistyczna wobec językoznawczych teorii tekstu* zastanawia się nad możliwościami wykorzystania teorii tekstologicznych w rozwijaniu uczniowskiej kompetencji tekstotwórczej⁵⁸. Badaczka uznaje, że to tekst właśnie jest weryfikatorem skuteczności kształcenia w zakresie kompetencji językowej⁵⁹ i komunikacyjnej.

Szereg artykułów zmagających się z zagadnieniami tworzenia wypowiedzi pisemnych w perspektywie dydaktycznej znajduje się w serii zatytułowanej *Studia Pragmalingwistyczne* (1998, 2002, 2005, 2008), redagowanej przez J. Porayskiego-Pomstę. Wśród zebranych prac znajdują się szkice poświęcone wybranym aspektom tworzenia tekstu przez ucznia (Kaczorowska, Kaczorowski 2008; Wróblewski 2002; Żydek-Bednarczyk 2002; Tabisz 2005), rozwijaniu umiejętności realizacji wzorców gatunkowych tekstów⁶⁰ (Ptaszek 2005; Zbróg 2008), a także dotyczące spójności wypowiedzi (Bartosiewicz 1998; Tarczyńska 1998; Wróblewski 1998; Kowal 2002). Problematyką spójności tekstu w aspekcie dydaktycznym szerzej zajmuje się D. Bartosiewicz (2002), autor obszernej pracy pt. *Komunikacyjna funkcja wykładników spójności tekstu*. D. Bartosiewicz na materiale wypowiedzi pisemnych uczniów szkół średnich sprawdza, czy stosowane wykładniki spójności pełnią funkcję komunikacyjną poprzez „współtworzenie układów współdziałania nadawcy i odbiorcy celem porozumienia się” (Bartosiewicz 2002, s. 9). Badaniem koherencji tekstów uczniowskich zajmują się także H. Wiśniewska (1983, 1995) czy G. Majkowski (2001).

Badania nad spójnością tekstu w pracach z zakresu nauczania języka polskiego jako obcego zostały podjęte w niewielkim zakresie. Zainteresowania glottodydaktyków skupiają się przede wszystkim na sprawności redagowania tekstu pisanego i sposobach oceny i poprawy prac⁶¹ (Lipińska 2000, 2001, 2002; Martyniuk

⁵⁸ Zob. też. Nowak 2009b, 2012.

⁵⁹ Przejawy niekompetencji językowej w uczniowskich tekstach pisanych analizował F. Nowak (2002).

⁶⁰ Tu także: Tymiaćkin 2004; Mikołajczuk 2013.

⁶¹ Artykuły dotyczące sprawności pisania w nauczaniu różnych języków można znaleźć m.in. w czasopiśmie „Języki Obce w Szkole” (np. Iluk 2012; Pado 2013).

2002; Czeniek 2010). Badacze (metodycy, nauczyciele języka polskiego jako obcego) zastanawiają się m.in. nad specyfiką, metodami i technikami (w tym doborem odpowiednich materiałów dydaktycznych) nauczania pisania tekstów⁶², miejscem pisania wśród innych sprawności. Metodoms nauczania sprawności pisania poświęcony jest także rozdział w *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego* pod. red. A. Seretny i E. Lipińskiej (2005). G. Przechodzka (2008) omawia natomiast zasady poprawiania i kryteria oceny prac pisanych przez osoby przystępujące do egzaminu certyfikatowego z języka polskiego jako obcego. Problem spójności rzadko rozważany jest osobno (Gaszyńska-Magiera 2010⁶³; Majewska-Tworek, Zaśko-Zielińska 2008; Wojenka 2010, 2015). A. Czeniek (2013) bada sposoby łączenia zdań przez dzieci polonijne w Wielkiej Brytanii, jednak analiza ta dotyczy wypowiedzi w obrębie jednego zdania złożonego.

K. Data (2001) proponuje, aby nauczanie redagowania tekstów odbywało się poprzez przybliżanie uczącym się gotowych modeli gatunkowych. Ćwiczenia oparte na podanych schematach znajdują się w wielu podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego⁶⁴ (np. Bajor, Madej 2006). K. Data podkreśla także, że „w podręcznikach za mało uwagi zwraca się na stronę techniczną, czyli sposób konstruowania tekstu” (Data 2001, s. 121). Różne typy ćwiczeń doskonalących umiejętność budowania tekstu znajdują się głównie w nielicznych podręcznikach i zbiorach ćwiczeń do nauki pisania: H. Zwolski (1985), U. Awdiejew, E. Dąmbaska, E. Lipińska (1986), M. Wójcikiewicz (1993), A. Ruszer (2013). Ćwiczenia z zakresu sprawności pisania uwzględniono również w zbiorach przygotowujących do zdawania egzaminu certyfikatowego na poziomie B1 (Achtelik, Hajduk-Gawron i in. 2009), B2 (Lipińska 2012) i C2 (Butcher, Janowska i in. 2009).

Możliwości wykorzystania tekstu jako bazy do działań glottodydaktycznych podczas nauczania języka polskiego oraz w procesie certyfikacji przedstawiają U. Żydek-Bednarczuk (2008, 2014) oraz R. Cudak (2010). Artykuły G. Przechodzkiej i W. Miodunki (2006a, 2006b), a także rozprawa G. Przechodzkiej (2015) prezentują natomiast wyniki badań porównujących kompetencje w języku polskim (w tym także umiejętność tworzenia wypowiedzi pisemnych) cudzoziemców i polskich maturzystów.

⁶² Artykuł E. Lipińskiej (2000) zawiera także krótki poradnik dla piszących wypracowania.

⁶³ Artykuł dotyczy wykorzystania metody analizy mechanizmów spójnościowych w ocenie stopnia trudności tekstu w kontekście nauczania umiejętności rozumienia tekstu czytanego (zob. też Seretny 2006; Gaszyńska-Magiera 2002).

⁶⁴ Przegląd ćwiczeń zawartych w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego pod kątem ich przydatności w doskonaleniu umiejętności tworzenia spójnego tekstu przedstawiono w artykule M. Wojenki (2010).

Na koniec warto wspomnieć o dwóch pracach: *Sztuce pisania* i *Małym słowniku terminów teorii tekstu*. Pierwsza z wymienionych to publikacja, która z jednej strony przedstawia strukturę konkretnych tekstów użytkowych wraz z przykładami (aby stworzyć tekst, czytelnik może posłużyć się gotowym wzorem), z drugiej zaś w syntetyczny sposób omawia istotne kwestie dotyczące „współczesnej wiedzy o tekście” (Zaśko-Zielińska, Majewska-Tworek, Piekot 2008, s. 10), nie pomijając zagadnienia spójności tekstu. *Mały słownik terminów teorii tekstu* (Wyrrwas, Sujkowska-Sobisz 2005) natomiast gromadzi najważniejsze terminy dotyczące badań nad tekstem. Jest to pierwsze w Polsce jednolite opracowanie słownikowe z tego zakresu⁶⁵.

⁶⁵ Przegląd definicji pojęć związanych z teorią tekstu zamieszczonych w słownikach specjalistycznych i encyklopediach przedstawiają J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska (2009).

ROZDZIAŁ 1

WYKŁADNIKI SPÓJNOŚCI W TEKSTACH PISANYCH PRZEZ OBCOKRAJOWCÓW

Stosowana w pracy typologia wykładników spójności została oparta na klasyfikacjach przedstawionych we wstępie niniejszej rozprawy. W pracy zrezygnowano jednak ze stosowanego w licznych opracowaniach tekstologicznych podziału wskaźników więzi na gramatyczne i leksykalne¹ (Gajda 1982; Szkudlarek 2003; Klemensiewicz 1949; Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005), w którym linia podziału między dwiema grupami środków spójności wyznaczona została na podstawie kryterium semantycznego². Poszczególne wykładniki spójności mogą bowiem działać jednocześnie na kilku poziomach języka.

Powtórzenie – jeden z najczęściej stosowanych wykładników więzi międzywypowiedzeniowej – ma swoje odzwierciedlenie w tekstach głównie w postaci repetycji pojedynczych elementów leksykalnych. Ten sam mechanizm może jednak dotyczyć także całych struktur składniowych; mówimy wówczas o zjawisku paralelizmu składniowego. Podobne zależności dotyczą np. struktury *pytanie – odpowiedź*, kiedy spójność układu jest wynikiem zarówno leksykalnej, jak i gramatycznej zgodności konstrukcji wypowiedzeń, a w strukturze mogą jednocześnie zachodzić procesy powtarzania elementów leksykalnych, jak i eliadowania pozycji w schematach składniowych odpowiedzi³.

Zachowanie klasycznego podziału wskaźników spójności byłoby więc działaniem sztucznym i mogłoby zaciemniać przejrzystość opisu, którego głównym celem jest wskazanie istoty działania danego wykładnika z perspektywy spójności tekstu.

Autorzy analizowanych wypowiedzi pisemnych stosowali następujące mechanizmy wiązania wyrażen zdaniowych: powtórzenia, synonimy i peryfrazy, antonimy, wyrazy należące do jednej grupy tematycznej, hiperonimy i hiponimy, zaimki, elipsę, partykuły, wyrażenia metatekstowe, spójniki, jednorodność form czasu orzeczeń, układ: *pytanie – odpowiedź*.

¹ Podział wskaźników spójności na gramatyczne i leksykalne często stanowi część bardziej rozbudowanej typologii środków więzi, obejmującej szereg innych, językowych i pozajęzykowych, kryteriów klasyfikacji.

² Następni, które są wyrażeniami o pełnej wartości znaczeniowej, to wskaźniki leksykalne; pozostałe, niepełne semantycznie postcedensy, przyporządkowywano do wykładników gramatycznych (por. Szkudlarek 2003).

³ Szczegółowe informacje na temat wymienionych mechanizmów wiązania wyrażen zdaniowych przedstawiam w poświęconych im rozdziałach pracy.

1. Powtórzenia

Powtórzenia są najczęściej stosowanym wykładnikiem więzi międzywypowiedzeniowej niezależnie od poziomu analizowanego tekstu. Repetycja tego samego elementu językowego pełni funkcję „połączenia syntaktycznego pomiędzy poszczególnymi elementami wypowiedzi, funkcję spajającą i nawiązującą” (Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 129). Powtarzanie w tekście dotyczy przede wszystkim elementów leksykalnych, kiedy powielane są wyrazy lub wyrażenia, jednak szersze ujęcie zagadnienia pozwala na włączenie do tej samej grupy środków spójności zjawisk takich, jak: paralelizm, parafraza czy elipsa (por. Beaugrande, Dressler 1990, s. 74)⁴.

Znaczne nagromadzenie powtórzeń w przestrzeni tekstu może powodować jego redundancję, jak jednak przekonuje Nina Leontiewa: „Tekst wymaga powtórzeń, należą one do praw jego budowy” (Leontiewa 1971, s. 15), a nadatek informacyjny sprzyja spójności tekstu (Dobrzyńska 2010, s. 303). Podobne stanowisko przyjmuje A. Wilkoń. Zdaniem badacza powtórzenia warunkują spójność każdego tekstu, gwarantując ciągłość linii tematycznych, logiczną tożsamość podmiotów czynności, zrozumienie tekstu, a także akcentowanie składników ważnych semantycznie (Wilkoń 2002, s. 78).

Najprostsze repetycje polegają na przeniesieniu do dalszego kontekstu elementu językowego bez zmiany jego formy – jest to tzw. rekurencja (powtórzenie dokładne), lub na powtórzeniu tego samego elementu z jednoczesnym przesunięciem go do innej klasy – rekurencja częściowa (powtórzenie niedokładne) (Beaugrande, Dressler 1990, s. 80, 84; Szkudlarek 2003, s. 44).

W analizowanym materiale rekurencja dotyczy najczęściej pojedynczego wyrazu. Mniej liczną grupę stanowią powtórzenia wielowyrazowe oraz takie, w których powtórzony leksem został rozwinięty o dodatkowe określenie, np. rzeczownik rozwinięty przydawką (por. Majkowski 2007, s. 67), powtórzono leksem bez określeń obecnych w podstawie nawiązania lub też przykłady, gdzie określenia tego samego leksemu w podstawie nawiązania i dalszym kontekście są różne. Podczas analizy wyekscerpowano również przykłady paralelizmów składniowych oraz przeciwstawień, które także stanowią odmiany omawianego wykładnika spójności (Majkowski 2007, s. 70; Żydek-Bednarczuk 2005, s. 95).

1.1. Powtórzenia jednowyrazowe dokładne

Powtórzeniu poddawane są przede wszystkim rzeczowniki, rzadziej czasowniki i zaimki. Następnik⁵ może być tą samą częścią zdania co element, do którego

⁴ Zjawiska elipsy oraz peryfrazy zostały w pracy przedstawione osobno (zob. podrozdz. 2.3 i 7).

⁵ *Następnik* jest to wyrażenie zastępujące w tekście wyrażenie względem siebie tożsame, bliskie semantycznie lub jakoś powiązane referencjalnie. Wyrażenie zastępowane

nawiązuje (choć nie zawsze z zachowaniem jednakowej formy fleksyjnej), lub występować w innej funkcji składniowej. Zmianę funkcji syntaktycznej leksemu determinuje budowa drugiego wypowiedzenia. Proces ten może wiązać się także z modyfikacją semantyczną. W grupach, w których do drugiego wypowiedzenia wprowadzony został okolicznik, powtórzony leksem wnosi nową informację – dotyczącą miejsca lub czasu wykonywanej czynności. W pierwszym zdaniu rzeczownik nazywa obiekt czynności (Wołodźko 1984, s. 72).

1.1.1. Zachowanie tej samej funkcji składniowej

ORZECZENIE – ORZECZENIE

Orzeczenie było powtarzane w tej samej formie, w jakiej autor zastosował je w pierwszym zdaniu, lub też w zmienionej postaci, z modyfikacją składu morfologicznego poprzednika.

Poziom B1

- ▶ *Po południu ćwiczę na fortepianie. Muszę dużo ćwiczyć, bo gdyby nie to trudno się polepszać.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Na przykład jeden lat temu, zaczęliśmy biegać przez las. Biegamy pięć albo sześć razy co tygodnie.*

(B1, charakterystyka)

W obu powyższych przykładach nastąpiła zmiana formy orzeczenia. W pierwszym fragmencie z orzeczenia prostego werbalnego na złożone modalne, w drugim ekscerpce z orzeczenia złożonego fazowego na proste werbalne.

Poziom B2

- ▶ *Kiedy wyszliśmy na górę zobaczyliśmy tłum ludzi który śpiewali hymn Ukrainy, pili szampana i cieszyli się ze swojej niepodległości. Na szczycie zobaczyliśmy naszego Prezydenta i sporo znanych osób.*

(B2, opowiadanie)

przez następnik określane jest terminem *poprzednik* (Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 113, 128). W literaturze przedmiotu w tym samym znaczeniu używa się również terminów: *postcedens* i *antecedens* (Majkowski 2007; Cichońska 2004). W niniejszej rozprawie ze względów stylistycznych stosowane są wszystkie wymienione określenia.

- ▶ *Film, który bym chętnie jeszcze raz zobaczyła **to film** pod tytułem „Elegy”. Mimo tego, że go dopiero niedawno w kinie widziałam, **stał się** moim ulubionym **filmem**.*

(B2, recenzja)

Powtórzone orzeczenie reprezentuje ten sam typ orzeczenia słowno-imiennego, jednak ze zmianą łącznika.

Poziom C2

- ▶ *W czasie wędrowek na skuterku ojca dookoła wsi często **zaglądałem** do wciąż pustych domków, do których nikt nie powrócił po wojnie. [...] **Zaglądałem** do każdego kąta, układałem na nowo połamane krzesła i stoły, starając się wyobrazić sobie jak w danym miejscu musiało wyglądać życie 10 lat temu.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Ja nigdy nie poznałam tatę, ale **nienawidzę** go. **Nienawidzę** za to że zrobił z życia mojej mamy piekło.*

(C2, opowiadanie)

Inicjalne usytuowanie powtórzenia w drugim wypowiedzeniu dodatkowo akcentuje zdublowany składnik zdania, pełniąc, obok spójnościowej, także funkcję stylistyczną.

- ▶ *Naszej szkole naprawdę **można zaufać**, ponieważ istnieje ona od 1970 roku! Nam **zaufali** tacy znani ludzie jak: Andrzej Lepper, Stanisław Kielbasa, Maryla Rodowicz!*

(C2, tekst reklamowy)

Pomimo zachowanej funkcji składniowej powtórzonego wyrazu, forma orzeczenia zmieniła się z orzeczenia modalnego na fleksyjne werbalne.

OKOLICZNIK – OKOLICZNIK

Dublowane części zdania w prezentowanych przykładach reprezentują tylko dwa typy okoliczników: okoliczniki miejsca lub okoliczniki kierunku, przy czym, co ciekawe, w ekscerptach zaczerpniętych z prac autorów na najniższym poziomie zaawansowania językowego w podstawie nawiązania występuje okolicznik miejsca, w kolejnym wypowiedzeniu zaś okolicznik kierunku. W pracach autorów poziomów B1, B2 i C2 typ okolicznika nie zmienia się.

Poziom B1

- ▶ *Jem obiad z rodzicami o 5h, i potem idę **do obory** z tatą i popracujemy. Mamy dużo do roboty **w oborze**.*

(B1, opowiadanie)

- ▶ *Chciałem Wam pozdrawiać teraz, bo jutro wyjeżdżam **do Polski** i zostaję tam do końca następnego roku. Czeka na mnie **w Polsce** okres ciężkiej pracy i na pewno dużo zabawy!*

(B1, pozdrowienia)

- ▶ *Będzie wracać **do Japonii** w marcu przyszłego roku. **W Japonii** będzie grać na koncert i uczyć w szkole.*

(B1, charakterystyka)

W ostatnim z prezentowanych przykładów okolicznik usytuowany został w części inicjalnej drugiego ze zdań. Jak pisze Emilia Wołodźko, taka pozycja okolicznika jest jedną z reguł „gwarantujących semantyczną spójność tekstu i tylko jego dotyczących, a nie występujących w zdaniu pojedynczym” (Wołodźko 1984, s. 69).

Poziom B2

- ▶ *Myslałam, że **u Państwa** można jeść dobre potrawy w eleganckiej i ładnej atmosferze. Nie byłam **u Państwa** po raz pierwszy.*

(B2, skarga)

Poziom C2

- ▶ *Zdaje się jeszcze wczoraj **tu** mieszkałam wraz z moją rodziną, chodziłam do szkoły. Już od wielu lat przyjeżdżam **tu** raz na rok, na Boże Narodzenie a może i jeszcze rzadziej. Jak **tu** wszystko się zmienia, już nie poznaje mego rodzinnego domu, mego podwórka.*

(C2, opowiadanie)

Repetycja okolicznika nastąpiła aż w dwóch następujących po sobie wypowiedzeniach.

PODMIOT – PODMIOT

Poziom C2

- ▶ ***Autorytety** dla nas stanowią źródło wiedzy, czy mądrości życiowej, kiedy mamy kryzys są w stanie (choć i biernie) podtrzymać bieg naszego życia na dotychczasowych zasadach, pomagają wrócić do wartości moralnych (czy też religijnych) po naszym upadku względem tych wartości. **Autorytet** wcale nie musi być tak „odległy”, że jego prawie „nie widać”.*

(C2, esej)

Wykładnikiem spójności w powyższym przykładzie jest nie tylko powtórzenie, ale także modyfikacja morfologiczna (zmiana liczby) w powtórzonym leksemie.

- ▶ Na pierwszym rzędzie siedzą **babcia** i jej rodzeństwo, trzy siostry i dwóch braci. **Babcia** jest najstarsza.

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Ekologia** to również nadzieja w lepszą przyszłość wszystkich nas. Musimy wierzyć że **ekologia** to szansa na przetrwanie ludzkości.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Faktem jest globalne ocieplenie i zmiany klimatu – dlatego również istnieje **nadzieja** w ekologię. **Nadzieja** żyje w sercach każdego człowieka który przytulając drzewo, chroni je przed zniszczeniem, od ludzi którzy powiedzmy, nie powinni tego robić.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Do takich nowości należy również i **Internet**, bez którego ostatnio nie możemy wyobrazić naszego życia. **Internet** oferuje nam setki możliwości: ułatwia dostęp do konta bankowego, zakupy w sklepach internetowych, udostępnia nam informację z całego świata, korespondujemy mailowo i nawiązujemy kontakty z nowymi osobami.

(C2, tekst argumentacyjny)

DOPEŁNIENIE – DOPEŁNIENIE

Poziom C2

- ▶ Powrót ze złej drogi nie jest łatwy i trzeba sobie znaleźć **cel**, do którego trzeba wytrwale dążyć. Kiedy zdobywa się **cel** wiąże się to z wyrzeczeniami i trudnościami, które pomogą nam pokonać właściwe autorytety.

(C2, esej)

1.1.2. Zmiana funkcji składniowej

DOPEŁNIENIE – PODMIOT

Poziom B1

- ▶ Studentka bardzo pilną prośbę o zgłoszenie od osoba która znalazło **okulary**. **Okulary** są zielony i bardzo duży.

(B1, ogłoszenie)

- ▶ Niestety, jak już pisałam na początku, mieszkamy w kawalerce, dlatego mamy tylko jedno **okno** połączone z balkonem. Na szczęście **okno** nie wychodzi na prosto na taki sam blok naprzeciwko, widać go też ale po prawej stronie zaczyna się piękny las.

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ Szukamy osoby która może pilnować naszego dwuletniego **Waldka**. **Waldek** jest bardzo aktywnym dzieckiem, potrzebuje dużo uwagi i lubi uczyć się nowych rzeczy.

(B2, ogłoszenie)

- ▶ Udzielam **korepetycje** młodzieżą od szkół licealnych, także od studentów w uniwersytecie, które są też na poziomie zaawansowanym. **Korepetycje** odbywają się w bibliotece centralnej, ale istnieje też możliwość dojechać do ucznia.

(B2, ogłoszenie)

- ▶ W między czasie zabrali mnie do pokoju zabiegowego i założyli **gips** (unieruchamiając mi całą nogę). [...] **Gips** był bardzo ciężki i było mi bardzo niewygodnie.

(B2, opowiadanie)

- ▶ **Pracę** już znalazłem to więcej nie muszę się stresować jak wytrzymać z pieniędzy. **Praca** jest nie łatwa, ale ludzie są dla cudzoziemców bardzo mili.

(B2, pozdrowienia)

Poziom C2

- ▶ Moja sekretarka – Jansa znał ją, próbuje od dwóch dni zarezerować w Krakowie **hotel**, ale niestety nie udało się. Wszystkie **hotele** są w związku z dużą konferencją na uniwersytecie Jagielloński już zarezerowane a dodatkowo jest i sezon turystyczny oraz międzynarodowy kongres urologów w auditorium maximum.

(C2, e-mail)

- ▶ Skączyłem Wyższą Szkołę języków obcych w językach angielskim i polskim, uczestniczyłem w **konkursie** znajomości zasięgu działalności firmy. **Konkurs** odbył się w Londynie z udziałem przedstawicieli firm tego kraju, co pozwoliło nawiązać ścisłe kontakty i mam nadzieję że to będzie sprzyjało rozwojowi kontaktów firmy i pozwoli poszerzyć zasięg działania.

(C2, list motywacyjny)

DOPEŁNIENIE – OKOLICZNIK

Poziom B1

- ▶ Najbardziej lubię **soboty**, bo zawsze mam czas, żeby robić to, co uwielbiam. **W sobotę** rano zawsze się budzę nie za wcześnie, nie za późno: śpiję do której potrzebuje.

(B1, tekst argumentacyjny)

Mimo zmiany liczby zdublowanego rzeczownika jego referencja pozostaje taka sama. Autor tekstu nie opisuje jednej konkretnej soboty, ale tak jak w podstawie nawiązania, używa wyrazu w znaczeniu niejednostkowym. Nadawca tworzy tekst, informując o odniesieniu predykatu do całej klasy (pierwsze zdanie) i każdego okazu klasy (drugie zdanie) (por. Grzegorzczkova 2001, s. 110–117). Referencjalną identyczność powtórzeń potwierdza użyty w drugim wypowiedzeniu przysłówki *zawsze*.

- ▶ *Blisko nas mieszkali dziadkowie, którzy mieli niesamowity **sad** i ogród, gdzie było mnóstwo czereśni, jabłók, grusz. Nigdy nie lubiliśmy prosić o dozwoleniu żeby póść **do sadu**.*

(B1, opis)

- ▶ *Skończyła jedne **studja** dyregentury chóralnej w Kownie, studjuje dalej w Austrii. Ma zamiar **po studjach** wrócić na Litwę.*

(B1, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *Nie pamiętam wszystkiego, byłem mały, ale za rok jechaliśmy **pociągiem** na Ukrainę, wówczas w Związku Radzieckim. Na zewnątrz było ciepło, **w pociągu** gorąco.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Zawsze, jak wracaliśmy, mama już miała ugotowaną **kolację** z naszych ulubionych potraw. **Po kolacji** oraz relaksującej kąpieli zwykle udawałam się do swojego pokoju, włączałam sobie dźwięk lasu, dodawałam kilka kropli olejku aromatycznego do wody w talerzyku i ten talerzyk zamieszczałam nad świecą.*

(C2, opowiadanie)

PRZYDAWKA – PODMIOT

Poziom B1

- ▶ *Moje najprzyjemniejsze podróż na pewno było w 2003 roku, kiedy pojechałem z dobrą koleją do miejscowości „**Whistler**”. **Whistler** jest blisko do Vancouvera, na zachodniej stronie Kanady.*

(B1, opowiadanie)

- ▶ *Wyjechaliśmy autokarem z Gdyni, aby po dwóch dniach zaliczeniu krótkiego przystanku w kolonii, dotrzeć do portu w **St. Malo**. **St. Malo** to przeurocze małe miasteczko na wybrzeżu Francji.*

(B1, opowiadanie)

W obu powyższych przykładach powtórzenia umiejscowione są na styku sąsiadujących wypowiedzi. Taka lokalizacja poprzednika i następnika wzmacnia spójność omawianego fragmentu (por. Majkowski 2007, s. 61–62).

OKOLICZNIK – PODMIOT

Poziom B1

- ▶ *Mili koledzy, Serdeczne pozdrawiam was z **Pragi**. **Praga** jest pięknym miastem i smakuje mi czeńskie piwo.*

(B1, pozdrowienia)

- ▶ *To miasto jest na północy Polski, stąd można szybko dojechać nad morze bałtyckie, do trójmiasta: Gdańska, **Sopotu**, Gdyni. **Sopot** to jest moje ukochane miasto.*

(B1, opis)

- ▶ *Można spacerować po plaże, można pójść **na kawę** do miasta. [...] **Kawa** jest aromatna, jedzenie smaczne – ryby gotują na różne możliwe sposoby.*

(B1, opis)

- ▶ *Czasem mamy okazję się spotkać razem i wtedy normalnie jesteśmy **u rodzicach** w Sztokholmie. **Rodzice** mają duży dom gdzie wszyscy się zmieszczą – całe szczęście!*

(B1, opis)

PODMIOT – DOPEŁNIENIE

Poziom B2

- ▶ *Teraz wszędzie jest **reklama**. Jak włączymy telewizor to dużo **reklam** można oglądać.*

(B2, esej)

PRZYDAWKA – DOPEŁNIENIE

Poziom B2

- ▶ *To jest najciekawsza historia z mojego **dzieciństwa**. Swoje **dzieciństwo** wspominam bardzo mile.*

(B2, opowiadanie)

ORZECZENIE – OKOLICZNIK

Poziom C2

- ▶ *Podczas studiów, **zrobiłam praktyki** u Państwa, czyli w HSBC S.A. w Anglii. **W okresie praktyki**, miałam kontakt z różnymi fachowcami w dziedzinie doradztwa finansowego i uczestniczyłam się w aktualnych projektach prowadzących wtedy.*

(C2, list motywacyjny)

1.2. Powtórzenia jednowyrazowe niedokładne

Powtórzenie niedokładne, czyli rekurencja częściowa, opierają się na przekształceniu powtarzanego elementu w taki sposób, by następnik – oddając tę samą treść, którą prezentuje poprzednik – nie powtarzał jego struktury formalnej. Modyfikacja formalna polega przede wszystkim na przeniesieniu wyrazu do innej kategorii części mowy oraz na zmianach w obrębie kategorii słowotwórczych. Przeniesienie wyrazu do innej części mowy odbywało się dwukierunkowo: na zasadzie nominalizacji, kiedy pojęcie w drugim wypowiedzeniu kodowane było za pomocą rzeczownika, lub działania będącego odwrotnością nominalizacji – kodowanie za pomocą czasownika. Trzecią, mniej liczną grupę stanowiły repetycje polegające na kodowaniu pojęcia za pomocą innych jednostek leksykalnych zbudowanych na tym samym rdzeniu co antecedens.

1.2.1. Kodowanie pojęcia za pomocą rzeczownika

Nominalizacja substancywna jest procesem, podczas którego w miejsce struktury werbalnej wprowadzona zostaje powtarzająca jej treść konstrukcja imienna; pojęcie wyrażone czasownikiem w pierwszym zdaniu, w drugim wypowiedzeniu zastępowane jest rzeczownikiem. Wystarczy, że wyrażenie imienne odnosi się do tego samego kręgu pojęć, do którego należy czasownik. W funkcji wariantu imiennego może występować derywat morfologiczny, nazwa supletywna, wyrażenie bliskoznaczne, często o większej ekspresji lub obrazowości (Jędrzejko 1993, s. 96). Nominalizacja substancywna jest jednym z procesów anaforyzacji, stąd znacząco wpływa na spójność tekstu. S. Gajda zalicza nominalizację do zjawisk kohezji składniowej (Gajda 1982, s. 135). Nominalizacja spełnia też funkcję stylistyczną. Jest sposobem na unikanie powtórzeń dokładnych, umożliwia kondensację treści, wpływa na ekspresję wypowiedzi (Jędrzejko 1993, s. 124).

W badanym materiale struktura nominalna zawierała najczęściej rzeczowniki słowotwórczo pochodne w stosunku do czasownika ze struktury zdaniowej. W większości analizowanych tekstów procesem nominalizacji objęte są kolejne wypowiedzenia, a wyrażenie nominalne często jest w strukturze zdania usytuowane inicjalnie.

Poziom B1

- ▶ Jest tu przepiękna pogoda, słońce świeci i ja **leniuchuję** na plaży. Tydzień codziennego **leniuchowania** sprawia mi wiele przyjemności.

(B1, pozdrowienia)

Poziom B2

- ▶ Myszczę że przede wszystkim to, że jeżeli chcemy ukończyć studia za granicą, możemy doskonale **znać język obcy**. A właśnie **znajomość języka obcego** jest w dzisiejszych czasach bardzo przydatna.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ W czasach terażniejszych bardzo często ludzi wyjeżdżają ze swoich krajów, że by **studiować**. **Studiowanie** za granicą jest bardzo popularne.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Przedtem ponieważ **można było studiować za granicą**, ale tylko w określonych miejscach, i raczej określonych przedmiotów. [...] Jednak **studiowanie za granicą** nie we wszystkich przypadkach ma tylko zalety.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ My jako średnia grupa, **mieliśmy przygotować** część artystyczną, w której ja miałam zagrać główną rolę – księżniczkę. **Przygotowania** trwały już od kilku miesięcy, w związku z tym, **mieliśmy wszystko „zapięte na ostatni guzik”**.

(B2, opowiadanie)

- ▶ Chodziliśmy po jagody i grzyby do lasu, **bawiliśmy się na polu** w chowanego. Dziadek na nas krzyczał i skarżył się babci o te nasze **zabawy w polu**.

(B2, opowiadanie)

W ostatnim przykładzie nominalne wyrażenie anaforyczne jest opatrzone zaimkiem wskazującym, który dodatkowo umacnia więź kohezyjną omawianego fragmentu.

Poziom C2

- ▶ Pod czas wakacji oglądałam rodzinne albumy. Zawsze lubiłam to robić. Ale niestety, przez brak czasu nie mogę **oglądać zdjęcia** tak często jak tego chciałybym. **Oglądanie zdjęć** dla mnie jest swego rodzaju podróżą w czasie.

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Przypomniałem sobie** historię jak jeździliśmy z rodzicami odpoczywać na Morze Czarne. Tak naprawdę to były moje pierwsze **wspomnienia**, ponieważ miałem wówczas 3 – 4 lata.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Internet oferuje nam setki możliwości: ułatwia dostęp do konta bankowego, zakupy w sklepach internetowych, udostępnia nam informację z całego świata, **korespondujemy mailowo** i nawiązujemy kontakty z nowymi osobami. **Korespondencja mailowa**, zapoznanie się z kimś, a nawet szukanie swojej drugiej połowy za pośrednictwem internetu zrobiło się bardzo popularnym w ostatnie lata.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Przez **podróżowanie** z pamiętnikiem pod ręką w nieznanym nam kraju możemy poznać siebie. Wiem jak **podróż** po Europie i Indiach nadała mi uczucie że jestem kowalem swojego losu.

(C2, esej)

1.2.2. Kodowanie pojęcia za pomocą czasownika

W tej grupie zebrano fragmenty, w których mamy do czynienia niejako z odwrotnością nominalizacji. Treść wyrażenia imiennego została powtórzona w konstrukcji werbalnej. W dalszym kontekście w miejsce rzeczownika został wprowadzony czasownik. Treść następnika względem odpowiadającego mu elementu językowego z podstawy nawiązania nie zmieniła się.

Poziom B2

- ▶ Od kilku lat pracuje jako pielęgniarka w szpitalu i słyszy tylko podziękowania i **podziw**. Ja też **podziwiam** Agnieszkę za jej energię, za wewnętrzną siłę.

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ Nasza firma będzie zajmować się **zarządzaniem** i administrowaniem budynkami mieszkalnymi. Wszystkim wam wiadomo, że wcześniej zasobami mieszkalnymi **zarządzały** jednostki państwowe lub samorządowe.

(C2, przemówienie)

- ▶ Uważam że „ściągnięcie” jest jak **kradzież** z tego względu nie popieram tego zachowania. Jedyne różnica jest to że **można** z domu **kraść** już nie muszą te osoby iść do sklepu.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Minęło już kilka miesięcy od naszego ostatniego spotkania u was, na którym **przy dobrej zabawie** przypominaliśmy sobie stare dobre czasy. Ponieważ ciągle biegamy za pracą, nadeszła świetna okazja aby ponownie się **dobrze zabawić** w starym gronie.*

(C2, e-mail)

1.2.3. Kodowanie pojęcia za pomocą innych jednostek leksykalnych zbudowanych na tym samym rdzeniu

Ta grupa powtórzeń niedokładnych zawiera przykłady, gdzie dokonano przekształcenia słowotwórczej postaci poprzednika. O ile w dwóch poprzednich grupach dało się wyraźnie wskazać relację rzeczownikowo-czasownikową, o tyle w tej wykorzystane przez cudzoziemców wyrazy należą do tej samej rodziny. Taka repetycja pozwala na osiągnięcie spójności tekstu przy jednoczesnym wzbogaceniu jego warstwy stylistycznej⁶.

Poziom B1

- ▶ ***Miasteczko** dzieli na dwie części mała rzeczka, która zawsze jest czysta, można tam długo siedzieć i pogadać o różnych tematach. Początku **miasta** jest postawiony duży kamień na którym są wyrzeźbiony ormiańskie litery.*

(B1, opis)

- ▶ *Można spacerować po plaży, można pójść **na kawę** do miasta. **Kawarnie** są mile i przytulne.*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *Poszukuję **opiekunki** do dwuletniego dziecka. Zakres obowiązków: pełna **opieka** nad dzieckiem (łącznie z przygotowaniem do posiłków), gry, spacer, higiena i inne.*

(B2, ogłoszenie)

- ▶ *Według mnie najważniejsza cecha to **szczerść**. [...] **Szczera** osoba potrafi nie tylko mówić prawdę w każdej sytuacji, ale również jest otwarta i żyje w prawdzie.*

(B2, charakterystyka)

⁶ Zdaję sobie sprawę z tego, że część przykładów może być uznana za synonimy wspólnordzenne. Przyjmuję jednak, że elementem ważniejszym dla spójności jest powtórzenie, dlatego przykłady te zostały omówione w tej grupie.

- ▶ *Żeby nas nastraszyć opowiadał przedziwne **historie** o zaginionych ludziach, którzy nie mogli znaleźć spokoju za grobem, powracali do świata żywych i łapali małych dzieci. Śmiałyśmy się z tych jego **historyjek** i nikt z nas na to nie zwracał uwagi do pewnego ducha.*

(B2, opowiadanie)

Więź kohezyjną przywołanego fragmentu wzmacnia wyrażenie anaforyczne w postaci zaimka wskazującego z przyimkiem (*z tych*).

- ▶ *Szkoda mi że się tak składa że właśnie w ten weekend muszę **wyjechać** do Belgii. Siostra urodziła córeczkę i **jadę** ją odwiedzić.*

(B2, przeprosiny)

Poziom C2

- ▶ ***Wsluchuję się** w słowa bardzo sympatycznej kobiety w telewizji. W tej chwili jakbym nie **słyszała** nic innego.*

(C2, esej)

- ▶ *Jest na tym zdjęciu też mój wójek **ze** swoją **rodziną**, czyli z żoną i córką (moją kuzynką), która wtedy miała 3 lata. Ale na tym zdjęciu ich **rodzinka** nie jest w komplecie, bo wtedy nie było jeszcze ich młodszego syna Wiktora, który teraz ma 20 lat.*

(C2, opowiadanie)

1.3. Powtórzenia wielowyrazowe

Powtórzenia wielowyrazowe mogą spajać kolejne wypowiedzenia lub zdania pozostające w większym oddaleniu w tekście. Są silnym wykładnikiem spójności, jednak mogą powodować zakłócenia w warstwie stylistycznej wypowiedzi. W analizowanym materiale często ich obecność wynikała z niedostatków językowych autora tekstu, nieumiejętności zastosowania innego środka więzi, nie zaś świadomego i przemyślanego działania tekstotwórczego.

Poziom B1

- ▶ *Z okazji Waszego ślubu **życzę Wam** Radości, wesołości, szczęścia, pieniędzy i przynajmniej pary dzieci! Najbardziej **życzę Wam** zostać tacy jak jesteście teraz, związani do uczciwości i przyjaźni.*

(B1, życzenia)

- ▶ *Każdy człowiek ma przyjaciela, ale nie każdy **ma prawdziwego przyjaciela**. Jestem szczęśliwa osoba, ponieważ **mam prawdziwego przyjaciela**.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Ale **charakter ma** po tacie. **Charakter ma** raczej łagodny, ale czasami wpada w szal, to wtedy lepiej nie wchodzić w drogę.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Jestem klientem w **Państwie restauracji**. Tydzień temu zaprosiłam moich ważnych gości **do restauracji Państwa** i razem spędzaliśmy czas.*

(B2, skarga)

W powyższym przykładzie uwagę zwraca inwersja komponentów w powtórzonym wyrażeniu.

- ▶ *Wszystkiego najlepszego z okazji narodzin **małej Magdalenki**. [...] Życze tobie szybkiego powrotu do starej formy, zdrowka i dużo czasu dla **małej Magdalenki**.*

(B2, gratulacje)

- ▶ *Tam są czyste plaże, nie jest drogo, no i najważniejsze **dla naszych małych wojowników** – Gemeciska Twierdza. [...] **Nasi mali wojownicy** będą mogli przebierać się w stroje tatarskie z tamtych czasów i powalczyć prawdziwymi mieczami a nie plastikowymi.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ ***Szczerą osobą** potrafi nie tylko mówić prawdę w każdej sytuacji, ale również jest otwarta i żyje w prawdzie. Lubię być **z szczerą osobą** bo zawsze jestem pewna, bo mogę uwierzyć w to, co ona mówi.*

(B2, charakterystyka)

- ▶ *Świat jest piękny dzięki osobie, która **dobrze słucha i myśli o innych**. [...] Ta osoba nie tylko **słucha**, ale i też **myśli o innych**.*

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *Bardzo dobrze, że **książkę można kupić** w kioskach ruchu. [...] **książkę można kupić** na dworcach, lotniskach.*

(C2, esej)

- ▶ *Kiedy masz 14 lub 18 lat często myślisz i mówisz wszystkim, że nie potrzebujesz **żadnych autorytetów**, że jesteś autorytetem sam dla siebie. Ale, prawdę mówiąc, w tym momencie kłamiesz. Bo naprawdę bardzo mało spotykamy osób dla których nie ma **żadnych autorytetów**.*

(C2, esej)

- ▶ *Od dorosłych naśladujemy **wzorce zachowań** w drodze do osiągnięcia sukcesów, niestety, często nie najlepsze. **Na wzorcach zachowań** wyniesionych z domu rodzinnego później budujemy swoje życie.*

(C2, esej)

- ▶ ***Zmiana pór roku** jest również zjawiskiem, przemyślanym ludzi przez tysiące lat, i jest również czymś, istniejącym w naszej świadomości i podświadomości. Dlatego obrazki, przedstawiające **zmianę pór roku**, ilustrowane przez drzewo, są na tyle inspirujące, budzą taką niezwykłą refleksję, że często skojarzenia mieszają się w głowie, i wtedy wrażenie może być jeszcze większym.*

(C2, esej)

- ▶ *Przeszukiwałem sterty poślódkłych dokumentów leżących od lat w kartonach pod łóżkiem i na dnie szafy, a które kilkakrotnie już **trzymałem w rękach**. **Trzymałem w rękach** i chowałem ponownie do kartonów jako nieciekawe relikty po dziadku, którego nigdy nie poznałem.*

(C2, opowiadanie)

Ostatni przykład jako jedyny ilustruje świadome zastosowanie powtórzenia wielowyrazowego. Powtórzenie zlokalizowane jest na styku sąsiednich wypowiedzi, co wyraźnie wskazuje na jego funkcję ekspresywną i retoryczną. Celem autora wypracowania było niewątpliwie zwrócenie uwagi czytelnika na ten zdublowany fragment tekstu.

1.4. Powtórzenie wyrazu w nowym otoczeniu leksykalnym

Wprowadzenie lub wymiana przydawki przy rekurencie powoduje, że powtórzony leksem zostaje dodatkowo zaakcentowany. Ponadto zmiana określenia przenosi koncentrację czytelnika z obiektu na cechy przypisywane mu przez nadawcę. Funkcją tak skonstruowanych nawiązań jest więc nie tylko podtrzymanie spójności tekstu, ale też zwrócenie uwagi odbiorcy na istotny, zdaniem autora, składnik wypowiedzi. Uszczuplenie w kolejnym zdaniu leksemu o przydawkę także ma wartość stylistyczną, zapobiega niepotrzebnemu powielaniu składników; repetycja ogranicza się tylko do tych elementów, których ponowienie w przestrzeni tekstu jest niezbędne dla zachowania spójności wypowiedzi.

1.4.1. Powtórzenie skrócone o przydawkę

Poziom B2

- ▶ *Dnia 17.12.08 o godzinie 17.00 w miejskim ośrodku kultury w białej podlaskiej w sale konferencyjnej odbędzie się **spotkanie ze znanym sportowcem** który pochodzi z Ukra-*

iny Władzimirzem Kliczko. **Spotkanie** będzie dotyczyło spraw organizacyjnych euro 2012 Polska – Ukraina połączone z rozdawaniem autografów.

(B2, zawiadomienie)

- ▶ Jak miałam trzy lata, miałam swoje trasy na spacerki **w naszym ogrodzie**, gdzie mogłam się spotkać w ciągu roku z kolorowymi kwiatkami; miłymi zwierzętami jak n.p. pieskiem, kotem; ptakami. Spędzałam **w ogrodzie** dużo czasu, jeżdżąc czasem na rowerze, planując sobie którą trasę będę chciała, i czekając na wszelkie odkrycia w pięknym życiu.

(B2, opowiadanie)

1.4.2. Powtórzenie rozwinięte przydawką

Poziom C2

- ▶ **Wygląd** idola nie byłby mi obojętny. Zgadzam się, nie tylko szata zdobi człowieka. A jednak czystość, schludność, wierność do pasującego stylu – to są cechy, które wysoko cenię w **wyglądzie zewnętrznym** osoby.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Powinniśmy pamiętać, że **literatura** jest naszym skarbem narodowym, naszym dziedzictwem. [...] Czytanie **literatury pięknej** można przyrównać do przejawienia patriotyzmu.

(C2, esej)

- ▶ **Ale autorytetem** trudno być. Nawet jeżeli jesteś **malutkim autorytetem**.

(C2, esej)

- ▶ Teraz **mój dziadek** ma siedemdziesiąt pięć lat, ma troje dzieci, piętnaście wnuków i osiem prawnuków. A niedawno w Astanie, stolicy Kazachstanu, prezydent Polski L. Kaczyński wręczył **mojemu dziadkowi Janowi Moskalowi** Złoty krzyż zasługi.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Popatrzyłem na to zdjęcie i przypomniała mi się **historia**, którą opowiadała mi babcia. Była to **historia ich życia**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Przecież bez tego wewnętrznego niepokoju, który jest w nas, który niepozwała na bezczynne siedzenie, nie było by **rozwoju**. **Rozwoju technologicznego** – przecież to chęć, lub potrzeba szybszego, wygodniejszego poruszania się nawet na długie odległości z miasta ludzi do wymyślani roweru, samochodów, pociągów, czy samolotów.

(C2, esej)

- ▶ **Autoryteci**, których nam pokazują na codzien niosą nie tylko pozytywne przesłania. **Współcześni autoryteci** są biedni duchowo, kształtują się za pomocą menedżerów i mediów i tak samo szybko odchodzą.

(C2, esej)

1.4.3. Powtórzenie z wymienioną przydawką

Poziom B2

- ▶ Autor jakby przemawiał do mnie, jakby to mój dziadek albo ojciec, albo dobry znajomy opowiadał mi **historię ze swojego życia. Piękną historię miłości, przyjaźni, oddania.**

(B2, recenzja)

- ▶ W tym filmu chodzi o drugą wojnę światową, **o rosyjskich kobietach. Siedem młodych kobiet** były żołnierzami w wojsku, służyły w artylerji.

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ Takim momentem było dla mnie zdanie **różnych egzaminów**. Wśród najbardziej przeżywanych był zapewne **egzamin maturalny** – w liceum ogólnokształcącym i później w konserwatorium, oraz **egzamin wstępny** na studia, które już skończyłem na uniwersytecie w Ostrawie, jak i ten późniejszy, który otworzył mi możliwość studiowania kierunku „Organy” na Akademii Muzycznej w Krakowie.

(C2, esej)

- ▶ A ten smutny chłopak od lewej strony – to **mój wujek**. [...] **Wujek Igor** musiał opiekować się swoim jedynakiem (żona wyjechała do Kanady) i nie miał już czasu na doskonalenie się w malarstwie.

(C2, opowiadanie)

- ▶ A nagle **jakieś zdjęcie** wpadło mi do oka. **Stare, znane zdjęcie**, przedstawiające dziadka i kumpli z dzunglą w tle.

(C2, powiadanie)

1.5. Przeciwwstawienia

Silnym wykładnikiem więzi międzywypowiedzeniowej są takie powtórzenia, gdzie leksemy w kolejnych jednostkach zdaniowych zostały sobie semantycznie przeciwstawione (por. Wąjszczuk 1971). Wydaje się, że w wielu przykładach, zwłaszcza fragmentach wyekscerpowanych z wypracowań autorów, którzy

opanowali język polski na poziomie C2, zabieg ten jest przemyślanym działaniem twórców tekstów. Zdublowany element tekstu dodatkowo akcentuje wprowadzenie partykuły *nie*.

Poziom B1

- ▶ *Od samego początku mojego życia często podróżowałam z moją mamą. Dla mnie to było bardzo wesoło. Ale teraz już jestem dorosła i idę sama na podróże. Niestety bez mamą nie jest tak wesoło.*

(B1, opowiadanie)

- ▶ *Codziennie ćwiczy dużo utworów bardzo pilnie, ponieważ będzie grać na konkurs w Londynie w lipcu. Nigdy nie grała na konkurs, więc jest zdenerbowana.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Nie mówiła po francusku dobrze. Ale teraz mieszka bez problemów. Mówi płynnie po francusku.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Po pierwsze nie dostaliśmy menu na czas. Jak dostaliśmy to wszyscy zamówiliśmy penne.*

(B2, skarga)

- ▶ *Warto spróbować wszystko w tym życiu. Może nie wszystko ale studiowanie za granicą na pewno!*

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ *Skrzywdził człowieka, którego najbardziej kocham w tym życiu. Jednak mnie nie skrzywdził.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Można by powiedzieć, że nic się nie zmieni. Nie prawda, dużo się zmieni.*

(C2, esej)

- ▶ *Człowiek stał się wygodny i często „idzie na skróty”, które mogą nas sprowadzić na złą drogę. Powrót ze złej drogi nie jest łatwy i trzeba sobie znaleźć cel, do którego trzeba wytrwale dążyć.*

(C2, esej)

W ostatnim fragmencie przeciwstawiony element ma postać struktury znominalizowanej.

1.6. Paralelizmy składniowe

Paralelizm składniowy jest odmianą powtórzenia. W kolejnym lub w usytuowanym w niedalekim kontekście zdaniu powielany jest schemat składniowy zdania będącego dla niego podstawą nawiązania. Analogia obejmuje często nie tylko formę, ale i treść powtarzanej konstrukcji. G. Majkowski, badając kohezję tekstów publicystycznych epoki Oświecenia, stwierdził, że siła paralelizmu jako wykładnika spójności wynika z celowości jego użycia w tekście. Nadawca z pełną świadomością narzuca odbiorcy „zasadę postępowania” [G.M.], zestawiając struktury analogiczne formalnie, łączy też wyrażone nimi treści (Majkowski 2007, s. 79–80). Spójnościowa siła paralelizmu daleko wykracza więc poza działanie na powierzchni tekstu. Wykorzystana przez nadawcę tekstu regularność składniowa umożliwia odbiorcy porównanie informacji podanych w analogicznych wypowiedzeniach. A. Wilkoń zastrzega jednak, że struktury paralelne, choć wykazują moc kohezyjną i organizującą wypowiedź, działają tylko na krótkich odcinkach tekstu, w bliskim kontekście (Wilkoń 2002, s. 72, 75).

W badanym materiale zjawisko paralelizmu składniowego występowało przede wszystkim w obrębie sąsiadujących, kolejnych wypowiedzeń tekstu.

Poziom C2

- ▶ *Wytrzymam! Przeżyje! Wiem!*

(C2, esej)

- ▶ *Czujemy miłość, gniew i zazdrość. Walczymi z strachem, samotnością, bólem.*

(C2, esej)

- ▶ *Ale czym tak naprawdę jest nasze życie? Dla czego przychodzimy w ten świat? Gdzie jest nasza prawdziwa droga? Kto jest wrogiem, a kto nie? Czy dobro jest zawsze dobrem? Czy mamy prawo wyboru w tym życiu? A jak nie my, to kto je ma? I czy potrzebujemy tego wyboru?*

(C2, esej)

- ▶ *Jesteś człowiekiem, który jest ciekaw na świat? Lubisz podróżować po zakątkach Europy ale też całego świata? Chcesz poznawać nowe kultury i porozumiewać się z ludźmi z obcych krajów?*

(C2, reklama)

Niejednokrotnie paralelizmy składniowe dodatkowo zawierały powtórzenia leksykalne. Najsilniejsze paralele, nie tylko pod względem spójności, ale i ekspresji, wykorzystują powtórzenia zlokalizowane inicjalnie. Takie konstrukcje silnie spajają nie tylko kolejne wypowiedzenia, ale też jednostki zdaniowe oddzielone dłuższymi odcinkami tekstu. Wyjątkowo silnie nacechowane stylistycznie są powtórzenia czasownikowe.

Poziom B2

- ▶ *Nie zawsze zwraca uwagę na poglądy innych ludzi. Nie zawsze jest konsekwentna ale stara się trzymać swoje słowa.*

(B2, charakterystyka)

- ▶ *Moja mama stwierdziła „Gdyby kózka nie skakała, to by nóżki nie złamała”. A gdyby Ewcia nie skakała to by „gipsową królową” nie została.*

(B2, opowiadanie)

- ▶ *Jak włączymy telewizor to dużo reklam można oglądać. Jak chodzimy ulicą, można zobaczyć plakaty lub ogłoszenia. [...] Jak chcemy kupić jakiś przyrząd, to wtedy sprawdzamy go przez internet.*

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ *Po mamie mam czarujący, ładny uśmiech i tak jak ona nie potrzebuje przyczyny żeby się rozplakać. Po tacie mam niebieskie, wyraziste oczy i tak jak on lepiej pamiętam o tym co ma nastąpić niż o tym co było.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *I w takim wypadku ktoś musi powiedzieć: „stop”. Ktoś kogo ludzie będą słuchać. Ktoś czyj głos zostanie usłyszany w tłumie i chaosie, kto zdąży stać liderem i za kim pójdą ludzie.*

(C2, esej)

- ▶ *Czemu to teraz moja córeczka przy każdej wizycie u swojej babci wyciąga ciężki, przeplatany wyblakły, kiedyś niebieską wstążeczką album. I czemu to teraz ona wyjmuję dokładnie to zdjęcie, w które niekiedy ja, będąc w jej wieku wpatrywałam się godzinami.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Mój idol kochał by ludzi – ludzi z całego świata. [...] Mój idol byłby człowiekiem wierzącym – wierzącym w Boga, nie w dogmy.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Chcę, żeby moi rodzice mieli szczęście bawić się z prawnukami. Chcę, żeby moje dzieci miały szczęście słuchać opowieści swoich dziadków o historii naszej rodziny. Chcę mieć strych, na którym moje dzieci kiedyś znajdą stare fotografie.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Skoro chciałbym być niezależny od innych, muszę pracować, aby i być finansowo niezależny. Skoro liczę na pomocy innych, sam muszę udzielić taką pomoc.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Autorytet wcale nie musi być tak „odległy”, że jego prawie „nie widać”. Inne osoby, które posługują się jego „dorobkiem” moralnym też mogą być dla nas przykładem. Wystarczy tu podać jeden tylko przykład, mówiący sam za siebie: najwyższy Autorytet wszech czasów dla chrześcijanina to Chrystus, a takimi bardziej do nas przybliżonymi w czasie autorytetami (nawet i dla wielu nie-chrześcijan) są np. Matka Teresa z Kalkuty oraz Jan Paweł II – papież. Wystarczy tylko przypomnieć sobie, jak wiele oni zrobili dla przemiany świata, idąc za swoim Autorytetem, który, wydawało by się, żył bardzo dawno i nie może mieć większego wpływu na dzieje dzisiejszych czasów.*

(C2, esej)

1.7. Nagromadzenie powtórzeń

Analizowane wypracowania dostarczyły także przykładów o strukturze mocniej nasyconej powtórzeniami, w których ten sam element lub elementy leksykalne pojawiały się wielokrotnie w niewielkiej odległości. Były to zarówno powtórzenia dokładne, jak i niedokładne.

Poziom B1

- ▶ *Mój ulubiony **program telewizyjny** jest **wiadomość**. Ponieważ **wiadomość** da dużo plusów niż inny **program**. Na przykład oglądający **wiadomość** ma dużo informacji niż nie oglądający **wiadomości**.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ ***Soboty** są moim ukochanym dniem. Najbardziej lubię **soboty**, bo za dnia nie mam niczego co mnie obowiązuje. **Sobota** to dla mnie dzień w który się mogę odpreżyć, i odechnąć od trudnej pracy która mnie obowiązuje w tygodniu.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Potem zawsze idziemy do kawiarni, żeby wypić kawę i **porozmawiać**. **Rozmawiamy** długo i o wszystkim. To jest ta osoba z którą ja mogę **rozmawiać** na wszystkie tematy.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Bardzo duże znaczenie w moim życiu grają **książki**. Po prostu nie wyobrażam swojego życia **bez książek**. Wszyscy moi koledzy twierdzą, że jeszcze nigdy w życiu nie spotkali mnie **bez książki** w ręku.*

(B2, recenzja)

- ▶ *Wyglądało na to że razem z **Babe** nie **zatancy** ostatniego **tanca** sezonu **na imprezie**. **Impreza** zaczęła się **bez Jonniego**. Siostra **Babe** występowała też **na tej imprezie**, ale nie **tancyła** tylko **śpiewała**. Już pod koniec **imprezy** zjawił się **Jonny** i poprosił **do tancza Babe**. Cała sala **zaczęła tancyć** razem z **Babe** i z **Jonnim**.*

(B2, recenzja)

- ▶ *Moim zdaniem dobrej rzeczy **reklama** nie jest potrzebna. Polecenia sąsiadów lub przyjaciół – to najlepsza **reklama**. Według mnie, kiedy coś się podoba – kup to! **Reklama** może kłamać, a oczy nie kłamią nigdy! Mam wątpliwości, że ktokolwiek wierzy uwierzy w to, że **reklama** tylko pomaga ludziom.*

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ ***Dziecko** stara się podążać śladami **rodziców**, to od nich otrzymuje pierwsze informacje na temat otaczającego go świata. I tu poniekąd nie mamy wyboru, gdyż jak się mówi, „ojczyzny i **rodziców** się nie wybiera”. Jeżeli **rodzice** stanowią **dla dzieci** dobry wzorzec do naśladowania to taki autorytet jest potrzebny.*

(C2, esej)

- ▶ *Zrobiliśmy to **zdjęcie** z okazji 85. urodzin babci w roku 1995. To było bardzo ważne wydarzenie dla całej rodziny i **wszyscy** zdążyli przyjechać na imprezie, nawet z daleka. Widać na **zdjęciu** że **wszyscy** traktowali wydarzenie poważnie: **wszyscy** są bardzo ładnie ubrani. Nie było łatwo zebrać **wszystkich** ale udało nam się i zrobiliśmy takie piękne klasyczne **zdjęcie** rodzinne.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Na starym **zdjęciu** jest cała moja rodzina. **Zdjęcie** było zrobione w dniu pięćdziesiątej rocznicy szluby moich **dziadków**. **Dziadek** uśmiechnięty stoi obok **babci**, która trzyma na rękach swoją jedyną prawnuczkę. Moi **dziadkowie**, świętej pamięci, zawsze byli dla mnie wzorem jako para małżeńska, jako **babcia** i **dziadek**, jako rodzice mojej mamy i wujka.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Kolejnym ważnym surowcem jest **woda**. Już teraz eksperci zapowiadają, że przyszłości wybuchną wojny z powodu braku **wody**. Ekolodzy apelują o rozważne użytkowanie*

*wody, ponieważ w innym wypadku jeszcze więcej mieszkańców ziemi ucierpi z powodu braku czystej **wody** lub z zupełnego jej braku.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Z wielką dumą **opowiadam** historię Polski swoim rodakom na Białorusi. Cieszę się, że **mogę** im **opowiedzieć** o tym, czego nie widzieli przed tym. Mam nadzieję, że z czasem **będę mogła opowiadać** o literaturze.*

(C2, esej)

- ▶ *Za tydzień, dokładnie w piątek, mam ważną konferencję prasową w Olsztynie, więc będę bardzo blisko **was**. Pomyślałam że wieczorem dojadę **do was** i przy lampce wina zrobimy ognisko. Jeżeli wasz Mateusz nie przyjeżdża na weekend do domu, prosiłbym o przenocowanie mnie **u was**.*

(C2, e-mail)

Duże nagromadzenie powtórzeń tego samego elementu w bliskim sąsiedztwie może powodować, i często powoduje, naruszenie warstwy stylistycznej tekstu, może też wpływać negatywnie na jego informatywność (Beaugrande, Dressler 1990, s. 74). „Im tekst ciekawszy stylistycznie, tym powtórzeń mniej, ponieważ ta sama informacja może być wyrażona różnymi środkami językowymi” (Krauz 1995, s. 56). W omawianym przypadku wielokrotna repetycja nie pełni także funkcji ekspresywnej (por. Szkudlarek 2003, s. 51). Taka kondensacja, choć nie uniemożliwia właściwego odbioru tekstu, jest świadectwem niedostatków w zakresie kompetencji leksykalnej nadawcy.

* * *

Analiza zgromadzonego materiału pokazała, że powtórzenia to wyjątkowo chętnie stosowany wykładnik więzi międzywypowiedzeniowej na każdym z trzech poziomów zaawansowania językowego. W badanych tekstach przeważały jednowyrazowe powtórzenia dokładne, jednak układy syntaktyczne między poprzednikiem a następnikiem na poziomach B1, B2 i C2 nie rozkładały się symetrycznie. Układy: orzeczenie – orzeczenie, okolicznik – okolicznik, dopełnienie – podmiot były jedynymi, które pojawiły się na wszystkich trzech poziomach. Analizowane przykłady pokazały, że pewne kombinacje składniowe między powtórzeniami występowały tylko na jednym z poziomów. Np. charakterystycznych, jak się okazało, dla poziomu B1 układów: przydawka – podmiot, okolicznik – podmiot nie znaleziono w znacznie obszerniejszych tekstach poziomów C2 ani B2. Analogiczne obserwacje dotyczą zestawień na poziomie C2 (np. układy: podmiot – podmiot, dopełnienie – dopełnienie) i braku tych struktur w tekstach poziomów B2 i B1.

Powtórzenia jednowyrazowe niedokładne wyekscerpowano przede wszystkim z tekstów wyższych poziomów. W wypracowaniach poziomu B1 pojawiały się niezwykle rzadko, co nie dziwi, ponieważ zabieg nominalizacji, jej odwrotność czy używanie wyrazów współnordzennych wymagają od autorów większej kompetencji językowej. Słowotwórcze przekształcenia leksemów (np. tworzenie nazw cech abstrakcyjnych, nazw deminutywnych, mniej funkcjonalnych nazw czynności) oraz transformacje składniowe pojawiają się w katalogu zagadnień gramatyczno-syntaktycznych dopiero na poziomie B2 (*Programy nauczania języka polskiego...* 2011, s. 112–116, 148–153, 184–189).

Podobne wnioski nasuwają się po analizie tekstów, których nadawcy wykorzystywali paralelizm składniowy, powtórzenia rozwinięte lub uszczuplone o przydawkę albo repetycje, przy których dokonano wymiany określenia. Wymienione typy powtórzeń udało się wyekscerpować tylko z wypracowań autorów na wyższych poziomach zaawansowania językowego (B2, C2). Wszystkie bowiem wymagają świadomego działania tekstotwórczego, ich wybór jako środka stylistycznego oraz wykładnika zapewniającego spójność wypowiedzi był w większości nieprzypadkowy.

Repetycje polegające na semantycznym przeciwstawieniu leksemów w kolejnych wypowiedzeniach pojawiły się w tekstach wszystkich poziomów, jednak w wypracowaniach poziomu B1, choć zachowują wartość wykładnika spójności, zdradzają niedostatki leksykalne piszących; świadczą o nieumiejętności parafrazowania lub zastosowania leksemu antonimicznego. Podobne spostrzeżenie dotyczy przykładów z powtórzeniami wielowyrazowymi. W pracach cudzoziemców reprezentujących najniższy poziom językowy wieloskładnikowe repetycje pojawiały się w wypowiedzeniach stycznych, w tekstach autorów, którzy opanowali język na poziomie B2 lub C2, powtórzenia wielowyrazowe, choć dublowały jakościowy i ilościowy układ elementów z podstawy nawiązania, wprowadzane były przede wszystkim w większym oddaleniu, tak by następnik i poprzednik nie przynależały do zdań sąsiadujących.

Ekscerpty obrazujące znaczne nagromadzenie powtórzeń tego samego elementu w bliskim sąsiedztwie ilustrują zależności pomiędzy spójnością a stylem wypowiedzi. Błędów w warstwie stylistycznej tekstu nie ustrzegli się nawet zdający na wyższych poziomach zaawansowania językowego. Analiza tekstów pozwala na wyprowadzenie wniosku, że zastosowanie wielokrotnej repetycji tego samego elementu językowego często nie było działaniem zamierzonym, zwłaszcza w tekstach zdających na poziomie B1, osłabiało informatywność tekstu, przez co wpływało negatywnie na jego koherencję.

Halina Wiśniewska, analizując wypracowania uczestników olimpiady języka polskiego, podkreśla rangę powtórzeń w budowaniu spójności tekstu, pisze: „Można powiedzieć, że ten bardzo wyrazisty wyznacznik spójności tekstu stanowi dla nauczyciela wymierny sposób tzw. pisania na temat, mówiąc inaczej: świadczy o jedności przedmiotowej tekstu” (Wiśniewska 1983, s. 327). Analiza

materiału badawczego pozwala stwierdzić, że sąd badaczki jest uprawniony, jednak nie można zapominać, że język dysponuje środkami pozwalającymi uniknąć powtórzeń tych samych wyrażen nazywających określone zjawisko bez szkody dla zachowania jedności przedmiotowej tekstu, a z pożytkiem dla stylu i informatywności wypowiedzi (por. Polański 2000, s. 131).

2. Synonimy

Spójność synonimiczna opiera się na występowaniu w niedalekim kontekście wyrażen bliskich znaczeniowo. Więć spójnościowa wynika więc z istnienia relacji semantycznej między poprzednikiem a odsyłającym do niego następnikiem. Wyjątkową pod względem formalnym, semantycznym, a także stylistycznym podgrupę nawiązań synonimicznych stanowią peryfrazy, kiedy poprzednik lub (częściej) odnoszący się do niego następnik nie jest pojedynczym leksemem, ale dłuższą, kilkuskładnikową strukturą synonimiczną. O ich synonimicznej funkcji piszą m.in. A. Wilkoń (2002, s. 80) i D. Zdunkiewicz-Jedynak (2008, s. 28).

Synonimia to relacja implikacji zachodząca pomiędzy dwiema jednostkami językowymi. Piotr Żmigrodzki we *Wprowadzeniu do leksykografii polskiej* zjawisko synonimii przedstawił następująco: „Z tego, że ktoś/coś jest A, wynika, że ktoś/coś jest B i z tego, że ktoś/coś jest B, wynika, że ktoś/coś jest A – gdzie A B są jednostkami leksykalnymi” (Żmigrodzki 2003, s. 174). Maciej Grochowski stwierdził dodatkowo, że „wszelkie różnice między synonimami są różnicami innymi niż semantyczne” (Grochowski 1982, s. 73).

Peryfrazą ma charakter opisowy, zastępuje pojedyncze wyrazy, często służący celom ozdobnym, jeszcze wyraźniej niż pojedynczy synonim zaznacza więc w tekście swoją funkcję stylistyczną (Zdunkiewicz-Jedynak 2008, s. 28; *Encyklopedia językoznawstwa...* 1999, s. 431). Do grupy peryfráz zaliczam synonimiczną strukturę opisową składającą się z więcej niż jednego wyrazu.

Przypadki, kiedy znaczenia synonimów użytych w tekście byłyby identyczne, są wyjątkowo rzadkie⁷. Stosowanie równoznacznych elementów leksykalnych wynika wówczas przede wszystkim z chęci uniknięcia powtórzeń. Znacznie częściej synonimiczny następnik różni się od poprzednika jakąś cechą znaczeniową: nacechowaniem ekspresywnym, nacechowaniem stylistycznym, stopniem natężenia cechy, którą wyraża, zakresem użycia, łączliwością leksykalną. Zastosowanie tego typu synonimów w wypowiedzi ma wówczas także uzasadnienie stylistyczne i kompo-

⁷ Podawane przykłady w większości nie spełniają wymogów przytoczonej definicji P. Żmigrodzkiego. Decyzja o stosowaniu w pracy terminu *synonim* zamiast wyraz *blisko-znaczny* została podyktowana tym, że w literaturze dotyczącej spójności tekstu częściej operuje się pojęciem synonimu, także w opisach, w których zestawiane są wyrazy blisko-znaczne, a nie dublety znaczeniowe.

zycyjne. Często dwie jednostki leksykalne połączone są relacją synonimii tylko w obrębie danego tekstu. Wyłączone z niego tracą status wyrażen bliskoznacznych. W analizowanym materiale znalazły się zarówno przykłady, w których relacja synonimii występuje niezależnie od kontekstu (synonimy systemowe), jak i takie, gdzie to tekst właśnie tworzy między następnikiem a poprzednikiem bliskość semantyczną, determinując ich aktualne znaczenia (synonimy kontekstowe⁸) (por. Gajda 1975, s. 28; Beaugrande, Dressler 1990, s. 87; Szkudlarek 2003, s. 55).

W analizowanym materiale synonimicznie zestawiane były przede wszystkim rzeczowniki i czasowniki, przy czym w obu grupach jako synonimy pojedynczych składników pojawiały się nominalne i werbalne konstrukcje analityczne, często o sfrageologizowanym znaczeniu. Zdarzały się również odniesienia homoleksyjne, kiedy bliskoznaczne leksemy należały do innych kategorii części mowy.

Zgromadzone przykłady zaklasyfikowano do trzech grup:

1. Synonimy systemowe – następnik i poprzednik są w relacji synonimii niezależnie od kontekstu;
2. Synonimy kontekstowe – relację synonimii pomiędzy następnikiem i poprzednikiem warunkuje tekst, w którym zostały zastosowane;
3. Peryfrazy – następnik lub poprzednik stanowi synonimiczną strukturę opisową składającą się z więcej niż jednego wyrazu.

O przyporządkowaniu przykładu do pierwszej lub drugiej grupy decydowała obecność zestawionych wyrazów jako bliskoznacznych w słowniku synonimów⁹. Jej brak przesądzał o włączeniu przykładu do grupy synonimów tekstowych.

2.1. Synonimy systemowe

Poziom B1

- ▶ *Miłość, małżeństwo, dzieci – bez tego większość **pań**, nawet tych, które zajęte są robieniem kariery, nie wyobraża sobie szczęścia. Ale czasy się zmieniają, a wraz z nimi obyczaje **kobiet**.*

(B1, charakterystyka)

⁸ Terminy *synonim systemowy* i *synonim tekstowy* rzadko używane są w popularnych klasyfikacjach omawianego zjawiska (do takich należy m.in. klasyfikacja Markowskiego 2012, s. 113–123). Terminami tymi posługują się m.in. J. Wierzbński (1992), J. Апресян (2000) czy J. Bartmiński i G. Żuk (2009). W literaturze przedmiotu termin *synonim kontekstowy* używany jest także dla określenia sytuacji, kiedy synonimy mają bardzo ograniczony wspólny zakres łączliwości, a w skrajnych przypadkach mogą być stosowane wymiennie tylko w jednym kontekście (por. Markowski 2012, s. 102).

⁹ Podczas analizy korzystano z następujących prac leksykograficznych: A. Dąbrówka, E. Geller i R. Turczyn, *Słownik synonimów*, Warszawa 1993; M. Bańko (red.), *Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN*, Warszawa 2005.

kobieta 'dama, kobieciątko, kobiecina, kobietka, pani, baba, babeczka, babka, facetka, kobita, kobitka, samica, jejmość, białogłowa, niewiasta'

Poziom B2

- ▶ Poszukuję młodą **kobietę** od dwudziestu pięciu do trzydziestu pięciu lat na długotrwały czas pracy, jako opiekunki do dwuletniego dziecka. **Pani** musi mieć wykształcenie pedagogiczne długi staż pracy w tej sferze.

(B2, ogłoszenie)

kobieta 'dama, kobieciątko, kobiecina, kobietka, pani, baba, babeczka, babka, facetka, kobita, kobitka, samica, jejmość, białogłowa, niewiasta'

- ▶ Zaczął się bardzo trudny **trenning** dla Babe. **Czwiczyła** codziennie z Jonny kroki tanca.

(B2, recenzja)

ćwiczyć 'szkolić, trenować, wykształcać, wyrabiać'

W ostatnim przykładowie antecedens i synonimiczny postcedens należą do różnych klas wyrazów.

- ▶ W czasach terażniejszych gdy kranicy między krajami pootwierają się po kolej, coraz więcej studentów wybiera się **na studia** za granicę. Wyższe **wykształcenie** w obcym kraju wymaga jednak szczególnie zdolności nad którymi warto się zastanowić przed podjęciem decyzji.

(B2, tekst argumentacyjny)

studia 'wykształcenie'

- ▶ Wykupiliśmy **wycieczkę** w biurze podróży na pięć dni i autokarem pojechaliśmy pokona najwyższy szczyt Ukrainy Howerłę. **Podróż** trwała siedem godzin, ale szybko zleciała.

(B2, opowiadanie)

podróż 'wycieczka, biwak, rajd, wypad, eskapada, ekskursja'

Poziom C2

- ▶ Przecież to stara **fotografia** rodzinna. Już zapomniałam, że kiedyś, właśnie na Boże Narodzenie było robione to **zdjęcie**.

(C2, opowiadanie)

fotografia 'zdjęcie, fotka'

- ▶ *Wróciwszy na strych zobaczyłam w lewym końcu małą **paczkę**, przewiazaną niebieską wstążką. Natychmiast poszłam tam i ją otworzyłam. **W pudełku** leżały stare zdjęcia.*

(C2, opowiadanie)

paczka 'karton, pudło, skrzynia, skrzynka, klatka, kartonik, pudełko'

- ▶ *W życiu osobistym używamy sieci dla zapoznania się z ciekawymi **osobami**. To mogą być **ludzie**, którzy mają z Tobą wspólne zainteresowania.*

(C2, tekst argumentacyjny)

człowiek 'charakter, człowieczyna, człowieczysko, człowiek rozumny, duch, dusza, głowa, homo sapiens, indywiduum, istnienie ludzkie, istota ludzka, jednostka, mózg, natura, osoba, osóбка, persona, postać, śmiertelnik ...'¹⁰

- ▶ *Trzeba jednak przyznać, że internet pomaga nam zachować kontakty z **rodziną** mieszkającą z dala od nas. Przynajmniej wiemy co nasi **bliscy** robią, pomaga nam ich poznać, jeśli widzimy się tylko raz do roku.*

(C2, tekst argumentacyjny)

rodzina 'bliscy, najbliżsi, ognisko domowe, rodzinka, ród, familia, parantela'

- ▶ *W pamięci od razu zaczęły się odtwarzać lata mojego dzieciństwa i **opowieści** (teraz już świętej pamięci) babci Oli. Jedną z nich to **historia** miłosna czyli historia młodej dziewczyny ze zdjęcia i młodego oficera Wojsk Ochrony Pogranicza.*

(C2, opowiadanie)

opowieść 'historia, opowiadanie'

- ▶ *Ludzkość bawi się z **kula ziemską** jak rozpiszczona dziecko, każdy porabia co chce: jeden projektuje elektrownie jądrową, drugi zajmuje się terroryzmem, a trzeci knuje chytry plan, dzięki któremu zapanuje nad całym kontynentem za pomocą trującego gazu lub zmutowanych pszczoł-gigantów. [...] Zresztą my, zwykli obywatele, wcale nie traktujemy naszego **globu** z większym szacunkiem.*

(C2, esej)

glob 'nasza planeta, kraina ziemska, kula ziemska ...'¹¹

¹⁰ Ze względu na rozbudowany opis leksykograficzny zrezygnowano z podawania pełnych gniazd synonimicznych.

¹¹ Synonimy *glob* i *kula ziemska* należą do wspólnego podgniazda synonimicznego oznaczonego leksemem *Ziemia*.

2.2. Synonimy kontekstowe

Poziom B1

- ▶ **Zadania** nie były łatwe – trzeba było nauczyć się, nazw wszystkich żagli, lin i części pokładowych, wspiąć się na czubek najwyższego masztu oraz zapoznać się z zasadami żeglugi morskiej. Kiedy wszystkie wachty miały opanowane podstawowe **ćwiczenia** wciągania i ściągania żagli, byliśmy gotowi na naszą podróż.

(B1, opowiadanie)

- ▶ Wysłałam do was serdeczne życzenia z okazji Bożego narodzenia i **Nowego** roku. Mam nadzieję że **następny** rok sprawi wam dużo szczęścia i radości.

(B1, życzenia)

- ▶ Tęsknię za mówieniem język hiszpański dlatego, że nie mam okazji tutaj w polsce **rozmawiać** z kimś po hiszpańsku. Jeden wieczór, kiedy pogadałam z Anna, mój kolega mi powiedział że nigdy mi nie widział tak wesoła jak kiedy **mówię** po hiszpańsku.

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ Napisał tą **książkę** były więzień pięciu obozów i w bardzo szczególny sposób opisał codzienne życie więźniów. Główny bohater tej **opowieści** spędził tam długie 5 lat i w czasie przebywania zmienił kilka obozów.

(B2, recenzja)

- ▶ Chciałam od razu zaczynać, że przy porównywaniu tych miast będzie mi bardzo ciężko omawiać ich negatywy, dlatego właśnie zacznę **od pozytywów**. [...] **Atuty** stolic wiadomy każdemu, to są: świetna lokalizacja w centrum państwa, gromadzenie tu głównych resortów administracji publicznej najlepszych szkół oraz największych uczelni wyższych.

(B2, opis)

- ▶ Zostali sześć **kobiet** i mężczyzna. Jedna z **dziewczyn** ze strachu wybiegła i była zabita przez Niemców.

(B2, recenzja)

- ▶ W górach nie ma takiego hałasu, ale jest za to inny problem – kompletny brak **środków komunikacyjnych**. [...] W parkach narodowych jest zakaz samochodów i rowerów – jedyny dopuszczalny **środek transportu** to koń!

(B2, list)

Poziom C2

- ▶ Rzadko dobrym **pomysłem** jest **podążać za grupą** bez namysłu na zasadzie „skoro wszyscy – to i ja”. Skoro chcemy **kogoś** w jakiś sposób **naśladować** – to musimy **decyzję** przemyśleć, szybkie decyzje nie zawsze są dobre, a skutki mogą być wręcz katastrofalne.

(C2, esej)

- ▶ **Miejscowość** Popelna znajduje się w paśmie południowoczeskich gór Szumawy. [...] W porównaniu do innych bardziej znanych i popularnych **ośrodków** regionu cechuje ją przede wszystkim cisza i spokój.

(C2, tekst reklamowy)

- ▶ Także planuje zaproszyć wszystkich naszych dawnych znajomych **na imprezę**. Więc musimy już dziś ustalić termin tego **zgromadzenia**.

(C2, e-mail)

- ▶ Było zrobione to zdjęcie na jakieś święta, bo wszyscy byli pięknie ubrani i jakby specjalnie przygotowani **do fotografii**. Nie wiem co mnie zatrzymało **przy tym obrazku**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Ludność jest po prostu **lekkomyślna**, a ta lekkomyślność dotyczy zarówno ekologii, jak i polityki. Decyzje podejmujemy **spontanicznie** i nie troszczymy się nawet o to co stanie się za dziesięć lat, a co dopiero za sto.

(C2, esej)

Relacja synonimii w powyższym przykładzie dotyczy wyrazów będących różnymi częściami mowy.

- ▶ Zainterесowała mnie informacja o Państwa spółce, którą **znalazłam** w internecie. W poszukiwaniu firm, prowadzących międzynarodową działalność gospodarczą, **trafiłam na** waszą stronę internetową.

(C2, lit motywacyjny)

- ▶ Bomba demograficzna, motoryzacja i postęp technologiczny grożą nam i całemu globu **unicestwieniem** życia na Ziemi. Teraz tylko wspólna działalność rządów, organizacji międzynarodowych, władz lokalnych, a także każdego z nas może uratować planetę **przed upadkiem**, a nas **przed kataklizmami**.

(C2, esej)

- ▶ *Helenka zaś w tym czasie nie miała chłopaka, ale próbowała **uwodzić i podrywać** prawie każdego. Gdy impreza na dobre się rozkręciła, Helenka zaczęła **zaczepiać** nowego kolegę, który był już lekko podchmielony.*

(C2, charakterystyka)

Pojedynczy element w drugim wypowiedzeniu nawiązuje do dwuwyrzowego poprzednika. Stanowi jego kontekstowy synonim, a jednocześnie kondensuje treść wyrażoną w antecedensie.

- ▶ *Siedząc na parapecie przy oknie **rospaczałam** nad swoim życiem. Padał deszcz, a ja **plakałam**, byłam sama. W końcu pomyślałam, że muszę coś zrobić żeby nie **użalać się** bez końca **nad sobą**.*

(C2, opowiadanie)

W powyższym przykładzie autor posłużył się ciągiem synonimicznych leksemów. Zestawiając w bliskim sąsiedztwie synonimy o różnym nacechowaniu ekspresywnym, nadawca pokazał umiejętność językowego stopniowania ładunku emocjonalnego.

- ▶ *Ludzkość **bawi się** z kula ziemską jak rozpiszczona dziecko, każdy porabia co chce: jeden projektuje elektrownie jądrową, drugi zajmuje się terroryzmem, a trzeci knuje chytry plan, dzięki któremu zapanuje nad całym kontynentem za pomocą trującego gazu lub zmutowanych pszczoł-gigantów. [...] Zresztą my, zwykli obywatelowie, wcale **nie traktujemy** naszego globu z większym szacunkiem.*

(C2, esej)

2.3. Peryfrazy

Wśród stosowanych w tekstach peryfraz znajdują się konstrukcje o ustabilizowanym, sfraczeologizowanym znaczeniu, ale też autorskie struktury metaforyczne.

Poziom B2

- ▶ *Wszystkiego najlepszego z okazji **narodzin** małej Magdalenki. Mam nadzieję że poród odbył się bez komplikacji i szybko **na świat przyszła** córeczka.*

(B2, gratulacje)

- ▶ *Matka urodziła się w Leningradzie i już z **dzieciństwa** miała wiele różnych zainteresowań. **Od małych lat** uprawiała sport, lubiła narty i łyżwy, grała na fortepianie i dobrze śpiewała.*

(B2, charakterystyka)

- ▶ **Dzieci Trzeciego Świata** – to właśnie jest jednym z najważniejszych problemów naszego czasu. Kiedy dzieci z całej Europy mają wszystko potrzebne do życia, tote **biedne dzieciaki z Afryki** ciężko chorują.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Ponieważ wtedy ja ze swoją starszą siostrą – Heleną, **rozrabialiśmy** najbardziej. [...] Podczas przygotowań kościelnych też **nas było wszędzie „pełno”**.

(B2, opowiadanie)

- ▶ Mogę używać i zinterpretować to zdanie bardzo egoistycznie, bo dzięki mojej **mamy** mój Świat jest piękny, a moje życie ma smak. Myszle, że jest warto opisywać **najważniejszą osobę w moim życiu**.

(B2, charakterystyka)

- ▶ **Babe zakochała się** w Jonnim. On też **czuł coś więcej niż przyjaźń**.

(B2, recenzja)

- ▶ **Koniec** filmu jest typowym końcem szczęśliwym. [...] **Finalna scena** filmu jest najmocniejszym momentem.

(B2, recenzja)

- ▶ Bądźmy szczerzy, osoba która zrobiła karierę kojarzy nam się zawsze **z osobą, która ma kilka zer na koncie**. [...] **Bogaci ludzie** mają możliwości zwiedzania obcych krajów, jedzenia zagranicznych potraw i odpoczywania na dalekiej plaży.

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ Gdy impreza na dobre się rozkręciła, Helenka zaczęła zaczepiać nowego kolegę, który był już lekko **podchmielony**. Chłopak będąc **wstanie zamroczenia** dał się skusić Helence i po chwili cała sala widziała ich namiętnie całujących się.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Oglądając w telewizji reklamę zachęcającą rodziców do codziennego **czytania** dzieciom książek uświadomiłam sobie, że ludzie coraz mniej czytają. Dlatego namawiano młodych rodziców o nauczanie swoich pociech codziennego **kontaktu z książką**.

(C2, esej)

- ▶ **Internet** – to wirtualny świat, środek komunikacji, źródło informacji. Trudno wyobrazić sobie współczesnego człowieka, który nie słyszał **o sieci wirtualnej**.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Internet** daje człowiekowi wolność i swobodę. **W** tym **wirtualnym świecie** on może być sobą.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Autorytet** – pojęcie z którym się spotykamy w naszym życiu niemal codziennie. Jest ono tak zwanym pojęciem abstrakcyjnym, znaczenie którego zaczyna się kształtować już **od** wczesnego **dzieciństwa**. **Od momentu gdy stawiamy pierwsze kroki**, rodzice wprowadzają nas w świat reguł i zasad, rządzących życiem społecznym.

(C2, esej)

- ▶ **Za to mój brat dał wszystkim „popalić”**. **Wszędzie go było pełno i rozrabiał strasznie**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Czytając** więcej podwyższamy poziom inteligencji i kultury osobistej. Ta wiedza którą **czerpiemy z książek** jest bezcenna.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Oczywiście jest to, że w swoim życiu każdy z nas **naśladuje** pewne wzorce. Dziecko stara się **podążać śladami** rodziców, to od nich otrzymuję pierwszą informację na temat otaczającego go świata.

(C2, esej)

- ▶ Natomiast dla osób słabszych zostają **autorytaci**. Osoba która sama nie może zapanować nad własnym życiem szuka **wzorców do naśladowania** bo tak najłatwiej.

(C2, esej)

- ▶ Raczej nawet wynoszę się, wyjeżdżam z tej **provincji** na świat Boży! Życie w **małym miasteczku** nad Dniestrem nawet jeżeli było ono niegdyś stolicą Wielkiego Księstwa Galickiego, pozbawione jest wszelkich atrakcji poza już wymienioną – starożytną historią (o ile może to być atrakcją).

(C2, opowiadanie)

- ▶ Ale tym razem postanowiłam **posprzątać** książki, jakie już dawno stoją na półkach. Tam, między książkami był kurz i musiałam **zrobić porządek**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Chciałabym pracować u Państwa w szkole jako **nauczycielka religii**. Jestem z zawodu **katechetką**.

(C2, list motywacyjny)

- *Mam nadzieję, że z czasem zmienimy swoje postępowanie do **słowa pisanego**. Powinniśmy pamiętać, że **literatura** jest naszym skarbem narodowym, naszym dziedzictwem.*

(C2, esej)

W ostatnich dwóch przykładach struktura rozbudowana została wprowadzona do pierwszego zdania. Następnik zaś jest pojedynczym leksemem.

* * *

W badanym materiale synonimy systemowe i kontekstowe pojawiły się w tekstach na każdym poziomie zaawansowania językowego. Semantyczne zestawianie elementów językowych wymaga nie tylko podstawowej, słownikowej znajomości leksemów, ale także (zwłaszcza w przypadku synonimów kontekstowych) umiejętności myślenia metaforycznego i metonimicznego, zdolności szukania między jednostkami języka takich właśnie powiązań. Umiejętność dostrzeżenia znaczeniowych zależności pomiędzy elementami języka wykracza poza kompetencję leksykalną i znajomość zagadnień gramatyczno-syntaktycznych.

Najwięcej oryginalnych bliskoznacznych peryfraz wyekscerpowano, co ciekawie, z tekstów wypracowań poziomu B2. Być może większa znajomość zasobu leksykalnego polszczyzny cudzoziemców władających polszczyzną na poziomie C2 pozwoliła im na stosowanie znanych, ustalonych połączeń wyrazowych, natomiast dla zdających na poziomie B2 peryfrazy stanowiły swego rodzaju zabieg kompensacyjny, choć, jak się okazuje, niełatwy. Synonimicznych odniesień wykorzystujących peryfrazę nie odnaleziono bowiem w tekstach wypracowań zdających na poziomie B1.

W analizowanym materiale synonim był często tylko jednym z kilku wykładników spójności. Koherencję tekstu dodatkowo gwarantowały anaforyczne zamki wskazujące i osobowe, powtórzenia.

Właściwe zastosowanie synonimów w tekście sprawia, że „kolejne zdania płynnie i niemal niedostrzegalnie łączą się w spójną całość” (Szkudlarek 2003, s. 106). Odniesienia synonimiczne pełnią też ważną funkcję stylistyczną. Pomagają unikać powtórzeń, wprowadzają nowe odcienie ekspresywne, przez co wpływają na stopniowe rozwijanie się tematu w tekście. Ważne, by zachować właściwą kolejność pojawiania się synonimów w wypowiedzi.

3. Antonimy

Relacja antonimii zachodzi pomiędzy wyrażeniami przeciwstawnymi z punktu widzenia pewnej ich wspólnej cechy (Grochowski 1982, s. 78). Spójność antonimiczna w analizowanych tekstach nie jest tak licznie reprezentowana

jak ta osiągnięta poprzez zestawienie elementów bliskoznacznych. Tu również, analogicznie do przykładów ilustrujących nawiązania synonimiczne, wyekscerpowano fragmenty, w których relacja antonimii występuje niezależnie od kontekstu (antonimy systemowe), oraz takie, gdzie uznanie dwóch jednostek za przeciwne znaczeniowo uwarunkowane jest tylko kontekstowo (antonimy kontekstowe). O przyporządkowaniu przykładu do pierwszej lub drugiej grupy decydowała obecność zestawionych wyrazów w słowniku antonimów¹². Jej brak przesądzał o włączeniu przykładu do grupy antonimów kontekstowych.

3.1. Antonimy systemowe

Poziom B2

- ▶ Szanowana powinna być osoba, która **jest odważna**. Nie ciągle **się boi**, i nie martwi się o nieważnych detalach lub potencjalnych katastrofach.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Wiem, że raczej lubisz **muzykę spokojną**. Nad morzem we wszystkich restauracjach i kawiarniach **grają** polskie przeboje – i to **głośno!**

(B2, list)

W powyższym fragmencie przeciwstawiono sobie elementy językowe należące do różnych klas wyrazów, jednak o wartości antonimicznej zestawienia decyduje wartość semantyczna opozycji, która jest ważniejsza niż forma komponentów (por. Markowski 2012, s. 117).

- ▶ W takich znaczeniach reklama **byłaby przeszkodą**. Jednak czasami reklama **pomaga** w wyborze towaru.

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ A jednak czystość, schludność, wierność do pasującego stylu – to są cechy, które wysoko cenię w **wyglądzie zewnętrznym** osoby. Najważniejszym jest jednak **wnętrze** człowieka.

(C2, charakterystyka)

¹² Podczas analizy korzystano z: A. Dąbrówka, E. Geller, *Słownik antonimów*, Warszawa 1995.

- ▶ Walka o **czyste środowisko** to również walka o nasze **zdrowie**. **Zanieczyszczenie** środowiska wywołuje u coraz większej grupy osób wszelkiego rodzaju **alergie** i **schorzenia**.

(C2, tekst argumentacyjny)

3.2. Antonimy kontekstowe

Poziom B1

- ▶ W ciągu tygodnia **staram się odżywiać poprawnie** – jeść **zdrową żywność** i w nie za dużej ilości. W sobotę zawsze trochę **szoleje: hamburgery i frytki** na śniadanie!

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Niestety** trochę za rzadko możemy wszyscy naraz się spotkać. Ale **na szczęście** często o tym można myśleć!

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ Osoba która „daje życiu smak”, też jest **zabawna**. Osobiście ja często jestem zbyt **poważną** osobą.

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ Moim zdaniem **w internecie** człowiek może wydawać siebie za innego, **może łatwo oszukać**. A spotkanie „na żywo” pozwala nam zrozumieć, czy ta osoba **zachowuje się prawdziwie**.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Jeśli chodzi o kulturę **pogańskiej** to części drzewa jako świata wymieniają się w ten sposób: korzenie to jest świat niski, ciemny, podziemny, zamieszkanym przez złe istoty; następna część to świat wyższy, piękny, czysty, zamieszkanym przez istoty, podobne do chrześcijańskich aniołów. Drzewo gra znaczną rolę **w chrześcijaństwie** również.

(C2, esej)

- ▶ Ja miałam wtedy 6 lat mój brat 3 lata, a siostra miała dopiero roczek. Na szczęście przez cały czas **była grzeczna** i nie płakała. Za to mój brat **dał wszystkim „popalić”**.

(C2, opowiadanie)

Element *była grzeczna* został w powyższym przykładzie zestawiony ze związkiem frazeologicznym „dawać komuś popalić”. Kanoniczne, słownikowe znaczenie

zwrotu to ‘karać kogoś; dawać nauczkę; dokuczać komuś’, a także ‘zmuszać kogoś do wielkiego wysiłku’ (Müldner-Nieckowski 2004). Zgodnie z kontekstem, *antecedens* wchodzi w relację antonimii tylko z jednym ze znaczeń frazeologizmu (‘dokuczać komuś’).

* * *

Przykłady spójności opartej na relacji antonimii między następnikiem a poprzednikiem były bardzo nieliczne. Na poziomach B2 i B1 były to przede wszystkim zestawienia pojedynczych wyrazów (przymiotników, rzeczowników), w wypracowaniach na poziomie C2 występowały też przykłady zestawień całych wyrażen, przeciwstawień kilkuskładnikowych, w tym także elementów s frazeologizowanych. Zdarzały się również odniesienia, w których następnik należał do innej klasy wyrazów pod względem kategorii części mowy niż poprzednik.

Nie ma znaczącej różnicy między liczbą fragmentów egzemplifikujących spójność opartą na zestawieniu w bliskim kontekście antonimów systemowych a liczbą przykładów wyrażen antonimicznych tekstowo, choć te (w przeciwieństwie do antonimów z pierwszej grupy) udało się wyekscerpować także z tekstów na poziomie B1.

Antonimy są silnym środkiem ekspresji. W niektórych z wyekscerpowanych przykładów widać, że autorzy celowo wykorzystywali tę ich wartość stylistyczną. Cecha ta jest także powodem tego, że antonimy były w badanych tekstach wprowadzane przede wszystkim w gatunkach takich jak tekst argumentacyjny, charakterystyka czy opowiadanie, tylko okazjonalnie pojawiały się w znacznie bardziej sformalizowanych tekstach użytkowych.

Antonimy są rzadkim, ale bardzo wartościowym wykładnikiem koherencji, który, tak jak ma to miejsce w przypadku synonimów, nie tylko uspójnia tekst, ale też przeciwdziała jego szablonowości.

4. Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej

„Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej są zasadniczym wykładnikiem nie tylko kohezji, ale i koherencji tekstu” (Szkudlarek 2003, s. 67). Tworzą spójność poprzez budowanie i rozwijanie tematu tekstu (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 111; Wilkoń 2002, s. 74–75). Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej warunkują odbiór tekstu jako całości stanowiącej opis jednego przedmiotu, opowieść o jednym przedmiocie lub rozumowanie dowodzące jednej tezy, czyli są jednym z ważniejszych czynników odpowiadających za wypełnienie podstawowego warunku spójności wypowiedzi (por. Mayenowa 1971, s. 189). Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej mogą wchodzić między sobą w różnorodne relacje semantyczne, pozostając w relacji synonimii, hiponimii, antonimii. Poniżej przedsta-

wione zostały tylko te przykłady, które zawierają mniej wyraziste relacje zależności znaczeniowych między wyróżnionymi wyrazami i wyrażeniami. „Podział tematyczny [wyrazów] opiera się na treści oznaczanych przez słowa pojęć, niezależnie od stosunków, w jakich znajdują się te wyrazy ze względu na znaczenie leksykalne. Bierze się pod uwagę nie stosunki leksykalno-semantyczne, ale klasyfikację samych obiektów [...]” (Gajda 1975, s. 27). A. Duszak pisze, że kiedy związek tekstowy nie wynika z bezpośredniego wskazania na ten sam element w tekście (np. przywołany zostaje element inny, ale taki, który zwyczajowo jest kojarzony z elementem wcześniej wprowadzonym – tzw. wskazanie pośrednie), to podczas budowania więzi spójnościowych następuje rozszerzenie interpretacji semantycznej. Takie odniesienia tworzą spójność niejako ponad tekstem (Duszak 1998, s. 105).

Poziom B1

- ▶ Też lubi **muzyki klasycznej**. Często dawa mi dobre porady na **fortepianie**. Jej najbardziej ulubiony **artysta to Artur Rubinstein**.

(B1, charakterystyka)

- ▶ Bardzo lubie **podróżować i poznać nową miejsca i kraje**. Czasami ale trudno znaleźć czasu i pieniędzy żeby zaplanować **wyjazd** na przykład **za granicą**. Oglądając mój ulubiony program, **zobaczę wiele ciekawych miejsc** i też dobrze poznam nowych **terenów**.

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ Studiowałam w Ameryce, i zeszłego miesiąca wracałam do Japonii. Teraz uczę **muzyki** w Japonii. Mam **koncert** dwudziestego czerwca o piętnastej w Tokio. Teraz mam **zespół** muzyki. Ja **gram na gitarze**. Proszę przyjść na **koncert** koniecznie.

(B1, zaproszenie)

Poziom B2

- ▶ Droga Aniu i drogi Krzysztofie, przyjmijcie nasze najlepsze życzenia z okazji Waszego **ślubu**. Niech wasze **małżeństwo** przetrwa wszystkie wstrząsy i ciosy życiowe, problemy i gorzkie niespodzianki. Niech Wasza **miłość** uczyni **życie rodzinne** szczęśliwym.

(B2, życzenia)

- ▶ Jestem **klientem** w Państwie **restauracji**. Tydzień temu **zaprosiłam** moich ważnych **gości do restauracji** Państwa i razem spędzaliśmy czas. Szczerze mówiąc nie byłam zadowolona ani z **obsługi**, ani z jakości **potraw**. **Kelnerki** nie były zatrenowane i zachowywały się nieelegancko. **Potrawy** były **nieświeże** i mi **nie smakowało**, niestety.

(B2, skarga)

- ▶ Ciepłe **morze** ma niesamowity kolor. Jest i **błękitne** i **zielone**, nie wiem czemu nazwano je **Czarnym**. **Woda** jest taka przezroczysta, że widać każdy kamyk **na dnie**, i każdą **rybkę**, **plywającą** między tymi kamykami. Gorące **plaże** **na**, których trzeba być z samego rana, bo bliżej południa, że nawet Twój Krzyś będzie musiał uciekać do hotelu, do klimatyzacji.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Wykwalifikowana **nauczycielka** języka białoruskiego udzieli **korepetycje**. Wszystkie **poziomy**. Dowolne **godziny zajęć**. Nowoczesna **lektura**, indywidualny **program**.

(B2, ogłoszenie)

- ▶ Zadania nie były łatwe – trzeba było nauczyć się, nazw wszystkich **żagli**, **lin** i **części pokładowych**, wspiąć się na czubek najwyższego **masztu** oraz zapoznać się z zasadami **żeglugi morskiej**. Kiedy wszystkie **wachty** miały opanowane podstawowe ćwiczenia **wciągania** i **ściągnięcia żagli**, byliśmy gotowi na naszą podróż. Rejs biegł wzdłuż **wybrzeża** Europy, z przystankami **w portach** w Lisbonie i Kadyksie.

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ Większość **opuszczonych** domów była poważnie **zniszczona** i **splądrowana**. **Rabusi** i żołnierze **zabrali** wszystko, co pozostawiły **wyprowadzające się** rodziny.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Po raz pierwszy w życiu zobaczyłem **morze**. Nie mogłem **plywać**, więc jeździłem **na falach** przy brzegu, usiłując się nie napić **słonej wody**. Poza tym **opalałem się** wraz z rodzicami **na piasku**, którym czasami ich zasypywałem żeby pozostała sama głowa.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Posiadałem dobrze zorganizowaną grupę **ankieterów**. Ze swojej strony mogę przeprowadzić różnego rodzaju **badania**, typu **face-to-face**, **grupy fokusowe** i **wywiady indywidualne**.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Pragnę Państwa powiadomić, iż 1.12.2007 zostanie uroczystie otwarta **szkoła językowa „Lingua”**. Naszym priorytetem jest że zatrudniamy **wykładowców** z dużym doświadczeniem, organizujemy **zajęcia** co dziennie i **zajęcia** odbywają się w małych grupach. Nasza szkoła specjalizuje się w **nauczaniu** języka angielskiego i niemieckiego. Wprowadzamy najnowszą **metodę nauczania** języków obcych. Na życzenie Państwa organizujemy indywidualne **lekcje** w dowolnie wybranych godzinach. W **programie** mamy do zaoferowania trzy stopniowy **kurs nauczania** języka angielskiego. Po pozytywnym zakończeniu **egzaminów**, otrzymują Państwa **certyfikat ukończenia kursu**, który jest uznawany przez **Ministerstwo Edukacji**.

(C2, tekst reklamowy)

- ▶ Z ogłoszenia w gazecie „Nasze słowo” oraz z informacji na stronie internetowej Związku, dowiedziałem się o rozpisaniu konkursu na stanowisko **redaktora naczelnego gazety** „Nasze słowo”. Jestem **dziennikarzem gazety** „Głos Ukrainy”. Od 2004 roku pracuję jako **korespondent** akredytowany w Polsce.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Jestem **historykiem, dziennikarzem**. W moich **publikacjach** odzwierciedlam losy narodów i codzienne problemy moich rodziców, których problemy gospodarcze w naszym kraju porozżucały po całym świecie. [...] Ale pisząc swoje **artykuły naukowe i publicystyczne** nigdy nie zastanawiałem się nad historią mojej rodziny, na której przykładzie też można zobrazować dramatyczną historię XX wieku.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Nie myśląc o tym że właśnie z tej sprzedaży artyści, posienkarze **czepią zyski**. Inaczej mówiąc „**zarabiają na chleb**”. Ta sprzedaż jest ich **dochodem, zarobkiem**.

(C2, tekst argumentacyjny)

* * *

Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej są wykładnikiem nawiązania właściwym dla tekstów na każdym poziomie zaawansowania językowego. Są wskaźnikiem uniwersalnym, występują we wszystkich formach wypowiedzi, choć oczywiście wzorzec gatunkowy tekstu warunkuje stopień nagromadzenia tego wykładnika koherencji. W badanym materiale przykłady obrazujące wykorzystanie omawianego wskaźnika spójności wyekscerpowano z wypowiedzi takich gatunków, jak: zaproszenie, tekst argumentacyjny, charakterystyka, przeprosiny, ogłoszenie, skarga, życzenia, gratulacje, opowiadanie, list motywacyjny, tekst reklamowy.

Stosowanie wyrazów należących do jednej grupy tematycznej buduje jedność tematyczną tekstu poprzez „rozwijanie zdań połączonych relacją tematycznej identyczności” (Wilkoń 2002, s. 74). Opisując pewien wycinek rzeczywistości pozajęzykowej, autor tekstu stosuje elementy językowe tworzące tzw. kolekcje, czyli wyrazy i wyrażenia dotyczące jednego pola semantycznego (Wilkoń 2002, s. 75). Zgromadzony materiał pozwolił na wyodrębnienie w omawianych tekstach takich pól, jak np.: *muzyka, nauka, podróż, miłość, rodzina*. Siła więzi, jak przekonuje S. Gajda (1982, s. 134), zależy od stopnia bliskości tematycznej elementów należących do jednej grupy oraz od wielkości grupy.

Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej budowały spójność na dużej przestrzeni tekstu, nie tylko między wypowiedziami, ale również między akapitami w dłuższych formach wypowiedzi, scalały wypowiedź logicznie i semantycznie, stanowiły więc wyjątkowo silny wykładnik spójności.

5. Hiperonimy i hiponimy

Spójność hiponimiczna polega na relacji między jednostkami o szerszym zakresie (hiperonimami) i węższym zakresie (hiponimami) znaczeniowym, nadrzędności lub podrzędności jednego leksemu względem innego. Relacja ta może być kilkustopniowa – ten sam wyraz może być jednocześnie hiperonimem wobec jednego i hiponimem w stosunku do innego wyrazu. Leksemy współpodrzędne pozostają natomiast w relacji kohiponimii (Lesz-Duk 2001).

W analizowanym materiale ten typ spójności manifestował się na pięć sposobów:

1) użycie leksemu hiponimicznego będącego anaforycznym odniesieniem do hiperonimu znajdującego się we wcześniejszym kontekście (relacja: hiperonim – hiponim);

2) użycie kohiponimów będących anaforycznym odniesieniem do hiperonimu znajdującego się we wcześniejszym kontekście. Zastosowanie leksemów kohiponimicznych służyło najczęściej specyfikacji informacji przekazywanej przez hiperonim (relacja: hiperonim – kohiponimy);

3) użycie hiperonimu będącego anaforycznym odniesieniem do hiponimu znajdującego się we wcześniejszym kontekście (relacja: hiponim – hiperonim);

4) użycie hiperonimu będącego anaforycznym odniesieniem do kohiponimów we wcześniejszym kontekście. Zastosowanie hiperonimu służyło najczęściej uogólnieniu informacji przekazywanej przez kohiponimy (relacja: kohiponimy – hiperonim);

5) użycie odnoszących się do siebie kohiponimów (relacja kohiponimiczna). Kohiponimy zestawione były na zasadzie równorzędności lub pozostawały względem siebie w relacji synonimii.

Ze względów badawczych nie wydzielałam osobnej grupy leksemów partytywnych (holonimów i meronimów) pozostających względem siebie w relacji całość – część. Granica między zjawiskiem hiponimii/hiperonimii a partytywności nie jest ostra (por. Markowski 2012, s. 112).

Spójność hiponimiczna, tak jak spójność oparta na synonimii, pozwala na uniknięcie zbędnych powtórzeń, wspomaga więc warstwę stylistyczną tekstu. Pozwala na stworzenie konstrukcji hierarchicznej, uporządkowanie tekstu, co dodatkowo wzmacnia spójność tekstu (por. Markowski 2012, s. 111).

5.1. Hiperonim – hiponim

Poziom B1

- *Teraz uczę muzyki w Japonii. Mam koncert dwudziestego czerwca o piętnastej w Tokio.*

(B1, zaproszenie)

- ▶ Kiedy wszystkie wachty miały opanowane podstawowe ćwiczenia wciągania i ściągania żagli, byliśmy gotowi na naszą **podróż**. **Rejs** biegł wzdłuż wybrzeża Europy, z przystankami w portach w Lisbonie i Kadyksie.

(B1, opowiadanie)

- ▶ Przesyłam pozdrowienia z dalekich **Stanów Zjednoczonych**. Jestem teraz w **Nowym Jorku**.

(B1, pozdrowienia)

- ▶ Gdy się zbliża **weekend**, nadchodzi pewna ulga. [...] Dla mnie **sobota** oznacza odpoczynek psychologiczny i rozpoczęcie wysiłku fizycznego.

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ **Obsługa** też nie zachwycała. **Kelnerka** była nieuprzejma, do tego nie znała angielskiego języka.

(B2, skarga)

Poziom C2

- ▶ Kochała nade wszystkim **biżuterię**. Do dziś pamiętam, jak głaskała psa swymi palcami uzbrojonymi w złote **pierścionki**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Trzeba było przesunąć wszystkie **meble** na środek pokoju, tak żeby można było pomalować ściany. Najcięższą, oczywiście, okazała się **szafa** pełna książek.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Kilka dni temu moja ciocia poprosiła mnie pomóc jej w **remoncie mieszkania**. Trzeba było przesunąć wszystkie meble na środek pokoju, tak żeby można było **pomalować ściany**.

(C2, opowiadanie)

5.2. Hiperonim – kohiponimy

Kohiponimy nawiązujące do hiperonimu w pierwszym zdaniu mogą być zebrane w jednym lub zlokalizowane w kilku kolejnych wypowiedzeniach.

Poziom B1

- ▶ *Jak wstanę rano w sobotę o 10 to zwykle zaczynam **sprzątać** mieszkanie i pranie robić, bo nie mam czasu w tygodniu. Najpierw **myje naczynia** w kuchni i potem **myje wannę** w łazience. Jak to już jest zrobione to **odkużam** i **myje podłogę** na samy koniec.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Wtedy mam cały wieczór na **rozrywke**. Czasem **chodzę do kina** albo **na kawę** z koleżankami.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Beata jest wysportowana, lubi **uprawiać sport**. Wstaje codziennie o 6.00 rano, żeby **zrobić gimnastykę**. Każdy piątek **chodzi na basen**, a w niedziele lubi **grać w tenisa**.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Po drugie, **potrawy** nie były dobre. **Zupa** nie była ciepła i **mięso** było zbyt twarde.*

(B2, skarga)

- ▶ *W polskich **górach** możesz aktywnie spędzać czas. [...] Szczególnie polecam **Tatry** – tam krajobrazy są niesamowite! Jeśli chcesz unikać innych turystów, lepiej pojechać do **górs Sandomierskich**, które są mniej popularne.*

(B2, list)

- ▶ *W górach nie ma takiego hałasu, ale jest za to inny problem – kompletny brak **środków komunikacyjnych**. [...] W parkach narodowych jest zakaz **samochodów** i **rowerów** – jedyny dopuszczalny środek transportu to **koń**!*

(B2, list)

- ▶ *Jak włączymy telewizor to dużo **reklam** można oglądać. Jak chodzimy ulicą, można zobaczyć **plakaty** lub **ogłoszenia**.*

(B2, esej)

- ▶ *Całe wakacje spędziłam z siostrami i kuzynkami na wiosce **u dziadków**. [...] **Dziadek** na nas krzyczał i skarżył się **babci** o te nasze zabawy w polu.*

(B2, opowiadanie)

- ▶ *Wiem, że lubisz próbować nowe **jedzenie**. [...] W góralskich knajpach (górale są mieszkańcami Tatr) są też inne ciekawe **dania** i zawsze żywa muzyka. [...] **Nad morzem***

też są wędzarni ale tutaj nie wędzą sera, tylko **rybę**. W Polsce pierwszy raz spróbowałem wędzonego **łososia i dorsza** – bardzo smaczne.

(B2, list)

Ostatni przykład obrazuje wielostopniowość i płynność relacji hiponimiczno-hiperonimicznej. Hiponim leksemu zawartego w zdaniu poprzedzającym staje się hiperonimem dla wyrazu w kolejnym wypowiedzeniu (*jedzenie – dania – ryba – łosoś i dorsz*). Tak konsekwentny układ leksemów tworzy spójną strukturę hierarchiczną.

Poziom C2

- ▶ Dziadek z tatą zrobili na podwórku cały **plac zabaw**. Mieliliśmy **piaskownicę, huśtawki i karuzelę**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Na fotografii była cała moja **rodzina**. Moja ukochana **babcia i dziadek**, moja **ciocia**, która mieszka w stanach i już przez dłuższy czas nie byliśmy w kontakcie, a także mój drugi **brat**, który zmarł jak mnie było 6 lat, i jego jak 10 latka podtrącił samochód.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Obok dziadków stoją uśmiechnięci **rodzice**, jeszcze tacy młodzi! **Mama** nie ma tyle zmarszczek, nie jest zmęczona. **Tato** też wygląda zdrowsze, młodziej.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Więcej tego, często spotykamy się z porównaniem **człowieka i drzewa** w kulturze ludowej, szczególnie w przekonaniach ludowych. Istnieje dosyć przykładów, kiedy **mężczyzna** kojarzy się z drzewem potężnym, jak **dąb**, a **kobieta** bardziej **dziewczyna** z cienką **brzozą**.

(C2, esej)

- ▶ Są też **rodzice**. Patrząc na zdjęcie, myślę jacy byli wtedy młodzi. Moja **mama** i teraz jest bardzo ładną kobietą, ale wtedy była po prostu piękna. A **tata** jaki przystojny.

(C2, opowiadanie)

5.3. Hiponim – hiperonim

Poziom B1

- ▶ Mam większość swoich lat, chyba już za sobą i, jeżeli przypomnić sobie najwspanialsze chwile w swoim życiu, to spędziłam ich w rodzinnym domu, który znajduje się **na wsi**

wśród Kaukaskich gór. Jest to naprawdę wspaniałe miejsce, ze wspaniałą przyrodą i naiczystszym powietrzem.

(B1, opis)

- ▶ *Drogi Panie Adamie, pozdrawiam z nadpięćniejszego Bałtycu. Jestem pierwszy raz nad morzem, i dlatego jestem satascynowana pierwszymi widokami moza.*

(B1, pozdrowienia)

Poziom B2

- ▶ *Dom Kultury zawiadamia, że odbędzie się wieczór autorski z Pawłem Huellem, znanym autorem licznych wierszów i powieści. Rozpocznemy spotkanie o godzinie 19 w niedzielę, 14 czerwca w naszym domu przy ulicy Zielonej 8.*

(B2, zawiadomienie)

- ▶ *Dla tego Warszawa jest na Białorusi bardzo atrakcyjnym miejscem dla wycieczek. Miasto zaczyna wyglądać jak naprawdę miasto Europejczyków, czego nie ma w Mińsku.*

(B2, opis)

- ▶ *Zapraszamy Państwo na wieczór autorski, w którym będą brali udział nasi najmłodszy poeci współczesności – Stanisław Medyk i Michał Rakowski. Dla chętnych tak że będzie istniała możliwość zdobycia książek z autografami młodych twórców.*

(B2, zawiadomienie)

Następnik twórcy pozostaje z poprzednikiem (*poeci*) w relacji hiponimiczno-hiperonimicznej, równocześnie jednak jest hiperonimem dla nazw własnych użytych w zdaniu poprzedzającym.

Poziom C2

- ▶ *To już jesień. To moja ulubiona pora roku.*

(C2, esej)

- ▶ *Zanieczyszczenie środowiska wywołuje u coraz większej grupy osób wszelkiego rodzaju alergie i schorzenia. Również żywność pełna pestycydów i innych związków chemicznych wpływa negatywnie na stan naszego zdrowia.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Bardzo żałuję, że jako mały dzieciak uciekałam, zamiast próbować poznać własnego dziadka. Dopiero teraz zaczynam rozumieć, że straciłam okazję poznać bardzo interesującą osobę.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Gdy impreza na dobre się rozkręciła, Helenka zaczęła zaczepiać nowego kolegę, który był już lekko podchmielony. **Chłopak** będąc w stanie zamroczenia dał się skusić Helence i po chwili cała sala widziała ich namiętnie całujących się.*

(C2, charakterystyka)

5.4. Kohiponimy – hiperonim

Poziom C2

- ▶ *Zdjęcie całej rodziny: ojciec, mamusia, dwóch braci, siostra i ja. Rodzice młode, a my dzieci same małe.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Miesiąc temu Pan mi pożyczył dwa słowniki oraz trzy podręczniki. Zbiegu różnych okoliczności nie byłem w stanie oddać Panu materiały wcześniej, za co przepraszam.*

(C2, przeprosiny)

- ▶ *Dzisiaj myślę o tych dziewczynach, widzę w nich takie same cechy – zazdrość, złośliwość, przewrotność, podstępność. Tym, którzy znają te koleżanki mniej trudno będzie uwierzyć, że wyżej wymienione cechy odnoszą się do nich.*

(C2, charakterystyka)

W ostatnim przykładzie czynnikiem dodatkowo spajającym tekst jest postawione przy hiperonimie wyrażenie metatekstowe (wyżej wymienione).

5.5. Kohiponimy

Poziom B2

- ▶ *Film kończy się tym, że młody mężczyzna syn zabitej kobiety i stary żołnierz przewodca, który stał się jego ojcem, po wojnie przyszli do miejsca walki. Obok kamienia gdzie zmarła matka, został założony pomnik.*

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ *Siostra – pomyślałam. [...] Wraca do koleżanek i bratem się już nie interesuje.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ Przyjadę **w poniedziałek** rano i będę zajęta do szóstej. A **we wtorek** mam tylko jedno spotkanie s dyrektorem.

(C2, e-mail)

- ▶ Zawsze czułam ciepło rodzinne, byłam zawsze wysłuchana, częściej przez **babcie**, i ucieczona. **Dziadek** był „studnią mądrości życiowej” bez dna.

(C2, opowiadanie)

- ▶ A nie zawsze to co znajduje się w fajnym kolorowym opakowaniu jest dobrą rzeczą, zwłaszcza dla **dzieci**. Ochrona ich zdrowia i moralności jest sprawą zbyt skomplikowaną. Więc **rodzicom** reklama bardziej przeszkadza niż pomaga.

(C2, esej)

* * *

Wprowadzanie w tekst elementów pozostających względem siebie w relacji semantycznie nierównorzędnej nie tylko scala tekst, pozwalając jednocześnie unikać zbędnych powtórzeń, ale porządkuje wypowiedź poprzez hierarchizację przekazywanych w tekście informacji. Wprowadzenie hiponimu jako następnika relacji nawiązania pozwala uściślić znaczenie poprzednika – hiperonimu użytego w poprzedzającym kontekście, poprzez zacieśnienie zakresu znaczeniowego wyrazu. Hiperonim zaś w funkcji postcedensa uogólnia wcześniejsze treści, wprowadza informację nadrzędną.

Z analizowanego materiału wynotowano przykłady, gdzie leksem w podstawie nawiązania stanowił jednostkę nadrzędną, do której odnosił się więcej niż jeden hiponim w kolejnym wypowiedzeniu lub w kilku kolejnych zdaniach (relacja: hiperonim – kohiponimy). Sytuacja odwrotna, relacja: kohiponimy – hiperonim, była rzadko spotykana i dotyczyła tylko tekstów z poziomu C2. Wydaje się, że podczas tworzenia tekstu łatwiej znaleźć leksem/leksemy o węższym znaczeniu i uszczegółwić wcześniejszą informację niż uogólnić to co szczegółowe.

W relację podrzędności i nadrzędności semantycznej w badanych tekstach wchodziły rzeczowniki apelatywne, rzeczownik pospolity i nomina propria, a także dwie nazwy własne. Podczas analizy zgromadzonego materiału nie zauważono istotnych różnic w zastosowaniu omawianego wykładnika spójności pomiędzy tekstami poszczególnych poziomów zaawansowania językowego. Warty odnotowania jest jednak fakt, że z wypracowań poziomu B1 nie udało się wyekscerpować przykładów z hiperonimem jako anaforycznym odniesieniem do kohiponimów we wcześniejszym kontekście ani fragmentów z leksemami w relacji kohiponimii.

6. Zaimki

E. Szkudlarek uważa zaimek za „najbardziej uniwersalny wskaźnik nawiązania występujący w każdym wielozdaniowym tekście prozaicznym” (Szkudlarek 2003, s. 30). K. Pisarkowa pisze wręcz: „Wątpię, czy bez niego [zaimka] jakikolwiek dłuższy tekst prozaiczny byłby ciągły” (Pisarkowa 1971, s. 135). Zaimek jest elementem „ustalającym związek między zdaniem kontekstu”. Zdaniem badaczki „brak zaimka lub zła dystrybucja może burzyć lub uniemożliwić utrzymanie związku między wypowiedziami” (Pisarkowa 1971, s. 135). R. A. de Beaugrande i W. Dressler, autorzy *Wstępu do lingwistyki tekstu*, włączają zaimki do tzw. pro-form – „oszczędnych, krótkich wyrazów nie mających swojej własnej treści, które w tekście powierzchniowym mogą zastępować bardziej określone treściowo aktywizujące wyrażenia” (Beaugrande, Dressler 1990, s. 90). S. Gajda także podkreśla znaczenie zaimków dla spójności tekstu, przekonując, że pod względem ścisłości odtworzenia treści, tylko one są zdolne konkurować z powtórzeniami (Gajda 1982, s. 132).

Zaimek, sam niepełny semantycznie, odsyła odbiorcę do wcześniej użytego w tekście elementu językowego (nie tylko pojedynczego leksemu, ale też np. całego wypowiedzenia lub jego części), pełniąc tym samym (obok spójnościowej) funkcję stylistyczną. Jego prawidłowe anaforyczne użycie pozwala uniknąć w kolejnych zdaniach tekstu niepotrzebnych powtórzeń.

6.1. Zaimek jako wykładnik pronominalizacji

Główną funkcją zaimka jako wskaźnika spójności jest nawiązywanie do pojedynczych leksemów lub wyrażeń nominalnych. Jest to tzw. zastępowanie pronominalne, kiedy zaimek wyznacza koreferencję między określonymi elementami tekstu (Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 133, 201). W funkcji wykładników spójności często występują zaimki wskazujące i osobowe, które pełnią rolę substytutów wyrazów autosemantycznych i są środkiem referencji (Gajda 1982, s. 132). Zaimek koreferuje z antecedensem, tworząc różnorodne konfiguracje syntaktyczne, przejmuje jednak jego rodzaj i liczbę.

Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na wydzielenie trzech grup, w których zaimek – następnik jest tą samą częścią zdania co element, do którego nawiązuje, oraz sześciu grup z zaimkiem w innej funkcji składniowej niż odpowiadający mu poprzednik¹³.

Podczas analizy wyekscerpowano również przykłady tekstów zawierających swoiste „ciągi zaimkowe”. Sytuacja taka ma miejsce, gdy pełnoznacznym leksem

¹³ Podział przedstawiony w książce został zaczerpnięty z pracy G. Majkowskiego (2007).

w wypowiedzeniu zastępowany jest przez zaimki anaforyczne w odpowiednich formach morfologicznych w kilku kolejnych zdaniach. Badane prace pisemne zawierały także fragmenty, w których następnik i poprzednik tworzyły sekwencję: leksem – zaimek – leksem lub leksem – zaimek – zaimek – leksem. Układy odniesień tego typu to tzw. łańcuchy nawiązań (Gajda 1982, s. 129).

6.1.1. Zachowanie tej samej funkcji składniowej

PODMIOT – PODMIOT

Poziom B1

- ▶ Powstaje coraz więcej telewizyjnych **programów**. Trwają **one** coraz krócej.

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ **Natasza** uprawia sport, lubi biegać i stara się raz na tydzień chodzić na basen. W odróżnieniu ode mnie **ona** dba o figurę i przestrzega diety.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Według mnie te **miasta** mają ze sobą coś podobnego, ale w czymś się różnią. **One** są częściami urzędowymi, finansowymi, politycznymi, ekonomicznymi, co przyciągają ludzi z całego państwa i tworzy największe perspektywy dla rozwoju.

(B2, opis)

Poziom C2

- ▶ **Internet** ułatwia nam życie, pomaga nam w wielu rzeczach i łączy nas ze światem. Jednak **on** nigdy nie zamieni nam radości od spotkania w rodzinnym gronie, pięknego uczucia przytulenia bliskiej osoby, ciepła rąk mamy.

(C2, tekst argumentacyjny)

Zaimki użyte w powyższych wypowiedzeniach niewątpliwie są wykładnikami spójności, jednak wydaje się, że ich usunięcie nie wpłynie na rozluźnienie więzi między wypowiedziami prezentowanych fragmentów. Zastosowanie elipsy podmiotu w zdaniach z orzeczeniem wyrażonym formą 3. osoby czasownika jest w polszczyźnie wręcz obligatoryjne, gdyż znaczenie usuniętego podmiotu jasno wynika z kontekstu (zdania wcześniejszego) (por. Szkudlarek-Śmiechowicz 2003, s. 26).

Inna funkcja zaimka uwidoczni się w kolejnych przykładach układu podmiot – podmiot. Zaimek jest w nich wykładnikiem spójności, ale jednocześnie

pełni funkcję stylistyczną poprzez emfatyczne podkreślenie wyrazu, do którego się odnosi.

Poziom B2

- ▶ Następna bohaterka z najważniejszych, jest **Margarita**. **Ona** jest unikalna w całej powieści, i nie ma kojarzeń z innymi osobami.

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ Czy potrzebujemy autorytetu? – **pytanie** aktualne, które społeczeństwo w ogóle i każdy z nas stawiają przed sobą już nie jedno stolecie. Wciąż jednak budzi **ono** wiele kontrowersji.

(C2, esej)

DOPEŁNIENIE – DOPEŁNIENIE

Poziom B1

- ▶ Mam prześliczną **córeczke**, która ma na imie Aida, ładne imie, prawda? Lubie z **nią** gdzieś wychodzić, nie potrzebuje koleżanki, ponieważ tylko ona może ocenić mnie uczciwie i powiedzieć prawdę.

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ We wtorek 20.03.2008, zostawiłam różowe **okulary** w głównej czytelni biblioteki (prawdopodobnie na jednym ze stolika). Jeżeli znalazł **je** ktoś, bardzo proszę o przekazanie ich bibliotekarkom lub o kontakt: 662089584, orlofa@hotmail.com.

(B1, ogłoszenie)

Poziom C2

- ▶ Często jednak nie mogliśmy dojść z **bratem** do porozumienia, nie jest to dziwne, bo jest starszy ode mnie 10 lat. [...] Często stojąc w koncie uważałam, iż wszystkie moje biedy, a biedy u dziecka były straszne i przerażające, byli **przez niego**. Dopiero teraz rozumiem, że nawet wtedy kochałam **go** bez względu na nic.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Dziękuję wam za pamięć i ponowne **zaproszenie** do Gorzowa. Tym razem mam zamiar z **niego** skorzystać, ponieważ nadarza mi się okazja wyjazdu do Waszego miasta.

(C2, e-mail)

- ▶ *Moja babcia zmarła z młodości, a mama dostała po niej tylko te **trzy rzeczy** – zdjęcie, kolczyki i torebkę. Od kogo dostała **je** moja babcia tego już nie zdążyła się dowiedzieć.*

(C2, opowiadanie)

OKOLICZNIK – OKOLICZNIK

W tej grupie funkcję anaforyzującą pełni zaimek przysłowny nawiązujący najczęściej do okolicznika miejsca z podstawy nawiązania.

Poziom B1

- ▶ *W lato 2005 roku sama wyjechałam **do Japoni**. Zostałam **tam** przez cały wakacje ale od pierwszego dnia chciałam już do domu.*

(B1, opowiadanie)

- ▶ *Właśnie jestem **w Pradzie**. Niech pani zapamięta, że zawsze chciałem być **tu**.*

(B1, pozdrowienia)

- ▶ *Na Walentinki biegący roku polecałam z kolegą z Krakowa **do Madrytu**. **Tam** jest Anna, moja koleżanka z studiów w Stanach, która pracuje jak nauczycielka angielskiego niedaleko Madrytu.*

(B1, opis)

- ▶ *Po nie wasz ja jestem śpiewaczką, lubię być **kolo kościoła** gdzie zbierają się dużo znanych artystów i muzyków. **Tutaj** odbywają się co roku festywały chorów które wykonują różne utwory znanych i nieznanymi kompozytorów.*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *Główny bohater tej opowieści spędził **tam** długie 5 lat i w czasie przebywania zmienił kilka obozów. Był między innymi **w Gusen, alanthausen** i jeszcze **w kilku**. Trafił **tam** jeszcze jako młody chłopak, chociaż i było **tam** bardzo ciężko, jednak wrócił do domu.*

(B2, recenzja)

- ▶ *Więc, kochana Aniu, zapraszam gorąco razem z nami pojechać **na Krym**, gdzie się wybieramy całą rodziną w sierpniu zresztą jak co roku. [...] A my, Aniu, będziemy mogły pójść w góry, które **tam** są przepiękne.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *My z mężem byliśmy **na** najwyższym **szczycie** Krymskich gór – Aj-Petri. Powietrze **tam** czyste i pachnące żywicą z sosny i modrzewi.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Proponujemy pojechać **do Sudaka**, to jest piękne miasto, gdzie byliśmy już nie raz. **Tam** są czyste plaże, nie jest drogo, no i najważniejsze dla naszych małych wojowników – Gemeciska Twierdza.

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ Zeskoczywszy z parapetu podeszłam do starej **szafy** i otworzyłam ją. **Tam** było mnóstwo starych i niepotrzebnych rzeczy.

(C2, opowiadanie)

6.1.2. Zmiana funkcji składniowej

PODMIOT – DOPEŁNIENIE

Poziom B1

- ▶ Kiedy spotkałem Jurka po raz pierwszy, zrobił na mnie wielkie wrażenie jego ogromny i krzykliwego koloru **parasol**. Ponieważ mój przyjaciel jest ode mnie o wiele niższy, nie widziałem nawet jego twarzy, dopóki **go** nie złożył.

(B1, charakterystyka)

- ▶ Dla mnie najważniejszą osobą jest zdecydowanie moja **matka**. Kocham ją.

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ W momencie kiedy powiedziałam siostrze żeby złapała, bo już rzucam, wyszedł z zakrystii nasz **proboszcz**. Helena widząc **go** od razu padła na kolana i zaczęła udawać, że się modli.

(B2, opowiadanie)

- ▶ **Film** „Grzeszny taniec” jest jednym z moich ulubionych filmów. Znam **go** prawie na pamięć i jestem pewna, że go jeszcze wiele razy obejrze.

(B2, recenzja)

- ▶ Okazała się, że w lesie było **trzydziestu Niemców**. **Ich** zauważyła młoda kobieta, która biegła do miasta, gdzie znajdowało się jej dziecko.

(B2, recenzja)

- ▶ Jedną właśnie z takich osób jest moja koleżanka **Natalia**. [...] Poznałam ją absolutnie przypadkowo na koncercie muzyki rockowej i byłam bardzo zdziwiona, że osoba w „takim” wieku słucha „takiej” muzyki.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Mimo tego byłam bardzo zadowolona, moja **noga** w gipsie wywarła na wszystkich bardzo duże wrażenie. Nie było dziecka, które nie chciało jej dotknąć.

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ Nie wiemy, gdzie są **trzej braci** dziadka. Niedługo po zrobieniu zdjęcia, które znalazłam, wyjechali do Argentyny szukając lepszego życia. Straciliśmy z nimi kontakt jeszcze trzydzieści lat temu.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Babcia trochę miłsze miała rysy twarzy, zaś **dziadek** zawsze był przykładem „głowy rodziny” i zawsze poważnie wyglądał. Zresztą tak **go** pamiętam, zasadniczy, sprawiedliwy i oczekujący od nas wnuków tyle samo sprawiedliwości i odpowiedzialności.

(C2, opowiadanie)

DOPEŁNIENIE – PODMIOT

Poziom B1

- ▶ Tak samo jak mnóstwo współczesnych ludzi uwielbiam **telewizję** i często ją oglądam. Pod pewnymi warunkami daje **ona** człowiekowi bardzo dużo zadowolenia i staje się źródłem korzystnej informacji.

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ Bohaterem tego filmu jest Raddic (Win Diesel), który walczy z **Makromangami**. Ci chcą wszystko ziszczyć, zrobić jedną kulturę, jedną religię, jeden świat.

(B2, recenzja)

- ▶ Ja bardzo szanuję i podziwiam moją **mamę** dla niej charakter. **Ona** jest chyba najspokojniejszą osobą.

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *Dzisiaj podziwiam swoich **rodziców**. Jak **oni** potrafili znaleźć dla nas tyle czasu [...]. Nie było **im** łatwo, a pomimo wszystko byli zawsze pogodni i uśmiechnięci.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Uczestniczyłam w licznych **szkoleniach** dla dziennikarzy. Dotyczyły **one** napisania newsów, dziennikarstwa śledczego, podstaw prawnych działalności mediów.*

(C2, list motywacyjny)

Zastosowanie zaimka osobowego (*one, ono, on*) w kolejnych przykładach jest odczuwane jako redundantne. W rzeczywistości funkcję spójnościową, mimo eksplicytniej obecności zaimka, pełni elipsa kontekstowa.

Poziom B2

- ▶ *Raddic najpierw walczy z **łowcami** ludzi. **Oni** go chcą złapać i sprzedać do więzienia.*

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ *Nigdy nie opowiadała **o tacie**. Jedynie co wiem, to to że **on** pojechał szukać nowego lepszego dla nas życia.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Niedawno kupiłam nowe **mieszkanie**. Nie jest **ono** duże, więc postanowiłam sobie, że muszę wyrzucić sporo niepotrzebnych rzeczy.*

(C2, opowiadanie)

Przedstawione niżej układy strukturalne, zaimka i odpowiadającego mu poprzednika, udało się wyekscerpować tylko z tekstów poziomu C2.

PODMIOT – PRZYDAWKA

- ▶ ***Przyroda** to z całą pewnością najpiękniejsze co istnieje na Ziemi. **Jej** potęgę i piękno można dostrzec w najmniejszych drobiazgach.*

(C2, esej)

- ▶ ***Autorytet** wcale nie musi być tak „odległy”, że jego prawie „nie widać”. Inne osoby, które posługują się **jego** „dorobkiem” moralnym też mogą być dla nas przykładem.*

(C2, esej)

- ▶ *Moi **dziadkowie**, świętej pamięci, zawsze byli dla mnie wzorem jako para małżeńska, jako babcia i dziadek, jako rodzice mojej mamy i wujka. Chętniej szłam do **ich** domu, a nie do swego.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Moja kochana **mamusia!** Jej życie nie było łatwe.*

(C2, charakterystyka)

DOPEŁNIENIE – OKOLICZNIK

- ▶ *Znalazłem niedawno starą **fotografię** rodzinną. Byli **na niej** moi dziadek i babcia.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Wśród pierwszych wierszy i listów miłosnych znalazłam **album** z lat szkolnych, „z młodości”, jak mawia mój mąż. Są **tam** różne zdjęcia.*

(C2, opowiadanie)

PRZYDAWKA – OKOLICZNIK

- ▶ *Niedługo się zastanawiałam rzucając pracę na uniwersytecie, by móc po raz kolejny zostać studentką **w** dalekiej – jak wtedy się wydawało – **Warszawie**. Każdy przyjechał **tu** z różnych przyczyn, i – kto wie? – może tylko po to, by się spotkać.*

(C2, charakterystyka)

OKOLICZNIK – PRZYDAWKA

- ▶ *Mieszkaliśmy **u babci** która miała na imię Kacia (Katarzyna). Na podwórku **u niej** stała kuchenka.*

(C2, opowiadanie)

6.1.3. Ciągi zaimkowe

Funkcja składniowa zaimków w kolejnych zdaniach ciągu zmienia się. Pełnoznaczny leksem i nawiązujące do niego postcedensy w kolejnych wypowiedzeniach tekstu tworzą różne układy strukturalne. Dominujące jednak są konfiguracje, w których poprzedniki i następniki pełnią funkcje podmiotów lub dopełnień.

Poziom C2

- ▶ *Więc wprost mogę powiedzieć że moim idolem jest **książka**. Co jest na świecie czego **ona** nie może nam dać?! Otwierając **ją** możemy zmieniać pory roku, kraje, polecieć*

na księżyc, umrzeć i znów się urodzić. Przy **jej** pomocy możemy się uczyć języków, kończyć studia, znaleźć odpowiedź na wszystko.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Szczególną uwagę chciałbym zwrócić **na** moją ulubioną **książkę** „Mistrz i Małgorzata” (Michała Bułhakowa). Po raz pierwszy przeczytałem **ją** mając 15 lat, od tej pory często **do niej** wracam. Każde kolejne moje spotkanie **z nią** pokazuje mi coś nowego. **W niej** jest miłość, której nam czasem brakuje na co dzień, wymysł bardziej prawdziwy niż prawda, przyjaźń i zdrada, dobro i zło.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Gdzieś tam daleko jest inny **świat**. [...] Widzimy **go**, podziwiamy, poznajemy, ale zostajemy w tym swoim. [...] Mamy siłę być **w nim**, istnieć, żyć! Kochamy **go**!

(C2, esej)

- ▶ **Ojciec** pojechał, a mamy nie zabrał ani rok, ani przez pięć lat, ani nigdy nie zaprosił do siebie. Kiedyś zapytałam, czemu **go** tak kocha. Odpowiedziała, że tylko **przez niego** tyle płakała, a jednak nie ma **do niego** żalu. I tylko **on** mógł podarować jej taką córkę. Dlatego nadal **na niego** czeka.

(C2, opowiadanie)

Przyjmując stanowisko S. Gajdy, powyższe teksty należałoby uznać za konstrukcje kohezyjnie ułomne. Gajda pisze bowiem: „Zaimek nie jest w stanie – ze względu na ograniczoność krótkotrwałej pamięci [odbiorcy], odtwarzać pojęcia – słowa w kilku kolejnych wypowiedzeniach” (Gajda 1982, s. 133). Trzeba jednak zaznaczyć, że S. Gajda sformułował ten wniosek, badając teksty naukowe, zawierające często długie i złożone konstrukcje składniowe. Ciągi zaimkowe w powyższych przykładach, zapewne ze względu na krótką i nieskomplikowaną formę kolejnych zdań tekstu, nie wpływają negatywnie na utrzymanie uwagi odbiorcy na składniku, do którego zaimki się odnoszą¹⁴. Duże nagromadzenie zaimków w kolejnych wypowiedzeniach, bez przypomnienia antecedensa, choć – jak pokazały przykłady – nie osłabia znacząco spójności tekstu, to niewątpliwie wpływa na jego wartość stylistyczną. Zastosowanie ciągu zaimkowego wymaga od odbiorcy nieco większej koncentracji, tak by, widząc niepełny semantycznie element językowy, każdorazowo nadał mu właściwe, wynikające z kontekstu znaczenie wskazane przez leksem, do którego zaimek odsyła.

¹⁴ W rozdziale poświęconym zakłóceniom spójności przywołano przykłady, w których nadawcy wyraźnie nadużywają zaimków, przez co spójność tekstu, a w dalszej kolejności jego informatywność, zostaje osłabiona.

6.1.4. Łańcuchy nawiązań

W zebranych materiale zaimki i rzeczowniki tworzące łańcuch nawiązań anaforycznych pełniły w zdaniach funkcje dopełnień lub podmiotów.

Poziom C2

- ▶ Poszła więc znaleźć **album** o skórzanej okładce. Przyniósłszy **go**, Mama prosiła o klucz. Choć starała się cierpliwie otworzyć stary **album**, nie udało jej się, ponieważ w dziurce od klucza było dużo rdzy.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Nie znalazłam swojego **dziadka**. Pamiętam **go** dobrze, ale nie mogłabym stwierdzić jaki miał charakter, ani jakim był człowiekiem. Gdy miałam 2 lata, mój **dziadek** zachorował. Rozległy wylew odebrał **mu** mowę oraz władzę nad całą prawą połową ciała. Z czasem **dziadek** nauczył się wstawać sam i zrobić dwa lub trzy kroki za pomocą laski, ba, nawet nauczył się od nowa pisać, tyle, że lewą ręką, ale to już nie był ten sam człowiek.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Otworzywszy książkę zobaczyłam cztery **obrazki**. Na pierwszy rzut oka bardzo podobne. Na każdym z **nich** stało drzewo, tylko krajobraz był inny. **Obrazki** przedstawiały cztery pory roku.

(C2, esej)

* * *

Analizowany materiał obejmuje przykłady pronominalnego wykorzystania zaimków w tekście, gdy anaforyzowane są pojedyncze rzeczowniki. Wśród zaimków anaforycznych znalazły się zaimki osobowe (*on, ona, ono*) w przypadkach zależnych oraz zaimki wskazujące (*ten, ta, to*). Często spotykamy także wyrażenia anaforyczne w postaci zaimka osobowego z przyimkami, np.: *z nich, na niego, u niej, dla nich*. Zaimek może być tą samą częścią zdania co rzeczownik, do którego nawiązuje, ale może też pełnić inną funkcję składniową. W pierwszej grupie dominował, obecny na trzech poziomach zaawansowania, układ z następnikiem i poprzednikiem w funkcji okolicznika. W zebranych fragmentach wyraźnie przeważa on w tekstach poziomu B1 i B2, gdzie jako następnik stosowany jest zaimek przysłowny *tu/tam*, wielokrotnie zajmujący w wypowiedzeniu pozycję inicjalną. W tekstach wszystkich poziomów pojawił się również układ *podmiot – podmiot*, natomiast przykładów z *postcedensem* i *antecedensem* pełniącymi funkcje dopełnień w wypowiedzeniach nie wyekscerpowano z tekstów poziomu B2. W drugiej grupie (zmiana funkcji składniowej zaimka w stosunku do rzeczownika z podstawy nawiązania) wyekscerpowano sześć różnych układów strukturalnych między zaim-

kiem anaforycznym a odpowiadającym mu rzeczownikiem, ale tylko dwa z nich: *podmiot – dopełnienie* oraz *dopełnienie – podmiot* odnaleziono w wypracowaniach wszystkich trzech poziomów zaawansowania językowego. Układ z poprzednikiem w funkcji dopełnienia i następnikiem w funkcji podmiotu ograniczał się jednak do pojedynczych przykładów. Układy strukturalne: *podmiot – przydawka, dopełnienie – okolicznik, przydawka – okolicznik* oraz *okolicznik – przydawka* odnaleziono tylko w tekstach cudzoziemców, którzy opanowali język polski na poziomie C2.

O tym, jak mocnym wykładnikiem więzi międzywypowiedzeniowej jest zaimek, świadczą przykłady, w których zastosowano ciągi zaimkowe, jednak te również obecne były tylko w pracach egzaminacyjnych na najwyższym poziomie zaawansowania językowego. Ciągi zaimkowe w analizowanych tekstach nie osłabiały spójności wypowiedzi (kolejne zdania tekstu były krótkie, a ich prosta forma umożliwiała niezaburzony odbiór tekstu), jednak wpływały negatywnie na styl pracy. Z tego względu, a także biorąc pod uwagę komunikatywność tekstu, właściwsze wydaje się powracanie do wyrazu pełnoznacznego w konfiguracji: *leksem – zaimek – leksem* ewentualnie *leksem – zaimek – zaimek – leksem*. W układach tych powtórzony w dalszym kontekście element leksykalny spełnia funkcję swego rodzaju potwierdzenia, poświadczającego właściwe rozpoznanie przez odbiorcę antecedensa, do którego nawiązuje zaimek. Fragmenty, w których zastosowano takie układy, wyekscerpowano jednak tylko z teksów na poziomie C2.

6.2. Zaimek jako wykładnik prosentencjalizacji

Wyjątkowym wykładnikiem spójności jest zaimek wskazujący *to*, który może odsyłać odbiorcę do całego zdania poprzedniego, większego jego segmentu, a nawet dłuższego fragmentu tekstu. Staje się wówczas wykładnikiem prosentencjalizacji (Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 133, 201). Z. Topolińska nazywa zaimek *to* „demonstrativum uniwersalnym”. Badaczka zwraca uwagę, że „*to* można odnieść do każdego wyróżnionego w procesie percepcji mówiących fragmentu rzeczywistości czy to pojętego przedmiotowo (jako argument jakiejś relacji), czy relacyjnie” (Topolińska 1977, s. 178). Funkcję spajającą dodatkowo potęguje zestawienie zaimka *to* z zaimkiem *wszystko* (konstrukcja *wszystko to* lub *to wszystko*). Wykładnikiem prosentencjalizacji jest także, choć w analizowanym materiale jest to sytuacja znacznie rzadsza, zaimek przysłowny *tak*.

Poziom B1

- ▶ ***Jak wstane rano w sobotę o 10 to zwykle zaczynam sprzątać mieszkanie i pranie robić, bo nie mam czasu w tygodniu. Najpierw myje naczynia w kuchni i potem myje wannę w łazience. Jak to już jest zrobione to odkurzam i myje podłogę na samy koniec. To nie jest wszystko, oczywiście, ale reszta to tylko detale.***

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ **W sobotę rano śpię tyle ile potrzebuję. To mi się bardzo podoba, bo w soboty nigdy się nie czuję zmęczony.**

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Bardzo lubi gotować i potrafi nas zaskoczyć swoimi kulinarnymi potrawami. Udaje się jej to wtedy, kiedy nasza cała rodzina zasiada przy świątecznym stole.**

(B1, charakterystyka)

- ▶ **Mam się przyznać, że bałam się niezwykle jak przyszłam do niej do tego dużego mieszkania pod Warszawą na pierwsze spotkanie z nią w pięknym salonie. Ale to naturalnie, ponieważ słyszałam w Polsce tylko że ona jest wspaniałą artystką i ma zimny i ostry charakter od kolegów którzy z nią się spotykali.**

(B1, charakterystyka)

- ▶ **Ponieważ studia medyczne są dość intensywne, staram się chociaż ten jeden dzień w tygodniu przeznaczyć na rozrywkę i odpoczynek. I nigdy nie mam tego sobie za złe.**

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Nie mogę sobie wyobrazić tematu, o którym ona nie myślałaby rozsądnie i z dystansem, nawet tego, który dotyczy ją bezpośrednio. To inspiruję mnie i z powodu tego tyłu się uczę przez nasze wspólne życie.**

(B1, charakterystyka)

- ▶ **A latem mogę zasadzić pod oknem pnącą się winorośl, mnóstwo pnących się róż i zasłonić nimi swoje okno, swój świat. Może kiedyś tak zrobię, tymczasem wyglądając z okna mówię sąsiadce „dzień dobry” i chwale wybór firan w oknie czy kwiatków.**

(B1, opis)

- ▶ **Trzeba dokładnie wiedzieć jak, co i kiedy oglądać. Osobiście uważam, że na tym się dobrze znam.**

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ **Coraz więcej uczniowi jeżdżą za granicą – może być rozrywkowa lub profesjonalna motywacja. Zwykle robią to myśląc o przyszłych pracy i mnustwo z nich mogą to robić dzięki stypendium i pomocami.**

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Żyć w obcym kraju przez długi czas, to znaczy, że człowiek nauczy się orientować w tej nowej kultury i że człowiek się nauczy rozumieć ludzi z innego kraju i ich**

zwyczaje. To jest bardzo ważne w dzisiejszych czasach globalizacji, kiedy wspólnie musimy targować z innymi krajami i srobić wspólne decyzje polityczne.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Wielka sława kojarzyła nam się z byciem wiecznie ładnym, bogatym i na dodatek przez wszystkich kochanym. Czy w rzeczywistości to tak jest?**

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Dla tego z moim mężem spędzamy wspólne wakacje aktywnie, zwiedzamy jakieś, dla nas eksotycznego kraju. To lubimy oboje, zwłaszcza wyjazdy kiedy w naszym kraju jest zima, śnieg i mróz, i my wybieramy się tam, gdzie jest ciepło i słońce.**

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Tam jest tak sucho dokoła, dokoła kamieni, skąd te drzewa biorą wodę, żeby tam rosnąć. Korzenie mają tak głęboko, że sięgają nimi pewnie z dwieście metrów w dół. Musimy to zbadać!**

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **W moim kraju ludzie mówią, że reklama jest silnikiem nowoczesności. Uważam, że to ma sens.**

(B2, esej)

- ▶ **Natomiast chcę zacząć, że w Mińsku ze względu na poziom przestrzegania realizacji praw człowieka oraz demokratyczności rządów skorzystać z tych atutów mogą tylko wybrańcy losu lub przedstawiciele władzy. I to nie może mnie nie smucić.**

(B2, opis)

- ▶ **Zostałyśmy przez księdza ukarane: miałyśmy we dwie posprzątać najpierw po zrobieniu dekoracji bożonarodzeniowej, a potem – cały kościół. To miała być nasza nauczka, że w kościele nie można w ten sposób się zachowywać.**

(B2, opowiadanie)

- ▶ **Po wykonaniu tego zdjęcia, usłyszałyśmy opinię, że jest to skomplikowane złamanie nogi z przemieszczeniem. Jako dziecko, nie bardzo wiedziałam co to znaczy.**

(B2, opowiadanie)

- ▶ **Kiedy dzieci z całej Europy mają wszystko potrzebne do życia, to te biedne dzieciaki z Afryki ciężko charują. Powodem tego moim zdaniem, jest nasza obojętność.**

(B2, charakterystyka)

- ▶ Teraz ma trójkę swoich dzieci z Namibii jest szczęśliwa, **pomagająca, tym ludziom**. Nie robi tego dla sławy.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Tworząc reklamy, oni tworzą „dream land” czyli ziemię marzeń, gdzie wszyscy są **szczęśliwi, zdrowi, piękni i zadowoleni**. Właśnie w tym i jest klucz do odpowiedzi.

(B2, esej)

- ▶ Reklama jest stworzonym światem wymyślonym, dającym człowiekowi iluzję, że też będzie żył w takim świecie, kiedy kupi odpowiedni produkt. Z tego wynika, że reklama nie jest obiektywnym radą dla człowieka w poszukiwaniach.

(B2, esej)

- ▶ Niektórzy mówią o **szokie kulturowym, związanym z przyjazdem w inny kraj**. Ale myślę że **to wszystko** można przeżyć!

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Ataka przedstawników Marsa została pokazana jako picie krwi**. Techniczna część tego filmu oraz efekty specjalne zasługują gratulacji. Z jednej strony wyobraznia reżyserów dobrze pracowała, z innej strony, **samo przedstawienie tragedii i bezradności człowieka przed nieznanym wyglądało jak lądowanie wampirów i nic więcej**. Mnie się wydawało, że stwórcy tego filmu nie brali pod uwagę ten faktor, że patrzeć będą ludzi z różną psychiką a nawet dzieci. **Po tym wszystkim** wyszłam z kina jak po wojnie.

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ Ktoś z wielkich powiedział: „**Nie da się zrozumieć Wschód. Można go tylko odczuć**”. Pewnie w równym stopniu dotyczy **to** orientalistów – ludzi studiujących wiele przedmiotów i nie mających żadnego z nich jako priorytetowego.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Dzisiaj myślę o tych dziewczynach, widzę w nich takie same cechy – zazdrość, złośliwość, przewrotność, podstępność. Tym, którzy znają te koleżanki mniej trudno będzie uwierzyć, że **wyżej wymienione cechy odnoszą się do nich**. Sama bym w **to** nie uwierzyła, gdybym nie mieszkała z nimi przez trzy lata w akademiku.

(C2, charakterystyka)

- ▶ Z mojego punktu widzenia w **dzisiejszych czasach każdy człowiek powinien mieć swojego idola**. Przede wszystkim wynika **to** z braku celów, lęków, codziennego pośpiechu.

(C2, charakterystyka)

- ▶ **Zależy mi na dalszym rozwoju zawodowym i dlatego chciałabym dołączyć do zespołu dynamicznie rozwijającej się firmy, takiej jak Państwa. Da mi to możliwość rozwoju.**

(C2, list motywacyjny)

- ▶ **Przypomniałem sobie historię jak jeździliśmy z rodzicami odpoczywać na Morze Czarne. Tak naprawdę to były moje pierwsze wspomnienia, ponieważ miałem wówczas 3 – 4 lata.**

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Konie nagle stały, kuczer zaczął przenosić bieliznę z wózka do magazynu, czyli pralni, czyli do siebie do domu: tego nigdy dokładnie nie wiedziałam i naprawdę, było to mnie obojętne z płonącej niecierpliwością oczekiwałam na moment, na słuszny moment, żeby móc dosłownie „wypaść” z tego wózka i schować się przed gniewem pana kuczera. Udało mi to się i po krótkim spoczynku, z uczuciem nieograniczonej wolności i miłości do całego świata już szłam po drodze do nowego wspaniałego życia.**

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Więc lingwistycznie rzecz biorąc „być dorosłym” oznacza stan, który następuje dorastanie. Z tego wynika, że dorosłą osobą jest taka, która osiągnęła dojrzałość i się więcej nie rozwija.**

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **To nauczycie się obcego języka i drzwi przed państwem się otworzą. Nasza Szkoła Języków Obcych Państwa chętnie w tym pomoże.**

(C2, tekst reklamowy)

- ▶ **Ostatnio często się mówi, że przez internet można się zakochać. Cóż, nie mogę do końca z tym się zgodzić.**

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Był jednak świadkiem przyjęcia kapitulacji Japończyków i w Birmie, i w Malesji. Miał swoje miejsce w historii na tym okręcie, wśród generałów dwóch armii imperialnych. A nic o tym nie wiedzieliśmy.**

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Chcę zapomnieć i żyć nikomu nie znana z samego początku, w obcym kraju, z cudzymi ludźmi... [...] Czy tego naprawdę pragnę?**

(C2, opowiadanie)

- ▶ **W teraźniejszych czasach wszystko staramy się robić szybko, z jak najmniejszą stratą czasu. Zmusza nas do tego życie.**

(C2, esej)

- ▶ *W pracy od nas oczekują jak największej wydajności, znajomości większej ilości języków obcych, większej dyspozycji. Wszystko to powoduje, że czytanie zostawiamy „na później”.*

(C2, esej)

- ▶ *Młodzi ludzie wolą się poznawać na internecie niż na dyskotekach i fundamentalną częścią wyposażenia pokoju nastolatka to biurko gdzie stoi komputer i, albo zestaw gier komputerowych (jeśli to chłopak), albo zestaw serialów typu „Seks w wielkim mieście”. To wszystko mogą zaakceptować, ale refleksja wymaga czasu i dystansu.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Czasy cywilizacji doprowadzają do niszczenia, zatrucia środowiska. Gdy tak będziemy czynić z trudem będzie znaleźć, tak piękny widok.*

(C2, esej)

- ▶ *Starsze ludzi powtarzają że każdy człowiek musi posadzić drzewo. Gdy by tak wszyscy uczynili, byłoby więcej tak pięknych miejsc.*

(C2, esej)

- ▶ *Na podwórku u niej stała kuchenka. Ja byłem mały żeby korzystać z niej. Tak uważała babcia Kacia, która nieraz mi mówiła żeby nie dotykałem nieznanego sprzętu, dlatego że w przeciwnym razie wybuchnie.*

(C2, opowiadanie)

* * *

Zebrany materiał pokazał, że prosentencjalne użycie zaimka *to* było chętnie wykorzystywanym wykładnikiem spójności niezależnie od poziomu zaawansowania językowego autorów wypracowań. Zaimek *tak* był wprowadzany w tekst najczęściej w momencie formułowania uogólnień i wniosków. Jest to zrozumiałe ze względu na jego funkcję „uogólniająco-ogarniającą” (Wołodźko 1984, s. 73).

Wypowiedzenie z zaimkiem w funkcji prosentencjalnego nawiązania jest wyjątkowo mocno treściowo uzależnione od zdania, do którego nawiązuje. Najczęściej odniesienie dotyczy wypowiedzenia z najbliższego/uprzedniego kontekstu, jednak w badanym materiale znalazły się także, choć nieliczne, egzemplifikacje nawiązań do bardziej odległych, wcześniejszych fragmentów tekstu. Nie wyeksponowano natomiast przykładów ilustrujących kohezyjne działanie zaimków na poziomie międzyakapitowym (por. Majkowski 2007, s. 97).

Prawidłowe prosentencjalne wykorzystywanie zaimka buduje spójność tekstu, ale też wpływa na jego styl; pomaga nadawcy unikać niepotrzebnych powtórzeń oraz kondensuje treść wypowiedzi, oddziałując na ekonomię tekstu.

Kontekst, do którego w analizowanych tekstach odsyłały zaimki, był najczęściej bardzo bliski; odniesienia dotyczyły głównie następujących po sobie zdań. Nawiązania między wypowiedziami dystansywnymi zdarzały się sporadycznie. Było to wynikiem niesamodzielności znaczeniowej zdania, w które wprowadzano zaimek. Z drugiej jednak strony, jak podkreśla M. Lesz-Duk, ta cecha omawianego wskaźnika więzi powoduje, że mocniej spaja on wypowiedzenia niż robią to np. powtórzenia czy synonimy (Lesz-Duk 2001, s. 179).

6.3. Grupy zaimkowe

Sprecyzowaniu więzi zaimkowej, a także identyfikacji i wyróżnieniu danego desygnatu, służą elementy leksykalne określane przez zaimki wskazujące. „Zaimek w grupach nominalnych jest identyfikatorem podstawy nawiązania” (Majkowski 2007, s. 100). W zebranych materiale na struktury takie, tzw. grupy zaimkowe, składają się: zaimek i powtórzenie antecedensa (dosłowne lub ze zmianą kategorii gramatycznej powtórnego wyrazu), zaimek i hiperonim antecedensa, zaimek i synonim poprzednika, a także zaimek i rzeczownik abstrakcyjny.

W badanym materiale nie odnaleziono przykładu, w którym zaimek występowałby w postpozycji w stosunku do członu konstytutywnego frazy nominalnej; konstrukcje te są częste w tekstach literackich (zob. Szkudlarek 2003).

6.3.1. Grupa zaimkowa z powtórzeniem

Tak jak w przypadku rekurentów, którym nie towarzyszyły zaimki, tu również mamy do czynienia z powtórzeniami dokładnymi i niedokładnymi oraz z przykładami, kiedy w wypowiedzeniu nawiązującym powtórzenie zostało uszczuplone o określenie przydawkowe. Ostatni z wymienionych przypadków jest charakterystyczny dla powtórzeń w grupach zaimkowych. Zaimek jest tu bowiem substytutem przydawki określającej poprzednik w podstawie nawiązania. Obok zaimka *ten* grupę zaimkową konstituował także zaimek *taki*, wyróżniający nie tylko desygnat (przedmiot, osobę, zjawisko czy pojęcie, do których odnosi się poprzednik), ale akcentujący także jego cechę (por. Szkudlarek 2003, s. 41). Zaimek *taki* w grupie zaimkowej jest wyjątkowo silnym wykładnikiem więzi międzywypowiedzeniowej. Nawiązuje bowiem nie tylko do pojedynczego składnika poprzedniego kontekstu z ewentualną przydawką, ale często także do leksykalnego otoczenia antecedensa, np. określenia w postaci zdania przydawkowego.

6.3.1.1. Zaimek i powtórzenie dokładne

Powtórzony, pełnoznacznym leksem w grupie zaimkowej był tą samą częścią zdania co element, do którego nawiązywał, lub pełnił odmienną funkcję składniową.

Poziom B2

- ▶ **Książka**, która na pewno przeczytam jeszcze raz, jest „Majster i Margarita” Michaila Bulgakowa. **W tej książce** jest wszystko dla doświadczonego w beletrystyce człowieka: humor, aluzje, intryga, styl, cała kompozycja.

(B2, recenzja)

- ▶ To była premiera **filmu** za uczestnictwem Toma Criusa „Wojna światów”. **Ten film** został zrobiony za motywem romanu Herberta Welksa.

(B2, recenzja)

- ▶ To jest **film** lat siedemdziesiątych XX wieku. Nie mogę teraz szybko napisać, kto jest reżyserem **tego filmu**, bo to jest stary film.

(B2, recenzja)

- ▶ **W filmu** zostało przedstawione bohaterstwo **dziewczyn** w czasie wojny światowej. **Te dziewczyny** straciły swoje życia w walce za Ojczyznę. Bardzo chciałbym, żeby młode pokolenie Rosjan będzie oglądało **ten film**.

(B2, recenzja)

- ▶ **Wybór** pozostaje osobie kupującej. I właśnie **ten wybór** jest najważniejszy.

(B2, esej)

- ▶ **Pani** powinna być wesołą, dobrą, miłą i mądrą kobietą. Zadaniem **tej pani** będzie nauczanie dziecka do pisania i czytania.

(B2, ogłoszenie)

- ▶ **Osoba**, dzięki której „świat jest piękny, a życie ma smak”, jest szczerą, dobrze słucha i myśli o innych. [...] **Taką osobę** chciałabym mieć za przyjaciółkę, i **taką osobą** chciałabym być!

(B2, charakterystyka)

W ostatnim przykładzie zaimek *taki* stanowi nawiązanie do całego zdania podrzędnego, za pomocą którego autor dokonał charakterystyki wyróżnionego poprzez powtórzenie desygnatu.

Poziom C2

- ▶ Najcieższą, oczywiście, okazała się szafa pełna **książek**. Znałem **te książki** prawie na pamięć, ponieważ jako dziecko bardzo lubiłem czytać i czytałem wszystko, co trafiło mi do ręki, nawet to, co normalne dziecko czytać nie powinno, na przykład pięć tomów

poradnik lekarza internisty, który akurat był w tej szafie, ponieważ moja ciocia jest właśnie lekarzem.

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Większość osób** nie zdaje sobie sprawy że czyny mają konsekwencje. **Te osoby** se myślą „a to tylko jedna posienka”, „jedna płyta”, „nie ja jeden to robie”, „jeśli inni to robią to czemu nie ja”.

(C2, tekst argumentacyjny)

W każdym z kolejnych przykładów w drugim wypowiedzeniu zastosowano po dwie grupy zaimkowe. Z długiego wypowiedzenia wcześniejszego kontekstu wybrane zostały te informacje, które, zdaniem nadawcy, zasługują na podkreślenie.

- ▶ Zmiana pór roku od czasów bardzo dawnych i ciemnych, prawie niewidomych i niedostępnych naszemu oku jest planowana jako pewny niezamierzony **cykl**: jedno zawsze zmienia drugie, **kolejność** nigdy nie zostanie przerwana i tego nawet nie trzeba bo ta kolejność jest podstawą każdego życia, podstawą istnienia wszech istot kuli ziemskiej, od najwspanialszych, których nie widać prostym okiem, do takich, jak, na przykład, ssaki, i wśród nich – człowiek. Dotyczy **ta kolejność**, **ten cykl**, i roślin, a mianowicie drzew.

(C2, esej)

- ▶ Często słyszymy dzisiaj: „nie potrzebuję żadnych autorytetów” czy „sam dla siebie jestem autorytetem”. Z pewnością usłyszawszy takie słowa, możemy rozpoznać **osobę**, która po prostu nie chce mieć do czynienia z **czynnikami** w jakikolwiek sposób oddziaływującym na jego życie. Lecz **takie czynniki** są, mimo że **ta osoba** ich nie zauważa.

(C2, esej)

- ▶ W nowoczesnym, szybko rozwijającym się świecie, młody człowiek coraz bardziej potrzebuje **wzorców**, rad, „wydeptanych dróg”, autorytetów. Młodzież przestała samodzielnie kształtować swój byt, zachowanie, gusty, a w większości przypadków wzoruje się na już **gotowych modelach**. Właśnie w tym momencie musimy poważnie pomyśleć **o tych że modelach i wzorcach**, które na codzień wyrzucamy w społeczeństwo i ekranów telewizorów, gazet, internetu.

(C2, esej)

Ze względu na zgodność postcedensów pod względem kategorii rodzaju, w drugim zdaniu nie dublowano zaimka wskazującego. Jeden, ten sam zaimek obsługuje oba powtórzone leksemy zestawione szeregowo. Partykuła wzmacniająca że dodatkowo podkreśla repetycję.

6.3.1.2. Zaimek i powtórzenie niedokładne

Powtórzony, autosemantyczny leksem przy zaimku został zmodyfikowany formalnie w stosunku do antecedensa. Modyfikacja formy postcedensa w grupie zaimkowej w stosunku do poprzednika z podstawy nawiązania polega na przeniesieniu wyrazu do innej kategorii fleksyjnej (zmianie ulega przede wszystkim część mowy) lub na przekształceniach słowotwórczych (zmiana w obrębie kategorii słowotwórczych, wybór innego leksemu w obrębie tej samej rodziny wyrazów).

Poziom B1

- ▶ *Mam szczęście opowiedzieć, że mogę cieszyć się życiem gdziekolwiek jestem, ale dopiero w tym roku spełnił jeden z moich wielkich marzeń, i **pojechałam** do Hiszpanii. Chyba w **tej podróży** spędziłam najmiłsze chwile w moim życiu.*

(B1, opis)

W miejsce struktury werbalnej, w drugim zdaniu zastosowano konstrukcję imienną; obok zaimka wskazującego w postcedensie wprowadzono rzeczownik powtarzający treść czasownikowego antecedensa.

Poziom B2

- ▶ *Jesteśmy otoczeni światem **informacji**. Czasem **ta informacja** jest niezbędna dla normalnego istnienia we współczesnym społeczeństwie, czasem ona występuje jako impuls do działania.*

(B2, esej)

W drugim zdaniu autor dokonał modyfikacji morfologicznej powtarzanego rzeczownika pod względem kategorii liczby.

- ▶ *Ale **można pytać** się też czy studiować za granicą tylko ma punkty pozytywne. **To pytanie** idzie z pytaniem o otwarcie granic (fizyczne i нефizyczne).*

(B2, tekst argumentacyjny)

W drugim zdaniu wprowadzono konstrukcję imienną; rzeczownik powtarza treść czasownikowego antecedensa.

Poziom C2

- ▶ *Nie zadowolona z mojej odpowiedzi, powoły z kieszeni swoich spodni wyciąga **kluczyk** na bardzo cienkiej nitce. Dopiero teraz sobie przypomniałam, że **ten klucz** mam od mojej ukochanej babci, i kiedyś pożyczyłam go córce, bo bardzo jej się podobał.*

(C2, opowiadanie)

Przekształcenie formalne następnika w stosunku do poprzednika polega na modyfikacji słowotwórczej.

- ▶ Przecież „*nic nie powstaje z niczego*” i zawsze **wzorujemy się** na kimś. Najczęściej **te wzory** są bliskimi nam osobami (jak np. rodzice lub inni członkowie rodziny) albo osobami, które zajmują prestiżowe stanowisko w społeczeństwie (n.p. pisarze, profesorzy, wybitni twórcy, politycy...).

(C2, esej)

Pojęcie wyrażone czasownikiem w pierwszym zdaniu, w drugim wypowiedzeniu kodowane jest za pomocą rzeczownika.

- ▶ Codziennie wchodzą na rynek **nowe sprzęty elektroniczne** i oferty, które ułatwiają nam życie, oszczędzając nasz czas. **Do takich nowości** należy również i Internet, bez którego ostatnio nie możemy wyobrazić naszego życia.

(C2, tekst argumentacyjny)

W powyższym przykładzie autor dokonał uszczuplenia składu leksykalnego antecedensa. Poprzednik został też zmodyfikowany słowotwórczo, przez co leksemem konstytuującym grupę zaimkową stał się rzeczownik nawiązujący do przymiotnika pełniącego w pierwszym zdaniu funkcję przydawkowego określenia wyrazu *sprzęty*.

6.3.1.3. Zaimek i powtórzenie skrócone o przydawkę

Zgromadzony materiał obrazuje takie nawiązania, w których powtórzenie w grupie zaimkowej w drugim wypowiedzeniu zostało uszczuplone o określenie przydawkowe rzeczownika z pierwszego zdania. Następnik zbudowany jest z zaimka oraz rzeczownika.

Poziom B1

- ▶ Jest na zachodzie Kanai **małe plaże**, o tym tylko kilka ludzi wie. Musisz chodzić 16 kilometrów przez lasie **do tego plaża**.

(B1, opis)

- ▶ Na przykład pamiętam, że kiedy byłem dzieckiem oglądałem często **jeden program, który się nazywał „wieczór na scenie”**, jeden z moich ulubionych programów. **W tym programie** występowali najślynni aktorzy, którzy czytając teksty teatralne, opowiadali historie włoskiego teatru.

(B1, opis)

Antecedens z pierwszego zdania powyższego fragmentu został uszczuplony o całe zdanie przydawkowe określające powtórzony w grupie zaimkowej rzeczownik *program*.

Poziom B2

- ▶ *Chronicles of Raddic* jest **filmem** akcji odbywającym się w bliskiej przyszłości. Bohaterem **tego filmu** jest Raddic (Win Diesel), który walczy z makromangami.
(B2, recenzja)
- ▶ Po ostatku chciałbym pokazać **jeden ważny argument**, który oznacza plusy studiowania za granicą. **Ten argument** dotyczy zmianę osobistą człowieka.
(B2, tekst argumentacyjny)
- ▶ Zwracam się do Pana, ponieważ jestem bardzo niezadowolona wczorajszym pobytem w **Pańskiej restauracji**. **Ta restauracja** jest doszcz droga i jest uważana za elegancką, dla tego zdecydowałam się zaprosić do niej ważnych dla mnie gości.
(B2, skarga)
- ▶ Już od dzieciństwa byłam wysłana do **francuskiej szkoły w Monachium**, która była prywatna dla cudzoziemców jak ja. To dlatego bardzo dużo pracowała, żeby mi pozwolić skończyć **tą szkołę** i zrobić maturę **w tej szkole** i mieć większą wiedzę.
(B2, charakterystyka)
- ▶ Kiedy decyzja musi być podjęta, ta osoba jest gotowa i potrafi podjąć **dobrą decyzję**. Nie zmieni **tej decyzji** co chwilę, bo jest zdecydowana.
(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ Moim zdaniem sukces jest przede wszystkim osiągnięciem **własnego celu**. **Ten cel** natomiast może być różny: wielki kapitał, udana rodzina, kariera czy cokolwiek innego.
(C2, esej)
- ▶ Z mojego punktu widzenia w dzisiejszych czasach każdy człowiek powinien mieć **swojego idola**. [...] **Tym idolem** dla każdego z nas może być kto inny.
(C2, charakterystyka)
- ▶ **Proces dojrzewania** może trwać bardzo długo. Mnie osobiście **ten proces**, ta podróż, jak najbardziej odpowiada.
(C2, opowiadanie)

- ▶ **Na poźółkłym zdjęciu** zauważyłem młodego porucznika WOP-u i młodą dziewczynę w, której bez trudu rozpoznałem moją babcię. [...] **To zdjęcie** zrobił stary fotograf w Mościskach.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Moim zdaniem, dorastanie zaczyna się dopiero **w wieku dorosłym. W tym wieku**, w którym się nabiera doświadczenia w którym trzeba opanować najróżniejsze sytuacje życiowe, w których się rusza w świat.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Można również częściej organizować „**targi książki**”. **Na takich targach** można spotkać autorów ulubionych książek i zadać im pytania.

(C2, esej)

- ▶ W dzisiejszym świecie ludzi coraz więcej wagi przywiązują do tego aby **zachować własnej swobody. Ta chęć zachowania swobody** to swojego rodzaju buntu przeciw tradycji.

(C2, esej)

Powtórzony element w drugim zdaniu uległ nominalizacji.

- ▶ Nie ukrywam, że na **wielkie sukcesy** w swoim życiu jeszcze czekam. **Takim sukcesem** byłoby dla mnie założenie rodziny i możliwość bycia dobrą żoną i matką.

(C2, esej)

- ▶ Oczywiście znajduje w swoim życiu **wiele momentów, których doceniam i mogę nazwać sukcesem. Takim momentem** było dla mnie zdanie różnych egzaminów.

(C2, esej)

W dwóch ostatnich przykładach autor dokonał modyfikacji morfologicznej powtarzanego rzeczownika pod względem kategorii liczby. Dodatkowo w ostatnim eksцерpcie poprzednik został uszczuplony o całe określające wyraz *momenty* zdanie przydawkowe.

6.3.2. Grupa zaimkowa z synonimem

W sytuacji, kiedy zaimkowi anaforycznemu towarzyszy element synonimiczny względem antecedensa, funkcja grupy zaimkowej jest dwojaka. Zaimek wskazujący jako identyfikator podstawy nawiązania (zob. Majkowski 2007, s. 106) służy podtrzymaniu spójności tekstu; leksem bliskoznaczny odgrywa rolę stylistyczną – jego wprowadzenie daje możliwość uniknięcia powtórzenia. Wyróżniony zaimkiem element rzeczywistości językowej zostaje ekspresywnie podkreślony, jednak bez redundancji. W grupach zaimkowych, podobnie jak

przy synonimach, którym nie towarzyszą zaimki, wyrazy bliskoznaczne to zarówno synonimy systemowe, jak i wyrazy i wyrażenia, których wartość synonimiczna uzależniona jest od kontekstu.

Poziom B1

- ▶ *U mnie same nowości... przedstaw sobie, udało się mi zakończyć studium na konserwatorii i w następnym tygodniu gramy **na koncercie** młodych artystów tutaj w Bratysławie. [...] Bardzo cię zapraszam, przyjedź **na ten spektakl!***

(B1, zaproszenie)

- ▶ *Piszę do was z życzeniami na udane **święta Bożego Narodzenia**, i także życzę wam szczęśliwego Nowego Roku. Nie jesteśmy razem, ale mam nadzieję że mile spędzacie **ten okres świąteczny**, i że w Nowym Roku się spełnią wszystkie wasze marzenia.*

(B1, życzenia)

- ▶ *Dużo ludzi **mówi** o swoich najlepszych, najgorszych, szczęśliwych i nie bardzo dniach tygodnia. I chyba nigdy nie przestaną **gadać** między sobą na ten temat. Najbardziej popularnymi dniami w **tych dyskusjach** zawsze są poniedziałek, jako najcięższy i sobota, jako pierwszy dzień wolny od pracy, czyli najlepszy.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ *Życie **na topie** może wydawać się bajką ale niestety też jest druga strona tego złotego medalu. Osoby, które zrobiły karierę bardzo często musiały dużo poświęcić aby dostać się **na ten szczyt**.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Chciałabym powiedzieć, że reklama jest niezła bo często nam pomaga, żeby znać dużo **wiadomości**, ale niekoniecznie dobra. Musimy sami myśleć, czy **ta informacja** jest prawdziwa czy nie, i trzeba wybrać.*

(B2, esej)

- ▶ *Tam przyszedł pan doktor, obejrzał moją nogę i kazał **zrobić RTG**. **Po wykonaniu tego zdjęcia**, usłyszałyśmy opinię, że jest to skomplikowane złamanie nogi z przemieszczeniem.*

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ *Wystarczy tylko przypomnieć sobie, jak wiele oni zrobili dla **przemiany** świata, idąc za swoim Autorytetem, który, wydawało by się, żył bardzo dawno i nie może mieć większego*

wpływu na dzieje dzisiejszych czasów. I **te zmiany** większość uważa za dobre i pozytywne dla ludzkości.

(C2, esej)

- ▶ Wsłuchuję się w **słowa** bardzo sympatycznej kobiety w telewizji. [...] Tak bardzo mocno dotarły **te zdania** do mojego serca.

(C2, esej)

- ▶ **Człowiek** żyje w świecie ustalonych wartości i stara się nie popełnić błędów, ale w głębi duszy rozumie, że tylko spełnia wewnętrzne wymagania. **Osoba ta** chciałaby choć na chwilę zostać dzieckiem, która nie musi za nic odpowiadać i nie musi udawać, że rozumie wszystko, co się dzieje w tym świecie.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Było zrobione **to zdjęcie** na jakieś święta, bo wszyscy byli pięknie ubrani i jakby specjalnie przygotowani do fotografii. Nie wiem co mnie zatrzymało **przy tym obrazeczku**.

(C2, opowiadanie)

6.3.3. Grupa zaimkowa z hiperonimem

Połączenie zaimek + hiperonim jest w analizowanym materiale jednym z częstszych zestawień w grupach zaimkowych. Tak jak pozostałe grupy, w których leksem przy zaimku wchodzi w relację znaczeniową z antecedensem (zaimek + synonim, zaimek + rzeczownik abstrakcyjny), ta także stanowi wyjątkowe narzędzie tekstotwórcze, wzmacniając jednocześnie spójność i warstwę stylistyczną wypowiedzi.

Poziom B1

- ▶ Nazywa się **Martin Onirocja** i, tak jak mi jest Hiszpanem. [...] Na początku, w szkole mi się nie podobał **ten chłopak**, był bardzo ambitny i nie tolerancyjny, miał wiele kłopotów z kolegami i koleżankami.

(B1, charakterystyka)

- ▶ Codziennie o czwartej po południu zaczynał ten program i dawał mniej więcej **dwie godziny**. Spędzaliśmy **ten czas** jedząc dużo cukierek i owoców zawsze razem – co za dzieciństwo!

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ Mieszkam w **Elblągu**. **To miasto** jest na północy Polski, stąd można szybko dojechać nad morze bałtyckie, do trójmiasta: Gdańska, Sopotu, Gdyni.

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ W zeszłym tygodniu (akurat w **piątek**) zaprosiłam do Państwa restauracji bardzo ważnych dla mnie gości. Wydarzyło się, że na naszej kolacji w **ten dzień** jakość potraw była po prostu nie do przyjęcia!

(B2, skarga)

- ▶ Chciałabym mieć **przyjaciółkę**, która zawsze słucha mnie ze współczuciem. **Ta osoba** nie tylko słucha, ale i też myśli o innych.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Bardzo szanuję moją **matkę**. [...] Myślę, że dzięki **takim ludziom** świat staje się lekkiej i życie ma sens i jest intensywniejsze.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Po szybkim śniadaniu wyszliśmy wszyscy pomóc babci w **przepieleni buraków**. **Ta praca** znudziła się nam po godzinie i uciekliśmy na pole sąsiada bawić się.

(B2, opowiadanie)

- ▶ Kupiłam piękny, **zielony** dywanik do łazienki. Wiem jak lubisz **ten kolor**!

(B2, opowiadanie)

- ▶ Uprzejmie informujemy, że 12.06.2008r o godzinie 17:00 wybitny polski pisarz Adam Kowalski zaprasza na **wieczór autorski**, który odbędzie się w budynku szkoły podstawowej przy ul. Burgarskiej 2/5. **Na tym spotkaniu** autor znanych powieści wprowadzi nas w świat pisarstwa, podzieli się swoimi wyrażaniami ze słynnej podróży naokoło świata, opowie o swoich dalszych planach.

(B2, zawiadomienie)

- ▶ To jest twierdza tatarska, **X wieku**. [...] Nasi mali wojownicy będą mogli przebierać się w stroje tatarskie z **tamtych czasów** i powalczyć prawdziwymi mieczami a nie plastikowymi.

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ Okazało się, że jest to jedyna ocalała fotografia mojej babci, zrobiona jeszcze **przed wojną**. [...] Ta fotografia i jeszcze parę haftowanych ręczników jedyne, co zostało w naszej rodzinie z **tamtych czasów**.

(C2, opowiadanie)

- ▶ W pracy **internet** ułatwia kontaktowanie się z pracownikami firmy, która znajduje się dość daleko od Ciebie. **Ten środek komunikacji** jest bardzo wygodny i szybki: e-maile są dostarczane natychmiast, a podczas pisania e-maila nadawca oszczędza czas na korekcie listu.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Ze strony internetowej, Państwa firmy, dowiedziałem się, że firma Ipsos poszukuje **Koordinatora regionalnego**, dla sieci na terenie Warszawy. Uważam, że mogę zaproponować na **to stanowisko** swoją osobę.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Jestem bardzo komunikatywna, wychowana bystra i znam się na **marketingu**. Co prawda nie mam większego doświadczenia praktycznego, lecz skończyłam studia **na tym kierunku**.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Bardzo chcę zobaczyć was z Tomkiem. Myślę, że najlepiej było by **w poniedziałek wieczorem**. Czy **ten czas** ci pasuje?

(C2, e-mail)

- ▶ Wszystkim wam wiadomo, że wcześniej **zasobami mieszkalnymi zarządzaly** jednostki państwowe lub samorządowe. Teraz mamy szansę udowodnić, że **tę pracę** można wykonywać lepiej, z większą troską o mieszkańców.

(C2, przemówienie)

W ostatnim przykładzie nawiązanie do antecendensa jest procesem bardziej złożonym niż we wcześniejszych cytatach. Obok zaimka w grupie zaimkowej postawiono rzeczownik. Ten, będąc imiennym składnikiem zdania, do werbalnej konstrukcji poprzednika (*zasobami mieszkalnymi zarządzaly*) odnosi się nieliniarnie. Spójne połączenie zdań w omawianym fragmencie wymaga od odbiorcy przetworzenia werbalnej postaci antecendensa w strukturę, której podstawą będzie rzeczownik. Wówczas leksem PRACA będzie można uznać za hiperonim nazwy opisywanego w tekście zajęcia – *zarządzania zasobami mieszkalnymi*.

Zdarzało się, że hiperonimiczny następnik w grupie zaimkowej nawiązywał do wyrazów pozostających we wcześniejszym kontekście w relacji kohiponimii. Zastosowanie hiperonimu służyło wówczas przede wszystkim uogólnieniu informacji przekazywanej przez kohiponimy.

Poziom B1

- ▶ *Blizko nas mieszkali dziadkowie, którzy mieli niesamowity sad i ogród, gdzie było mnóstwo **czeresni, jabłók, grusz**. [...] Lubiliśmy kradnąć **te owoce**, wtedy one były smaczniejsze.*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *Bogaci ludzie mają możliwości zwiedzania obcych krajów, jedzenia zagranicznych potraw i odpoczywania na dalekiej plaży. Kobiety bogate mogą zmieniać garderobę co miesiąc i chodzić do kosmetyczki na najnowsze zabiegi. [...] Po za tym luksusem materialnym nie możemy zapomnieć o zaletach umysłowych.*

(B2, tekst argumentacyjny)

Hiperonim w grupie zaimkowej nawiązuje zarówno do poprzedników o nominalnej konstrukcji, jak i antecedensów o strukturze werbalnej.

- ▶ *To znaczy że w tym eseju chciałabym porównać, właśnie, **Warszawę** ze stolicą państwa Białoruskiego – **Mińskiem**. Według mnie **te miasta** mają ze sobą coś podobnego, ale w czym się różnią.*

(B2, opis)

Poziom C2

- ▶ *Miesiąc temu pożyczyłem od Pana „**Przegląd polityczny**” oraz **słownik polsko-rumuński**. Przepraszam Pana najmocniej za przetrzymywanie **tych książek**.*

(C2, list)

- ▶ *Przy najbliższej okazji **Asia** odplaciła **Helence** pięknym za nadobne. Dzisiaj myślę o **tych dziewczynach**, widzę w nich takie same cechy – zazdrość, złośliwość, przewrotność, podstępność.*

(C2, charakterystyka)

6.3.4. Grupa zaimkowa z rzeczownikiem abstrakcyjnym

Rzeczowniki abstrakcyjne w grupie zaimkowej to przede wszystkim rzeczowniki ogólne, np.: *temat, problem, powód*, które korespondują z dużymi klasami rzeczowników (Gajda 1982, s. 133). Leksemy te to różnego typu uogólnienia informacji przekazywanej przez antecedensa w podstawie nawiązania; ich działanie spójnościowe w grupie zaimkowej jest więc zbliżone do działania hiperonimu, z tą jednak różnicą, że rzeczownik ogólny nawiązuje najczęściej do więcej niż jednego składnika wcześniejszego kontekstu, obejmując go znacznie szerzej niż hiperonim (por. Majkowski 2007, s. 110). Dodatkowo zastosowany, wybrany przez autora, leksem wyraźnie ujawnia stosunek nadawcy do problemu, który opisuje w tekście.

Poziom B1

- ▶ *Ale czasy się zmieniają, a wraz z nimi obyczaje kobiet. **Coraz więcej z nich nie zakłada rodziny bo po prostu nie ma na to ochoty. Co ważniejsze bez stałego partnera***

czują się bardzo dobrze. Wyzywają się w pracy zawodowej, co pochłania im bardzo dużo czasu. Ponieważ nie muszą pędzić do domu, w którym dzieci i mąż czekają na obiad, mają czas na fryzjera, kosmetyczkę, teatr, koncerty. Wyjeżdżają na zagraniczne wycieczki. Kiedy chcą przygotowują sobie ulubione danie, innym razem wpadają do chińskiej restauracji. Nie czują się samotne, bo wokół nich jest dużo ludzi. Tylko od nich zależy czy spędzą wieczór w domu, czy w towarzystwie przyjaciół. Czują się potrzebne i kochane. Takie życie nie u wszystkich kobiet wzbudza entuzjazm.

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ Informujemy o **przyjeździe** do naszego miasta **Juliana Tuwima**, znanego w całym świecie poety dzisiejszych czasów. **Z tej okazji** będzie odbywał wieczór literacki w Teatrze Wielkim.

(B2, zawiadomienie)

- ▶ Znowu praca dominuje nasz kontakt w pewnym sensie, chociaż z bardziej przyjemniej przyczyny: w następnym weekend będę służbowo przebywała w Toruniu, i chętnie **chciałabym Państwa odwiedzić**. Czekam na Państwa odpowiedź na **tą propozycję**.

(B2, e-mail)

- ▶ Jednak **nie zawsze udaje się otrzymać zadowolenie od kinoseansu**. Niestety mam właśnie **takie negatywne doświadczenie**.

(B2, recenzja)

- ▶ Kiedy weszliśmy do sali dla niepalących spotkał nas **gesty dym papierosów**. Na nasze pytania **o tych warunkach** nikt nie mógł odpowiedzieć, bo administratora w sali nie było.

(B2, skarga)

- ▶ Jeszcze rok temu w ogóle nie wiedziałam, co to znaczy – **mieszkać w innym kraju i studiować**. Teraz już mogę coś powiedzieć **na ten temat**, dlatego że jestem za granicą cztery miesiące.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Poznajemy nowych ludzi, nowych przyjaciół, odwiedzamy nowe miejsca i kraje**. Moim zdaniem **to doskonały sposób** jak kształcić osobowość młodych ludzi.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Boi się ojciec, że przez to, **studia Michała będą cierpieć, i że nie nauczy się tyle jakby studiował w Polsce**. **To jest** oczywiście jeden ważny **argument**, który pokazuje że studia za granicą mają minusy, jest oczywiście sytuacja finansowa.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ W ostatnim liście pisałeś, że nie wiesz, **co lepiej – morze czy góry**. Zgadzam się – **to jest bardzo trudny wybór**.

(B2, list)

- ▶ **Jak jest zbyt dużo informacji**, to wtedy trudno wiedzieć i wybierać, że ta informacja jest potrzebna czy nie. **W takiej sytuacji**, trzeba wybierać informacje tylko potrzebne, ale to jest nielatwo.

(B2, esej)

- ▶ Świat jest coraz bardziej otwarty. To oznacza że ludzie w prawie każdej kraju **mogą podróżować, mogą jechać do innej kraju, i mają wolność i możliwość widzieć coś różnego** (oczywiście, to nie prawda na całej świecie, niestety). Typ ludzi który ma **taką szans**, to studenci.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Istnieje dzisiaj szeroka **gama możliwości pobytów na uniwersytetach zagranicznych** i coraz więcej studentów z ich korzysta. Jakie są wady i zalety **takiego wyboru**?

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Następnym aspektem jest **treść reklamowanego towaru**. **Na ten temat** w ostatnim czasie dużo się mówiło w telewizji. Nie znajdzie się dwojga osób, który widzą **ten problem** identycznie.

(B2, esej)

- ▶ Poszukuję młodą kobietę od dwudziestu pięciu do trzydziestu pięciu lat na długotrwały czas pracy, jako **opiekunki do dwuletniego dziecka**. Pani musi mieć wykształcenie pedagogiczne lub i staż pracy **w tej sferze**.

(B2, ogłoszenie)

Poziom C2

- ▶ Niestety **wczorajszego ranka mój ojciec miał poważny wypadek samochodowy**. **Z tego powodu** pojechałam do szpitala zamiast na nasze spotkanie.

(C2, list)

- ▶ Natomiast nie wydaje mi się atrakcyjne **poznać ludzi przez internet**. **Realia tej zabawy** jest dwustronna i uważam, że nie powinniśmy pozwolić sobie, jak również dzieciom (czy nastolatkom) „nurkować” bez limitu w sieci.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Dzisiejsza możliwość **ściągnięcia muzyki po przez internet pozwala wszystkim mieć dostęp do tej muzyki i do posiadania nagrań bez płatnie**. Jest faktem że **ten koncept**

ma dobre strony i osoby (dzieci ale również dorośli) którzy dziesięć lat temu nie mogli sobie pozwolić na kupno płyty w dzisiejszych czasach mają ją za darmo.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Ktoś z nich już ożenił się, u kogoś urodziła się córka, ktoś zmienił mieszkanie lub kupił nowy samochód. Jednak, czy możemy odczuć radość od tych wiadomości, czy możemy podziwiać świat przez internet?*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Trudno jest mi rozsądzać, czy internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste czy nie. Każdy człowiek ma swoją własną opinię na ten temat, ja też ją mam, i to będzie właśnie tematem tej rozprawki.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *„Czy warto jest się uczyć języków? Czy naprawdę są one tak niezbędne?” Na pewno słyszeli już Państwo te pytania wiele razy od swoich dzieci.*

(C2, tekst reklamowy)

* * *

Grupa zaimkowa to w przedstawionym materiale wyjątkowo częsty wykładnik spójności tekstu. Analiza prac egzaminacyjnych pokazała, że był on chętnie wykorzystywany przez obcokrajowców niezależnie od poziomu zaawansowania językowego, który prezentowali. Warto jednak zauważyć, że grupy zaimkowe z powtórzeniami (dokładnymi lub niedokładnymi) poprzednika pojawiały się tylko na poziomie B2 i C2. Powtórzenia były wówczas nie tylko wykładnikami spójności, ale także stanowiły emfatyczne podkreślenie zdublowanego poprzednika, pełniąc tym samym ważną funkcję stylistyczną. Być może niestosowanie przez autorów na najniższym poziomie zaawansowania językowego grup zaimkowych z powtórzeniami było wynikiem nieumiejętności wyzyskania wspomnianej retorycznej funkcji tego wykładnika spójności tekstu.

Repetycje w omawianych przykładach nie były, zwłaszcza w tekstach najwyższego poziomu, redundantne, ich zastosowanie w grupach zaimkowych było działaniem celowym i przemyślanym. W grupach, w których zaimek zestawiony został z powtórzeniem uszczuplonym o określenie przydawkowe, bardzo często rekurent usytuowany był na początku zdania, co dodatkowo wzmacniało spójność danego fragmentu.

Grupy zaimkowe z synonimem lub hiperonimem antecedensa, a także połączenia zaimków z rzeczownikami abstrakcyjnymi były stosowane w tekstach na wszystkich trzech poziomach. Wyjątkowo interesujący okazał się przykład

wyeksцерpowany z wypracowania na poziomie B1 (ostatni z cytowanych wyżej), którego autor przy pomocy grupy zaimkowej dokonał podsumowania informacji danych w kilku kolejnych wypowiedzeniach poprzedzającego kontekstu.

Choć wprowadzenie grupy zaimkowej umożliwia, ze względu na obecność przy zaimku anaforycznym pełnoznacznego leksemu, nawiązanie do dalekiego kontekstu, badane teksty zawierały przede wszystkim przykłady, gdzie grupy zaimkowe były traktowane jako środek więzi bliskiej; ekscerpty, w których omawiany wykładnik spajał wypowiedzenia niestyyczne, występowały sporadycznie.

Omówione przykłady ilustrujące wykorzystanie zaimkowych wskaźników więzi międzywypowiedzeniowej pokazały, że poprawne użycie zaimków w tekście daje gwarancję osiągnięcia spójności powierzchniowej, która z kolei ma istotny wpływ na globalną, semantyczną i tematyczną, koherencję pracy pisemnej.

7. Elipsa kontekstowa

Przez elipsę rozumie się pominięcie elementu, który wystąpił już w kontekście poprzedzającym lub następującym po danym wypowiedzeniu. Takie niewypełnienie struktury formalno-syntaktycznej określa się jako elipsę kontekstową (*Encyklopedia językoznawstwa...* 1999, s. 143). Jest ona jednym z częściej stosowanych wykładników spójności, zapewniającym nie tylko koherencję tekstu, ale też wpływającym na poprawność stylistyczną wypowiedzi (Leontiewa 1971, s. 16). Jej funkcja spójnościowa opiera się na możliwości odtworzenia przez odbiorcę wyelidowanego, określonego we wcześniejszym kontekście, elementu. Prawidłowe wykorzystanie elipsy sprawia, że odniesienie do podstawy nawiązania i interpolacja tekstu o „brakujący” fragment odbywa się w sposób automatyczny, zwłaszcza jeśli predykaty zdań (eliptycznego i „pełnego”) są takie same (por. Szkudlarek 1999; Gajda 1982, s. 134)¹⁵. Według M. Grochowskiego także tworzenie tekstu eliptycznego, co jest istotne w procesie opanowywania umiejętności konstruowania wypowiedzi w języku obcym, odbywa się machinalnie, w sposób nieświadomiony. Jest to potwierdzeniem tezy, że „elipsa jest naturalnym zjawiskiem językowym; generowanie i interpretowanie konstrukcji eliptycznych zależy też od struktury językowej tekstu”¹⁶ (Grochowski 1976, s. 122–123, 126).

¹⁵ Elipsę włączam w niniejszej pracy do zbioru odesłań anaforycznych. W niektórych opracowaniach elipsa nie jest uznawana za jedną z realizacji anafory, a tylko za zjawisko anaforyczne pokrewne, które, tak jak anafora, służy usuwaniu powtórzeń w tekście (*Encyklopedia językoznawstwa...* 1999, s. 43; por. też: E. Walusiak 1998, s. 43).

¹⁶ M. Grochowski rozgranicza tym samym zjawisko elipsy jako działania językowego naturalnego, nieświadomego, powszechnego i elipsę będącą zabiegiem celowym, twórczym, uświadomionym (np. podczas stylizacji na język potoczny).

Elipsa jest implicytnym wykładnikiem spójności, niewidocznym w strukturze powierzchniowej tekstu. Identyfikacja składniowej elipsy kontekstowej „wymaga odniesienia badanego tekstu do jego formalnosyntaktycznego schematu, tj. do schematu formalnych zależności między wyrażeniami użytymi w tym tekście” (tamże, s. 125).

Wylidowany element może być tą samą częścią zdania co uprzednio dany leksem, do którego nawiązuje, lub występować w innej funkcji składniowej, motywowanej nowym kontekstem syntaktycznym.

7.1. Zachowanie tej samej funkcji składniowej

ELIPSA PODMIOTU

Przy elipsie podmiotu predykat zdania drugiego odnosi się do obiektu wskazanego przez podmiot zdania pierwszego (Grzegorzczukowa 1996, s. 73). Zastosowanie elipsy podmiotu w zdaniach z orzeczeniem wyrażonym formą 3. osoby czasownika jest w polszczyźnie wręcz obligatoryjne, gdyż znaczenie usuniętego podmiotu jasno wynika z kontekstu (zdania wcześniejszego) (zob. Szkudlarek 2003, s. 26). E. Szkudlarek-Śmiechowicz właśnie w elipsie podmiotu upatruje najistotniejszego (równego zaimkom) wykładnika spójności wypowiedzi i poprawności stylistycznej tekstu (tamże, s. 30).

Wśród zgromadzonych przykładów dominowały te, w których zdanie z elipsą i zdanie „pełne”, stanowiące dla niego podstawę nawiązania, sąsiadowały ze sobą. Częste były jednak przypadki, gdy wypowiedzenia znajdowały się w większej odległości lub były rozdzielone co najmniej jednym zdaniem.

Poziom B1

- ▶ *Adam jest mój Przyjaciel, ma 26 lat, jest wysoki, szczopły, czarny, przestoiny i mądry. Pracuje z mną w tak samem firmy, jest żonaty i ma jeden dziecko.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Mój przyjaciel. Nazywa się Martin Onirocja i, tak jak mi jest Hiszpanem. Urodził się dwadzieścia siedem lat temu w Limie. Kiedy miał cztery lata przyjechał z rodzina do Hiszpani; ojciec, matka, dwie siostry.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Jedna z najważniejszych osób w moim życiu jest moja dziewczyna. Ma na imię Jaga.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Ta kobieta była zakochana w przywódca. Bardzo się spieszyła i wpadła do błota. Nie mogła stąd wyjść i zmarła.*

(B2, recenzja)

- ▶ A **stypendyści** poznają inne kraje w najmniej banalnym sposobie. Żyją tam między rówieśnikami, zaprzyjaźniają z ludźmi z całego świata, czasami nawet się zakochują.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Tam jest tak sucho dokoła, dokoła kamieni, skąd te **drzewa** biorą wodę, żeby tam rosnąć. Korzenie mają tak głęboko, że sięgają nimi pewnie z dwieście metrów w dół.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ To jest **twierdza** tatarska, z X wieku. Otoczona jest trzema murami obronnymi.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Nasi mali **wojownicy** będą mogli przebierać się w stroje tatarskie z tamtych czasów i powalczyć prawdziwymi mieczami a nie plastikowymi. Myślę, że będą zachwyceni.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Jedną właśnie z takich osób jest moja koleżanka **Natalia**. Jest już „dorosłą” kobietą. Ma siedemdziesiąt osiem lat, ale nie straciła życzliwości i z optymizmem patrzy na świat.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Też jest taki problem, że **reklama** nie zawsze mówi prawdy. Często przesadza i mówi tylko dobre strony. Korzystając z popularnej aktorki daje nam dobry nastrój.

(B2, esej)

- ▶ **Dziadek** na nas krzyczał i skarżył się babci o te nasze zabawy w polu. Żeby nas nastraszyć opowiadał przedziwne historie o zaginionych ludziach, którzy nie mogli znaleźć spokoju za grobem, powracali do świata żywych i łapali małych dzieci.

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ U dzieci **sukces** związany jest często z chwaleniem lub jakąś nagrodą. Dla dojrzałych jest uwięzieniem ich działania w pracy, spełnieniem marzeń lub potwierdzeniem ich statusu społecznego.

(C2, esej)

- ▶ Nie wiemy, gdzie są **trzej braci** dziadka. Niedługo po zrobieniu zdjęcia, które znalazłam, wyjechali do Argentyny szukając lepszego życia.

(C2, opowiadanie)

- ▶ **Rodzice** powrócili z morza zadowoleni. Powiedzieli, że następnego razu wezmą mnie też.
(C2, opowiadanie)
- ▶ *Moja kochana **mamusia!** [...] Musiała oddać syna na wojnę, żeby walczył w cudzym kraju z czeczenami.*
(C2, opowiadanie)
- ▶ *W centrum fotografii – **dziadkowie**. Uśmiechnięci, mimo prawie 20 lat małżeństwa – wciąż zapatrzeni w siebie.*
(C2, opowiadanie)
- ▶ **Ludzie** poświęcają, nie kiedy całe swoje życie aby chronić środowisko naturalne przed katastrofą ekologiczną. Mają nadzieję na czystsze powietrze które jest niezbędne dla zdrowia wszystkich nas.
(C2, tekst argumentacyjny)
- ▶ *Są **ludzie**, którzy myślą, iż nie potrzebują miłości. Mylą się!*
(C2, tekst argumentacyjny)
- ▶ *O piątą rano w malutkiej kapliczce **ksiądz** udzielił mi chrztu. Stwierdził, że to odpowiednia godzina na nieślubną.*
(C2, opowiadanie)
- ▶ **Internet** jest w dzisiejszym świecie czymś niezbędnym, czymś bez czego nie potrafimy żyć. Staliśmy się uzależnieni od tego, co nam może oferować.
(C2, tekst argumentacyjny)
- ▶ *Tak bardzo mocno dotarły te **zdania** do mojego serca. Zmusiły mnie się zamyśleć nad sobą, nas swoim życiem i życiem każdego z nas.*
(C2, esej)

Elipsa podmiotu jest wyjątkowo silnym wykładnikiem więzi międzywypowiedzeniowej. Spójności tekstu nie osłabiała nawet wprowadzenie jej do kilku kolejnych następujących po sobie zdań. Czasem pełnoznaczny leksem był powtarzany w ciągu eliptycznych zdań w wypowiedzeniu, które stawały się nową podstawą nawiązania dla kolejnych zdań. Ciągi eliptycznych wypowiedzeń w tekstach cudzoziemców były najczęściej krótkie, co ułatwiało rekonstrukcję i interpretację brakującego składnika.

Poziom B2

- ▶ **Ona** jest chyba najspokojniejszą osobą. Prawie nigdy się nie denerwuje. Dużo nie rozmawia, ale jak coś powie to zawsze w dobrym momencie. **Ona** jest nie tylko inteligentną, ale także bardzo elegancką kobietą. Jak ja się źle czuje albo mam jakiś problem, a o których nie rozmawiam z chęcią, to ona zaraz to wyczuje i zawsze ma jakąś dobrą radę o mnie. Pomaga i przejmuje się wszystkimi ale nigdy nie narzeka na siebie, czy na swoją rodzinę.

(B2, charakterystyka)

- ▶ Ta **osoba** nie tylko słucha, ale i też myśli o innych. Nie chce być zawsze w centrum uwagi. Czasami tej osoby nawet nie zauważamy, bo ona pomaga, żeby inni mieli sukces. Myśli o potrzebach innych, i chętnie im pomaga.

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ Znalazłem niedawno starą fotografię rodzinną. Byli na niej moi **dziadek i babcia**. Byli bardzo młodzi i szczęśliwi. [...] Wychowywali się na jednej ulicy. Z małych lat się przyjaźnili [...]. Kiedy dorosli, stwierdzili, że nie potrafią żyć z dala od siebie.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Mój **narzeczony** Michał jest przezywany przeze mnie „starym i nudnym”, szczególnie, jak się gniewam. Może i nie jest nudny, ale jest tak spokojny i ma takie stalowe nerwy, że mnie to irytuje. Poza tym uważa siebie za starego sceptyka. Każdemu pomysłowi, nie należącemu do niego samego, odruchowo się sprzeciwia. Najpierw mówi „nie”, potem zaczyna się zastanawiać, i w końcu podaje swoją opinię, która – o dziwo! – jest dokładnie taka sama, jak i „te głupstwa”, wygłoszone wcześniej przez kogoś innego...

(C2, charakterystyka)

- ▶ Myślę, że **Jan Paweł II** był autorytetem i drogowskazem dla wielu ludzi, wierzących, ale co ważniejsze i niewierzących. Był człowiekiem bardzo mądrym, wspaniałym a zarówno tak skromnym. Potrafił pojednać tyle narodów, obdarzyć ciepłem i pokojem nawet zbrodniarzy, ludzi którzy nie chcieli dla niego dobrze. Był człowiekiem wyjątkowym i prawdziwym autorytetem. [...] Dlatego został lubiany, szanowany i akceptowany wśród wszystkich narodów.

(C2, esej)

- ▶ Od dawna się zastanawiam kto jest moim idolem i jedyną osobą która ma prawo zająć to miejsce jest mój **ojciec**. Jeszcze jako młody mężczyzna oderwany od „gniazda rodziców” wyjechał na studia daleko od domu. Opowiadając nam, zawsze tłumaczył iż nauczyło go

to przetrwania, pokazało mi, że trzeba być upartym i dążyć do tego czego się chce. Walcząc o przetrwanie ukończył studia z wyróżnieniem, co dało mu możliwość starania się o pracę.

(C2, charakterystyka)

ELIPSA ORZECZENIA

Poziom B2

- ▶ *Bardzo często uniwersytety lub szkoły wyższe proponują studentom możliwość jechać za granicę na czas między 6 miesięcy i 2 lub 3 lata. [...] Dlaczego państwa i Uniwersytety **robią to?** W jakim celu?*

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ *Zbieram rzeczy, swoje i męża, **wyjeżdżamy** do pracy za granicę. Nie wiadomo na jak długo.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Tym **idolem** dla każdego z nas **może być** kto inny. Dla jednych znany piłkarz, dla drugich wspaniały pisarz.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Pytanie jak, w jaki sposób **użyjesz** owego daru. Czy z pożytkiem, czy go zmarnujesz.*

(C2, esej)

- ▶ *Po raz pierwszy postanowiłam opuścić ten straszny klasztor jeszcze przed Bożym Narodzeniem, lecz siarczyste mrozy i nieustanne lzy najlepszej koleżanki **powstrzymały** mi od tego. Ale tylko czasowo.*

(C2, opowiadanie)

ELIPSA OKOLICZNIKA

Poziom B2

- ▶ ***W polskich górach** możesz aktywnie spędzać czas. Są piękne parki narodowe gdzie możesz wędrować i spać w schroniskach.*

(B2, list)

- ▶ ***W Polsce** są piękne plaże, i piaszyscie i kamieniste. Ceny są o wiele niższe niż na przykład we Włoszech lub Grecji, a obsługa i standard hotelu na tym samym poziomie.*

(B2, list)

- ▶ *Jak zwykle w piątek poszliśmy do kina całą grupką. [...] Poszłam w bardzo dobrym humorze i z nadzieją zobaczyć ekstra akcję – czego się nie stało.*

(B2, recenzja)

- ▶ *Po przeczytaniu „Lalki” przekonujesz się, że jednak istnieje miłość prawdziwa, na całe życie. Zaczynasz wieżyć w przeznaczenie.*

(B2, recenzja)

7.2. Zmiana funkcji składniowej

Formę gramatyczną elidowanego elementu językowego określa predykat zdania eliptycznego, jednak różnice formalne (odmienna funkcja składniowa i postać fleksyjna) nie wpływają niekorzystnie na siłę elipsy jako wykładnika spójności. Stosowanie elipsy, kiedy wyelidowany element pełni inną funkcję składniową niż jego semantyczny odpowiednik w zdaniu bez elipsy, okazało się zabiegiem znacznie trudniejszym dla obcokrajowców zdających egzaminy certyfikacyjne. O ile przykłady z eksplicytnym dopełnieniem w pierwszym i implicytnym podmiotem w drugim zdaniu pojawiły się w tekstach cudzoziemców na każdym poziomie zaawansowania językowego, o tyle ekscerpty obrazujące inne układy syntaktyczne stanowiły pojedyncze egzemplifikacje. Często dany układ składniowy pojawiał się tylko w wypracowaniach jednego poziomu.

EKSPLICYTNE DOPEŁNIENIE – IMPLICYTNY PODMIOT

Poziom B1

- ▶ *Sadzę kwiaty, obowiązkowe dla mnie są Maciejki. Latem wieczorem mają znakomity zapach.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ *Dzisiaj, drugiego lipca, zapomniałam moje, mi bardzo potrzebne, okulary w bibliotece na stole, który stoi na całym centrum sali. Wyglądają tak: nowoczesne, dwukolorowe (brązowe niebieski), plastikowe oprawki.*

(B2, ogłoszenie)

Poziom C2

- ▶ *Ogólnie biorąc uważam, że sukcesem dla całego społeczeństwa jest wychowanie młodych ludzi, którzy mają marzenia, którzy nie wstydzą się za własne ambicje, którzy pragną*

zmienić świat. Ważne przy tym jest, by pragneli sami stać się lepszymi, osiągnąć sukces, który będzie przydatny też innym ludziom.

(C2, esej)

- ▶ Nigdy nie widziałam **ojca**. Opuścił nas.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Opieram się o parapet i patrząc na piaskownicę widzę może czteroletniego **chopczyka**. Bawi się z zabawkami, leży w piasku i jest cały brudny, nie pszeszkadza mu to. Głośno się śmieje i woła „Andzia, Andzia!”.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Otworzywszy książkę zobaczyłam cztery **obrazki**. Na pierwszy rzut oka są bardzo podobne.

(C2, esej)

- ▶ Nie uważam **autoritetów** za coś złego. Są niezbędne dla takich osób, ale razem z tym bardzo bym chciał żeby każdy młody człowiek „stworzył siebie sam”.

(C2, esej)

EKSPLICYTNY PODMIOT – IMPLICYTNA PRZYDAWKA

Poziom B2

- ▶ **Film** „Grzeszny taniec” jest jednym z moich ulubionych filmów. [...] Bohaterka Francis przez bliskich nazywana Baby czyli „dziecka” (Jennifer Grey) pozna na urlopie rodzinnym profesjonalnego tancerza Johnnygo.

(B2, recenzja)

- ▶ 21. listopada o godzinie 19.00 w sale kongresowej (auditorium N 16) odbędzie się **sportkanie** ze znanym sportowcem Mariuszem Pudzianowskim. W programie wywiad i rozdanie autografów.

(B2, zawiadomienie)

EKSPLICYTNA PRZYDAWKA – IMPLICYTNY PODMIOT

Poziom B1

- ▶ Ale czasy się zmieniają, a wraz z nimi obyczaje **kobiet**. [...] Co ważniejsze bez stałego partnera czują się bardzo dobrze. Ponieważ nie muszą pędzić do domu, w którym dzieci i mąż czekają na obiad, mają czas na fryzjera, kosmetyczkę, teatr, koncerty. Wyjeżdżają

na zagraniczne wycieczki. Kiedy chcą przygotować sobie ulubione danie, innym razem wpadają do chińskiej restauracji. Nie czują się samotne, bo wokół nich jest dużo ludzi.

(B1, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *Biorę słuchawkę, nabieram numer **mamy**... Dobrze, że nie zobaczy, jak płaczę.*

(C2, opowiadanie)

EKSPLICYTNE DOPEŁNIENIE – IMPLICYTNA PRZYDAWKA

Poziom B2

- ▶ *My jako średnia grupa, mieliśmy przygotować **część artystyczną**, w której ja miałam zagrać główną rolę – księżniczkę. Przygotowania trwały już od kilku miesięcy, w związku z tym, mieliśmy wszystko „zapięte na ostatni guzik”.*

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ *Na poźótkłym **zdjęciu** zauważyłem młodego porucznika WOP-u i młodą dziewczynę w, której bez trudu rozpoznałem moją babcię. Na odwrocie widniał napis: „Mościska, 23 sierpnia 1939r.”*

(C2, opowiadanie)

EKSPLICYTNA PRZYDAWKA – IMPLICYTNY OKOLICZNIK

Poziom B2

- ▶ *Otrzymałem twoje zaproszenie **na imprezę pożegnalną**. Niestety nie mogę przyjść.*

(B2, przeprosiny)

EKSPLICYTNY OKOLICZNIK – IMPLICYTNA PRZYDAWKA

Poziom C2

- ▶ *Zeskoczywszy z parapetu podeszłam **do** starej **szafy** i otworzyłam ją. [...] Na dolnej półce stało zakurzone pudełko.*

(C2, opowiadanie)

7.3. Elipsa szerokiego kontekstu

Elipsą szerokiego kontekstu¹⁷ określone zostały takie konstrukcje, gdzie nie ma możliwości wskazania jednostkowego leksemu danego eksplicytnie we wcześniejszym fragmencie, do którego nawiązuje elidowany element. Znaczenie podstawy nawiązania mieści się w całym wypowiedzeniu poprzedzającym zdanie z elipsą lub nawet w kilku wypowiedzeniach. Kontekst tylko sugeruje właściwe odniesienie następnika (por. Szkudlarek 1999, s. 92).

Poziom B2

- ▶ *Może już lepiej nie mieć kariery a fajnych kolegów i prawdziwych przyjaciół. Wybór należy do nas.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Dla tego moja propozycja jest: w jednym Roku wakacje nad morzem a w tym dalszym w górach. Ale decyzja należy tylko do ciebie.*

(B2, tekst argumentacyjny)

Taka konstrukcja nawiązania eliptycznego jest bardziej skomplikowana niż w kolejnych przykładach. Właściwe wypełnienie elipsy jest trudniejsze także dla odbiorcy, który musi najpierw dokonać gramatycznej transformacji poprzedzającego wypowiedzenia (np.: *Ale decyzja, gdzie spędzisz wakacje – nad morzem czy w górach, należy tylko do ciebie*).

Poziom C2

- ▶ *Nie musieli się tak uganiać... Czy aby na pewno?*

(C2, esej)

- ▶ *Moja sekretarka – Jansa – znasz ją, próbuje od dwóch dni zarezerować w Krakowie hotel. Nie udało się.*

(C2, e-mail)

- ▶ *Kim była ta dziewczyna? Czy przeżyła wojnę? Dlaczego opuściła dom? Myślę, że nie chciałem wiedzieć – wystarczyła mi wyobraźnia.*

(C2, opowiadanie)

¹⁷ Zaproponowany termin nie występuje w literaturze przedmiotu. Został utworzony na podstawie rozważań przeprowadzonych przed E. Szkudlarek na temat zależności między konstrukcjami eliptycznymi a właściwościami syntaktycznymi predykatów (Szkudlarek 1999).

* * *

Choć elipsa kontekstowa należała w badanym materiale do częstych wykładników spójności, jej syntaktyczne realizacje były różne w zależności od poziomu zaawansowania językowego autorów analizowanych tekstów. Wypowiedzenia z elipsą podmiotu, kiedy wyelidowany element zachowuje funkcję składniową poprzednika, pojawiły się na każdym poziomie, elipsa orzeczenia nie była obecna na poziomie B1, natomiast zdania z elipsą okolicznika wystąpiły tylko na poziomie B2. Obserwowane zmiany funkcji składniowej następnika (wyelidowanego leksemu) w stosunku do antecedensa z poprzedzającego kontekstu dotyczyły tekstów z każdego poziomu zaawansowania językowego, jednak tylko przykłady z eksplicytnym dopełnieniem w podstawie nawiązania i implicytnym podmiotem w kolejnym zdaniu pojawiły się na wszystkich trzech poziomach. Układy: eksplicytny podmiot – implicytna przydawka, eksplicytna przydawka – implicytny podmiot, eksplicytnie dopełnienie – implicytna przydawka, eksplicytna przydawka – implicytny okolicznik oraz eksplicytny okolicznik – implicytna przydawka były niezwykle rzadkie, a ich występowanie, poza pojedynczym excerptem z tekstu na poziomie B1, ograniczyło się tylko do wyższych poziomów – B2 i C2. Także zjawisko elipsy odnoszącej się do szerszego kontekstu dotyczyło tylko tekstów analizowanych prac z poziomów B2 oraz C2.

8. Partykuły

Partykuły stanowią wyjątkowo niejednorodną klasę jednostek języka, dlatego w literaturze przedmiotu spotyka się różne sposoby ich podziału i klasyfikacji¹⁸. *Słownik gniazdowy partykuł polskich* (2014), najnowsze opracowanie dotyczące omawianego zagadnienia, podaje wyjątkowo rozbudowaną i szczegółową definicję partykuł. Dla klarowności opisu przytoczona zostanie więc ogólniejsza definicja M. Grochowskiego. Badacz opisuje partykuły jako „leksemy nieodmienne, nie funkcjonujące samodzielnie jako wypowiedzenia, nie mające funkcji łączącej, mające zmienną pozycję linearną w wypowiedzeniu, zdolne do wchodzenia w relację syntaktyczną z rzeczownikiem” (Grochowski 1997, s. 22).

Funkcja partykuł jako wykładników spójności tekstu polega na ustanawianiu relacji semantycznej pomiędzy częściami tekstu zlokalizowanymi po dwóch stronach partykuły, poprzez nawiązanie do treści komunikowanej przez wyrażenie użyte przed partykułą. Dodatkowo partykuły uwypuklają treść wyrażenia

¹⁸ Historie i kierunki badań nad partykułami w językoznawstwie polskim przedstawili autorzy *Słownika gniazdowego partykuł polskich* (Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014).

usytuowanego po nich, są „rematyzatorami zdań” (Grochowski 1996, s. 97–98). M. Grochowski przekonuje, że nie wszystkim partykułom przysługuje funkcja nawiązująca¹⁹. Nie spełniają jej np. takie partykuły, jak: *bodaj, chyba, zapewne, podobno, tylko*. Funkcja nawiązująca jest charakterystyczna m.in. dla: *po prostu, wręcz, wprost, przecież, wszak(że), skądinąd, zresztą*. Bez wcześniejszego kontekstu nie można zinterpretować treści tych partykuł; na ich podstawie ustalona zostaje zależność znaczeniowa między fragmentami przed partykułami i po nich (tamże, s. 98–99). Za pomocą partykuł o funkcji nawiązania narrator ustala, a odbiorca interpretuje takie relacje semantyczne, jak np.: wyjaśnianie, wnioskowanie, hierarchizacja, gradacja, uwypuklenie cechy. Brak partykuły w danym kontekście osłabia spójność wypowiedzi, wymuszając na odbiorcy konieczność interpretacji tekstu w oparciu o wiedzę pozajęzykową (tamże, s. 101).

W analizowanym materiale w funkcji nawiązania międzydaniowego stosowano partykuły: *też/także/również*²⁰, *na przykład, po prostu, przecież*²¹.

TEŻ / TAKŻE / RÓWNIEŻ

Nadawca informuje, że dany stan rzeczy jest pod jakimś względem podobny do tego, o którym była mowa wcześniej²².

¹⁹ Funkcji nawiązującej w rozumieniu anaforycznym nie przypisał partykułom Z. Klemensiewicz. Badacz twierdził, że mają one funkcję przyłączającą (Klemensiewicz 1949–1950, s. 20, za: Szkudlarek 2003, s. 65). Także E. Walusiak nazywa partykuły wykładnikami nawiązania, ale odmawia im funkcji wyrażen nawiązujących. Badaczka twierdzi, że jednostki te, choć uczestniczą w mechanizmie nawiązania, tylko otwierają pozycje dla wyrażen nawiązujących (zaimków, powtórzeń, synonimów, itd.). E. Walusiak wyraźnie odróżnia partykuły, które są wykładnikami nawiązania (wchodzą w relację z wyrażeniem nawiązującym), od jednostek, które określa mianem wykładników dodawania. Te „otwierają pozycję syntaktyczną dla wyrażenia dodanego (nowego)”, np. w zdaniu: „Przyszli wszyscy zaproszeni. Żona jubilata **też**” (Walusiak 1998, s. 47). Przykładem zdania z **też** jako wykładnikiem nawiązania jest np.: „Publiczności najbardziej podobała się dziewczyna z Krakowa. Ona **też** zajęła pierwsze miejsce” (tamże, s. 46–47).

²⁰ Partykuły *też, także, również* zostały umieszczone w jednej grupie, ponieważ mają to samo znaczenie i tę samą funkcję; różnią się tylko odcieniem stylistycznym (por. *Słownik współczesnego języka...* 1996).

²¹ W zależności od klasyfikacji różni badacze zaliczają wymienione wyrazy do różnych części mowy: partykuł, operatorów/wyrażen metatekstowych, spójników, przysłówków, modulantów (por. Winiarska 2001; *Encyklopedia języka...* 1992; Jodłowski 1977; *Słownik współczesnego języka...* 1996; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014). Autorzy *Słownika gniazdowego partykuł polskich* w artykułach hasłowych zamieszczają informacje na temat sposobu kwalifikacji danej jednostki w słownikach języka polskiego.

²² Znaczenie partykuł podaję za: *Uniwersalny słownik języka polskiego* 2003; Grochowski 1986; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014; Grochowski 1996; Winiarska 2001; Grochowski 1997.

Poziom B1

- ▶ *Drogi Radku, miła Kasiu. Z okazji waszego ślubu życzę wam zdrowia, szczęścia i miłości. Życzę **też**, żebyście mogli zrealizować wasze plany na wspólną przyszłość!*

(B1, życzenia)

- ▶ *Mój ulubiony program telewizyjny mówi, że ten który daje więcej informacji, ten dodaje ból, większość ludzi nie chce wiedzieć w nieprzyjemnych rzeczach. Ja **też** nie, ale informacja o życiu jest ważna.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Od domu mamy blisko do centrum i chodzimy na obiady w restauracjach i do kina. Blisko od domu **też** las i jezioro.*

(B1, opis)

- ▶ *Ona jest i matką, i też najlepszą przyjaciółką. Ma twarz podobna do mnie. Ludzie mówią, że mamy **też** podobne głosy.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Jeżeli chce czytać gazetę wtedy musi płacić i musi wychodzić z domu. Internet **też** za drogo.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Po studiach przez rok pracowałam w Antalyi w biurze turystycznym gdzie spędziłam bardzo miły czas. Nie tylko zaimowałam się z pracą i z klientami ale i odpoczywałam czytając moja ulubioną książkę nad morzem. Wieczorami chodziliśmy na spacer po parkach z przyjaciółmi i dyskutowaliśmy o różnych tematach. Dwa razy w tygodniu chodziliśmy do teatru bo ja nie lubię chodzić do kina. **Również** mieliśmy szanse uprawiać jakoś ulubionego sportu, lub jogę, pływanie, aerobi albo gimnastykę w wcześniejszych godzinach dnia.*

(B1, opis)

- ▶ *Szanowny Panie!*

*Wysyłam tą kartkę z cudownymi obrazkami mojego teraźniejszego życia. Morze, plaża, słońce – wszystkiego jest dużo. Tutaj jest bardzo miło i spokojnie. Marek i Liza **też** są zadowoleni.*

(B1, pozdrowienia)

Dla prawidłowej interpretacji powyższego tekstu konieczne jest włączenie przez odbiorcę wiedzy pozatekstowej. Fragment usytuowany za partykułą spójnie łączy się z wypowiedziami przed *też*, jeśli odbiorca przyjmie założenie autora tekstu, zgodnie z którym rzeczywistość opisana w tekście powoduje uczucie *zadowolenia*.

Poziom B2

- ▶ *Wakacje w górach i nad morzem są dobre dla zdrowia, ponieważ w obu miejscach jest świeże powietrze. **Też** przyroda tu i tam jest bardziej piękna.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Ale dostaliśmy dania dopiero po godzinie. Do tego dania byli nie dogotowane. Obsługa **też** nie zachwycała.*

(B2, skarga)

- ▶ *Na Zakopanym możesz gustować słynny polski ser – oscypek – zrobiony z mleka koziego. Wszędzie czujesz pikantny zapach wędzonego oscypka i możesz kupować go dżemem lub bez. [...] Nad morzem **też** są wędzarnie ale tutaj nie wędzą sera, tylko rybę.*

(B2, list)

- ▶ *Zupa pomidorowa była zbyt gęsta i słodka. Deser **także**, według moich gości, pozostawiał życzyć lepszego.*

(B2, skarga)

- ▶ *Dzieci Trzeciego Kraju, (większość z nich) dostają słodycze raz w miesiącu dzięki organizacji UNICEF. A **także** czystą wodę, jedzenie, ubrania i różnego rodzaju leki zapobiegające rozwojowi tych strasznych chorób.*

(B2, charakterystyka)

- ▶ *Jak każde duże miasto Mińsk z Warszawą mają swoje wady. Jest zbyt tłoczno zarówno jak na ulicach taki i na drogach miejskich. [...] Dużymi problemami tych miast są **również** hałas, zanieczyszczone powietrze duża ilość śmieci i odpadów w okolicach miast.*

(B2, opis)

- ▶ *Osoba, dzięki której „świat jest piękny, a życie ma smak”, jest szczerą, dobrze słucha i myśli o innych. **Również** jest odważna i zabawna.*

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *Mama nie ma tyle zmarszczek, nie jest zmęczona. Tato **też** wygląda zdrowsze, młodziej.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Mam duże doświadczenie z pracą na komputerze i z innymi biurowymi urządzeniami. Posiadam **też** prawa jazdy grupy B.*

(C2, list motywacyjny)

- ▶ *Stalym klientom gwarantujemy 50% procent zniżkę na naukę drugiego języka u nas w szkole. [...] Państwo **także** nie płaci na podręczniku, kserokopie.*

(C2, tekst reklamowy)

- ▶ *Zanieczyszczenie środowiska wywołuje u coraz większej grupy osób wszelkiego rodzaju alergię i schorzenia. **Również** żywność pełna pestycydów i innych związków chemicznych wpływa negatywnie na stan naszego zdrowia.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Cecha naszego świata to szybkość wszystkiego – od komunikacji do jedzenia. Pora dojrzałości **również** uległa przyspieszeniu.*

(C2, esej)

- ▶ *Uczymy w szkole, w domach, w pracy, osobno i w grupach, w tygodniu i podczas weekendów, nawet świąt. Organizujemy **również** wyjazdy do krajów, z których języki pochodzą.*

(C2, tekst reklamowy)

- ▶ *Oprócz wymienionych języków władam dobrze białoruskim i rosyjskim. [...] Posiadam **również** prawo jazdy.*

(C2, list motywacyjny)

NA PRZYKŁAD

Nadawca zapowiada pojawienie się jednego lub więcej elementów z jakiegoś zbioru, informuje, że wyrażenie opatrzone *na przykład* jest elementem większej całości wyznaczonej przez wcześniejszą wypowiedź.

Poziom B1

- ▶ *Do lat dziewięćdziesiątych było we włoskiej telewizji dużo tych programów o którym wcześniej mówiłem. **Na przykład** pamiętam, że kiedy byłem dzieckiem oglądałem często jeden program, który się nazywał „wieczór na scenie”, jeden z moich ulubionych programów.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *W odróżnieniu do mnie, ona jest bardzo emocjonalnym człowiekiem. Ten kontrast czasami doprowadza do nieporozumień. **Na przykład**, kiedy poruszona często źle interpretuje jej wyrażenia uczucie jako krytykowania.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Ale wiadomo, że zbyt dużo czegokolwiek może spowodować poważny problem. **Na przykład** dzieci, widzą kolorowe zdjęcie, chcą ten towar już teraz!*

(B2, esej)

- ▶ *Oczywiście Natalia ma jak każdy normalny człowiek swoje wady. **Na przykład**, jest bardzo uparta, czasami nawet bezkompromisyjna.*

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *W swoich ustnych wypowiedziach możemy wyrażać różny stosunek do pojęcia „autorytetu” i wszystkiego co jest z nim związane. Możemy **na przykład** negować ich istnienie, albo wyrażnie negatywny stosunek co do wpływu jaki na nas wywierają.*

(C2, esej)

- ▶ *Drzewo gra znaczną rolę w chrześcijaństwie również. **Na przykład**, one jest upomniane, kiedy urodził się Chrystus (nawet nie jedno drzewo, a trzy).*

(C2, esej)

PO PROSTU

Nadawca nawiązuje do wcześniejszego kontekstu, wprowadzając relację wyjaśniania między ciągami usytuowanymi po obu stronach partykuły.

Poziom C2

- ▶ *Cieszymy się z tego, że jest na Ziemi ludzi, które potrafią dostrzec to piękno. Zrobić ładne zdjęcie, malarze – namalować cudne widoki. **Po prostu** docenić to, co dał nam Pan Bóg.*

(C2, esej)

- ▶ *Ekologia to również nadzieja w lepszą przyszłość wszystkich nas. Musimy wierzyć że ekologia to szansa na przetrwanie ludzkości. **Po prostu** nie możemy zamknąć oczy na to co się dzieje w rzeczywistości.*

(C2, tekst argumentacyjny)

PRZECIEŻ

Nadawca w relacji wnioskowania nawiązuje do wcześniejszego kontekstu, który musi zawierać konkluzję względem przesłanki zawartej w ciągu wyrażen wprowadzonym przez *przecież*. W tekście zlokalizowanym po partykule znajduje się uzasadnienie wypowiedzianego wcześniej sądu.

Poziom C2

- ▶ *W tym świetle jest to dla mnie coś dosyć oczywistego, że każdy człowiek ma i potrzebuje autorytetów (czyli jestem skłonna do potwierdzającej odpowiedzi na tytułowe pytanie). **Przecież** „nic nie powstaje z niczego” i zawsze wzorujemy się na kimś.*

(C2, esej)

- ▶ *Kiedy myślę o przyszłości serce mdleje mi ze strachu. Na świecie jest **przecież** tyle zagrożeń i każdego roku jest ich więcej: wojny, bomby i problemy ekologiczne i takie dalej.*

(C2, tekst argumentacyjny)

* * *

W badanym materiale partykuły nie należały do częstych wykładników spójności tekstu. Partykuły *też, także, również, na przykład* pojawiły się w wypracowaniach ze wszystkich trzech poziomów zaawansowania językowego. Przykłady z partykułami otwierającymi relację wyjaśniania oraz relację wnioskovania (*po prostu i przecież*) udało się wyekscerpować tylko z tekstów poziomu C2. Partykuły stanowiły o więzi między sąsiadującymi wypowiedziami, rzadziej pomiędzy zdaniem dystansywnymi. Do odosobnionych przypadków należały (nieuwzględnione w zaproponowanym wyżej zestawieniu) przykłady, kiedy partykuła budowała relację nawiązania między wypowiedziami rozdzielonymi dłuższym fragmentem tekstu, np.:

- ▶ *Kilka dni temu postanowiłam w końcu zrobić porządek w papierach, rozrzuconych na biurku i przeglądając je, znalazłam starą fotografię rodzinną, która niewiadomo w jaki sposób znalazła się na biurku spośród tych wszystkich dokumentów i czystych kartek. [...] Po tych wspomnieniach postanowiłam więcej czasu poświęcać swojej własnej rodzinie. Niech oni **też** kiedyś znajdą stare zdjęcia i na kilka chwil zapomną o rzeczywistości.*

(C2, opowiadanie)

lub nawiązywała do dłuższego wycinka wypowiedzi, nie do jednego zdania, ale kilku kolejnych wypowiedzeń, np.:

- ▶ *Podczas przygotowań kościelnych też nas było wszędzie „pełno”. Tak mówiła nasza s. Lucyna (katecheta). Pamiętam jak kiedyś ona poprosiła mnie przynieść z chóru na choinkę. Będąc tam przyszła mi do głowy jedna myśl. Mianowicie – rzucić na stojącą na dole moją siostrę dużą poduszkę, która była wykorzystywana podczas procesji. W momencie kiedy powiedziały siostrze żeby złapała, bo już rzucam, wyszedł z zakrystii nasz proboszcz. Helena widząc go odrazu padła na kolana i zaczęła udawać, że się modli. W związaniu z tym poduszka padła na podłogę robiąc wielki hałas. Zostałyśmy*

przez księdza ukarane: miałyśmy we dwie posprzątać najpierw po zrobieniu dekoracji bożonarodzeniowej, a potem – cały kościół. To miała być nasza nauczka, że w kościele nie można w ten sposób się zachowywać. W domu też było wesoło kiedy pomagałyśmy mamie na kuchni w przygotowaniu.

(B2, opowiadanie)

Usytuowane za partykułą orzeczenie *było wesoło* wskazuje odbiorcy sposób interpretacji całego wcześniejszego fragmentu i zdradza stosunek nadawcy do opisywanych zdarzeń.

Nieliczne przykłady obrazujące nawiązanie do dłuższego, kilkuzdaniowego lub do dalekiego kontekstu odnaleziono w tekstach zdających z poziomu C2 i B2, w wypracowaniach z poziomu B1 dystans między poprzednikiem a następnikiem relacji anaforycznej ograniczał się najczęściej do kolejnych zdań tekstu.

Niejednokrotnie okazywało się, że partykułom towarzyszyły inne wykładniki spójności. W analizowanym materiale znalazły się przykłady z kontekstową elipsą podmiotu, anaforycznymi zaimkami osobowymi i wskazującymi, powtórzeniami czy wyrazami należącymi do jednej grupy tematycznej.

9. Wyrażenia metatekstowe

Metatekst to wypowiedź, której tematem jest sam tekst, wypowiedź o wypowiedzi mająca charakter nadrzędny wobec tekstu właściwego (wypowiedzi przedmiotowej), nad którym się nadbudowuje (Wierzbicka 1971; Wilkoń 2002). Metatekst pomaga uchwycić związki między zdaniem bądź dłuższymi fragmentami tekstu, zapanować myślowo nad konstrukcją wypowiedzi (Wierzbicka 1971, s. 105–106). I choć, jak pisze Anna Wierzbicka, metatekst jest w tekście „ciałem obcym”, to może on „zszywać tekst w całość mocno się trzymającą, właśnie bardzo spójną” (tamże). Paradoksalnie więc, wyrażenia metatekstowe, które – wkraczając w linearność tekstu – burzą jego ciągłość, są tymi elementami, które pomagają odbiorcy w procesie percepcji. Porządkują i komentują tekst przedmiotowy, „sterując jego strukturą semantyczną i formalną” (Wilkoń 2002, s. 95), stanowią „instrukcje wskazujące odbiorcy, w jaki sposób powinien połączyć sąsiadujące fragmenty tekstu” (Winiarska 2001, s. 12). J. Labocha również potwierdza tę rolę metatekstu, pisząc: „Za jego podstawową funkcję uważam zapewnienie odbiorcy rozumienia tekstu, zaś wszelkie działania w kierunku ułatwienia rozumienia tekstu określam jako zabiegi spójnościowe” (Labocha 2008, s. 145). Wobec powyższego, prawidłowe stosowanie wyrażen metatekstowych powinno stanowić niezwykle istotną umiejętność dla cudzoziemca tworzącego tekst w języku polskim/obcym. Elementy metatekstowe włączane w tekst w sposób niewłaściwy prowadzą do zakłóceń komunikacyjnych, gdyż rozumienie wypowiedzi może okazać się niezgodne z intencją jej nadawcy.

Wkomponowane w tekst przedmiotowy elementy metatekstowe mogą przyjmować postać wydzielonych zdań, nadrzędnych zdań wprowadzających lub też mieć formę parentezy – krótkich wtężeń (wyrażeń lub zdań) luźno związanych z tekstem pod względem formalnym (Wilkoń 2002, s. 97). W analizie zrezygnowano jednak z klasyfikacji formalnej wyrażeń metatekstowych na rzecz podziału funkcjonalnego, jako istotniejszego z punktu widzenia podejmowanej problematyki spójności tekstu.

Zgromadzony materiał badawczy pozwolił na wyodrębnienie pięciu grup wyrażeń metatekstowych w zależności od funkcji, jaką pełnią w tekście²³:

1. Sygnały początku i końca wypowiedzi;
2. Sygnały tematu wypowiedzi;
3. Sygnały dygresji w wypowiedzi;
4. Sygnały następstwa i porządku logicznego;
5. Sygnały przeformułowania wypowiedzi.

9.1. Sygnały początku i końca wypowiedzi

Są to wyrażenia sygnalizujące otwarcie lub zamknięcie wywodu, mogą więc pełnić funkcję wykładników segmentacji tekstu. Mogą występować w początkowych lub finalnych partiach pracy albo w zdaniu zamykającym daną część wypowiedzi, np. jako wyrażenia informujące o podsumowaniu, uogólnieniu.

Poziom B1

- ▶ *Zanim zacznę opowiadać dlaczego sobota jest moim ulubionym dniem w tygodniu, chciałabym najpierw opisać mój tryb życia.*

(B1, rozprawka)

Poziom B2

- ▶ *Chciałam od razu zaznaczyć, że przy porównywaniu tych miast będzie mi bardzo ciężko omawiać ich negatywy, dlatego właśnie zacznę od pozytywów.*

(B2, opis)

²³ Podziału dokonano, opierając się na klasyfikacjach zaproponowanych przez A. Wierzbicką (1971) oraz J. Bartmińskiego i S. Niebrzegowską-Bartmińską (2009). Do inwentarza operatorów metatekstowych włączone zostają jedynie te elementy, które pełnią funkcję tekstotwórczą, te bowiem mają zasadniczy wpływ na organizację wypowiedzi, przyczyniając się do odbioru tekstu jako spójnego. Analiza nie uwzględnia natomiast wykładników o funkcji fatycznej czy służących wyrażaniu ocen i postaw nadawcy wobec opisywanej rzeczywistości. Na heterogeniczność pojęcia metatekstu zwraca uwagę B. Witosz (2001).

- ▶ **Reasumując z pewnością mogę powiedzieć**, że tą książkę chętnie przeczytam jeszcze raz.
(B2, recenzja)
- ▶ **Podsumowując**, reklama jest ważna ale trzeba ostrożnie korzystać z niej.
(B2, esej)
- ▶ **Na końcu chciałabym powiedzieć**, że to zależy od nas, czy reklama pomaga czy przeszkadza w wyborze towaru.
(B2, esej)
- ▶ **Podsumowując** to porównywanie **muszę stwierdzić**, że jest mi bardzo ciężko dokonać wyboru pomiędzy Mińskiem a Warszawą, miastem, z którym związana jest większa część mojego życia i miastem, które dało mnie przytułek w ciężkiej chwili mojego życia to któremu za te lata już się tak przyzwyczaiłem.
(B2, opis)
- ▶ **W sumie** film (choć raczej zaadresowany do kobiet) tworzy zupełnie inne oczarujące świat, które warto poznać.
(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ Na początku chciałabym krótko się przedstawić, aby wyjaśnić z jakiej perspektywy oceniam podanego tematu.
(C2, tekst argumentacyjny)
- ▶ **Podsumowując, chciałbym powiedzieć**, że potrzebujemy autorytetów nie tylko dla siebie, ale i dla państwa i dla całego świata.
(C2, esej)
- ▶ **Na koniec chciałabym dodać**, że czytanie książek jeszcze nikomu nie zaszkodziło.
(C2, charakterystyka)
- ▶ **Podsumowując chciałam bym jeszcze dodać**, iż człowiek powinien sobie zdawać sprawę, ze swoich czynów.
(C2, esej)
- ▶ **Podsumowując, chciałabym powiedzieć**, że jestem pewna, że każdy człowiek ma szansę zostać człowiekiem sukcesu, trzeba tylko dobrze zorientować się w obecnych warunkach i środkach, którymi się dysponuje, dobrze wybrać dziedzinę swojej działalności.
(C2, esej)

- ▶ **Na koniec powiem tak:** uważam, że najważniejsze jest być sobą, a kiedy się już jest dorosłym warto jest zatrzymać swoje marzenia, te które się miało jak się było dzieckiem.

(C2, tekst argumentacyjny)

9.2. Sygnały tematu wypowiedzi

Wyrażenia te „wskazują na nowy »podmiot logiczny« wypowiedzi, na jej »topik«” (Wierzbicka 1971, s. 111).

Poziom B1

- ▶ **Chciałbym scharakteryzować** mojego najlepszego przyjaciela.

(B1, charakterystyka)

- ▶ **Teraz będę scharakteryzowała** moją mamę.

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *W dzisiejszych czasach dużo młodzi ludzie zdecydują się na studia za granicą. [...]*
W tym tekście chciałabym pokazać dwóch stron tego tematu.

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Chciałabym opowiedzieć** swoją historię...

(B2, opowiadanie)

- ▶ **Dzisiaj chciałbym rozpatrzyć taki problem:** „Czy reklama pomaga, czy przeszkadza w wyborze towaru?”

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ **Teraz do rzeczy:** czy tych autorytetów potrzebujemy?

(C2, esej)

- ▶ **Więc spróbuję wyznaczyć** składniki sukcesu.

(C2, esej)

9.3. Sygnały dygresji w wypowiedzi

Funkcją tej grupy wyrażen jest wskazywanie związków pomiędzy fragmentami wypowiedzi.

Poziom B1

- ▶ *Ten kontrast czasami doprowadza do nieporozumień. [...] Z drugiej strony, chyba ona ma trochę tendencji krytykować.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *W związku z wyżej zaznaczonym, wymagam, żeby dyrekcja restauracji nie tylko przeprosiła mnie, ale także zwróciła pieniądze.*

(B2, skarga)

- ▶ *Świetny dostęp do lepszych ośrodków zdrowia oraz medycyny możliwości bycia w centrum życia społecznego i kulturowego i w końcu możliwości zrobienia błyskawicznej kariery zapewniają one swoim mieszkańcom. Porównując pod tym względem Mińsk i Warszawę, stanowczo stwierdzam, że w równej mierze prezentują one wymienione atuty.*

(B2, opis)

- ▶ *Z jednej strony podróżujesz, oglądasz trochę świata i poznasz inne kultury. Ale z drugiej strony, jeśli nie uważasz i nie panujesz nad sobą, może to kończyć w absolutnie chaos.*

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ *Dzisiaj myślę o tych dziewczynach, widzę w nich takie same cechy – zazdrość, złośliwość, przewrotność, podstępność. Tym, którzy znają te koleżanki mniej trudno będzie uwierzyć, że wyżej wymienione cechy odnoszą się do nich.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Uważam, że przedstawione argumenty w pełni potwierdzają tezę, iż ekologia to nadzieja.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Zwracam się do Państwa z uprzejmą prośbą o rozważenie mojej kandydatury na stanowisko Dyrektora Działu Kadr w Państwa Firmie. Jako absolwent Wyższej Szkoły*

Czytania i Pisania w Warszawie, posiadam niezbędne kwalifikacje zawodowe do wykonywania obowiązków związanych z w/w stanowiskiem.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ *Potrafię dokonać tłumaczenia na wszystkie wymienione języki (oprócz litewskiego, który znam na poziomie A2).*

(C2, list motywacyjny)

- ▶ *Niestety mój rozwój zawodowy na tym stanowisku już się zakończył, ponieważ awansować w branży ubezpieczeniowej można jedynie dostając licencję agenta ubezpieczeniowego, co nie odpowiada moim planom na przyszłość. W związku z powyższymi uważam, że zmiana pracy jest konieczna.*

(C2, list motywacyjny)

9.4. Sygnały następstwa i porządku logicznego

Wyrażenia te pełnią funkcję delimitacyjną, zapowiadają nową myśl, eksponują kolejność poszczególnych części pracy, określając ich miejsce w całości wypowiedzi (por. Tymiak 2004, s. 9; por. Wierzbicka 1971, s. 112).

Poziom B1

- ▶ *Moja mama jest dla mnie najważniejsza osoba i ma dużo dobrych wpływy na mnie. [...] **Po pierwsze** ona ma czarne włosy i czarne oczy, bo jest Japonką. [...] **Po drugie** ona bardzo lubi czytać książki, dlatego zawsze ma książki.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Niestety, **jak już pisałam na początku**, mieszkamy w kawalerce, dlatego mamy tylko jedno okno połączone z balkonem.*

(B1, esej)

Poziom B2

- ▶ *Ponieważ usłyszałam, że w Państwie restauracji można się spodziewać dobrych usług i pysznych potraw, wybrałam ta restaurację w okazji ważnego spotkania. Jednak nie było tak jak się spodziewałam. **Po pierwsze**, kelnerzy nie byli zbyt mili i nie podawali potraw w takim momencie, który jest dla nas wygodny. **Po drugie**, potrawy nie były dobre.*

(B2, skarga)

- ▶ ***Po pierwsze**, uważam że było mało osób do obsługi, szczególnie oni byli to młodzi, niedoświadczeni kelnerze. [...] **Po drugie**, zestaw podanych potraw nie było zgodnie*

z wcześniejszymi ustaleniami z Panem. [...] **Po trzecie**, napoje były bardzo schłodzone albo z niskiej jakości.

(B2, skarga)

- ▶ *Dlaczego państwa i Uniwersytety robią to? W jakim celu? **Pierwsza rzecz** jest że Państwa chcą mieć młode ludzi które są przygotowane na „prawdziwe pracy”, i to oznacza bardzo często pracować z firmami międzynarodowymi, w innym języku niż swoim... [...] **Druga rzecz** jest że, dzisiaj, w jednej uniwersytecie samej nie można znaleźć wszystko całą naukę. [...] **Trzecia rzecz**, która jest też ważna, być może nawet najważniejsza, jest że mieszkać w kraju jest najlepszy sposób żeby uczyć się języka tego kraju.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ ***Najpierw chciała bym zwrucić uwagę** na to, że trzeba choć chwile znać język i kulturę tego kraju, do którego chcesz wyjechać na studia.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ ***Następnym aspektem jest** treść reklamowanego towaru.*

(B2, esej)

- ▶ ***A teraz chciałbym przejść do** drugiej strony medalu.*

(B2, opis)

Poziom C2

- ▶ ***Chciałbym dodać**, że autorytet dla nas to często osoba o takich samych lub podobnych poglądach lub zainteresowaniach.*

(C2, esej)

- ▶ ***Powiedziałabym też**, że sukces jest realizacją własnych możliwości w wybranej dziedzinie.*

(C2, esej)

- ▶ ***Po pierwsze – jak już powiedziałam** – działalność, praca (i to ciężka) w wybranej dziedzinie. [...] **Po drugie** – talent.*

(C2, esej)

- ▶ ***Pragnę również podkreślić** iż w trakcie trwania studiów odbyłem praktyki zawodowe w Centrum Doskonalenia i Szkolenia w Łomży.*

(C2, list motywacyjny)

- ▶ **Wystarczy tu przypomnieć**, jak wiele rękopisów, które mogłyby być arcydziełami znanymi w całym świecie, zostało zgubione przez przypadek i nigdy nie znalazło swego czytelnika, widza, słuchacza.

(C2, esej)

- ▶ **Być dorosłym** – to oznacza: pracować, samodzielnie być, odpowiedzialnym być, to znaczy też: zakupy robić, prać, prasować, meble składać, obiady gotować, i też martwić się o to co będzie dalej – małżeństwo, dzieci, mieszkanie i problemy finansowe. A z **kolei** wiecznie dzieckiem być, było by pewnie fajnie ale również strasznie nudne z czasem.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Chciałam teraz jeszcze powrócić do** przyrody w całości.

(C2, esej)

- ▶ **Chciałbym tu jednak zaznaczyć**, iż nie można potępiać młodzież z powodu braku tej świadomości, bo właśnie jej osiągnięcie należy do normalnego rozwoju każdego człowieka.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Ta definicja będzie bardzo dobrą bazą, aby rozstrzygać, czy „być dorosłym – to dobrze czy źle”. **Po pierwsze** niedorosły człowiek, czyli dziecko lub nastolatek, nie musi samodzielnie dbać o swoje losy.

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Spojrzenie wstecz bardzo zmienia perspektywę: Czy to naprawdę aż tak ważne – że często poświęcaliśmy nie tylko dni wolne chwile, ale nawet czas, który powinniśmy bili spędzić z rodziną, zwłaszcza z dziećmi? **Przechodzimy w tym miejscu do** trzeciego źródła poczucia sukcesu, szczęścia i pełni własnego człowieczeństwa.

(C2, esej)

9.5. Sygnały przeformułowania wypowiedzi

Wyrażenia wprowadzają ograniczenia i modyfikacje w ujęciu treści wypowiedzi. Są sygnałem tego, w jaki sposób zmieniła się perspektywa opisu w stosunku do poprzednich fragmentów wypowiedzi (Dutka 1992).

Poziom C2

- ▶ **To o czym marzy małe dziecko jest tak samo ważne jak marzenia ludzi dorosłych. Nie, chyba się mylę, jest jeszcze ważniejsze.**

(C2, esej)

► *Mimo tych wszystkich uwag wolę jednak być dorosłym.*

(C2, tekst argumentacyjny)

* * *

„W wypowiedzi metatekstowej ujawnia się podmiot jako nadawca i kreator tekstu” (Witosz 2001, s. 76). Dobór wyrażen metatekstowych oddaje więc tok rozumowania autora wypowiedzi, pozwala odtworzyć plan procesu powstawania tekstu. Oczywiście rodzaj, a także ilość operatorów metatekstowych są skorelowane z gatunkiem tekstu. A. Wierzbicka słusznie zauważyła, że „ilościowy i jakościowy wkład metatekstu w tekst stanowi jeden z istotnych wyznaczników zróżnicowań stylistycznych” (Wierzbicka 1971, s. 121).

W zgromadzonym materiale badawczym operatory metatekstowe wyekscerpowano z tekstów takich gatunków, jak: tekst argumentacyjny, esej, opis, charakterystyka, a także list motywacyjny, recenzja, skarga. Zdający nie wprowadzali natomiast elementów metatekstowych do tekstów o skonwencjonalizowanej strukturze stylistycznej i gatunkowej, stałym schemacie budowy, takich jak zaproszenie, zawiadomienie, pozdrowienia, życzenia, gratulacje. Teksty wymienionych gatunków nie wymagają, także ze względu na krótką formę, takiego nasycenia wyrażeniami metatekstowymi jak wypowiedzi dłuższe, konstrukcyjnie mniej schematyczne.

Siła kohezyjna operatorów metatekstowych leży także w tym, że zawsze stanowią one „zobowiązanie dla nadawcy do podjęcia konkretnych czynności mownych” (Winiarska 2001, s. 21), dla odbiorcy zaś pomoc w płynnym, bezproblemowym dekodowaniu tekstu. Są więc swego rodzaju wskazówkami w procesie deszyfracji intencji autora tekstu. W przypadku zaproszenia, życzeń czy pozdrowień, posiadających skonwencjonalizowane sygnały orientacji, jasno sugerujące kierunek interpretacji (por. Duszak 1998, s. 127), liczba metatekstowych wskazówek może zostać ograniczona.

Stosowane w analizowanych tekstach wykładniki metatekstowe w zdecydowanej większości były sygnałami początku lub końca wypowiedzi, wśród nich zaś przeważały wskaźniki zamknięcia (*Podsumowując, chciałbym powiedzieć...; Na końcu chciałbym powiedzieć*). D. Bartosiewicz stwierdził, że większa liczba wyrażen metatekstowych zwłaszcza w pozycji inicjalnej tekstu pozwala na efektywniejszą eksplikację globalnego znaczenia tekstu, na hierarchizację treści przedmiotowej (Bartosiewicz 2002, s. 103). Zdający chętnie wprowadzali metatekst także w funkcji sygnałów następstwa i porządku logicznego, które dają odbiorcy możliwość jasnego wyodrębniania poszczególnych części i wskazują moment przejścia od jednej myśli do drugiej (*po pierwsze, po drugie, z kolei, z drugiej strony*).

Bogata, ze względu na liczbę wyekscerpowanych przykładów, choć mało zróżnicowaną jakościowo grupę stanowiły również metatekstowe sygnały dygresji, precyzujące rodzaj relacji semantycznej, która w intencji nadawcy ma łączyć

poszczególne fragmenty tekstu i elementy wywodu. Sygnały tematu oraz przeformułowania wypowiedzi to te metatekstowe wykładniki spójności, które w analizowanych pracach pisemnych stosowane były najrzadziej. Operatory zapowiadające temat, w przypadku wypowiedzi na poziomie B1 i B2, zawierały informację o gatunku tekstu (*Chciałabym opowiedzieć...; chciałbym rozpatrzyć; będę charakteryzowała*). Część z nich wprowadzana była w zdaniu inicjalnym pracy i stanowiła również sygnał granicy wypowiedzi. Wyrażenia metatekstowe pełniące funkcje sygnałów przeformułowania wypowiedzi pojawiały się w badanych pracach sporadycznie i dotyczyły tylko tekstów na najwyższym poziomie zaawansowania językowego. Cudzoziemcom, którzy opanowali polszczyznę na poziomie B, modyfikacja ujęcia treści wypowiedzi może sprawiać trudność. Funkcją wykładników operacji przeformułowania jest przypisanie poprzedzającemu je fragmentowi nowej intencji, która przedstawia wypowiedzenie po nich następujące (Dutka 1992, s. 135). Właściwe użycie wyrażen metatekstowych będących sygnałami przeformułowania wiąże się z umiejętnością panowania nad linią tematyczną w tekście, takiego jej prowadzenia, by sygnalizowane zmiany nie zaburzyły spójności wypowiedzi, przyczyniając się do błędów w procesie odbioru tekstu.

Użycie wyrażen metatekstowych, jak pisze T. Dobrzyńska, „nie tylko uspoźnia tekst, ale podkreśla układ kompozycyjny wypowiedzi” (Dobrzyńska 1991, s. 163). Wyrażenia metatekstowe decydują więc nie tylko o spójności powierzchniowej wypowiedzi poprzez porządkowanie i hierarchizację treści, ale wpływają na spójność globalną tekstu. Prawidłowo wprowadzane w tekst umożliwiają odbiorcy „wgląd w strukturę tekstu, łatwiejsze jego scalenie, a więc szybsze i właściwsze zrozumienie” (Ampel-Rudolf 2002, s. 41). Ich umiejętne stosowanie świadczy zatem o kompetencji komunikacyjnej nadawcy wypowiedzi.

10. Spójniki

Spójność uzyskiwana przez włączenie w tekst spójników nie opiera się na typowej np. dla zaimków czy powtórzeń relacji nawiązania. Spójnik „nie uruchamia procesu wyszukiwania swojego referenta w tekście wcześniejszym [...] sygnalizuje jedynie, że pomiędzy segmentami tekstu zachodzi określony typ relacji” (Duszak 1998, s. 94); spójniki presuponują obecność pewnych segmentów tekstu (tamże). E. Walusiak twierdzi, że spójniki są wykładnikami relacji dodawania²⁴, bo pozycji,

²⁴ W relacji dodawania zdania pozostają w związku pragmatycznym, nie nawiązują do siebie, ale są do siebie dodane. Wypowiedzenia pozostają spójne dzięki wiedzy pozajęzykowej odbiorcy pozwalającej mu skojarzyć ze sobą fakty, o których mowa, ale „żaden z elementów pierwszego zdania nie pozostaje w związku semantycznym ani koreferencyjnym z elementem drugiego”, np. *Wczoraj była piękna pogoda. Przyszedł Wojtek i poszliśmy na spacer* (Walusiak 1998, s. 46).

którą otwierają, nie musi wypełniać wyrażenie nawiązujące (Walusiak 1998, s. 47).

Podczas analizy wykładników więzi międzywypowiedzeniowej przedstawione zostały tylko te przykłady, w których spójniki łączyły wypowiedzenia, a nie składniki wewnątrz zdania.

Stosunki między elementami (wydarzeniami, sytuacjami) świata tekstu wyrażane były przez spójniki wyrażające relację koniunkcji, kontrjunktji lub podporządkowania (Beaugrande, Dressler 1990, s. 105).

10.1. Koniunkcja

Spójniki łączą dwie informacje w zdaniach, które mają ten sam status, pozostają w stosunku współrzędności.

SPÓJNIK ²⁵

Wprowadza dodanie nowych treści.

Poziom B2

- ▶ *Po rozpatrzeniu tej sprawy proszę o kontakt telefoniczny. I radzę zwrócić szczególną uwagę na zachowanie pracowników.*

(B2, skarga)

Poziom C2

- ▶ *Trzeba tylko umieć odnaleźć i rozpoznać te właściwe, starannie przeanalizować zasady, którymi się posługują, czy na których się bazują oraz zadecydować o rozsądnym ich przyjęciu (w przypadku dzieł człowieka nie koniecznie w całości) lub odrzuceniu. I można czekać zmian na lepsze!*

(C2, esej)

- ▶ *Bez pewnych autorytetów, jak i bez pewnych ograniczeń ludzie zaczną żyć tylko dla siebie, nie licząc się z interesami innych, nie uważając na pewne reguły zachowania, łamiąc ustalone warunki współistnienia pokojowego. . . I w takim wypadku ktoś musi powiedzieć: „stop”.*

(C2, esej)

SPÓJNIK *a*

W poniższych przykładach łączy zdania o treściach uzupełniających się bądź luźnych lub zdania o treściach skonstrastowanych.

²⁵ Opis funkcji spójników za: *Słownik współczesnego języka...* 1996.

Poziom B1

- ▶ *Lubiliśmy kradnąć te owoce, wtedy one były smaczniejsze. A dziadkowie zawsze udawali, że nas nie widzą.*

(B1, opis)

- ▶ *Wieczorem, ze swego okna mogę zobaczyć nawet kawaleczek nieba, parę gwiazd, czasami spojrzę na mnie nawet księżyc. A latem mogę zasadzić pod oknem pnącą się winorośl, mnóstwo pnących się róż i zasłonić nimi swoje okno, swój świat.*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *Na przykład dzieci, widzą kolorowe zdjęcie, chcą ten towar już teraz! A nie zawsze to co znajduje się w fajnym kolorowym opakowaniu jest dobrą rzeczą.*

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ *Wygląda refleksyjnie, myśli może o swoim przeszłym życiu, o tym że ma wszystko co potrzebuje w torbie na kolanach, i kochanych ludzi w sercu. A przy sobie ma najlepszego towarzysza – dużego kudłatego psa.*

(C2, esej)

SPÓJNIK *więc*

Wskazuje na to, że treść jednego zdania wynika z treści drugiego, często jest jej skutkiem.

Poziom B1

- ▶ *On też kocha muzyki polskich kompozytorów, oczywiście, szczególnie Chopina. **Więc** chętnie chodzi na koncert.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Mam brata który mieszka w Sydney, siostrę która studiuje w południe w Szwecji i drugi brat który pracuje w Sztokholmie. A ja, ja studiuje w Warszawie. **Więc** mieszkamy wszyscy w różnych miejscach!*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *Waldek jest bardzo aktywnym dzieckiem, potrzebuje dużo uwagi i lubi uczyć się nowych rzeczy. **Więc** najchętniej zatrudniamy osobę z cierpliwym i łagodnym charakterem.*

(B2, ogłoszenie)

- ▶ *Rozumiem Cię doskonale, znając twojego męża, który lubi poleżeć na plaży i poleniuchować i Ciebie moja droga, kochającą aktywny wypoczynek, wyprawy w nieznanne, podziwiałą krajobrazy z wysoka z samego szczytu góry, z samych chmur. **Więc**, Kochana Aniu, zapraszam gorąco razem z nami pojechać na Krym, gdzie się wybieramy całą rodziną w sierpniu, zresztą jak co roku.*

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ *Niestety nie mogłabym wskazać na żadną konkretną postać, którą nazwałabym moim idolem. Opiszę **więc**, jakim byłby gdyby istniał.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Moje biuro wysłało mnie na dwódzienne praktyki. Pomyślałam **więc**, że będzie to okazja spotkać się.*

(C2, e-mail)

- ▶ *Ponieważ przyjadę samochodem, będę mogła swobodnie dysponować czasem po tym (piątkowym) spotkaniu. Myślę **więc**, że przypadnie wam do gustu mój pomysł że-
bym została na weekend.*

(C2, e-mail)

- ▶ *Po jego śmierci, nie chciało mi się oglądać tych zdjęć, ale jakoś mam ochotę teraz. Zobaczmy! Poszłam **więc** znaleźć album o skórzanej okładce.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Etymologicznie ten wyraz pochodzi od czasownika „dorastać”. **Więc** lingwistycznie rzecz biorąc „być dorosłym” oznacza stan, który następuje dorastanie.*

(C2, tekst argumentacyjny)

SPÓJNIK dlatego

Wprowadza zdanie, którego treść jest konsekwencją treści zdania poprzedniego, wynika z niej, jest jej rezultatem.

Poziom B1

- ▶ *Zwykle w sobotę nie się ucze. Może **dlatego** najbardziej lubię soboty?!*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Produkcja stara się wyszukiwać jak najwięcej informacji o konkretnym miejscu lub kraju żeby mogła informować obojętnych o różnych szczegółach które są związane z krajem. Polecają miejscu które warto zobaczyć ale też te do których lepiej nie skręcać dlatego że mogą być niebezpieczne. Co też podoba mi się na tym programie jest że nie pokazują tylko krajów za granicą ale też miejsca które warto zobaczyć na Słowacji. Pokazując gór słowackich, mamy tak szansę lepiej poznać to gdzie żyjemy, urodziliśmy się. I na co możemy być dumni. Jest to też dobry sposób jak wychowywać dzieci bo program nie jest nudny. **Dla tego** też polecam ten program.*

(B1, tekst argumentacyjny)

W powyższym przykładzie spójnik odsyła odbiorcę nie tylko do zdania poprzedzającego, ale do całego długiego fragmentu tekstu. Taka właściwość omawianego wskaźnika spójności jest związana z pierwotną przynależnością tego elementu językowego do wyrażen przyimkowych. K. Pisarkowa pisze: „Wyrażenia *dlatego, dlaczego, potem, po czym, po co* zostały już przyjęte do zasobu leksykalnego jako jednostki słownikowe. Wchłaniają je także normy ortograficzne. Funkcjonują one obok żywych wyrażen przyimkowych, w których zaimki *to* i *co* nadal pełnią rolę substytutu rzeczownika lub fragmentu kontekstu” (Pisarkowa 1969, s. 86). Wobec powyższego nie dziwi fakt pojawiania się w analizowanych pracach przykładów błędnego zapisu spójnika *dlatego* jako *dla tego*. Niemniej kontekst użycia w badanym materiale przywoływanego wykładnika więzi nie pozostawia wątpliwości co do jego przynależności do klasy wyrazów.

Poziom B2

- ▶ *Zaczynasz wierzyć w przeznaczenie. I choć finał jest smutny, zostaje nadzieja, że w życiu realnym wszystko potoczyło by się lepiej, inaczej. **Dlatego** te książkę przeczytałabym jeszcze raz.*

(B2, recenzja)

- ▶ *I druga sprawa jest taka, że moja żona marudzi. Chyba **dlatego**, że ostatnio jak wróciłem od ciebie, byłem trochę pijany.*

(B2, przeprosiny)

Poziom C2

- ▶ *Dwudziestego drugiego września miało się odbyć ich wesele. Mama wciąż wierzy, że właśnie dwudziestego drugiego września on przyjedzie, żeby ją zabrać. **Dlatego** każdego*

roku tego dnia wstaje bardzo rano, ubiera najładniejszą suknię i idzie na to miejsce skąd wyjeżdżał tata.

(C2, opowiadanie)

- ▶ Chciałabym coś zmienić w swoim życiu, znaleźć szerszy zakres zastosowania umiejętności i wiedzy, którą posiadam. **Dla tego** podjęłam naukę na studiach podyplomowych.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Zdaję sobie sprawę, iż państwa firma potrzebuje wysoko wykwalifikowanego specjalisty w dziedzinie rozwoju biznesu o dużym doświadczeniu zawodowym. **Dlatego** zasugerowałam, iż moje wykształcenie wyższe, a także praktyki w kompaniach międzynarodowych (takich jak SAP czy też Aleza Gron) jak też moje wieloletnie doświadczenie zawodowe mogą się Państwu przydać w drodze rozwoju Państwa firmy.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Dziecko musi być rozwinięte emocjonalnie, fizycznie, umysłowo, żeby potem w życiu dorosłym mogło ono dawać radę z wszelkimi problemami, które będzie spotykało na własnej drodze. **Dlatego** jest bardzo ważna rola nauczyciela i wychowawcy.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Zmiana pór roku jest również zjawiskiem, przemyślanym ludzi przez tysiące lat, i jest również czymś, istniejącym w naszej świadomości i podświadomości. **Dlatego** obrazki, przedstawiające zmianę pór roku, ilustrowane przez drzewo, są na tyle inspirujące, budzą taką niezwykłą refleksję, że często skojarzenia mieszają się w głowie, i wtedy wrażenie może być jeszcze większym – i tyle, nie mówiąc nawet o znaczeniu barw, bardzo ważnym, mocno działających na nas.

(C2, esej)

- ▶ Mnie osobiście ten proces, ta podróż, jak najbardziej odpowiada. **Dla tego** sądzę, że jednak dojrzewanie jest ciekawe i świetne, natomiast „być dorosłym” już mniej atrakcyjne.

(C2, tekst argumentacyjny)

10.2. Kontrjunkcja

Spójniki łączą informacje, które mają ten sam status, ale druga informacja często jest nieoczekiwana. Użycie spójnika pozwala przygotować odbiorcę na kolejny fragment.

SPÓJNIK *ale*

Łączy zdania o treści przeciwstawnej, gdzie drugie wypowiedzenie jest często zastrzeżeniem do treści zdania poprzedzającego.

Poziom B1

- ▶ *Wszyscy mówią, że urodę odziedziczyła po mamie. **Ale** charakter ma po tacie.*
(B1, charakterystyka)
- ▶ *Tak samo jak mnóstwo współczesnych ludzi uwielbiam telewizję i często ją oglądam. Pod pewnymi warunkami daje ona człowiekowi bardzo dużo zadowolenia i staje się źródłem korzystnej informacji. **Ale** trzeba się na tym znać, trzeba dokładnie wiedzieć jak, co i kiedy oglądać.*
(B1, tekst argumentacyjny)
- ▶ *Kiedy byłam w Korei miałam dużo do zrobienia. **Ale** zawsze oglądałam wiadomość ponieważ moja koleżanka HeeSean chciała gadać się o tym.*
(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *W Warszawie zostały odnowione prawie wszystkie pałacy i rezydencji (królewskie i magnackie). [...] **Ale** Mińsk przetrwał renowację w zupełnie inny sposób.*
(B2, opis)
- ▶ *Co 5 minut powtarza się to w kółko i kupujący już nie chce mieć tego produktu. **Ale** z drugiej strony konsument wie jakie są marki tego produktu i która jest dobra.*
(B2, esej)
- ▶ *Poznałam ją absolutnie przypadkowo na koncercie muzyki rockowej i byłam bardzo zdziwiona, że osoba w „takim” wieku słucha „takiej” muzyki. **Ale** już po kilku minutach rozmowy zrozumiałam, że wiek nie może być przeszkodą w życiu.*
(B2, charakterystyka)
- ▶ *Bez reklamy nie wiedzielibyśmy jaki proszek do prania jest lepszy, jaka zupa jest tańsza, jaki sklep jest większy. **Ale** wiadomo, że zbyt dużo czegokolwiek może spowodować poważny problem.*
(B2, esej)
- ▶ *Mam wątpliwości, że ktokolwiek uwierzy w to, że reklama tylko pomaga ludziom. **Ale** nadzieja umiera ostatnia.*
(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ Ożenili się, byli bardzo szczęśliwi, w końcu miała przyjść na świat moja mama. **Ale** nic nie trwa wiecznie...

(C2, opowiadanie)

- ▶ To, czy będzie ono udane, czy osiągniemy coś dla nas ważnego w dużej mierze zależy od wychowania, od startu danego w instytucjach edukacyjnych. **Ale** zależy też i od nas samych.

(C2, esej)

SPÓJNIK *jednak/ lecz*²⁶

Łączy zdania przeciwstawne treściowo, zapowiada inne ujęcie treści.

Poziom B1

- ▶ Życie nocne jest męczące, ale fascynujące i jest bardzo przyjemne od czasu do czasu go poświadomić. **Jednak**, w ciągu tygodnia to byłoby nieodpowiedzialne, ponieważ praca i studia wymagają z nas, żebyśmy byli w dobrej formie.

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ Ponieważ usłyszał, że w Państwie restauracji można się spodziewać dobrych usług i pysznych potraw, wybrałam ta restaurację w okazji ważnego spotkania. **Jednak** nie był to dobry pomysł.

(B2, skarga)

- ▶ Serdecznie Ci dziękuję za zaproszenie, ale zachorowałam na grypę i niestety nie mogę przyjść na imprezę. Życie Ci **jednak** wszystkiego najlepszego.

(B2, przeprosiny)

Poziom C2

- ▶ Przyjaciele uważają mnie za szczęśliwego i mają rację. Nikt **jednak** nie wie, że od ponad trzydziestu lat, gdy zamykam wieczorami oczy i wpadam w głęboki sen, wciąż widzę tę samą pogodną twarz.

(C2, opowiadanie)

²⁶ Spójniki *jednak, lecz* zostały umieszczone w jednej grupie, ponieważ mają to samo znaczenie i pełnią tę samą funkcję; różnią się tylko odcieniem stylistycznym (por. Słownik współczesnego języka polskiego 1996).

- ▶ *Wiem, że często zwleka się z zatrudnieniem świeżych absolwentów. Wydaje mi się **jednak**, że posiadam wiele cech, które dają mi przewagę nad starszymi i doświadczonymi lekarzami*

(C2, list motywacyjny)

- ▶ *Ktoś z nich już ożenił się, u kogoś urodziła się córka, ktoś zmienił mieszkanie lub kupił nowy samochód. **Jednak**, czy możemy odczuć radość od tych wiadomości, czy możemy podziwiać świat przez internet?*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Internet ułatwia nam życie, pomaga nam w wielu rzeczach i łączy nas ze światem. **Jednak** on nigdy nie zamieni nam radości od spotkania w rodzinnym gronie, pięknego uczucia przytulenia bliskiej osoby, ciepła rąk mamy.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *No i tylko ja zostałam w domu rodzinnym. **Lecz** nie sama.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Trzeba jednak przyznać, że internet pomaga nam zachować kontakty z rodziną mieszkającą z dala od nas. Przynajmniej wiemy co nasi bliscy robią, pomaga nam ich poznać, jeśli widzimy się tylko raz do roku. **Lecz** jeśli nasza babcia mieszka na drugim końcu miasta, nie wachajmy się jej odwiedzić.*

(C2, tekst argumentacyjny)

Elementem uzupełniającym, dodatkowo akcentującym zmianę w tekście, było wprowadzenie obok spójnika wyrażenia metatekstowego lub partykuły, np.:

- ▶ *Czy potrzebujemy autorytetów?
Kiedy masz 14 lub 18 lat często myślisz i mówisz wszystkim, że nie potrzebujesz żadnych autorytetów, że jesteś autorytetem sam dla siebie. **Ale, prawdę mówiąc**, w tym momencie kłamiesz.*

(C2, esej)

- ▶ *Od wielu lat jestem przeciwko sieci internetowej, a z dodatkiem, jako humanistą nie lubię pisać na komputerze kiedy mogę to robić na papierze. **Ale z przykrością muszę się przyznać**, że od dawna czuję się zobowiązana do korzystania internetu i jestem uzależniona od kontaktów internetowych.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Pod czas wakacji oglądałam rodzinne albumy. Zawsze lubiłam to robić. **Ale niestety**, przez brak czasu nie mogę oglądać zdjęcia tak często jak tego chciałabym.*

(C2, opowiadanie)

10.3. Podporządkowanie

Spójniki łączą dwie informacje w zdaniach, które mają różny status, pozostają w stosunku podrzędności.

Spójnik *bo* wprowadza zdanie o treści podrzędnej, wyrażające przyczynę, powód treści zdania nadrzędnego; spójnik *bowiem* wprowadza zdanie o treści podrzędnej, wyrażające przyczynę, wyjaśnienie, uzasadnienie treści zdania nadrzędnego; spójnik *ponieważ* wprowadza zdanie o treści podrzędnej, wyrażające motywację, przyczynę, rację treści zdania nadrzędnego.

Poziom B1

- ▶ *Bardzo byłoby miło wiedzieć Pana na koncercie mojego zespołu. **Bo** to, co osiągnęłam w swoim życiu zawdzięczam wyłącznie Panu.*

(B1, zaproszenie)

- ▶ *Najbardziej lubię soboty, bo jestem w domu z swoją rodziną. **Ponieważ** przez cały tydzień od rana do wieczora spędzam czas w pracy, i nie mam możliwości poświęcić więcej czasu dla moich ukochanych dzieci. A sobota to dzień, w który możemy z rodziną wyjechać za miasto, lub zafundować spacer do parku, lub przeznaczyć czas na zwiedzanie miasta. **Ponieważ** moje miasto Wrocław jest przepiękne, i są dużo miejsc do zwiedzania.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Poziom B2

- ▶ *Do tej ostatniej grupy zaliczyłabym różne historie związane ze świętami Bożego Narodzenia. **Ponieważ** wtedy ja ze swoją starszą siostrą – Heleną, rozrabialiśmy najbardziej.*

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ *Czy potrzebujemy autorytetów?
Kiedy masz 14 lub 18 lat często myślisz i mówisz wszystkim, że nie potrzebujesz żadnych autorytetów, że jesteś autorytetem sam dla siebie. Ale, prawdę mówiąc, w tym momencie kłamiesz. **Bo** naprawdę bardzo trudno spotykamy osób dla których nie ma żadnych autorytetów.*

(C2, esej)

- ▶ *Jak wiadomo, prawdziwa miłość, jak i prawdziwa przyjaźń, polegają nie tylko na uwielbieniu pozytywnych cech partnera, a i na – czasami – przyzymkaniu oczu na zachowania*

*mniej przyjemne. Każda **bowiem** osoba ma prawo do bycia niemłą, do tego, żeby kapryścić i miewać humory.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Niezmiernie ważnym jest czerpanie pozytywnych doświadczeń od osób starszych i czołówki naszego społeczeństwa, ale przy tym nie możemy zapominać o samodyscyplinie, samorozwoju, samokrytyce i innych „samo”. **Ponieważ** tylko doświadczenie zdobyte samodzielnie jest naprawdę cenne.*

(C2, esej)

- ▶ *To o czym marzy małe dziecko jest tak samo ważne jak marzenia ludzi dorosłych. [...] **Ponieważ** to od dzieciństwa się uczymy osiągania celów i spełniamy marzenia, oczekiwania swoje lub innych (w gorszym przypadku).*

(C2, esej)

* * *

Dla zachowania spójności tekstu spójniki nie są obligatoryjne, ponieważ w rozpoznawaniu relacji między zdaniem tekstu decydującą rolę odgrywa element zewnątrztekstowy – wiedza o świecie. Dzięki spójnikom jednak „autorzy tekstu mają kontrolę nad tym, w jaki sposób relacje są rozpoznawane i tworzone przez odbiorców” (spójniki pomagają organizować tekst, sugerują sposób interpretacji) (Beaugrande, Dressler 1990, s. 111). Na tym polega siła spójników w budowaniu relacji koherencji wypowiedzi.

Przeprowadzona analiza pokazuje, że umiejętność stosowania spójników wyznaczających relację kontrjunktji może być istotniejsza z punktu widzenia spójności tekstu niż umiejętność użycia spójników relacji koniunktji czy podporządkowania. Zastosowanie właściwego spójnika kontrjunktji nie tylko przygotowuje odbiorcę na kolejny fragment, ale decyduje o jego prawidłowej, założonej przez nadawcę, interpretacji. Brak spójnika *ale, jednak czy lecz* może doprowadzić do sytuacji, w której połączone spójnikiem wypowiedzenia będą odebrane jako sprzeczne. J. Wajszczuk przekonuje, że typy relacji semantycznych w zdaniu współrzędnie złożonym (spójniki relacji kontrjunktji są spójnikami parataktycznymi) nie mogą być określane niezależnie od użytych w nim spójników [...]” (Wajszczuk 1986, s. 119). Z. Klemensiewicz przypisuje tę rangę wszystkim spójnikom, twierdząc, że „nie gdzie indziej, ale właśnie we wskaźnikach zespolenia należy szukać ważnego językowego znaku zespolenia i jego wartości komunikatywnej” (Klemensiewicz 1969, s. 71).

Fragmentów ze spójnikiem w pozycji inicjalnej kolejnego wypowiedzenia wyekscerpowano z zebranych tekstów wyjątkowo dużo. W analizowanym materiale nie wystąpiły, mające status alternatywy (zapowiadające wzajemną wy-

mienność treściową, wykluczenie lub wyłączenie), spójniki dysjunkcji. Autorzy badanych prac wprowadzali do tekstów spójniki *ale* czy *albo*, jednak zawsze wewnątrz zdaniowo. Nie lokalizowali ich pomiędzy osobnymi zdaniami, łącząc składniki w obrębie jednego wypowiedzenia lub zdania składowe w wypowiedzeniu złożonym. Podczas analizy udało się wyekscerpować tylko jeden fragment, w którym spójnik dysjunkcji (*albo*) został użyty międzywypowiedzeniowo. Semantyczna analiza tekstu wykazała jednak, że funkcja użytego spójnika jest w danym kontekście równoznaczna z tą, jaką pełni spójnik *i* – dodawania nowych informacji:

- ▶ *Żadnego życia prywatnego – nazajutrz sąsiedzi wypytyują cię, by rozeznac, o co chodziło w tej waszej z mężem krótkiej sprzeczce, która zajęła ci 10 minut, o której dawno już zapomniałaś... **Albo** każdotygodniowe spotkania „u mamy”: co niedziela – obiady rodzinne w gnieździe, z którego ja i moi dwaj bracie tak pospiesznie wyfrunęliśmy, chcieliśmy zapomnieć i żyć własnym życiem, nie czując nad sobą, niech będzie lekkiego, ale nadzoru rodziców.*

(C2, opowiadanie)

11. Jednorodność form czasu orzeczeń

Spójność tekstu osiągana dzięki jednorodności form orzeczeń pod względem kategorii czasu jest zjawiskiem złożonym. Jednorodność nie jest bowiem rozumiana jako niezmiennosc form fleksyjnych czasowników w obrębie całego tekstu, ale jako właściwe dostosowanie ich do sposobu narracji lub opisu, zmian w organizacji świata przedstawionego, a także stylu i gatunku tekstu. E. Szkudlarek słusznie zauważa, że w utworach narracyjnych morfologiczne wykładniki kategorii czasu hierarchizują elementy świata tekstu. Zmiana perspektywy czasowej wynika ze zmiany nadawcy (narrator a postać utworu) albo modyfikacji charakteru narracji (z nienacechowanego w czasie przeszłym na dygresyjny lub uogólniający w czasie teraźniejszym). Może też sygnalizować granicę między fabułą utworu a opisem elementów pozazdarzeniowych w tekście (Szkudlarek 2003, s. 17–19).

W wielu badanych pracach dominował czas teraźniejszy (nieprzeszły) orzeczeń (w obrębie kategorii czasu czas teraźniejszy jest członem nienacechowanym), wyrażający współczesność zdarzenia w stosunku do momentu czasowego odniesienia wyznaczonego przez kontekst lub służący relacjonowaniu zdarzeń z przeszłości (praesens historicum) (*Encyklopedia języka...* 1994, s. 39, 263). W materiale badawczym znalazły się teksty homogeniczne pod względem zastosowanych form czasu orzeczeń oraz takie prace, w których autorzy ze względów stylistycznych zrezygnowali z tej jednorodności między wypowiedzeniami. Wybór przez zdającego czasu, w którym konstruował wypowiedź, uzależniony był przede wszystkim od gatunku tekstu.

Poziom B1

- ▶ Każdy człowiek **ma** przyjaciela, ale nie każdy **ma** prawdziwego przyjaciela. **Jestem** szczęśliwa **osoba**, ponieważ **mam** prawdziwego przyjaciela. Beata, tak **ma na imię**, **jest** bardzo atrakcyjną **kobietą**. Zawsze **dba** o swój wygląd. Ona **lubi** nosić spodnie najbardziej dzinsy, też **lubi** nosić i spódnicy a najlepiej **wygląda** w kostiumach. Moja przyjaciółka **jest** wysoką i szczupłą **blondynką**. Czy **ma** niebieskie i duże, nos jest mały i prosty, usta szerokie. Beata **jest** wysportowana, **lubi** uprawiać sport. **Wstaje** codziennie o 6.00 rano, żeby zrobić gimnastykę. Każdy piątek **chodzi** na basen, a w niedziele **lubi** grać w tenisa. Czasami **spotykam się** z nią w niedziele i wtedy razem **idziemy** grać w tenisa. Potem zawsze **idziemy** do kawiarni, żeby wypić kawy i porozmawiać. **Rozmawiamy** długo i o wszystkim.

(B1, charakterystyka)

- ▶ Najbardziej **lubię** soboty bo **są** to dni wolne od obowiązków. W sobotę, **wstaje** rano o dowolnej i spokojnie **piję** kawę (lub dwie). **Siadam** przy komputerze, **sprawdzam** pogodę i **robię** plany na wieczór. Następnie **przygotowuję** się do wyjścia na śniadanie. **Ubiрам** się w najwygodniejsze dzinsy i **idę** na Złote Tarasy.

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ W dzisiejszym świecie **jestemy otoczeni** przez reklamy: **są** w telewizji, na ulicach, w sklepach, w autobusach... Dzieci i młodzi ludzie **znają** ich **na pamięć** i je niestety o wiele lepiej **recytują** niż naszą „Inwokację” czy inne przepiękne polskie wiersze. Reklama **ma** zatem ogromny **wpływ** na nas ale mimo tego, czy **może** nam **pomóc** w wyborze towaru, czy **przeszkadzać**? Dzięki reklamom **wiemy** o tym jakie produkcje **są** na rynku, kto ich **wydaje** i o wiele innych szczegółach. Produkty reklamowane **są** najczęściej z dobrej jakości. **Możemy** także **porównać** je dlatego, że **mamy** na co dzień **do czynienia** z bardzo dużą ilością różnych reklam.

(B2, esej)

- ▶ **Istnieje** dużo pięknych słów charakteryzujących młodą kobietę. Że **jest ładna, zgrabna, śliczna, miła, inteligentna** i **interesująca**. Ale najważniejsze, żeby **miała to „cos”**. I Agnieszka moja najlepsza przyjaciółka, to **ma**. **Ma w sobie** ten blask, tę isierkę w oczach, które **przyciągają** ludzi, to wewnętrzne ciepło, co **łączy** przy niej i kobiet, i mężczyzn, i osób młodszych, i osób starszych, doświadczonych życiem. Jej tichy, spokojny głos, miły uśmiech i chęć pomóc **czynią cuda**. Od kilku lat **pracuje** jako pielęgniarka w szpitalu i **słyszy** tylko podziękowania i podziw. Ja też **podziwiam** Agnieszkę za jej energię, za wewnętrzną siłę.

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ **Nazywam się** Ivana Polakovicova, i **jestem zainteresowana** pracą w firmie VB Leasing. Szczególnie **interesuje się** posadą sekretarki zarządu. **Jestem zamężna, mam 2 dzieci**, natomiast podróże służbowe **nie stanowią problemu**. **Jestem komunikatywna, mam średnie wykształcenie**, biegle **znam** języka angielskiego, podstawowo języka niemieckiego. Język czeski **znam** jak ojczysty. **Mam** duże doświadczenie z pracą na komputerze i z innymi biurowymi urządzeniami. **Posiadam** też prawa jazdy grupy B.

(C2, list motywacyjny)

- ▶ Co raz więcej ludzie **twierdzą** że komputery powoli **zastępują**, ludziom kontakt z Światem rzeczywistym. Według mnie, Internet **jest** bardzo **potrzebny** w dzisiejszych czasach. Nie wychodząc z domu, **możemy zdobyć** zakupy, **zarezerwować** bilet na samolot, **czytać** najnowsze wiadomości. Przy pomocy kamery i mikrofonu **możemy odnawiać** kontakty z dawno zapomnianych kolegów z szkolnej ławki. Nie **trzeba się wybierać** do Australii żeby zobaczyć naszych bliskich, którzy lata temu wyjechali z Polski. **Są** osoby, którzy **znajdują** miłość swojego życia po przez Internet. Ludzie z różnych końców świata **mogą nawiązywać znajomości**.

(C2, tekst argumentacyjny)

Spójność powyższego przykładu wzmacnia także jednorodność typów orzeczeń w poszczególnych fragmentach tekstu.

Kolejne przykłady ilustrują, w jaki sposób zdający dokonywali zmian form czasu czasowników osobowych w obrębie jednego tekstu. Zmiana wartości orzeczeń pod względem kategorii czasu była w prezentowanych ekscerptach przejawem wydzielenia fragmentów stanowiących komentarz nadawcy do opisywanych w tekście zdarzeń. Pełniła też funkcję czynnika organizującego świat tekstu. Zmieniając czas orzeczeń, nadawca wskazywał na stosunki czasowe między opisywanymi zdarzeniami (Szkudlarek 2003, s. 18).

Poziom B1

- ▶ W swoim nie długim życiu **miałem szczęście** poznać dużo wspaniałych ludzi. Jednym z najważniejszych **jest** moja najlepsza **przyjaciółka**. **Ma** dwa imia: Vilma Adria. **Poznaliśmy się** w szkole 20 lat temu. Z dzieciństwa **pamiętam** jak ona codziennie **układała** swoje długie ciemne włosy w ten sam sposób. A kanapki, którymi **częstowała** na długiej przerwie, **były przepyszne...** Zawsze do domu **jeździliśmy** tym samym trolejbusem, żeby spędzić jeszcze trochę czasu razem.

(B1, charakterystyka)

- ▶ **Spędziłem** mój miodowy miesiąc na Hawajii. Tylko **miałem 22 lata** (żona **miała 24**). **Nie mieszkaliśmy** w hotelach. **Spaliśmy** na plażach. **Byliśmy** na wyspach Kanai.

Tam **jest** piękny! **Są** lasy, góry i oczywiście morze. Codzienne **jedliśmy** świeże owoce z lasu. Ryby na Kanai **są** niesamowicie **piszne**. **Jest** na zachodzie Kanai małe plaże, o tym tylko kilka ludzi wie. Pogoda **była wspaniała**. Morze **było** prawie **zielone** i **ciepło**. **Piliśmy** wodę od małej Czeki. W nocach gwiazdy **były** jasne jak słońce.

(B1, opis)

W obu pracach dominuje czas przeszły. Wypowiedzenia z orzeczeniami w czasie teraźniejszym występują w partiach opisowych dotyczących tych elementów świata przedstawionego, które określają stan, w jakim ktoś lub coś się znajduje niezależnie od czasu wydarzeń w tekście (np.: *Jednym z najważniejszych **jest** moja najlepsza **przyjaciółka**. **Ma** dwa imia: Vilma Adria; Ryby na Kanai **są** niesamowicie **piszne**. **Jest** na zachodzie Kanai małe plaże, o tym tylko kilka ludzi wie).*

Poziom B2

- ▶ **To jest** najciekawsza **historia** z mojego dzieciństwa. Swoje dzieciństwo **wspominam** bardzo mile. Całe wakacje **spędzałam** z siostrą i kuzynką na wiosce u dziadków. **Paśliśmy** krowy. **Chodziliśmy** po jagody i grzyby do lasu, **bawiliśmy się** na polu w chowanym. Dziadek na nas **krzychał** i **skarżył się** babci o te nasze zabawy w polu. Żeby nas nastraszyć **opowiadał** przedziwne historie o zaginionych ludziach, którzy nie mogli znaleźć spokoju za grobem, powracali do świata żywych i łapali małych dzieci. **Śmialiśmy się** z tych jego historyjek i nikt z nas na to **nie zwracał uwagi** do pewnego ducha. Z samego rana **obudziło** nas piękne słońce, zagładające w nasze okna.

(B2, opowiadanie)

- ▶ **Jak miałam trzy lata, miałam** swoje **trasy** na spacerki w naszym ogrodzie, gdzie **mogłam się spotkać** w ciągu roku z kolorowymi kwiatkami; miłymi zwierzętami jak n.p. pieskiem, kotem; ptakami. **Spędzałam** w ogrodzie dużo czasu, jeżdżąc czasem na rowerze, planując sobie którą trasę będę chciała, i czekając na wszelkie odkrycia w pięknym życiu. **Nie pamiętam** dokładnie kiedy mi **wpadł w oczy** ten mały domek stojący za naszym domem po wzgórzu naszego ogrodu. Tylko dobrze **pamiętam**, jak mnie **zaskoczył** jego wygląd. **Czułam** w jego starości coś niezwykłego jak „z innej bajki”. Zaraz po moim opowiedzeniu o tym domku **powiedział** mi mój starszy brat. „Właśnie to **jest** straszny dwór z naszej książki, gdzie **mieszka** duży biały duch!” Także od następnego dnia świetnie **omijałam** ten dom w trakcie spaceru, chociaż i tak ciągle on mnie **interesował**.

(B2, opowiadanie)

W obydwu powyższych fragmentach zmiany czasu orzeczeń pokazują moment wydarzeń, o którym mowa w opowiadaniu (wypowiedzenia z czasownikami w czasie przeszłym) w stosunku do momentu mówienia (wypowiedzenia w czasie teraźniejszym). Dodatkowo, w drugim przykładzie orzeczenia w czasie teraźniejszym zastosowano także w wypowiedzeniu będącym wypowiedzią bohatera

opisywanych sytuacji („Właśnie to **jest** straszny dwór z naszej książki, gdzie **mieszka** duży biały duch!”). Powyższe obserwacje są potwierdzeniem następującego sądu: „[...] Wypowiedzi postaci pokazują bezwzględne stosunki czasowe zdarzeń względem chwili mówienia” (Szkudlarek 2003, s. 18).

Poziom C2

- ▶ Podczas wakacji **oglądałam** rodzinne albumy. Zawsze **lubiłam** to robić. Ale niestety, przez brak czasu **nie mogę oglądać** zdjęcia tak często jak tego **chciałabym**. Oglądanie zdjęć dla mnie **jest** swego rodzaju **podróżą w czasie**. To zdjęcie **przypomina** mi rok 1986, kiedy przez eksplozję na stacji atomowej w Czernobyl moi rodzice **odesłali** mnie i moją siostrę do Moskwy do rodziny. Tam **zwiedziłyśmy** wiele pięknych miejsc, których **nie da się zapomnieć**. A **to jest** moje ulubione zdjęcie! Dawno go **nie widziałam**. Na starym zdjęciu **jest** cała moja rodzina. Zdjęcie **było zrobione** w dniu pięćdziesiątej rocznicy ślubu moich dziadków. Dziadek uśmiechnięty **stoi** obok babci, która **trzyma** na rękach swoją jedyną prawnuczkę. Moi dziadkowie, świętej pamięci, zawsze **byli** dla mnie **wzorem** jako para małżeńska, jako babcia i dziadek, jako rodzice mojej mamy i wujka. Zawsze **czułam** ciepło rodzinne, **byłam** zawsze **wysłuchana**, częściej przez babcię, i **ucieszona**. Dziadek **był** „**studnią mądrości życiowej**” **bez dna**. Obok dziadków **stoją** uśmiechnięci rodzice, jeszcze tacy młodzi! Mama **nie ma** tyle zmarszczek, nie jest zmęczona. Tato też **wygląda zdrowsze, młodziej**. Na zdjęciu **jesteśmy** z siostrą, wujkiem, ciocią, kuzynem. Cała rodzina **stoi** pod starym zielonym orzechem, który bez względu na swój wiek **cieszy** nas takimi smacznymi orzechami. **Pamiętam** ten dzień jak dziś. **Była** rodzinna **kolacja**, przy stole jak młodożeńcy, wszyscy **składali im życzenia**, oni **byli szczęśliwi**.

(C2, opowiadanie)

Relacje czasowe w powyższym fragmencie wyznaczają orzeczenia w czasie teraźniejszym i przeszłym. Czas teraźniejszy ma charakter nietemporalny – pojawia się, kiedy następuje opis sytuacji i osób uwiecznionych na zdjęciu – wskazujący na ich własności stałe. Czas przeszły występuje we fragmentach będących komentarzami do opisu; dotyczy również orzeczeń w zdaniach rozpoczynających wypowiedź, kiedy autor wprowadza odbiorcę w świat tekstu.

Następny cytat pokazuje inne rozmieszczenie wartości czasowych orzeczeń w tekście. Na początku wprowadzone zostają czasowniki w czasie teraźniejszym, dwa pierwsze wypowiedzenia pracy są przedstawieniem osoby nadawcy. Sygnałem rozpoczęcia zasadniczej części opowiadania jest pojawienie się zdań z orzeczeniami w czasie przeszłym. Te obsługują zarówno fragmenty prezentujące fabułę opowiadania, jak i dwa początkowe zdania pracy (*Ale jednego wieczoru, gdy pakowałem książki szykując się do przeprowadzki, z jednego z voluminów spadła na podłogę stara fotografia. Na poźółkłym zdjęciu zauważyłem młodego porucznika WOP-u i młodą dziewczynę w, której bez trudu rozpoznałem moją babcię*), wprowadzające czytelnika w świat opisywanych zdarzeń.

- **Jestem historykiem, dziennikarzem.** W moich publikacjach **odzwierciedlam** losy narodów i codzienne problemy moich rodziców, których problemy gospodarcze w naszym kraju porozżucały po całym świecie...

Ale jednego wieczoru, gdy **pakowałem** książki szykując się do przeprowadzki, z jednego z voluminów **spadła** na podłogę stara fotografia. Na pożółkłym zdjęciu **zauważyłem** młodego porucznika WOP-u i młodą dziewczynę w, której bez trudu rozpoznałem moją babcię. [...] **Poznali się** Ola i Stefan w ich rodzinnej wsi w pobliżu Mościsk. Wówczas Stefan **przyjechał** na przepustkę po ukończeniu Szkoły Oficerskiej we Lwowie. On **pamiętał** Olę z czasów dzieciństwa, zawsze mu **się podobała**, ale nigdy **nie miał odwagi** jej o tym powiedzieć. Ale, po otrzymaniu przydziału do jednostki WOP na polsko-radzieckiej granicy, Ola która też od dawna **miłowała** Stefana **zgodziła się**. Więc **pojechali** do Mościskach do Urzędu Stanu cywilnego, żeby zawrzeć związek małżeński. A to zdjęcie **zrobił** im stary fotograf w Mościskach. Później **był** ślub w kościele w rodzinnej wsi, już bez fotografa.

(C2, opowiadanie)

* * *

Analiza wszystkich zgromadzonych prac egzaminacyjnych (w pracy przedstawionych zostało tylko kilka przykładów) pozwala na sformułowanie kilku spostrzeżeń. Teksty autorstwa cudzoziemców na poziomie C2 cechują się większą różnorodnością w zakresie stosowanych form czasu orzeczeń niż prace zdających na poziomie B2 oraz B1. Twórcy wypowiedzi pisemnych na niższych poziomach zaawansowania językowego ostrożniej wyzyskiwali możliwość zmiany czasu, często ograniczając się tylko do modyfikacji wstępnych partii pracy. Zabieg ten, nawet jeśli wykorzystywany był w ograniczonym zakresie (ze względu na słabą jeszcze znajomość języka), przyczyniał się do zwiększenia spójności. Pozwalał wyraźnie oddzielić od siebie różne fragmenty tekstu, podkreślić cechy konstrukcyjne pracy. Zmienność czasu widoczna była przede wszystkim w opowiadaniach, esejach, tekstach argumentacyjnych (w tekstach tych spójność osiągnięta dzięki omawianemu wykładnikowi przebiega w sposób najbardziej obrazowy), rzadziej w charakterystykach i opisach. Specyfika tekstów użytkowych, takich jak zaproszenie, ogłoszenie, życzenia, pozdrowienia, gratulacje, powodowała, że pod względem zastosowanych form czasu orzeczeń prace reprezentujące te gatunki charakteryzowały się większą homogenicznością.

12. Układ pytanie – odpowiedź

S. Gajda zalicza wypowiedzenia pytające do środków składniowego nawiązania kataforycznego (Gajda 1982, s. 134), gdzie podstawę nawiązania stanowi odpowiedź na pytanie. B. Boniecka, analizując pytania i odpowiedzi w tekstach

dialogowych, stwierdziła, że ich spójność przejawia się w dwojaki sposób: eksplicytnie, kiedy dotyczy zarówno poziomu treściowego, jak i formalnego tekstu, oraz implicytnie, kiedy wykładników więzi należy szukać wyłącznie w warstwie semantycznej (treściowej i tematycznej). Pierwszy rodzaj spójności objawia się w „polaryzacji gramatycznej struktury pytania i odpowiedzi” (Boniecka 1983, s. 234), wynikającej z leksykalnej i gramatycznej zgodności ich konstrukcji. Konstrukcja *pytanie – odpowiedź* jest więc, ze względu na powtarzalność układu gramatyczno-leksykalnego, dokładną lub (częściej) niedokładną strukturą paralelną. W strukturze tej zachodzą procesy „elidowania i rozwijania pozycji w schematach odpowiedzi” (tamże, s. 135). Implicytna spójność w układzie *pytanie – odpowiedź* opiera się na presupozycji; odpowiedzi „presuponują tylko rozwiązanie niewiadomej pytania” (tamże, s. 234). W przeciwieństwie do tekstów o spójności eksplicytniej, te nie funkcjonują w układach paralelnych, odpowiedź nie zawiera powtórzeń leksemów ani pozycji schematów składniowych pytania.

12.1. Układ *pytanie – odpowiedź* o spójności eksplicytniej

W zgromadzonych tekstach prac pisemnych, odpowiedzi często zbudowane były z maksymalnym wykorzystaniem zasad elizji pozycji przewidzianych przez schemat pytania, kiedy odpowiedź wypełniała tylko jedną pozycję, ale z jednoczesnym poszerzeniem struktury o nowe pozycje dla nowych treści (np. o strukturę zdania podrzędnego). Dopowiedzenie takie pełniło funkcję uzupełniającą, uzasadniającą, korygującą, podkreślającą, rozwijającą treść. Intencją nadawcy tak zbudowanej odpowiedzi jest, jak pisze S. Gajda, skonstruowanie tekstu wyczerpującego i treściowo uzasadnionego (tamże, s. 240).

Zebrany materiał można podzielić ze względu na przejawy paralelizmu (stopień paralelnej bliskości) pomiędzy pytaniem a odpowiedzią na cztery grupy²⁷:

1. Konstrukcje paralelne z powtórzeniami;
2. Konstrukcje paralelne bez powtórzeń;
3. Konstrukcje z odpowiedzią paralelną tak/nie;
4. Konstrukcje z odpowiedzią o charakterze metatekstowym.

12.1.1. Konstrukcje paralelne z powtórzeniami

Odpowiedź zawiera elementy leksykalne z pytania. Schemat składniowy odpowiedzi przerasta jednak schemat pytania, a funkcje składniowe powtarzanych leksemów względem ich odpowiedników z pytania często zmieniają się.

²⁷ Podziału dokonano w oparciu o klasyfikację zaproponowaną przez B. Boniecką (1983, s. 231–245).

Poziom B1

- ▶ *Czy Pan/Pani lubi narty? Bardzo lubie i znam dobre miejsce gdzie możemy narkować z fantastycznym warunkiem.*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ *„Czy reklama pomaga, czy przeszkadza w wyborze towaru?”
Sądzę, że reklama i pomaga i przeszkadza w wyborze towaru.*

(B2, esej)

W powyższym fragmencie obserwujemy odpowiedź pełnym zdaniem, której budowa opiera się na pełnym zachowaniu pozycji schematu pytania z powtórzeniami w takim samym układzie (por. Boniecka 1983, s. 237). Układy tego typu, właśnie ze względu na odpowiedniość gramatyczno-leksykalną replik, zachowują wyjątkowo wysoki poziom spójności.

- ▶ *A co w takim bądź razie można uważać za największą zaletę? Myszłę że przede wszystkim to, że jeżeli chcemy ukończyć studia za granicą, możemy doskonale znać język obcy.*

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ *Jakie są przyczyny takiego handlu? Jedną z decydujących przyczyn wydaje się kwestia finansowa.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Czym jest sukces? Sukces wydaje się być czymś czego pragnie większość ludzi.*

(C2, esej)

- ▶ *Czy słynność jest składnikiem czy warunkiem sukcesu? Wydaje się, że nie jest tym ani drugim, tylko wynikiem sukcesu.*

(C2, esej)

- ▶ *A kim była? Była i została zagadką naszej rodziny.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *I tu pozostaje jeszcze jedno pytanie: czy ci, którzy osiągnęli sukces nieważne w jakiej dziedzinie zawsze postępują zgodnie z zasadami moralności lub przepisami prawa*

i czy ludzie sukcesu żyją w zgodzie ze sobą i czy są szczęśliwymi? Niestety najczęściej bywa tak, że osiągnięcie sukcesu w jednej dziedzinie jest powodem do kompletnej porażki w innej.

(C2, esej)

W ostatnim z prezentowanych przykładów autor posłużył się zabiegiem nominalizacji, przenosząc akcent z podmiotu pytania na jego predykat. Działanie to, choć nie wpłynęło znacząco na koherencję tekstu (spójność wypowiedzi była podtrzymywana m.in. przez wprowadzenie powtórzeń leksykalnych), wyraźnie oddziało na styl tekstu, wzmacniając jego dynamikę²⁸, a także na odbiór wypowiedzi. Nadawca przeniósł uwagę odbiorcy tekstu na element, który chciał zaakcentować. Zabieg taki wymaga od odbiorcy większej uwagi podczas percepcji tekstu.

12.1.2. Konstrukcje paralelne bez powtórzeń

Odpowiedzi, choć są budowane na podstawie schematu pytania, nie zawierają powtórzeń zawartych w nim elementów leksykalnych. B. Boniecka określa takie struktury mianem paralelnych konstrukcji niedokładnych bez powtórzeń, kiedy „odpowiedź aktualizuje jedną pozycję ciągu, wypełniając ją takim materiałem leksykalnym, który precyzując niedookreśloną pozycję pytania, nie jest z nią leksykalnie jednorodny” (Boniecka 1983, s. 241). Co ważne, niekompletność strukturalna nie zaburza spójności tekstu; jest możliwa w związku z istnieniem bardzo wyraźnej zależności syntaktycznej (kontekstowej) odpowiedzi i pytania. Układ replik *pytanie – odpowiedź* przypomina wówczas zdanie złożone, gdzie po usunięciu leksemu wprowadzającego, pytanie jest wypowiedzeniem nadrzędnym, odpowiedź – podrzędnym.

Poziom B1

- ▶ *Ja najbardziej lubie sobote. Dlaczego? Wtedy nie muszę iść do pracy i mogę ten dzień poświęcić sobie i swojemu dziecku.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Pytanie w powyższym przykładzie zawiera elipsę całego poprzedzającego je wypowiedzenia.

²⁸ Pojęcie „dynamiczności wypowiedzeniowej” definiuje Jan Firbas, pisząc, że jest to ta „własność wypowiedzi, która przejawia się w rozwijaniu zamierzonej informacji i polega na przesuwaniu tego rozwoju” (Firbas 1974, s. 10).

Poziom B2

- ▶ *Dlaczego państwa i Uniwersytety robią to? W jakim celu?*
Pierwsza rzecz jest że Państwa chcą mieć młode ludzi które są przygotowane na „prawdziwe pracy”, i to oznacza bardzo często pracować z firmami międzynarodowymi, w innym języku niż swoim. Mieszkać w innym kraju, to jest: rozumieć jak inne ludzi myślą i jak można zadoptować się. Druga rzecz jest że, dzisiaj, w jednej uniwersytecie samej nie można znaleźć wszystko całą naukę.

(B2, tekst argumentacyjny)

Poziom C2

- ▶ *Jakim miałby on być, on którego cenimy i uwielbiamy? Prawym, mającym zasady i pozostającym wiernym tym zasadom, wykształconym, ciekawym świata, otwartym na świat otaczający.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Dlaczego nas warto wybrać? Nasi lektory są native spekerami, którzy mają doświadczenia w nauczaniu.*

(C2, tekst reklamowy)

- ▶ *Czego tam szukałem? Nawet nie pamiętam dokładnie, wiem tylko, że przez siostrę.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Jak będzie brzmiała odpowiedź? Zależy przede wszystkim od tego, kim jest człowiek próbujący ta „swą” odpowiedź znaleźć, od tego jakie są wartości, które w swoim życiu wyznaje.*

(C2, esej)

- ▶ *Co będzie gdy pewnego dnia zabraknie nam prądu czy paliwa? Nie tylko fabryki i zakłady przestaną produkować, ale również my, zwykli ludzie nie dojedziemy do pracy itd.*

(C2, tekst argumentacyjny)

W kolejnych przykładach spójność układu została wzmocniona przez zastosowanie spójnikowego wykładnika nawiązania.

- ▶ *A co można czytać w poważnych gazetach? Że ci sami piłkarze biją swoich żon, sięgają po narkotykach albo jeżdżą po pijanemu.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ *Niezwykle aktualną w naszych czasach jest kwestia autorytetów (nie jakichś naukowych w pewnej ściśle określonej dziedzinie, lecz autorytetów „życiowych”, takich, które mają wpływ*

na nasze zachowanie się w różnych sytuacjach, na nasze relacje z otoczeniem itp). Dlaczego? Ponieważ od tego, kogo albo co uważamy za autorytet, w dużej mierze zależy jak przeżyjemy nasze życie, czy będziemy usatysfakcjonowani u jego schyłku tym, co osiągnęliśmy.

(C2, esej)

Pytanie w powyższym fragmencie zawiera elipsę całego poprzedzającego je wypowiedzenia.

- ▶ *Jednak każdy z nas po głębszej refleksji nad własnym życiem zdaje sobie sprawę, że po wszystkich stadiach rozwoju osobistego jak psychicznego taki i społecznego z tymi autorytetami obcował. Dlaczego tak się dzieje? Może dlatego, że osiągając pełnej autonomii w swoich sądach i postępowaniu zbyt szybko zapominamy, że to właśnie na mocy autorytetu myśmy wszyscy ten świat poznawali, porządkowali własne doświadczenia.*

(C2, esej)

12.1.3. Konstrukcje z odpowiedzią paralelną tak/nie

Tak i nie są tzw. globalnymi znakami treści, syntetycznymi ekwiwalentami pełnoznacznego wypowiedzenia, w całości potwierdzającymi informację zawartą w pytaniu lub jej zaprzeczającymi. Taka konstrukcja odpowiedzi najjaskrawiej wykorzystuje mechanizm elipsy i powtórzeń w ramach strukturalnego schematu pytania (Boniecka 1983, s. 236). W analizowanym materiale odpowiedź niejednokrotnie była dodatkowo wzmocniona elementem językowym, który charakteryzował związek treści wypowiedzenia z rzeczywistością lub ujawniał stosunek nadawcy do przekazywanych treści.

Poziom C2

- ▶ *Ale czy to nam wystarczy? Otóż, nie!*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Teraz do rzeczy: czy tych autorytetów potrzebujemy? Z pewnością tak!*

(C2, esej)

- ▶ *Czy było by lepiej gdyby nikt nigdzie nie wychodził i nie wyjeżdżał? Na pewno nie.*

(C2, tekst argumentacyjny)

Zastosowane w powyższych przykładach partykuły i operator metatekstowy (*otóż*) nie tylko pełnią funkcję otwierania replik, ale także wzmacniają ich przekaz, w przypadku partykuł (*na pewno, z pewnością*) podkreślają przekonanie nadawcy o prawdziwości prezentowanego sądu.

- ▶ *Czy głód szczęścia ludzi to naprawdę sprawa też łatwo wytłumaczalna? Podejrzewam, że nie.*

(C2, esej)

Poprzez czasownik *podejrzewam* nadawca wyraża przypuszczenie, a być może nawet powątpiewanie wobec zawartej w pytaniu tezy.

- ▶ *Fascynujące? Smutne? Nie!*

(C2, esej)

12.1.4. Konstrukcje z odpowiedzią o charakterze metatekstowym

Odpowiedź metatekstowa stanowi niejako wstęp do rozważań na temat zasygnalizowany w pytaniu. Nie wypełnia schematu składniowego pytania, nie zawiera powtórzeń zawartych w nim elementach leksykalnych. Nie stanowi odpowiedzi *sensu stricto*, spełnia funkcję inicjującą, zawiązującą wątek, czasem informującą o stosunku autora tekstu do podejmowanego zagadnienia.

- ▶ *Czy w drodze do sukcesu pozostajemy tak samo szczerymi, dobrymi i otwartymi dla ludzi i dla świata, czy też pozwolimy im zmieść nas nie w najlepszą stronę? Odpowiedź na to pytanie bywa czasem trudna, zwłaszcza dla ludzi nieuczciwych.*

(C2, esej)

- ▶ *Być dorosłym – to dobrze czy źle? Oto trudne pytanie, pytanie które istnieje od lat.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Kupować czyli płacić za muzykę czy „ściągać” czyli brać za darmo? Dobre pytanie.*

(C2, tekst argumentacyjny)

12.2. Układ pytanie – odpowiedź o spójności implicytnej

W układach o spójności implicytnej wykrycie więzi międzywypowiedzeniowej polega na uznaniu pytania za wystarczający kontekst dla odpowiedzi. Występujące rzadko powtórzenia elementów pytania służą podkreśleniu jedności tematu między pytaniem a odpowiedzią (Boniecka 1983, s. 244; Strycharz 1995, s. 73).

Poziom B2

- ▶ *Czy w takiej sytuacji reklama nam pomaga? Moim zdaniem, ludzie nie mają czasu, żeby znać nowe produkty.*

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ *A jaka czeka nas przyszłość? Ruch na pewno nie ustanie a raczej będzie większy.*
(C2, esej)
- ▶ *A kto naszymi autorytetami? Zburzyliśmy stały system wartości, lecz niestety nie wybudowaliśmy nowego.*
(C2, esej)
- ▶ *Od jakiego roku życia człowiek jest dorosły? Moim zdaniem nie można bowiem tak prosto rozgraniczyć dorosłych od niedorosłych tylko i wyłącznie po wieku.*
(C2, tekst argumentacyjny)
- ▶ *Gdzie są ci, których zobaczyłam na zdjęciu? Prawda jest dobra, bo mam szczęście bywać dzisiaj u swoich rodziców. Odwiedzamy z nimi naszych krewnych, w tym i rodzeństwo ojca. Prawda jest zła, bo ciężka choroba zbyt wcześnie zabrała nam dziadka. Niedawno temu zmarła nam babcia, nie żyje też starszy brat mojego ojca. Nie wiemy, gdzie są trzej braci dziadka. Niedługo po zrobieniu zdjęcia, które znalazłam, wyjechali do Argentyny szukając lepszego życia. Straciliśmy z nimi kontakt jeszcze trzydzieści lat temu.*
(C2, opowiadanie)

W ostatnim z prezentowanych przykładów odpowiedź jest wyjątkowo rozbudowana, nie ogranicza się do pojedynczego wypowiedzenia, ale obejmuje cały ciąg zdań, z których każde zawiera dopowiedzenie, uzupełnienie i uzasadnienie informacji wstępnej mieszczącej się w wypowiedzeniach: *Prawda jest dobra, Prawda jest zła*. Spójność powyższego fragmentu opiera się na zależnościach kontekstowych.

* * *

W prezentowanym materiale przeważały przykłady o spójności eksplicytnej. Układ *pytanie – odpowiedź* budował koherencję tekstów na poziomie C2. W wypowiedziach pisemnych na poziomach B2 i B1 ten wykładnik spójności pojawiał się niezwykle rzadko. Na taki stan rzeczy wpłynął oczywiście poziom biegłości językowej autorów tekstów, ale także realizowane w tekstach założenia gatunkowe. W przeważającej większości przypadków pytania i odpowiedzi występowały w esejach i tekstach argumentacyjnych, a więc formach wypowiedzi pisemnych obecnych na egzaminach certyfikatowych przede wszystkim na wyższych poziomach biegłości językowej. Wybór konkretnych środków zapewniających spójność stanowi istotną właściwość stylistyczną poszczególnych tekstów i odbywa się także w obrębie konkretnego wzorca gatunkowego (por. Mayenowa 1971,

s. 202–204; Nocoń 2007, s. 66). Z tego samego powodu w analizowanym materiale przeważały tzw. pytania deliberatywne, które autor tekstu stawiał sam sobie (Gajda 1982, s. 134), np.:

- ▶ *Czy w takiej sytuacji reklama nam pomaga?*
Moim zdaniem, ludzie nie mają czasu, żeby znać nowy produkty.

(B2, esej)

- ▶ *Od jakiego roku życia człowiek jest dorosły? Moim zdaniem nie można bowiem tak prosto rozgraniczyć dorosłych od niedorosłych tylko i wyłącznie po wieku.*

(C2, tekst argumentacyjny)

Pytania deliberatywne, charakterystyczne np. dla eseju, nie występują w gatunkach użytkowych, takich jak życzenia, podziękowania, skarga, list motywacyjny. Znaczenie istnienia zależności pomiędzy spójnością a formą (gatunkiem) wypowiedzi podkreślają J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska (2009, s. 286):

Formowanie tekstu spójnego wykracza poza płaszczyznę leksykalno-semantyczną i poza rozczłonkowanie tematyczno-rematyczne zdań, opiera się na regułach wyższego rzędu, mianowicie konwencjach stylowych i gatunkowych, które obejmują kompleks czynników poznawczych, kulturowych i społecznych [...].

Układ *pytanie – odpowiedź*, zwłaszcza o spójności eksplicytnej, to wyjątkowo silny wykładnik koherencji tekstu, nawet jeśli wypełnienie schematu pytania w strukturze odpowiedzi jest bardzo fragmentaryczne. Dzięki korelacjom gramatyczno-leksykalnym oraz powiązaniom semantycznym odpowiedź zostaje ściśle podporządkowana poprzedzającemu ją pytaniu.

Analiza materiału badawczego pokazała, że mechanizmy wiązania wyrażeń zdaniowych w wypowiedziach pisemnych obcokrajowców są wyjątkowo różnorodne. Autorzy omawianych prac chętnie stosowali zarówno powtórzenia, synonimy, peryfrazy, antonimy, hiperonimy i hiponimy, wyrazy należące do jednej grupy tematycznej, jak i zaimki, elipsę, partykuły, wyrażenia metatekstowe i spójniki. Potrafili wykorzystać spójnościowe właściwości pytań i odpowiedzi, a także stylistyczno-kohezyjną moc jednorodnych pod względem kategorii czasu form orzeczeń. Poszczególne wykładniki więzi często pełniły jednocześnie funkcję spajającą i stylistyczną, ujawniając umiejętności zdających w zakresie budowania tekstu nie tylko spójnego, ale także poprawnego pod względem stylu.

Zależności pomiędzy spójnością a stylem wypowiedzi obrazowały m.in. ekscerpty zawierające nagromadzenia (redundantne lub nie) powtórzeń tego samego elementu w bliskim sąsiedztwie czy przykłady, w których wykorzystano nawiązania wyrażeń bliskich znaczeniowo. Unikaniu zbędnych powtórzeń służyły m.in. wprowadzane w tekst elementy pozostające względem siebie w relacji semantycznie

nierównorzędnej. Hiperonimy i hiponimy nie tylko scalały wypowiedź, ale także porządkowały pracę, hierarchizując przekazywane w niej informacje.

Do budowania spójności na większej przestrzeni tekstu zdający wykorzystywali wyrazy należące do jednej grupy tematycznej, których podstawowym zadaniem jest budowanie i rozwijanie tematu tekstu, a także utrzymanie jedności przedmiotowej wypowiedzi warunkującej odbiór tekstu jako całości.

Wyjątkowo silnym i często stosowanym w omawianych pracach wykładnikiem spójności był zaimek. Jego semantyczna niesamodzielność wymaga przeprowadzenia jednoznacznego odniesienia pozwalającego na precyzyjne odtworzenie treści wykładnika. Zaimek może odsyłać nie tylko do pojedynczego leksemu (funkcja pronominalna), ale też całego wypowiedzenia (lub jego fragmentu), a nawet dłuższego urywka tekstu (funkcja prosentencjalna). Zastosowanie zaimka jako wykładnika spójności wymagało od nadawcy wypowiedzi określonej wiedzy gramatycznej (poprzednik i zaimkowy następnik w kolejnych wypowiedzeniach tekstu tworzyły różne układy strukturalne), tak by prawidłowo użyty zaimek pozwolił odbiorcy na nadanie mu właściwego znaczenia. Właściwe wykorzystywanie zaimka budowało spójność tekstu, ale też wpływało na styl wypowiedzi; pomagało autorowi pracy unikać niepotrzebnych powtórzeń, a w przypadku zaimków jako wykładników prosentencjalizacji powodowało także kondensację treści, oddziałując na ekonomię tekstu. Sprecyzowaniu więzi zaimkowej służyły elementy leksykalne (powtórzenia, rzeczowniki abstrakcyjne, synonimy, hiperonimy) tworzące z zaimkami tzw. grupy zaimkowe. Dzięki obecności pełnoznacznego elementu leksykalnego przy zaimku, grupy zaimkowe umożliwiały nadawcy – choć ta własność omawianego wykładnika była przez zdających wykorzystywana sporadycznie – nawiązanie do dalekiego kontekstu.

Wprowadzenie w tekst elipsy kontekstowej także wymuszało na odbiorcy konieczność prawidłowej rekonstrukcji leksemu. Elipsa, jako implicytny – niewidoczny w strukturze powierzchniowej tekstu – wykładnik spójności wymaga umiejętności (tak po stronie nadawcy, jak i odbiorcy) wypełnienia struktury formalno-syntaktycznej tekstu. Właściwe odtworzenie przez odbiorcę wyelidowanego, określonego we wcześniejszym kontekście, elementu świadczy o prawidłowym zastosowaniu omawianego wykładnika spójności. Jak pokazała analiza, stosowanie elipsy, kiedy wyelidowany element pełnił inną funkcję składniową niż jego semantyczny odpowiednik w zdaniu bez elipsy, okazało się dla zdających zabiegiem znacznie trudniejszym niż w sytuacji, gdy „brakujący” element i jego antecedens były tą samą częścią zdania.

Bez wcześniejszego kontekstu nie można zinterpretować także treści wprowadzanych w tekst partykuł. Partykuły o funkcji nawiązującej nie należały w badanych wypowiedziach pisemnych do częstych środków więzi. Chętniej wprowadzano w tekst spójniki, dzięki którym nadawca mógł kontrolować prowadzoną przez odbiorcę interpretację zależności znaczeniowych między wypowiedzeniami lub fragmentami tekstu.

W procesie percepcji pomagają też operatory metatekstowe, które w badanych pracach porządkowały i komentowały tekst przedmiotowy. W analizowanych tekstach cudzoziemcy stosowali wyrażenia stanowiące sygnały początku lub końca wypowiedzi, wskazujące na temat tekstu lub jego przeformułowanie, zaznaczające porządek logiczny pracy, a także związki między jej fragmentami. Właściwe stosowanie wyrażen metatekstowych stanowi silny wykładnik spójności wypowiedzi, wpływając nie tylko na koherencję, ale też kompozycję pracy.

Cechy konstrukcyjne tekstu podkreślało także umiejętne wykorzystanie form czasu orzeczeń. Operowanie kategorią czasu tak, by wyzyskać jej funkcję jako wykładnika spójności, widoczne było w tekstach na każdym z analizowanych poziomów zaawansowania językowego, choć wypowiedzi na poziomie B1 były pod tym względem najbardziej homogeniczne; zdający rzadziej dokonywali zmian form czasu czasowników osobowych, przez co sposób prowadzenia wywodu był mniej dynamiczny i stylistycznie uboższy.

Poziom biegłości językowej wpływał także na wykorzystanie spójnościowych właściwości układów *pytanie – odpowiedź*. Wykładnik ten budował koherencję tekstów głównie na poziomie C2

Właściwe wykorzystywanie środków spójności pozwala na stworzenie koherentnego tekstu – spójnego powierzchniowo, tematycznie i semantycznie. Wprowadzanie różnorodnych wykładników więzi wzmacnia logiczną strukturę wypowiedzi, wpływając nie tylko na spójność kolejnych zdań, ale także kompozycję i styl tekstu.

ROZDZIAŁ 2

RAMA DELIMITACYJNA TEKSTÓW PISANYCH PRZEZ OBCOKRAJOWCÓW

Teresa Dobrzyńska stoi na stanowisku, że „zarówno strukturalna analiza wypowiedzi, jak i badanie jej spójności niemożliwe jest bez uprzedniego zinterpretowania ramy delimitującej dany tekst” (Dobrzyńska 1969, s. 133). Już samo występowanie elementów ograniczających przestrzeń wypowiedzi (delimitatorów) staje się wskazówką dla odbiorcy, że autor uznaje dany tekst za spójny. T. Dobrzyńska pisze, że „[...] dzięki wyrazistym granicom tekst może spełnić funkcję nośnika informacji i niezależnie od tego, czy okaże się mniej lub bardziej eksplicytny w wysłowieniu treści, traktowany będzie jako »zadany« do spójnego odczytania” (Dobrzyńska 1992, s. 152). Odpowiednie sygnalizowanie i związane z tym prawidłowe identyfikowanie granic wypowiedzi staje się więc punktem wyjścia w procesie właściwego, a więc zgodnego z intencją nadawcy, odbioru tekstu (tamże). Autorzy *Słownika terminów literackich* również zauważają, że wyznaczniki początku i końca służą wzmocnieniu spójności dzieła (*Słownik terminów...* 1988, s. 460–461). D. Bartosiewicz podkreśla zaś, że techniki delimitacyjne są sygnałami makrostruktur, a więc globalnego znaczenia tekstu (Bartosiewicz 2002, s. 98). O znaczeniu delimitatorów w przebiegu komunikacji świadczyć może postawiona przez T. Dobrzyńską teza, że wydzielenie zamkniętej przestrzeni komunikatu poprzez wyraźne wyznaczenie jego granic pozwala odczytać tekst jako koherentny, nawet gdy nie wykazuje on spójności strukturalnej (Dobrzyńska 2010, s. 297; Dobrzyńska 1978, s. 102; Dobrzyńska 1974, s. 6). Rangę delimitacji umniejsza Halina Wiśniewska, która, badając kompozycję wypracowań uczniowskich, dochodzi do wniosku, że „pomijanie ramy tekstowej przez ucznia nie musi przekreślać wartości wypracowania, w którym istnieje tzw. *wewnętrzna spójność* i *delimitacja kompozycyjna* tekstu” (Wiśniewska 1995, s. 128).

Autorka niniejszej pracy stoi na stanowisku, że wyznaczniki delimitacji ułatwiają odbiorcy percypowanie tekstu jako całości, wzmocniają spójność wypowiedzi, nie przesądzają natomiast o jej koherencji.

J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska twierdzą, że zaznaczanie granic wypowiedzi jest normą, niezależnie od typu czy przeznaczenia tekstu, dotyczy zarówno tekstów potocznych, jak i literackich, urzędowych, naukowych, publicystycznych czy dydaktycznych, przy czym stopień ich uwydatnienia oraz skonwencjonalizowanie nie są dla wszystkich wypowiedzi jednakowe (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 206, 210).

Miejsca, które winny strukturalnie wyróżniać się z całości tekstu, to jego incipity i zakończenia. Fragmenty szczególnie interesujące badaczy delimitacji tekstu to przede wszystkim wypowiedzenia skrajne. Zdania inicjalne i finalne tworzą ramę tekstu, która, zdaniem J. Bartmińskiego i M. R. Mayenowej, zawsze zawiera informacje metatekstowe, takie jak: informacje o nadawcy tekstu i adresacie, przynależności gatunkowej, okolicznościach powstania tekstu, o samym tekście (tamże, s. 211; Mayenowa 2000, s. 264).

Konstrukcja pierwszego zdania może być cechą indywidualną stylu określonego nadawcy (Krauz 1996, s. 9; Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 208). Często jednak sposób rozpoczynania wypowiedzi warunkuje przynależność gatunkowa tekstu. Istnieją formuły mocno skonwencjonalizowane, które w pewnych gatunkach (np. w gatunkach użytkowych, jak: podanie, list, zaproszenie itd.) wyodrębniły się także kompozycyjnie.

W badanym materiale analiza została oparta na tekstach sześciu gatunków: charakterystyce, opowiadaniu, tekście argumentacyjnym, eseju, recenzji oraz opisie. Gatunki te, choć wykształciły charakterystyczne elementy konstrukcyjne, takie jak wstęp, rozwinięcie, zakończenie, stały schemat narracji, regularna struktura argumentacji, nie cechują się występowaniem typowych, obligatoryjnych – jak to ma miejsce np. w tekstach urzędowych – elementów budowy, takich jak np.: nagłówki w formie zwrotów grzecznościowych, skonwencjonalizowane formuły początkowe.

Formuły inicjalne i finalne tworzonych przez cudzoziemców krótkich kompozycji, takich jak: życzenia, pozdrowienia, e-maile, listy motywacyjne, zaproszenia, gratulacje, tworzą ramę okalającą tekst, jednak rzadko ich funkcją jest ukierunkowanie odbioru tekstu. Są to w większości standardowe wyrażenia rozpoczynające (np. zwroty adresatywne i grzecznościowe) i formuły końcowe (pozdrowienie, wyrazy szacunku, prośba), a także nagłówki (np.: zaproszenie, skarga), miejscowość i data, podpis, np.:

Formuła inicjalna	Formuła finalna	Poziom	Gatunek
<i>Drodzy rodzice, Święta się zbliżają, znów śnieg pada, bałwany są ulepione, choinki ubrane i kościołe pełne ludzi.</i>	<i>Buziaki, Monika</i>	B1	Życzenia
<i>Drogi Radku, miła Kasiu, Z okazji waszego ślubu życzę wam zdrowia, szczęścia i mi- łości.</i>	<i>Wszystkiego najlepszego!!! Laurence</i>	B1	Życzenia

Formuła inicjalna	Formuła finalna	Poziom	Gatunek
<i>Kochani!!!</i>	<i>Pozdrawiam. Seonhwa</i>	B1	Pozdrowienia
<i>Szanowny Panie!</i>	<i>Mam nadzieję, że Pan tak samo przyjemnie spędza urlop. LARA z Rodziną.</i>	B1	Pozdrowienia
<i>Droga pani Eric!</i>	<i>Dziękuję i pozdrawiam jeszcze raz. Do zobaczenia.</i>	B2	Pozdrowienia
<i>Szanowna Pani Anno!</i>	<i>Z poważaniem Magda Baniz</i>	B2	Pozdrowienia
<i>Szanowni Państwo! W odpowiedzi na państwa ogłoszenie o poszukiwaniu osoby na stanowisko specjalisty spraw rozwoju biznesu zgłaszam swoją kandydaturę.</i>	<i>Mam nadzieję, że nasza współpraca przyniesie pozytywne przemiany dla obu stron, Z wyrazami szacunku, Mariya Vytvytska.</i>	C2	List motywacyjny
<i>Szanowny Panie Redaktorze Proszę o przyjęciu mnie na etat w redakcję na stanowisko dziennikarza.</i>	<i>W związku z powyższym myślę, że posiadam kompetencje, które są niezbędne dla wykonania pracy dziennikarza. Proszę o pisemną odpowiedź. Z wyrazami szacunku Nataliya Denysyuk.</i>	C2	List motywacyjny
<i>Drogi Piotrze!</i>	<i>Pozdrawiam i do zobaczenia. Marek</i>	C2	e-mail
<i>Cześć, Olu!</i>	<i>Czekam na odpowiedź i do zobaczenia w Lublinie! Jarosława</i>	C2	e-mail

Jak zauważa T. Dobrzyńska: „Dla poszczególnych gatunków o wyraźnie określonym modelu gatunkowym da się pokazać powtarzalne układy leksykalne początkowe i końcowe” (Dobrzyńska 1974, s. 7). Brak sztywnych delimitatorów w tekstach wybranych do niniejszej analizy pozwala ich autorom na odejście od schematyzacji, na większą dowolność w zakresie konstrukcji incypitów.

1. Zdania inicjalne

T. Dobrzyńska dzieli znaki początku i końca wypowiedzi na dwie grupy: delimitatory właściwe (sygnały delimitacji) oraz delimitatory wtórne (symptomatyczne delimitacji). Sygnały to wyrażenia leksykalne, które wiadomość o początku

i końcu tekstu przekazują językowo, np.: *Na początku mego listu...*, *zaczę od...*, a ich eksplikacja semantyczna uwzględnia wyrazy *początek* i *koniec*. Symptomy natomiast nie przekazują zwerbalizowanej informacji o granicach tekstu, ale przez odbiorców są rozumiane tak jak sygnały, ponieważ wielokrotnie stosowane są jako fragmenty inicjalne lub finalne tekstów; „stają się one w miarę wielokrotnego wystąpienia w sytuacji nagłosowej lub wygłosowej elementami związanymi w świadomości odbiorcy ze skrajnymi biegunami tekstu” (Dobrzyńska 1974, s. 6–7; por. Mayenowa 2000, s. 266).

Maria Krauz, autorka pracy pt. *Zdania inicjalne w języku polskim*, zauważa, że początkowe wypowiedzenie nie tylko informuje o początku tekstu, ale też przyłącza kolejne zdania, pełni więc funkcję nawiązującą (Krauz 1996, s. 10). Poza tym „stanowi jego [tekstu] strukturalne centrum, zawiera temat tekstu, wokół którego organizuje się pozostałe wypowiedzi” (tamże).

W badanym materiale wydzielono następujące typy wypowiedzeń inicjalnych¹:

- 1) zdania o treściach ogólnych;
- 2) zdania bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu;
- 3) zdania zawierające elementy metatekstowe;
- 4) zdania skorelowane z tytułem/tematem tekstu.

1.1. Zdania o treściach ogólnych

Zdania zawierające pewne ogólne sądy lub tezy są typowym, naturalnym wyznacznikiem inicjalności (Krauz 1996, s. 84). Nie wymagają kontekstu, a przez odbiorcę uznawane są za punkt wyjścia do dalszych rozważań, przez co stają się wyrazistym wykładnikiem delimitacji tekstu, wpływając na spójność wypowiedzi (tamże, s. 85).

Poziom B1

- ▶ *Każdy człowiek ma przyjaciela, ale nie każdy ma prawdziwego przyjaciela.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Każdy człowiek ma ulubiony dzień w tygodniu, wydaje mi się że jednak dużo zależy w który dzień mamy więcej wolnego czasu.*

(B1, tekst argumentacyjny)

¹ Poszczególne grupy zdań inicjalnych zostały wyodrębnione na podstawie klasyfikacji zaproponowanej przez M. Krauz (1996).

Poziom B2

- ▶ *Świat jest coraz bardziej otwarty.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Dzięki rozwojowi technologicznemu, żyjemy w epoce, w której dystansy przestały być ważne. Życie jest pełne reklam.*

(B2, esej)

- ▶ *Po dniach pełnych zabiegania i pracy tak się chce odpocząć ze swoimi przyjaciółmi.*

(B2, charakterystyka)

O ogólnym charakterze powyższego wypowiedzenia decyduje zastosowanie czasownika refleksyjnego *chce się* z nieokreśloną kategorią osoby.

W kolejnych przykładach charakterystycznym elementem jest inicjalne usytuowanie okolicznika czasu lub miejsca.

- ▶ *W dzisiejszych czasach dużo młodzi ludzie zdecydują się na studia za granicą.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *W dzisiejszym świecie jesteśmy otoczeni przez reklamy: są w telewizji, na ulicach, w sklepach, w autobusach...*

(B2, esej)

- ▶ *Obecnie coraz więcej studentów decyduje się na wyjechanie za granicą aby przebywać przez semestr, rok lub kilka lat, indziej niż we własnym kraju.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Po przełomie w Europie Środkowej pojawiły się nowe możliwości dla studiujących Węgrów czy Polaków.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Teraz wszędzie jest reklama.*

(B2, esej)

Dodatkowym wykładnikiem ogólności powyższych zdań jest nietemporalny charakter zastosowanego w nich czasu teraźniejszego, wskazujący na pewne cechy przedstawianych/opisywanych obiektów, ich własności stałe, nie na składnik temporalny *sensu stricto*. Wykładnikiem leksykalnym zaś są rzeczowniki

abstrakcyjne i ogólne (*możliwości, kontakty internetowe, życie, komunikacja*) pełniące w wypowiedzeniach funkcję podmiotów.

Poziom C2

- ▶ *Muzyka zawsze była częścią życia ludzi, w różnych formach (jeśli chodzi o instrumenty) i stylach (jeśli chodzi o rodzaj muzyki: hip hop, rap, techno, blues, jazz itd...).*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Współczesne życie ma przyspieszone tempo.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Dzisiejszy świat, niestety, jest tak fałszywy, że trudno komukolwiek zaufać albo na kims polegać.*

(C2, charakterystyka)

Zdanie inicjalne dodatkowo zdradza stosunek nadawcy do przywoływanego sądu. Partykuła *niestety*, za pomocą której nadawca wyraża żal, że dana sytuacja ma miejsce (por. *Uniwersalny słownik...* 2003), staje się wskazówką do interpretacji tekstu.

Ogólny charakter wypowiedzeń wzmacniają wyrażenia takie, jak: *dużo osób, dużo ludzi, każdy człowiek*, zawierające kwantyfikatory ogólności (Grzegorzycyko-wa 1972, s. 16).

- ▶ *Dla każdego człowieka słowo autorytet znaczy co innego, aczkolwiek może ono mieć takie same lub podobne znaczenia dla poszczególnych jednostek.*

(C2, esej)

- ▶ *Tak czasami bywa w życiu, że człowiek niektóre swoje sprawy zostawia na później.*

(C2, opowiadanie)

W ostatnim przykładzie dokonano elipsy kwantyfikatora, jednak nawet bez leksykalnego wykładnika ogólności zdanie nie traci ogólnego charakteru – wyraz *człowiek* interpretowany jest bowiem jako *każdy człowiek*.

Charakterystyczne dla zdań inicjalnych o treściach ogólnych jest występowanie na początku okoliczników czasu², np.:

² Więcej przykładów zdań z inicjalnie wprowadzonym okolicznikiem czasu wyekscerpowano z prac zdających na poziomie B2 oraz B1.

- ▶ *W ciągu ostatnich parę lat, komunikacja przez telefonie oraz przez internet stała się bardzo popularną formą porozumiewanie się.*

(C2, tekst argumentacyjny)

Wyrazistym, choć w omawianym materiale rzadko występującym, sygnałem inicjalności są zdania zawierające definicje lub definicje pozorne. Prócz funkcji inicjowania wypowiedzi, są one dla odbiorcy także jasnym sygnałem, że tematem tekstu będzie definiowany/przywoływany termin. Wypowiedzenia definicyjne wprowadzają odbiorcę w tekst, wyznaczając jego treść przedmiotową.

- ▶ *Internet – to wirtualny świat, środek komunikacji, źródło informacji.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Autorytet – pojęcie z którym się spotykamy w naszym życiu niemal codziennie.*

(C2, esej)

1.2. Zdania bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu

Wypowiedzenia bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu wskazują, wokół czego będzie się rozwijała treść. Niejednokrotnie zawierają leksykalne powtórzenia z tematu (dokładne lub synonimiczne) albo stanowią jego parafrazę. Na poziomie B1 w wypowiedzeniu inicjalnym często ujawnia się autor tekstu.

Poziom B1

- ▶ *Mam większość swoich lat, chyba już za sobą i, jeżeli przypomnieć sobie najwspanialsze chwile w swoim życiu, to spędziłam ich w rodzinnym domu, który znajduje się na wsi wśród Kaukaskich gór.*

(B1, opis)

- ▶ *W swoim nie długim życiu miałem szczęście poznać dużo wspaniałych ludzi.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Jedną z najważniejszych osób w moim życiu jest moja dziewczyna.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Soboty są moim ukochanym dniem.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Użycie czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej oraz stosowanie zaimek dzierżawczego *mój* podkreśla subiektywizm narracji.

Poziom B2

- ▶ *Jak miałam trzy lata, miałam swoje trasy na spacerki w naszym ogrodzie, gdzie mogłam się spotkać w ciągu roku z kolorowymi kwiatkami; miłymi zwierzętami jak n.p. pieskiem, kotem; ptakami.*

(B2, opowiadanie, temat: „To jest najciekawsza historia mojego dzieciństwa”)

Wysuwanie okolicznika miejsca lub czasu na początek zdania jest typowym sygnałem inicjalności (Krauz 1996, s. 50). W powyższym przykładzie częścią formuły inicjalnej jest pełne wypowiedzenie okolicznikowe czasu.

Ze względu na przynależność gatunkową omawianych tekstów, ich autorzy zdecydowali się na narrację pierwszoosobową, co często uwidoczniło się już w pierwszym zdaniu wypowiedzi.

- ▶ *Nazywam się Iram Karavai i pochodzę z Białorusi.*

(B2, opis)

- ▶ *Bardzo duże znaczenie w moim życiu grają książki.*

(B2, recenzja)

- ▶ *Jestem osobą bardzo aktywną i łatwo nawiązuje kontakt z ludźmi.*

(B2, charakterystyka)

Poziom C2

- ▶ *Robiąc któregoś dnia porządku we wszystkich szafach i szafkach znalazłam stare zdjęcie.*

(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)³

- ▶ *Sprzątając naszą piwnicę znalazłam, kilka dni temu, kosz w którym była stara fotografia rodzinna.*

(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)

- ▶ *Pod czas wakacji oglądałam rodzinne albumy.*

(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)

Również w tej grupie zdań inicjalnych częstymi elementami wprowadzającymi odbiorcę w tekst, zwłaszcza w opowiadaniach, były stosowane na początku zdań inicjalnych okoliczniki miejsca lub czasu o różnym stopniu ogólności. Okoliczniki

³ W nawiasie dodatkowo przywołany został zawarty w poleceniu egzaminacyjnym temat lub tytuł pracy.

zdań inicjalnych wskazywały na temporalne lub lokatywne elementy świata przedstawionego, sytuowały opowiadane wydarzenie w czasie i przestrzeni.

Często w początkowym zdaniu nadawca nie ujawniał treści przedmiotowej tekstu, rozpoczynał wypowiedź od innego punktu niż wskazywał tytuł (por. Krauz 1996, s. 107).

- ▶ *Kilka dni temu moja ciocia poprosiła mnie pomóc jej w remoncie mieszkania.*
(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)
- ▶ *Niedawno kupiłam nowe mieszkanie.*
(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)
- ▶ *Pewnego deszczowego dnia postanowiłam posprzątać na strychu u babci.*
(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)
- ▶ *Pewnego dnia, szukając zeszytu z notatkami z fizyki, znalazłam na najwyższej półce kredensu mały, żelazny klucz.*
(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)

Okolicznik w pozycji inicjalnej pierwszego zdania i eksplicytnie wprowadzenie odbiorcy w treść przedmiotową były stosowane także równolegle.

- ▶ *Kilka dni temu postanowiłam w końcu zrobić porządek w papierach, rozrzuconych na biurku i przeglądając je, znalazłam starą fotografię rodzinną, która niewiadomo w jaki sposób znalazła się na biurku spośród tych wszystkich dokumentów i czystych kartek.*
(C2, opowiadanie, temat: „Znalazłam/ znalazłem starą fotografię rodzinną”)

1.3. Zdania zawierające elementy metatekstowe

T. Dobrzyńska przekonuje, że jeżeli chodzi o elementy tworzące ramę tekstu, „z funkcją metatekstową [...] mamy do czynienia, z chwilą wystąpienia wszelkich rozpoznawalnych wykładników delimitacji, które dla odbiorcy tekstu mogą stanowić sygnał granicy wypowiedzi” (Dobrzyńska 1987, s. 104). W swojej analizie ograniczam się do konstrukcji, w których informacja metatekstowa o początku tekstu jest zwerbalizowana, wyrazista, pojawia się obok tekstu przedmiotowego. Przedstawione przykłady to, zgodnie z terminologią zaproponowaną przez T. Dobrzyńską, sygnały delimitacji.

Wśród ekscerptów znajdują się incipity zawierające kwalifikację gatunkową tekstu. Zdaniem T. Dobrzyńskiej, wypowiedzenia tego rodzaju są charakterystyczne, a nawet konieczne w wypowiedzi ustnej, a także w sytuacji oralnego przedstawienia tekstu literackiego, w tekstach folklorystycznych, pieśniach kościelnych czy wezwaniach do modlitwy (Dobrzyńska 1987, s. 104–105).

Poziom B1

- ▶ **Zacznę od tego, że** wynajmujemy kawalerkę w zwykłym bloku, obok którego mieszczą się właśnie takie same bloki.

(B1, opis)

- ▶ **Zanim zacznę opowiadać** dlaczego sobota jest moim ulubionym dniem w tygodniu, chciałabym najpierw opisać mój tryb życia.

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ **Chciałbym scharakteryzować** mojego najlepszego przyjaciela.

(B2, charakterystyka)

- ▶ **Teraz będę charakteryzowała** moją mamę.

(B1, charakterystyka)

- ▶ **Tak więc wam opowiem** o moim małym miasteczku, gdzie najbardziej lubię spędzać czas, bo zawsze pracuje albo ucze i tylko jak mam czas to odwiedzam rodzinie, i chodze na spaceru.

(B1, opis)

Użycie wyrażenia *tak więc* w podanym przykładzie jest odwołaniem do zawartego w poleceniu tematu/tytułu tekstu, które staje się w tym przypadku właściwym incipitem wypowiedzi, choć wywodzącym się z innego poziomu języka – poziomu meta i niepo pochodzącym bezpośrednio od nadawcy tekstu⁴. Zdanie inicjalne jest więc, ze względu na swoje właściwości, de facto zdaniem wewnątrztekstowym (por. Krauz 1996, s. 13, 102), ponieważ: „Zdanie inicjalne tekstu w swej prymarnej postaci charakteryzuje się brakiem wyrażen mających właściwości nawiązań i powtórzeń” (Dobrzyńska 1978, s. 113). „Jako pierwsza informacja w tekście musi być tak zbudowane, aby stanowiło punkt wyjścia do budowy następnych zdań” (Krauz 1996, s. 73).

Poziom B2

- ▶ **Chciałabym opowiedzieć** swoją historię...

(B2, opowiadanie)

⁴ Podobną sytuację, kiedy w funkcji anaforycznego nawiązania do tytułu zastosowano zaimek, opisuje M. Krauz (1996, s. 102).

- ▶ **Dzisiaj chciałbym rozpatrzyć taki problem:** „Czy reklama pomaga, czy przeszkadza w wyborze towaru?”

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ **Od razu powiem, że idola nie mam.**

(C2, charakterystyka)

1.4. Zdania skorelowane z tematem tekstu

Zależność pierwszego zdania od tematu lub zawartego w poleceniu tytułu tekstu, w analizowanych pracach objawia się na dwa sposoby: 1) wypowiedzenie inicjalne powtarza temat/tytuł lub elementy leksykalne z tytułu, ale jest od niego konstrukcyjnie niezależne, 2) ma budowę właściwą zdaniom początkowym lub nawiązuje swoją budową do tematu/tytułu, przez co temat staje się integralną częścią tekstu. Zdanie inicjalne jest wówczas niesamodzielne, ma cechy zdania wewnętrznego.

1.4.1. Zdania samodzielne konstrukcyjnie⁵

Pierwsze zdanie służy nakreśleniu problemu, tła sytuacyjnego, przedstawieniu bohatera, ale tytuł/temat nie stanowi dla niego kontekstu. Przez odbiorcę percypowane jest jako samodzielne – pełne konstrukcyjnie i semantycznie – przez co stanowi naturalny początek tekstu. M. Krauz zauważa, że „typowe, neutralne zdanie może funkcjonować bez tytułu niezależnie od tego, czy tytuł zawiera te same informacje, czy nie” (Krauz 1996, s. 107). W zebranych przykładach zdania inicjalne najczęściej powtarzają elementy leksykalne zawarte w temacie pracy, ale pierwsze wypowiedzenie traktowane jest przez nadawcę jako oddzielna jednostka kompozycyjna (tamże, s. 108).

Poziom B1

- ▶ **Temat:** Proszę opisać miejsce, w którym najbardziej lubi Pani/Pan spędzać czas.
Mieszkam w Elblągu.

(B1, opis)

⁵ Samodzielne konstrukcyjnie formuły inicjalne obrazowało wiele przykładów przedstawionych we wcześniejszej analizie pierwszych zdań, dlatego w tym miejscu egzemplifikacja ograniczona została tylko do kilku próbek.

- ▶ Temat: Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela).
Adam jest mój Przyjaciół, ma 26 lat, jest wysoki, szczupły, czarny, przestoiny i mądry.
(B1, charakterystyka)
- ▶ Temat: Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela).
Mam starszą siostrę.
(B1, charakterystyka)
- ▶ Temat: „Najgorsza (najprzyjemniejsza) podróż w moim życiu”. Proszę o niej napisać.
Od samego początku mojego życia często podróżowałam z moją mamą.
(B1, opowiadanie)

Poziom B2

- ▶ Temat: „To jest najciekawsza historia z mojego dzieciństwa”. Proszę napisać opowiadanie.
Moje dzieciństwo było bardzo bogate w różnego rodzaju historie: mniej ciekawe, ciekawe, i najciekawsze.
(B2, opowiadanie)
- ▶ Temat: „Czy reklama pomaga czy przeszkadza w wyborze towaru?” Proszę napisać esej.
W moim kraju ludzie mówią, że reklama jest silnikiem nowoczesności.
(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ Temat: „Czy potrzebujemy autorytetów?” Proszę napisać esej.
Kiedy masz 14 lub 18 lat często myślisz i mówisz wszystkim, że nie potrzebujesz żadnych autorytetów, że jesteś autorytetem sam dla siebie.
(C2, esej)
- ▶ Temat: „Ekologia – moda czy nadzieja?” Proszę napisać tekst argumentacyjny.
Ekologia w dzisiejszych czasach – czasach globalnego kryzysu staje się coraz bardziej problematycznym tematem.
(C2, tekst argumentacyjny)
- ▶ Temat: „Internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste?” Proszę napisać rozprawkę.
Czy internetowe kontakty mogą zastąpić osobiste?
(C2, tekst argumentacyjny)

1.4.2. Zdania niesamodzielne konstrukcyjnie

Konstrukcja pierwszego zdania wiąże je strukturalnie z tematem/tytułem pracy, w oderwaniu od którego wypowiedzenie staje się niepełne semantycznie i/lub konstrukcyjnie. Nie jest więc typowym zdaniem wprowadzającym, traktowane jest jako następnik, temat/tytuł zaś jako poprzednik relacji nawiązania. Zdanie takie, mimo że zlokalizowane inicjalnie, nie może więc pełnić funkcji wykładnika delimitacji. Rolę tę przejmuje temat, co jednak zakłóca percepcję pracy i może powodować zaburzenia spójności tekstu.

Poziom B1

- ▶ Temat: Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela).
Moja ważna osoba to moja koleżanka, która mieszka we Francji.
(B1, charakterystyka)
- ▶ Temat: Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela).
Dla mnie najważniejszą osobą jest zdecydowanie moja matka.
(B1, charakterystyka)
- ▶ Temat: „Mój ulubiony program telewizyjny”. Proszę uzasadnić.
Mojego ulubionego programu telewizyjnego już niestety nie ma.
(B1, opis)
- ▶ Temat: „Mój ulubiony program telewizyjny”. Proszę uzasadnić.
Ja nie lubie programów telewizyjnych.
(B1, opis)

O braku formalnej autonomii każdego z powyższych zdań w pracach na poziomie B1 decyduje ich szyk. Autor rozpoczyna wypowiedzenie tak, jakby odbiorca dobrze znał kontekst, w którym zdanie powstało. Nadawca zaskakuje odbiorcę, zmuszając go do szukania przyczyny takiego otwarcia tekstu (por. Krauz 1996, s. 67). W analizowanych przykładach szyk zdań powoduje, że odbiorca percypuje wypowiedzenie jako wewnątrztekstowe. Budowa zdania inicjalnego w powyższych przykładach przypomina konstrukcję wypowiedzenia, które jest odpowiedzią na pytanie; tak jak odpowiedź, zawiera powtórzenia leksemów oraz pozycji schematów składniowych pytania. Pierwsze zdanie tekstu jest więc w stosunku do tematu/tytułu (tak jak odpowiedź względem pytania) konstrukcją paralelną. O ile jednak leksykalno-gramatyczna zgodność pytania i odpowiedzi warunkuje

spójność replik, o tyle w przypadku zdań początkowych prowadzi do naruszenia koherencji tekstu. Zmusza odbiorcę, aby sięgnął do tematu pracy. Tylko w ten sposób pierwsze zdanie, choć nie jest samodzielne konstrukcyjnie, może stać się pełne znaczeniowo. Dodatkowo w pierwszych dwóch omawianych wypowiedzeniach podmiot zlokalizowany został po orzeczeniu, podczas gdy w zdaniach rozpoczynających tekst podmiot (wraz z określeniami) powinien zajmować miejsce przed orzeczeniem (por. Jadacka 2007, s. 168–184). Znane człony zdania są wysuwane na początek, a te, na których nie spoczywa akcent logiczny, są umieszczone bliżej jego końca (Dobrzyńska 1971).

Poziom B2

- ▶ Temat: „Dzięki takim ludziom świat jest piękny, a życie ma smak”. Proszę napisać charakterystykę.

Zastanawiam się na myśl o tym, czy w moim życiu kiedyś spotkałam osobę, o której można powiedzieć tak jak jest napisano w tytule tego zadania.

(B2, charakterystyka)

W powyższym przykładzie zastosowano metatekstowe połączenie zdania inicjalnego z tytułem zawartym w poleceniu egzaminacyjnym.

Poziom C2

- ▶ Temat: „Internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste?” Proszę napisać rozprawkę.

Trudno jest mi rozsądzać, czy internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste czy nie.

(C2, tekst argumentacyjny)

Konstrukcja odpowiedzi opiera się na pełnym zachowaniu pozycji schematu pytania z powtórzeniami w takim samym układzie (por. Boniecka 1983, s. 237). Zachowanie symetrii gramatyczno-leksykalnej między replikami tworzy spójność tekstu.

Replika może mieć także charakter metatekstowy. Nie stanowi odpowiedzi *sensu stricto*, czasem nie zawiera powtórzeń elementów leksykalnych z tematu. Pełni funkcję inicjującą, zawiązującą wątek, czasem informującą o stosunku autora tekstu do podejmowanego zagadnienia.

- ▶ Temat: „Czym jest sukces?” Proszę napisać esej.
- Myszę, że pytanie „Czym jest sukces?” jest aktualne w każdym czasie.*

(C2, esej)

W dwóch kolejnych przykładach zdanie inicjalne jest połączone anaforycznie z tematem za pomocą grupy zaimkowej. Odniesienie do zawartego w poleceniu

niu egzaminacyjnym tytułu jest bardzo wyraźne. Leksem w grupie zaimkowej ma charakter metatekstowy, kieruje percepcję odbiorcy na samą wypowiedź, a jednocześnie ujawnia autora tekstu.

- ▶ Temat: „Być dorosłym – to dobrze czy źle?” Proszę napisać rozprawkę.
*Aby móc odpowiedzieć na **to pytanie** trzeba się najpierw zastanowić co to w ogóle znaczy „być dorosłym”.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Temat: „Czy potrzebujemy autorytetów?” Proszę napisać esej.
*Czytając **ten tytuł**, pierwsze pytanie które się nasuwa jest następujące: co to jest autorytet?*

(C2, esej)

2. Zdania finalne

T. Dobrzyńska wskazuje na trudność ujawnienia delimitatora końcowego tekstu, gdyż jak twierdzi: „z punktu widzenia badań spójnościowych nie różni się on istotnie od żadnego wewnętrznego elementu wypowiedzi” (Dobrzyńska 1974, s. 18). Podczas analizy zakończeń bajek, badaczka doszła do wniosku, że trudności z opisem finalnych fragmentów tekstu wynikają z faktu oddziaływania na nie tekstu poprzedzającego (tamże, s. 60).

Przyjęta przez T. Dobrzyńską klasyfikacja zakończeń bajek okazała się nieprzydatna podczas analizy tekstów autorstwa obcokrajowców. Formuła finalna bajki jest ściśle podporządkowana jej cechom gatunkowym, przez co jej struktura jest znacznie bardziej sformalizowana niż struktura zdań finalnych opowiadania, rozprawki czy charakterystyki. Cechy charakterystyczne dla zakończeń bajek, takie jak np. morał czy sentencja, właściwie nie występowały w analizowanych gatunkach tekstów. Ich pojawienie się, co zdarzało się bardzo rzadko, może zostać zinterpretowane jako oryginalne, autorskie odejście od schematu gatunkowego.

Formuły finalne analizowanych prac pisemnych dzielę ze względu na wyrazistość struktury zakończenia. Wybór kryterium klasyfikacji wynika z zaznaczonej we wstępie pracy zależności koherencji tekstu od odbiorcy, dla którego percepcja tekstu jako spójnej całości jest łatwiejsza, kiedy nadawca wprowadza więcej powierzchniowych wykładników spójności (Mayenowa 1993, s. 195–196 i n.).

O ile badanie formuł inicjalnych w tekstach można ograniczyć do przedstawienia pierwszych zdań prac pisemnych, o tyle w przypadku formuł finalnych należało rozszerzyć otoczenie przedmiotu dociekań. Proces formułowania zamknięcia pracy może rozpocząć się wcześniej i objąć kilka zdań poprzedzających. W celu dokładnej analizy zdań finalnych często przywoływane były więc wcześniejsze wypowiedzenia.

2.1. Brak wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej

Formuła finalna wypowiedzi nie jest zasygnalizowana w sposób eksplicytny, przynależy do tekstu głównego w taki sposób, że nie jest percypowana przez odbiorcę jako wyraźne zamknięcie opowiadanej historii, nie stanowi też podsumowania procesu wnioskowania, opisu, charakterystyki czy recenzji. Ostatnie zdanie niejednokrotnie jest wówczas nawiązaniem do wypowiedzenia lub kilku wypowiedzeń bezpośrednio je poprzedzających.

Poziom B1

- ▶ Temat: Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela).

z.i.: *Mój przyjaciel. Nazywa się Martin Onirocja i, tak jak mi jest Hiszpanem.*

f.f.: *Niestety teraz, mało go widzimy, po pierwszej bo już nie mieszkamy w takim nam miejscu i po drugiej bo każdy ma swoją pracę i swoją rodzinę, ale często do niego dzwonię i porozmawiamy o naszych problemach i maszeniach. Ale teraz jeśli będę miał wakacje będę do niego jechał.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ Temat: Proszę opisać miejsce, w którym najbardziej lubi Pani/Pan spędzać czas.

z.i.: *Tak więc wam opowiem o moim małym miasteczku, gdzie najbardziej lubię spędzać czas, bo zawsze pracuję albo uczę i tylko jak mam czas to odwiedzam rodzinę, i chodzę na spacer.*

f.f.: *Ostatnio byłem też w muzeum gdzie byli wystawione obrazy znanych malarzy.*

(B1, opis)

- ▶ Temat: Proszę opisać miejsce, w którym najbardziej lubi Pani/Pan spędzać czas.

z.i.: *Moje najprzyjemniejsze podróże na pewno było w 2003 roku, kiedy pojechałem z dobrą koleją do miejscowości „Whistler”.*

f.f.: *Po godziny zjechaliśmy na spód i znów do szczytu żeby znowu powtórzyć tę przyjemność.*

(B1, opis)

Poziom B2

- ▶ Temat: „To jest najciekawsza historia z mojego dzieciństwa”. Proszę napisać opowiadanie.

z.i.: *Moje dzieciństwo było bardzo bogate w różnego rodzaju historie: mniej ciekawe, ciekawe, i najciekawsze.*

f.f.: *Siostra Lucyna pytała się zawsze co mamy jeszcze w swoim programie zaplanowanego pewnie jeszcze wyskoki, a my grzecznie odpowiadałyśmy, że już nic.*

(B2, opowiadanie)

Poziom C2

- ▶ Temat: „Mój idol”. Proszę napisać charakterystykę⁶.
z.i.: *Mój idol nazywa się Zinedine Zidane.*
f.f.: *Chciałbym także dodać, że Zidane w swoim karierze zawsze dokonywał wolnego wyboru. On Nie wyjechał od razu grać za granicą, ale wolał czekać na odpowiedniej propozycji ze strony klubów. Więc, uważam że kiedy niektórzy z ludzi mówią że Zidane jest głupi to wierzytne kłamstwo.*

(C2, charakterystyka)

- ▶ Temat: „Znalazłem/znalazłam starą fotografię rodzinną”. Proszę napisać opowiadanie.
z.i.: *Robiąc któregoś dnia porządki we wszystkich szafach i szafkach znalazłam stare zdjęcie.*
f.f.: *Są też śmieszne zdjęcia, przy oglądaniu których cała rodzina się ubawi, śmiejąc się do łez i wspominając w jakich okolicznościach takie śmieszne zdjęcia były zrobione.*

(C2, opowiadanie)

2.2. Wyraźnie zaznaczona formuła finalna

Formuły finalne stanowią uogólnienie procesu wnioskowania lub wyraźne „zamknięcie tekstowych zdarzeń” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 231). W zgromadzonym materiale znalazły się przykłady zdań tworzące ramę tekstu poprzez nawiązanie do zdania inicjalnego lub tematu. Nawiązanie to odbywało się przez powtórzenie lub parafrazę tematu/tytułu tekstu albo repetycję wchodzących w jego skład wybranych elementów leksykalnych. Częstym i wyjątkowo czytelnym sposobem zamknięcia było wprowadzenie wyrażen meta-tekstowych. Elementy metatekstowe i repetycje pojawiały się także naraz w tym samym zdaniu.

Poziom B1

- ▶ Temat: „Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela)”
z.i.: *Każdy człowiek ma przyjaciela, ale nie każdy ma prawdziwego przyjaciela.*
f.f.: *Z pewnością mogę powiedzieć jak dobrze mieć prawdziwego przyjaciela!*

(B1, charakterystyka)

⁶ W celu zobrazowania korelacji pomiędzy omawianymi w rozdziale delimitatorami tekstu, w każdym przykładzie obok formuły finalnej (f.f.) przywołane zostało także zdanie inicjalne (z.i.) oraz temat tekstu.

- ▶ Temat: „Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela).
z.i.: *Moja ważna osoba to moja koleżanka, która mieszka we Francji.*
f.f.: *Ona jest moją ważną osobą.*

(B1, charakterystyka)

Sygnałem zakończenia w prezentowanych przykładach jest powtórzenie w ostatnim zdaniu tekstu wyrażen zawartych w wypowiedzeniu inicjalnym.

- ▶ Temat: „Najbardziej lubię soboty, bo...”. Proszę uzasadnić.
z.i.: *Dużo ludzi mówi o swoich najlepszych, najgorszych, szczęśliwych i nie bardzo dniach tygodnia.*
f.f.: *Moim zdaniem, każdy dzień w tygodniu może być dla nas szczęśliwym i ciekawym, lecz zawsze trzeba starać się i robić coś korzystne dla siebie i innych ludzi.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Wypowiedzenie finalne jest zdaniem o treściach ogólnych, przez co przybiera charakter podsumowania rozważań przedstawionych przez autora pracy. Odbiorca percypuje je jako wypowiedzenie kończące mimo braku metatekstowych sygnałów końca.

Eksplicytnie wyrażony sygnał końca wypowiedzi zawiera kolejny przykład.

- ▶ Temat: „Najgorsza (najprzyjemniejsza) podróż w moim życiu”. Proszę o niej napisać.
z.i.: *Najprzyjemniejsza podróż w moim życiu.*
f.f.: **Podsumowując**, *udany urlop.*

(B1, opowiadanie)

Wprowadzenie operatora metatekstowego *podsumowując* stanowi wyraźny sygnał zakończenia tekstu. Odbiorca oczekuje, że autor przeprowadzi podsumowanie. Wbrew zapowiedzi nadawca niespodziewanie kończy jednak wypowiedź, rezygnując z uogólnienia. Formułuje ostateczny sąd w bardzo lakonicznej formie. Brak prawidłowego zamknięcia tekstu negatywnie wpływa na jego warstwę stylistyczną i może powodować naruszenie spójności wypowiedzi.

- ▶ Temat: „Mój ulubiony program telewizyjny”. Proszę uzasadnić.
z.i.: *Mój ulubiony program telewizyjny nazywa się „Podrózujcie s nami”.*
f.f.: **Dlatego** *polecam ten program.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Wprowadzony inicjalnie spójnik *dlatego* to sygnał, że następująca po nim informacja jest konsekwencją treści wcześniejszych zdań, a jednocześnie stanowi dla odbiorcy odesłanie do wszystkich zaprezentowanych w tekście argumentów.

- ▶ Temat: „Najbardziej lubię soboty, bo...”. Proszę uzasadnić.
z.i.: *Bardzo lubię soboty, bo kiedy przyjeżdża sobota, to znaczy, że zbliża się niedziela.*
f.f.: *Nie ma wątpliwości: to jest najlepszy okres tygodnia.*

(B1, tekst argumentacyjny)

Znakiem finalności wypowiedzi jest pierwsze z jej zdań składowych, w którym autor ujawnia wiarę w prawdziwość i moc przedstawionych argumentów. Całe wypowiedzenie ma formę ostatecznego potwierdzenia tezy, która stanowi temat pracy.

Poziom B2

- ▶ Temat: „Książka, którą chętnie przeczytam jeszcze raz”. Proszę napisać recenzję.
z.i.: *Bardzo duże znaczenie w moim życiu grają książki.*
f.f.: **Reasumując** z pewnością mogę powiedzieć, że tą książkę chętnie przeczytam jeszcze raz.

(B2, recenzja)

- ▶ Temat: „Czy reklama pomaga, czy przeszkadza w wyborze towaru?” Proszę napisać esej.
z.i.: *Reklama ma obecnie dużo roli w naszych codzienności i wpływa na naszych decyzjach przy wyborze towaru.*
f.f.: **Podsumowując**, reklama jest ważna ale trzeba ostrożnie korzystać z niej.

(B2, esej)

- ▶ Temat: „Czy reklama pomaga, czy przeszkadza w wyborze towaru?” Proszę napisać esej.
z.i.: *Sądzę, że reklama i pomaga i przeszkadza w wyborze towaru.*
f.f.: **Na końcu chciałbym powiedzieć**, że to zależy od nas, czy reklama pomaga czy przeszkadza w wyborze towaru. Musimy dobrze patrzeć na reklamy, żeby wybierać dobrze.

(B2, esej)

Zdania finalne w powyższych przykładach zawierają eksplicytnie wyrażone metatekstowe sygnały końca wypowiedzi (*reasumując; podsumowując; Na końcu chciałbym powiedzieć*).

- ▶ Temat: „Dzięki takim ludziom świat jest piękny, a życie ma smak”. Proszę napisać charakterystykę osoby, którą Pani/Pan szanuje i podziwia.
z.i.: *Jestem osobą bardzo aktywną i łatwo nawiązuje kontakt z ludźmi.*
f.f.: *Więc jestem absolutnie pewny, że dzięki takim ludziom świat jest piękny, a życie ma smak!*

(B2, charakterystyka)

Dokładnie powtórzony temat pracy jest jednym ze zdań składowych końcowego wypowiedzenia. Otwierający ostatnie zdanie spójnik *więc* nie tylko nawiązuje do wcześniejszego kontekstu, ale jest dla odbiorcy znakiem zakończenia tekstu.

- ▶ Temat: „Dzięki takim ludziom świat jest piękny, a życie ma smak”. Proszę napisać charakterystykę osoby, którą Pani/Pan szanuje i podziwia.
z.i.: *Zastanawiam się na myśl o tym, czy w moim życiu kiedyś spotkałam osobę, o której można powiedzieć tak jak jest napisano w tytule tego zadania.*
f.f.: *Myszę, że dzięki takim ludziom świat staje się lekkiej i życie ma sens i jest intensywniejsze.*

(B2, charakterystyka)

W wypowiedzeniu zamykającym tekst autor dokonał parafrazy tytułu pracy, uzupełniając i wymieniając skład leksykalny wyrażen zawartych w temacie.

- ▶ Temat: Książka, którą chętnie przeczytam jeszcze raz”. Proszę napisać recenzję.
z.i.: *Pierwszą i najciekawszą książką w języku polskim dla mnie była „Lalka” Prusa.*
f.f.: *I choć finał jest smutny, zostaje nadzieja, że w życiu realnym wszystko potoczyło by się lepiej, inaczej. Dlatego te książkę przeczytałabym jeszcze raz.*

(B2, recenzja)

Wypowiedzenie końcowe jest powtórzeniem tytułu pracy zawartego w temacie. Do zdania została wprowadzona grupa zaimkowa (*te książkę*), z pomocą której nadawca po raz ostatni wyróżnia desygnat – recenzowaną książkę. Zastosowany inicjalnie spójnik *dlatego* stanowi jasny sygnał zakończenia – wprowadza zdanie, którego treść jest konsekwencją wcześniejszych rozważań, wynika z treści zdań poprzedzających.

- ▶ Temat: „Plusy i minusy studiowania za granicą”. Proszę napisać tekst argumentacyjny (rozprawkę).
z.i.: *W czasach terażniejszych bardzo często ludzi wyjeżdżają ze swoich krajów, że by studiować.*
f.f.: *Warto spróbować wszystko w tym życiu. Może nie wszystko ale studiowanie za granicą na pewno!*

(B2, tekst argumentacyjny)

Formuła finalna ostatniego z prezentowanych fragmentów, tak jak wypowiedzenie otwierające pracę, ma postać zdania o treściach ogólnych. Wypowiedzenie zamykające i inicjalne kontrastują pod tym względem z zasadniczą częścią charakterystyki, w której przeważają zdania szczegółowe, odnoszące się do postaci charakteryzowanej w pracy.

Poziom C2

- ▶ Temat: „Czy potrzebujemy autorytetów?” Proszę napisać esej.
z.i.: *Kiedy masz 14 lub 18 lat często myślisz i mówisz wszystkim, że nie potrzebujesz żadnych autorytetów, że jesteś autorytetem sam dla siebie.*
f.f.: **Podsumowując**, chciałbym powiedzieć, że potrzebujemy autorytetów nie tylko dla siebie, ale i dla państwa i dla całego świata.

(C2, esej)

- ▶ Temat: „Czym jest sukces?” Proszę napisać esej.
z.i.: *Już same słowo sukces brzmi jak raczej najbardziej nowocześnie.*
f.f.: **Podsumowując** to wszystko, powiedziałabym, iż sukces jest kategorią wysoce osobną, nie poddającą się łatwo próbom zdefiniowania, ile ludzi, tyle przepisów na sukces.

(C2, esej)

- ▶ Temat: „Być dorosłym – to dobrze czy źle?” Proszę napisać rozprawkę.
z.i.: *Aby móc odpowiedzieć na to pytanie trzeba się najpierw zastanowić co to w ogóle znaczy „być dorosłym”.*
f.f.: **Wnioskuje więc**, że „być dorosłym” ma zalety i wady – tak samo jak „być niedorosłym” czyli dzieckiem.

(C2, tekst argumentacyjny)

Powyższe zdania finalne zawierają eksplicytnie wyrażone metatekstowe sygnały końca wypowiedzi. Informacja o zakończeniu, podsumowaniu wywodu, jest zwerbalizowana; odbiorca nie ma wątpliwości, że zbliża się do finału tekstu. W ostatnim z ekscerptów czasownik *wnioskuje* i spójnik *więc* odsyłają odbiorcę zarówno do tematu tekstu, jak i do zaprezentowanych w tekście argumentów.

Ostateczne sprecyzowanie tezy, stanowiącej odpowiedź na zawarte w temacie i powtórzone w zdaniu inicjalnym pytanie problemowe, ilustruje kolejny przykład. W analizowanym fragmencie, tak jak w poprzednim przykładzie, autor za pomocą grupy zaimkowej (*te powody*) odsyła odbiorcę do całego tekstu – początku pracy, jak i pojedynczych wypowiedzeń stanowiących kolejne argumenty wywodu.

- ▶ Temat: „Internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste?” Proszę napisać rozprawkę.
z.i.: *Trudno jest mi rozsądzać, czy internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste czy nie.*
f.f.: *Właśnie przez te powody internet nigdy nie zastąpi kontaktów rzeczywistych.*

(C2, tekst argumentacyjny)

- ▶ Temat: „Internetowe kontakty mogą zastąpić rzeczywiste?” Proszę napisać rozprawkę.
z.i.: *Czy internetowe kontakty mogą zastąpić osobiste?*

f.f.: *Moja odpowiedź na zadane pytanie jest, że kontakty internetowe nie mogą zastąpić prawdziwych i bliskich nam ludzi, chociaż może jest czasami fajne „zagrać” sobie kogoś innego, lepszego, ładniejszego i mądrzejszego.*

(C2, tekst argumentacyjny)

Ostatnie zdanie tekstu to poprzedzona metatekstowym wprowadzeniem odpowiedź na pytanie sformułowane w wypowiedzeniu inicjalnym pracy. Taka konstrukcja tworzy wyraźną ramę delimitacyjną dla tekstu, wpływając na jego spójność.

Podobną kompozycję widać w kolejnym przykładzie. Tu także autor pracy zbudował ramę delimitacyjną. Zdanie finalne otwiera element metatekstowy (*Możemy dyskutować nad tym...*), za którym pojawia się parafraza tytułu zawartego w poleceniu egzaminacyjnym. Dalsza część wypowiedzenia stanowi nawiązanie do zdania inicjalnego.

- ▶ **Temat:** „Czy potrzebujemy autorytetów?” Proszę napisać esej.
z.i.: *Autorytet – pojęcie z którym się spotykamy w naszym życiu niemal codziennie.*
f.f.: *Możemy dyskutować nad tym czy autorytet jest nam potrzebny, ale musimy pogodzić się z tym że, to pojęcie istniało do naszego pojawienia się na świat, istnieje teraz i będzie istniało zawsze.*

(C2, esej)

Inną strukturę formuł finalnych ilustrują dwa następne przykłady.

- ▶ **Temat:** „Znalazłem/ znalazłam starą fotografię rodzinną”. Proszę napisać opowiadanie.
z.i.: *Kilka dni temu postanowiłam w końcu zrobić porządek w papierach, rozrzuconych na biurku i przeglądając je, znalazłam starą fotografię rodzinną, która niewiedomo w jaki sposób znalazła się na biurku spośród tych wszystkich dokumentów i czystych kartek.*
f.f.: *Otwieram oczy i wracam do rzeczywistości. Po tych wspomnieniach postanawiam więcej czasu poświęcać swojej własnej rodzinie. Niech oni też kiedyś znajdą stare zdjęcie i na kilka chwil zapomną o rzeczywistości.*

(C2, opowiadanie)

Formuła finalna rozpoczyna się w momencie zmiany przyjętego przez narratora odniesienia czasowego. Czas teraźniejszy ostatnich zdań pracy jest przeciwstawiony czasowi przeszłemu narracji. Zdanie finalne dodatkowo zawiera synonimiczne powtórzenie wyrażenia z pierwszego wypowiedzenia.

W kolejnym ekscerpacie ostatnie zdanie także powtarza leksem z wypowiedzenia inicjalnego. Interpretacja wypowiedzenia jako zdania stanowiącego zamknięcie tekstu wynika jednak z różnic gramatycznych pomiędzy zdaniami.

Dzięki zastosowaniu form trybu rozkazującego formuła finalna przyjmuje charakter apelu, przez co staje się wyraźnym sygnałem końca pracy. Uniwersalność przekazu (apel jest skierowany do wszystkich, nie wyłączając samego autora tekstu) podkreślona została przez wprowadzenie kwantyfikatora ogólności (*każdy*).

- ▶ Temat: „Czy potrzebujemy autorytetów?” Proszę napisać esej.
z.i.: *W nowoczesnym, szybko rozwijającym się świecie, młody człowiek coraz bardziej potrzebuje wzorców, rad, „wydeptanych dróg”, autorytetów.*
f.f.: *Niech każdy z nas pomyśli o tym jaki „wzorzec” zostawi dla naśladowania, bądźmy rozsądni w wyborze autoryteta.*

(C2, esej)

Odmienny sposób konstrukcji ramy delimitacyjnej zastosował autor kolejnego tekstu. Zdanie finalne koreluje z pierwszym wypowiedzeniem pracy przede wszystkim semantycznie. Wypowiedzenie inicjalne ma charakter tezy. Opisane w rozwinięciu pracy zdarzenia – będące jednocześnie charakterystyką bohaterów, znajomych autora tekstu – stanowią egzemplifikację tezy, natomiast w formule finalnej nadawca wraca do pierwszej myśli w taki sposób, że ostatnie zdanie staje się potwierdzeniem przyjętego na początku założenia. Wypowiedzenia wiążą się także leksykalnie. Leksem *pozory* oraz fragment: *nie umie być takim w rzeczywistości* są synonimicznym nawiązaniem do zastosowanego w pierwszym zdaniu przymiotnika *falszywy*.

- ▶ Temat: „Moi znajomi w krzywym zwierciadle”. Proszę napisać satyryczną charakterystykę swoich znajomych.
z.i.: *Dzisiejszy świat, niestety, jest tak falszywy, że trudno komukolwiek zaufać albo na kimś polegać.*
f.f.: *Dziwna to rzecz, że każdy umiając stworzyć pozory dobroci i serdeczności, nie umie być takim w rzeczywistości.*

(C2, charakterystyka)

* * *

Sposoby manifestowania się początku i końca wypowiedzi w badanym materiale okazały się niezwykle zróżnicowane. Analiza pozwoliła na wydzielenie czterech typów zdań inicjalnych oraz dwóch rodzajów formuł finalnych. W obrębie formuł początku wyodrębniono: zdania o treściach ogólnych (w tym zdania definicyjne i definicje pozorne), które, choć często same nie były tematem pracy, stawały się punktem wyjścia dla całego wyводу; zdania bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu (temporalne, lokatywne, zdarzeniowe), wskazujące, wokół czego będzie się rozwijała treść; zdania zawierające eksplicytną informację

metatekstową; zdania skorelowane z tematem/tytułem tekstu. Dwa główne typy zdań finalnych to: zakończenia bez wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej oraz zakończenia stanowiące wyraźny finał tekstu.

Formuły inicjalne o treściach ogólnych, zdania bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu oraz wypowiedzenia skorelowane z tematem tekstu wyekscerpowano z prac autorstwa cudzoziemców na każdym z trzech poziomów zaawansowania językowego, choć, jak wykazano podczas analizy, konkretne realizacje działań tekstotwórczych podejmowanych przez cudzoziemców na różnych poziomach zaawansowania językowego były zróżnicowane. Zdania zawierające elementy metatekstowe okazały się charakterystyczne przede wszystkim dla tekstów tworzonych przez obcokrajowców na poziomie B1.

Incipity w postaci zdań zawierających sądy ogólne, nazywanych także zdaniami sentencjonalnymi (por. Wiśniewska 1995, s. 119–129; Bartosiewicz 1998, s. 30–31), stanowią odwołania do wiedzy pozajęzykowej odbiorcy. Taki sposób rozpoczynania tekstu, poza funkcją delimitacyjną, tworzy pomiędzy nadawcą a odbiorcą swoistą wspólnotę doświadczeń. Autor przedstawia swoją ocenę opisywanych zjawisk, prezentuje własny punkt widzenia, który w świecie tekstu staje się wspólny także dla odbiorcy. Można przyjąć, że działanie to jest swego rodzaju strategią nadawcy, która w tekście może mieć też swoje wykładniki językowe, obecne eksplicytnie, czego potwierdzenie znaleziono w badanych wypowiedziach pisemnych:

- ▶ ***Jak wiadomo**, prawdziwa miłość, jak i prawdziwa przyjaźń, polegają nie tylko na uwielbieniu pozytywnych cech partnera, a i na – czasami – przymykaniu oczu na zachowania mniej przyjemne.*

(C2, charakterystyka)

Tę samą funkcję pełni użycie w zdaniu inicjalnym form fleksyjnych czasowników w 1. osobie l. mnogiej (my), np.:

- ▶ *Jesteśmy otoczeni światem informacji.*

(B2, esej)

Maria Krauz pisze, że celem autora tak skonstruowanego tekstu jest „wciągnięcie odbiorcy w komunikację, [...] nadanie temu, co «ja» mówię (nadawca), sensu «naszego» zdania (nadawcy i odbiorcy). Stąd odbiorca może te zdania uważać za swoje” (Krauz 1996, s. 26; por. Wilkoń 1986, s. 13).

Interesujące, choć wpływające negatywnie na spójność tekstu, było wiązanie pierwszego wypowiedzenia pracy z tematem lub zawartym w temacie tytułem tekstu. Zdanie inicjalne było wówczas następnikiem, tytuł zaś poprzednikiem relacji anaforycznej. Takie powiązanie tytułu z pierwszym zdaniem tekstu właściwego/głównego jest, jak pisze M. Krauz, częste w tekstach publicystycznych. Jego rolę

jest wówczas przyciągnięcie uwagi czytelnika, a w rezultacie zachęcenie go do zapoznania się z tekstem artykułu (Krauz 1996, s. 111). Funkcja skorelowania pierwszego wypowiedzenia z tematem w pracach pisanych przez cudzoziemców była jednak inna. Należy pamiętać, że badane teksty są wyjątkowe, stanowią część egzaminu językowego, do którego przystąpili ich autorzy. W przypadku wypracowania egzaminacyjnego osoby sprawdzające i oceniające tekst są pierwszymi i najczęściej jedynymi jego odbiorcami. Nadawca zdaje sobie z tego sprawę i wie, że analiza wypracowania zostanie poprzedzona przyporządkowaniem tekstu do zadanego tematu. Zwerbalizowany w poleceniu egzaminacyjnym temat/tytuł pracy pisemnej i jego realizacja w postaci tworzonego wypracowania mogły być traktowane przez zdającego jako całość formalno-znaczeniowa. Nastawienie to wynika właśnie ze specyfiki sytuacji komunikacyjnej, jaką jest egzamin. Nawiązanie do tytułu mogło być także techniką wspomagającą nadawcę w zainicjowaniu wypowiedzi. T. Dobrzyńska określa taki rodzaj działania tekstotwórczego terminem „unik”, a powodów jego stosowania dopatruje się w „trudnościach wynikających z braku punktu wyjściowego, należącego do przedmiotowej płaszczyzny wypowiedzi” (Dobrzyńska 1978, s. 113). Dla autora wypracowania egzaminacyjnego byłby to więc rodzaj strategii kompensacyjnej, kiedy jako początek tekstu zdający obiera element już wprowadzony – znany, choć należący do innego poziomu języka (tamże, por. Prizel-Kania 2008; Janowska 2011).

Wyjątkowo silnym wykładnikiem delimitacji były elementy metatekstowe stosowane w incipitach i formułach finalnych omawianych tekstów. Wpływały na zachowanie spójności wypowiedzi poprzez wyraźne wskazanie jej początku lub końca, formuła inicjalna i finalna stawała się dostrzegalna i zleksykalizowana (Krauz 1996, s. 26), co ułatwiało interpretację tekstu jako całości, struktury globalnej. Informacja o początku i/lub końcu tekstu była zwerbalizowana. Czynności związane z generowaniem i opowiadaniem tekstu opierały się na eksplicytnym „mówię” (Wójcicka 2006).

Analiza formuł finalnych prac okazała się zadaniem trudniejszym. „Koniec jest językowo mniej wyrazisty niż początek”, piszą J. Bartmiński i S. Niebrzegowska-Bartmińska (2009, s. 231). Formuły finalne w tekstach na poziomie B2 i B1 wykazywały mniejszą różnorodność w zakresie stosowanych w nich sygnałów końca niż zdania finalne prac autorstwa obcokrajowców, którzy opanowali język polski na poziomie C2. Formuły finalne tekstów na najwyższym poziomie zaawansowania językowego niejednokrotnie konstruowane były w taki sposób, że wraz z formułą inicjalną tworzyły ramę delimitacyjną wypowiedzi, np. poprzez zawarcie w zakończeniu odpowiedzi na pytanie sformułowane na początku pracy. Nawiązanie do zdania inicjalnego w tekstach na poziomie B1 i B2 ograniczało się do repetycji w ostatnim zdaniu tekstu wyrażen zawartych w pierwszym wypowiedzeniu (poziom B1), dokładnego powtórzenia lub parafrazy tytułu pracy (poziomy B1 i B2). Tylko w tekstach na poziomie C2 można było odnaleźć mniej oczywiste wykładniki końca tekstu, kiedy ostatnie zdanie interpretowane było

jako finalne w związku ze swoimi cechami gramatycznymi, takimi jak zmiana czasu czy trybu orzeczeń. Przykłady eksplicytnie wyrażonych metatekstowych sygnałów końca wypowiedzi wyekscerpowano z wypowiedzi pisemnych autorstwa zdających na poziomie B2 oraz C2. Informacja o zakończeniu, podsumowaniu wyводу nie była w ten sposób werbalizowana w pracach na poziomie B1. Charakterystyczne dla zakończeń tekstów na wszystkich analizowanych poziomach zaawansowania językowego były natomiast zdania o treściach ogólnych.

Zakończenia bez wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej nie występowały w analizowanym materiale często, jednak pojawiły się w tekstach każdego z trzech poziomów zaawansowania językowego⁷. Brak wyraźnie zaznaczonej granicy tekstu, silnej formuły końca, może powodować trudności interpretacyjne. Jak twierdzi T. Dobrzyńska, integralność utworu gwarantuje obecność jakiegoś, choćby szczątkowego, wyznacznika delimitacji (Dobrzyńska 1974, s. 35).

W analizowanych tekstach, zwłaszcza w przykładach wyekscerpowanych z prac na poziomie C2, granice tekstu wyznaczały różnorodne środki, które często tworzyły wraz ze zdaniem inicjalnym ramę tekstu. Takie wypowiedzi, ostro i jednoznacznie odgraniczone, są łatwiejsze w interpretacji i przez odbiorców percypowane jako teksty spójne. Wypowiedzi, w których brakuje wyraźnie zaznaczonych granic, cechują się mniejszą spójnością, przez co są trudniejsze w odbiorze. W analizowanym materiale niedostatki w zakresie koherencji uwidoczniły się zwłaszcza w pracach posiadających zakończenia bez wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej, a także w tych przykładach, w których podczas formułowania zdania inicjalnego autorzy stosowali „unik”, odwołując się do tematu pracy.

⁷ Specyfika egzaminu (pisanie pod presją czasu, konieczność ograniczenia wypowiedzi do narzuconej w poleceniu liczby słów) może być powodem zbyt pospiesznego kończenia tekstu, który pozostaje niedokończony.

ROZDZIAŁ 3

NIEDOSTATKI W ZAKRESIE STOSOWANYCH WYKŁADNIKÓW SPÓJNOŚCI W TEKSTACH PISANYCH PRZEZ OBCOKRAJOWCÓW

Ustalenie przyczyn zaburzeń spójności tekstu nie jest zadaniem łatwym. Przegląd literatury z zakresu lingwistyki tekstu pokazuje, że dotychczasowe badania koherencji wypowiedzi skupiały się przede wszystkim na wydobywaniu, klasyfikowaniu i wskazywaniu funkcji stosowanych w tekstach środków służących utrzymaniu spójności wypowiedzi. Niejednokrotnie, nawet przy bardzo oszczędnym stosowaniu powierzchniowych wykładników spójności, jesteśmy w stanie odczytać tekst jako koherentny. Odbiorca musi wówczas – choć często robi to w sposób automatyczny, nieświadomy, posiłkując się swoją kompetencją językową i wiedzą pozajęzykową – dokonać niezbędnych „transformacji i uzupełnień, by zinterpretować tekst jako spójny” (Mayenowa 1971, s. 200), by nadać mu spójność na płaszczyźnie sensów. Tekst może więc „zostać zintegrowany znaczeniowo mimo braku formalnych wykładników związków międzyzdaniowych” (Dobrzyńska 1991, s. 160). T. Dobrzyńska zwraca jednak uwagę, że „teksty o niskim stopniu werbalizacji stosunków międzyzdaniowych są trudniejsze w odbiorze. Ich interpretacja może się różnić z zamiarem nadawcy komunikatu [...]” (Dobrzyńska 2010, s. 303).

W niniejszym rozdziale przedstawione zostały najczęściej popełniane przez cudzoziemców błędy powodujące naruszenie więzi spójnościowych. Omówiono, w jaki sposób błędy te mogą wpływać na odbiór tekstu. Wskazane zostały te fragmenty, w których niedostateczne lub nieumiejętne stosowanie środków spójnościowych zauważalnie powodowało zaburzenia spójności wypowiedzi, wpływając na zakłócenie jej odbioru, oraz fragmenty, gdzie zaburzenia kohezyjne były tylko drobnymi uchybieniami.

Przykłady zaburzeń spójności w badanym materiale zebrano w siedmiu grupach:

1. Zaburzenia w zakresie stosowania zaimków;
2. Zaburzenia w zakresie stosowania elipsy;
3. Zaburzenia w zakresie stosowanej leksyki;
4. Zaburzenia powstające w wyniku braku jedności czasu orzeczeń;
5. Zaburzenia powstające w wyniku braku relacji nawiązania;
6. Zaburzenia powstające w wyniku zastosowania niewłaściwego wykładnika spójności;
7. Zaburzenia powstające w wyniku braku różnicowania stosowanych wykładników nawiązania.

1. Zaburzenia w zakresie stosowania zaimków

Zaburzenia należące do tej grupy pojawiały się, kiedy autor tekstu nie potrafił ujednoczyć formy zaimka i elementu językowego, do którego zaimek odsyłał. Zaburzenia dotyczyły przede wszystkim niedostosowania w zakresie kategorii rodzaju lub przypadku. Niespójności pojawiały się także, kiedy zaimek stosowany był jako wykładnik prosentencjalizacji.

1.1. Niedostosowanie w zakresie kategorii rodzaju

Poziom B1

- ▶ Kochani **Babciu i Dziadku!** [...] Ściskam was **obu!**

(B1, życzenia)

- ▶ Sopotkie **molo** – to jest najdłuższa molo w Europie. Zobaczyc **go** przyjeżdżają ludzie z całej Polski i nawet z Europy.

(B1, opis)

Naruszenie spójności dwóch powyższych fragmentów nie uniemożliwia właściwej interpretacji tekstu, oddziałuje jednak na odbiór wypowiedzi, sprawiając, że staje się mniej płynny.

Poziom B2

- ▶ Każdym latem odbywa się w kurorcie **prezentacja tańca**. Tym razem **ale Johnniego partnerka** nie jest w stanie wziąć **w nim** udział.

(B2, recenzja)

Błąd autora tekstu (użycie zaimka w rodzaju męskim *nim* zamiast dostosowanego do formy antecedensa *prezentacja* zaimka w rodzaju żeńskim *niej*) sprawia, że odbiorca w sposób naturalny i automatyczny łączy zastosowany zaimek z najbliższym poprzedzającym rzeczownikiem w tym samym rodzaju gramatycznym (*Johnny*), co powoduje poważne zaburzenie spójności tekstu. Dodatkowym czynnikiem zakłócającym jest niewłaściwy szyk spójnika *ale*.

Poziom C2

- ▶ Włączam telewizor i podchodzę **do okna**. Otwierając **go** owieje mnie lekki wiaterek.

(C2, esej)

- ▶ *I jedno **zdjęcie** z naderwanym kątem. Biorę **go** i nie poznaję dziewczynki uśmiechającej się do moich rodziców – to ja!!*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *W rękach trzyma nie duże **pudełko** z malutkim zamkiem. [...] To stare i niepotrzebne, możesz **go** wyrzucić do śmieci.*

(C2, opowiadanie)

Użyte zaimki powinny mieć oczywiście formę: *je* (biernik formy podstawowej zaimka *ono*), dopasowaną do rodzaju gramatycznego antecedensa (*okno*, *zdjęcie*, *pudełko* – r. nijaki). Pozajęzykowa wiedza odbiorcy pozwoli mu zapewne właściwie zinterpretować intencję komunikacyjną nadawcy, w pierwszej chwili błąd autora tekstu może jednak powodować konsternację. Składnikiem pierwszego zdania w powyższych przykładach jest bowiem także leksem rodzaju męskiego (*telewizor*, *kąt*, *zamek*) i to on może zostać uznany za podstawę nawiązania. „Zaimek dokładnie odtwarza argument wyrażony rzeczownikiem, gdy w poprzedzającym wypowiedzeniu znajduje się jeden rzeczownik danego rodzaju i liczby, do którego substytut może się odnosić. W innym przypadku więź zaimkowa okazuje się nieprecyzyjna” (Gajda 1982, s. 133). Dodatkowym czynnikiem zakłócającym spójność pierwszego z analizowanych fragmentów jest niejednorodność form orzeczeń pod względem kategorii czasu (*włączam*, *podchodzę* – czasowniki w czasie teraźniejszym, *owieje* – czasownik w czasie przyszłym).

- ▶ ***Internet** jest w dzisiejszym świecie czymś niezbędnym, czymś bez czego nie potrafimy żyć. Staliśmy się uzależnieni od tego, co nam może oferować. Teraz nie musimy wychodzić z domu by zrobić zakupy, zapłacić rachunki czy porozmawiać z babcią, która mieszka na drugim końcu miasta. Więc pytam: czy może **ono** zastąpić nam kontakty rzeczywiste?*

(C2, tekst argumentacyjny)

Wydaje się, że zastosowanie zaimka w niewłaściwym rodzaju gramatycznym w analizowanym przykładzie nie jest spowodowane brakiem umiejętności piszącego w zakresie odmiany, ale złym wyborem podstawy nawiązania. Użyty postcedens *ono* odsyła bowiem do zaimka nieokreślonego z pierwszego zdania omawianego tekstu (*coś*; w tekście: *czymś* – r. nijaki) zamiast do rzeczownika r. męskiego – *Internet*. Tym, co dodatkowo wpływa na klarowność tekstu, jest znaczna odległość między wyrażeniem anaforyzowanym a wyrażeniem anaforycznym. Duży dystans między wypowiedziami pozostającymi w relacji anaforycznej sprawia, że dobór formy zaimka musi być precyzyjny.

1.2. Niedostosowanie w zakresie kategorii przypadku

Zaburzenia spójności powstające na skutek niezgodności przypadków zaimka anaforycznego i odpowiadającego mu leksemu nie powodują znacznych zakłóceń w odbiorze tekstu, niemniej osłabiają jego spójność linearną.

Poziom B1

- ▶ *Dzisiaj, drugiego lipca, zapomniałam moje, mi bardzo potrzebne, **okulary** w bibliotece na stole, który stoi na całym centrum sali. Wyglądają tak: nowoczesne, dwukolorowe (brązowe niebieski), plastikowe oprawki. Jeżeli ktoś **ich** znalazł, proszę o kontakt pod numerem telefonu.*

(B1, ogłoszenie)

Poziom B2

- ▶ *W dzisiejszym świecie jesteśmy otoczeni przez **reklamy**: są w telewizji, na ulicach, w sklepach, w autobusach... Dzieci i młodzi ludzie znają **ich** na pamięć i je niestety o wiele lepiej recytują niż nasza „Inwokacja” czy inne przepiękne polskie wiersze.*

(B2, esej)

- ▶ *Nie tak dawno moja koleżanka, która też lubi czytać książki poleciła mi przeczytać książkę pod tytułem „5 lat kacetu”. Po przeczytaniu tej książki ona była pod dużym wrażeniem. Więc ja też postanowiłam przeczytać tę **książkę**. Ja bardzo długo **ją** szukałam, i w końcu znalazłam w jednym ze sklepów internetowych.*

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ *Przepraszam Pana najmocniej za przetrzymywanie tych **książek**. Z powodu mojego wyjazdu do Rosji nie mogłam Panu **je** oddać na czas.*

(C2, list)

1.3. Niespójność w zakresie prosentencjalnego stosowania zaimka

Zaimek jako wykładnik prosentencjalizacji odsyła odbiorcę do całego zdania, a nawet dłuższego fragmentu tekstu. Taką funkcję pełni najczęściej zaimek wskazujący. Prawidłowe wykorzystywanie zdolności identyfikacji szerszego kontekstu, charakterystycznej dla zaimka *to*, może jednak niewprawnym użytkownikom języka polskiego sprawiać trudności.

Poziom B1

- ▶ *Mieliśmy wrażenie, że cała wyspa była zarezerwowana tylko dla nas. Dzieci świetnie bawiły się z białym piaskiem. Dla nich prawdziwy raj. **To** miało też wpływ na nasz nastrój.*

(B1, opowiadanie)

Poziom B2

- ▶ *Dużo kobiet przez karierę nie zdążyło założyć własnej rodziny, a tym którym się to udało i tak mają mało czasu dla niej. **To** też dotyczy przyjacieli.*

(B2, tekst argumentacyjny)

W powyższych tekstach można zaobserwować zbyt szerokie i nieprecyzyjne stosowanie zaimka jako wykładnika prosentencjalizacji.

Poziom C2

- ▶ *Mój ulubiony wujek jest Paweł ponieważ zawsze robi żarty. A na zdjęciu **to** widać!*

(C2, opowiadanie)

Pierwsze zdanie, mimo błędu gramatycznego, nie powoduje trudności interpretacyjnych, ale nieumiejętne zastosowanie zaimka *to* w następnym wypowiedzeniu powoduje, że odbiorca nie może być pewien, do którego ze zdań składowych wypowiedzenia złożonego zaimek *to* się odnosi. Podobne naruszenie precyzji więzi zaimkowej widać w kolejnych przykładach:

- ▶ *Dopiero teraz sobie przypomniałam, że ten klucz mam od mojej ukochanej babci, i kiedyś pożyczyłam go córce, bo bardzo jej się podobał. I zapomniałam **o tym**.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Jak wiadomo, prawdziwa miłość, jak i prawdziwa przyjaźń, polegają nie tylko na uwielbieniu pozytywnych cech partnera, a i na – czasami – przymykaniu oczu na zachowania mniej przyjemne. [...] Traktując **to** z humorem, o wiele łatwiej jest wybaczyć i zrozumieć innego człowieka.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Często jestem brany jako przykład do naśladowania dla swoich rówieśników. **To wszystko** nie było by możliwe bez codziennej wyczerpującej pracy nad sobą.*

(C2, esej)

Rozszerzenie zaimka *to* o zaimek *wszystko* w powyższym przykładzie sugeruje, że drugie zdanie nawiązuje jeszcze do jakichś informacji we wcześniejszym

kontekście, odsyła do zbioru elementów (rzeczy, spraw), czego jednak nie potwierdza lektura tekstu.

- ▶ *Oddaję w końcu książki i słowniki które mi Pan miesiąc temu pożyczył. Bardzo mi przykro że **tak** wyszło.*

(C2, list)

W ostatnim przykładzie zaimek stanowi nawiązanie do informacji niepodanej bezpośrednio w tekście, element, do którego się odnosi, nie jest wyrażony eksplicytnie, co dodatkowo czyni całą konstrukcję kohezyjnie ułomną. Dopiero lektura dalszej części tekstu, a także wiedza pozajęzykowa odbiorcy pozwalają upewnić się, że intencją autora wypowiedzi są przeprosiny za zbyt późne oddanie pożyczonych materiałów, a nie, jak wskazuje zaimek, za ich zwrot lub użyczenie.

2. Zaburzenia w zakresie stosowania elipsy

Funkcja spójnościowa elipsy opiera się na możliwości odtworzenia przez odbiorcę wyelidowanego, określonego we wcześniejszym kontekście, elementu. Prawidłowe wykorzystanie elipsy sprawia, że odniesienie do podstawy nawiązania odbywa się w sposób automatyczny (por. Szkudlarek 1999; Gajda 1982, s. 134). Niewłaściwe zastosowanie środka uniemożliwia odtworzenie przez odbiorcę pominiętego wcześniej elementu.

Poziom B2

- ▶ *Jane Austen opowiada w ten film historie Elisabeth, młodej pani z dobrego, jednak nie bogatego domu. Mieszka z czworami siostrami i rodzicami na wsi.*

(B2, recenzja)

Za antecedens wyelidowanego podmiotu może zostać uznany składnik *Jane Austen* lub *Elisabeth*.

- ▶ *Coraz chętniej międzynarodowe firmy zatrudniają ludzi, którzy studiowali za granicą. Mają więcej umiejętności na językami i dają sobie rady z trudnymi sytuacjach.*

(B2, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Po pierwszego czytania nowej książki Helmuta Schmidta też stoje pod wrażeniem wspaniałej historii z niesamowity bohaterem. Na dodatek łatwo się z **nim** identyfikować.*

(B2, recenzja)

W przypadku dwóch powyższych ekscerptów odbiorca może dokonać prawidłowej interpretacji tekstu, posiłkując się wiedzą pozajęzykową. Jednak nieumiejętne zastosowanie elipsy podmiotu w pierwszym z omawianych przykładów (*Mają – kto? międzynarodowe firmy czy ludzie, którzy studiowali za granicą?*) oraz elipsy dopełnienia w drugim fragmencie (*łatwo identyfikować się – z kim? Helmutem Schmidtem czy bohaterem książki?*) sprawia, że spójny odbiór tekstów zostaje utrudniony.

- ▶ *Przyjaźń, emocje, spory i koniecznie miłość – film „Duma i uprzedzenie” zajmuje się ogólnymi tematami ludzkiego życia. Na bazie książki brytyjskiej autorki.*

(B2, recenzja)

W ostatnim przykładzie poziomu B2 zaburzenie spójności nie wynika bezpośrednio z błędu w zakresie stosowania elipsy. Powodem niekoherencji jest pominięcie predykatu w wypowiedzeniu (*powstał, został nakręcony*), przez co odbiorca nie może dokonać prostego (automatycznego) wypełnienia pozycji wyelidowanego z tego samego zdania podmiotu (*film*) odnoszącego się do obiektu wskazanego w poprzedzającym wypowiedzeniu.

Poziom C2

- ▶ *Stara kobieta miała łagodną ale pogodną twarz, w jednej dłoni trzymała chustę w kwieciste wzory. Jej wnuczka pozowała do zdjęcia będąc w wieku 16–17 lat. Uśmiech zdradzał pogodę ducha, a oczy były wpatrzone w obiektyw kamery z niebывалą ufnością. Była piękna.*

(C2, opowiadanie)

W dwóch ostatnich zdaniach cytatu dokonano elipsy kontekstowej – przydawki (w pierwszym z analizowanych zdań) i podmiotu (w drugim wypowiedzeniu). Odbiorca nie jest jednak w stanie stwierdzić, do którego ze zdań poprzedzających odsyła wskaźnik nawiązania. Nie wie, o czym *uśmiechu* (kobiety czy wnuczki) mówi nadawca, a także o kim (kobiecie czy wnuczce) pisze, że była piękna.

- ▶ *Ich impreza ślubna ze zdjęcia wygląda, że jest w jakiejś starej restauracji w Szanghaju. Jest bardzo znana.*

(C2, opowiadanie)

Opierając się tylko na informacjach przekazywanych językowo, odbiorca może mieć wątpliwość, do którego składnika poprzedzającego zdania odsyła wyelidowany z drugiego wypowiedzenia podmiot – podmiotu *impreza* czy okolicznika *w restauracji*. Choć nawiązanie do okolicznika wydaje się bardziej prawdopodobne (o imprezie nie można powiedzieć, że jest znana), komplikację wprowadza określenie *restauracji* przydawką *jakaś* wskazującą na pewną nieokreśloną (taką, której mówiący nie chce lub nie jest w stanie zdradzić) cechę obiektu. Zestawienie

opisujących ten sam element przydawek *jakaś* i *znana* w analizowanym tekście nabiera wartości przeciwstawienia; określenia w omawianym kontekście logicznie wykluczają się, co dodatkowo zaburza spójność wypowiedzi.

3. Zaburzenia w zakresie stosowania leksyki

Zaburzenia spójności w analizowanym materiale były też wynikiem niedostatków leksykalnych autorów wypracowań. Wiele z przykładów zawierało pomyłki w stosowanych leksemach, świadczące o nieznajomości znaczenia i zakresu używania wyrazów i wyrażeń (por. Nowak 2002). Czasem wprowadzony niewłaściwy leksem był podobny fonetycznie lub słowotwórczo do wyrazu, który powinien być zastosowany w danym wypowiedzeniu (np. należał do tej samej rodziny wyrazów). Zaburzenia spójności w tej grupie powstawały wówczas z powodu użycia niewłaściwego znaczenia danego słowa. Zdarzały się również błędy leksykalne wynikające z interferencji, tzw. transferu negatywnego. Autor tekstu wprowadzał do niego leksem, który w języku polskim ma podobną lub identyczną formę, ale inne znaczenie niż w języku rodzimym zdającego¹.

Poziom B1

- ▶ *Mimo tego myślę, że Ahaiikamutamii jest najpiękniejszym miejscem na świecie i byliśmy zadowoleni tam. Byliśmy bardzo smutni, kiedy musieliśmy **wychodzić**.*

(B1, opis)

[wyjeżdżać]

Trudności w interpretacji tekstu powoduje zastosowanie niewłaściwego czasownika ruchu.

- ▶ *Informacja można czytać przez gazetę albo przez internet. Jeżeli chcę czytać gazetę wtedy musi płacić i musi wychodzić z domu. Internet też za drogo. **Ponieważ** dla mnie najlepszy sposób jest oglądanie telewizji w domu.*

(B1, tekst argumentacyjny)

[brak eksplicytnego wykładnika lub spójnika więc]

¹ W pracy nie wydzielono poszczególnych typów zaburzeń spójności powstających na skutek błędów leksykalnych, ograniczając się jedynie do zasygnalizowania możliwych motywacji zauważonych uchybień. Brak szczegółowego podziału wynika ze specyfiki pracy, której założeniem nie jest typologia popełnianych błędów, ale analiza spójności z punktu widzenia odbiorcy, który interpretuje tekst bez odwoływania się do informacji o autorze wypowiedzi, możliwych zależnościach między językiem polskim (językiem tekstu) a językiem pierwszym zdającego.

W tekstach poziomu B2 obserwujemy często błędy spójności powstające na skutek podobieństwa fonetycznego leksemów. Niejednokrotnie na bliskość brzmienia nakłada się także pokrewieństwo słowotwórcze wyrazów.

Poziom B2

- ▶ *Teraz uczy młodzież historię sztuk pięknych pracując nad tym, żeby studenci poznali jak można więcej zrobić, żeby było na świecie umnych ludzi. Wywiady mojej matki są bardzo interesujące.*

(B2, charakterystyka)

[wykłady]

- ▶ *Przesyłam gratulacje serdeczne z okazji narodzenia małego Piotrusia i życzę mu pewnego zdrowia, dużo szczęścia i miłości w życiu, grzeczna siostrę i kochających i cierpliwych rodziców. Mam nadzieję, że wkrótce będę miała okazję do was przyjechać **zwiedzić** waszego synka.*

(B2, gratulacje)

[odwiedzić]

- ▶ *Byłam w Turcji, Rosji, w Niemczech i Wielkiej Brytanii, w Portugalii, Estonii, na Litwie, na Ukrainie. I **rzeczywiście** w Polsce, gdzie mieszkam teraz.*

(B2, opis)

[oczywiście]

- ▶ *Kobiety bogate mogą zmieniać garderobe co miesiąc i chodzić do kosmetyczki na najnowsze zabiegi. Przeciesz kobieta na topie musi wyglądać **ośmielająco**.*

(B2, tekst argumentacyjny)

[ośmielająco]

- ▶ *Serdeczne pozdrawiam z narodzinami pierwszego syna Pawła. [...] Z najlepszymi pozdrowieniami **prezentujemy** naszym krewnym zestaw bielizny dla Pawła. Krewni z Rosji.*

(B2, gratulacje)

[wysyłamy w prezencie, chcemy sprezentować]

Przyczyną błędu jest niewłaściwie utworzony czasownik od wyrazu *prezent*. Niespójność tekstu wynika z faktu, że w polszczyźnie istnieje czasownik *prezentować*, jednak w innym niż założone przez autora tekstu znaczeniu: *prezentować* 'dokonywać prezentacji, zwykle czegoś, przedstawiać, pokazywać coś innym, zwłaszcza publiczności'. Błąd może być także spowodowany wprowadzeniem czasownika w formie niedokonanej zamiast dokonanej (*sprezentować*).

Świadczy o tym użyte w narzędniku wyrażenie *naszym krewnym*, którego forma jest zgodna z rekcją omawianego czasownika (*sprezentować coś komuś*) (por. *Uniwersalny słownik...* 2003).

- ▶ *Gubimy się wśród różnorodności reklamowanych towarów. I wszystko byłoby nie tak złe, gdyby każdy tekst **reklamowany** był do końca prawdziwy (czasem na prawdę nie wiemy o nowych ułatwiających życie towarach albo o nowym zmienionym opakowaniu ulubionego proszka do prania).*

(B2, esej)

[reklamowy]

Błąd powstał na skutek wyboru niewłaściwego formantu słowotwórczego: *reklamowy* to ten, który coś reklamuje; *reklamowany* – ten, którego reklamują.

- ▶ *Jasne że życie i studiowanie za granicą nie można porównywać z życiem i studiowaniem w swoim kraju. To zupełnie różny rzeczy. Każdy kraj ma swój system **wykształcenia**.*

(B2, tekst argumentacyjny)

[kształcenia]

- ▶ *Helena widząc go odrazu padła na kolana i zaczęła udawać, że się modli. **W związku z tym** poduszka padła na podłogę robiąc wielki chałas.*

(B2, opowiadanie)

[w związku z tym]

Poziom C2

- ▶ *Obiecuję zwrócić Panu te książki jak najszybciej.
Oraz gdyby Pan ich pilnie potrzebował, mógłbym zostawić je jutro w sekretariacie.*

(C2, list)

[a lub brak eksplicytnego wykładnika]²

Spójnik *oraz* łączy zdania równorzędne, zapowiada dodawanie treści. Sens prezentowanego fragmentu wymaga użycia spójnika *a*, którego funkcja to łączenie zdań o treściach uzupełniających się. Możliwa jest też rezygnacja z eksplicytnego wykładnika nawiązania.

² W nawiasie kwadratowym pod każdym przykładem zaproponowano właściwy dla danego kontekstu leksem.

- ▶ *Mój ideał nazywa się Zinedine Zidane. Ja go spotkałem kiedy miałem 12 lat, od tego dnia to mój **model**.*

(C2, charakterystyka)

[wzór 'ten, kto może służyć za przykład godzien naśladowania; ideał'; *idol*]

Leksem *model* również oznacza wzór do naśladowania, jednak może być stosowany tylko w znaczeniu nieosobowym 'schemat, według którego coś ma być wykonane, zrobiony w odpowiedniej skali, charakteryzujący wygląd zewnętrzny lub działanie czegoś, szablon, makieta' (por. *Słownik współczesnego języka...* 1996).

- ▶ *Jednego dnia poszedłem do fotografa i poprosiłem go o zrobienie czterech kopii dla braci i siostry. **Przez kilka dni** odebrałem te zdjęcia.*

(C2, opowiadanie)

[*po kilku dniach, w ciągu kilku dni*]

- ▶ *Czy mogłabyś przyjść po mnie na dworzec, bo ja Wa-wy dobrze nie znam. **Zanim** pojedziemy na piwko i pogadamy o wszystkim.*

(C2, e-mail)

[*następnie, później*]

- ▶ *Autorytet dla mnie jest osobą, której nie tylko szanujemy, ale również podziwiamy i do której chcemy być podobnymi. Ta osoba pełni dla nas funkcję **wzorową** i stanowi jasno określonym punktem odniesienia dla stworzenia naszego własnego systemu wartości, naszych poglądów, przekonań i działań.*

(C2, esej)

W ostatnim przykładzie wypracowania z poziomu C2 niespójność tekstu wynika nie tylko z użycia niewłaściwego leksemu (*wzorowy* 'przykładowy, doskonały, modelowy', lepiej *wzór* 'ten, kto może służyć za przykład godzien naśladowania – jest dla nas wzorem'), ale także nieprawidłowego połączenia wyrazów (*wzorowa funkcja*).

- ▶ *Pozostając do Państwa **propozycji**
Pozdrawiam serdecznie
Circine Zittle.*

(C2, list motywacyjny)

[*dyspozycji*]

Błąd powodujący zaburzenie spójności powstał zapewne w wyniku brzmieniowego podobieństwa leksemów *propozycja* i *dyspozycja*.

4. Zaburzenia powstające w wyniku braku jedności czasu

Brak jedności czasu to jedna z rzadziej spotykanych przyczyn zaburzeń spójności w analizowanych tekstach. W badanym materiale znaleziono tylko kilka przykładów takich błędów.

Poziom B1

- ▶ *W sobotę rano zawsze **się budzę** nie za wczesnie, nie za późno. **Śpiję** do której potrzebuję. Spokojnie **jem** śniadanie z rodziną, razem **gotujemy** coś specjalnego i **rozmawiamy** przy stole. [...] Już o 12h **jest** drugie śniadanie. **Pomogę** mamie w kuchni i **pogadamy**. Po południu **ćwiczę** na fortepianie.*

(B1, tekst argumentacyjny)

- ▶ *Moim ulubionym miejscem i **krajem jest** Turcja. Kiedy **miałam 18 lat pojechałam** do Turcji na studia. **Studiowałam** turkologię na Uniwersytecie Hacettege w Ankarze. W czasie studia **mieszkałam** z dwiema koleżankami w mieszkaniu które **wynajmowałyśmy** razem. Na początku bardzo mi się **podoba**. To język turecki i turecka kultura. Ludzie **są ciepłi, bliści** i bardzo **gościnni**. Wiele razy **miałam okazje poznać** od bliska tradycję, na tureckiej rodzinie i **przyjaźnić** się z nimi.*

(B1, opowiadanie)

Poziom B2

- ▶ *Głównym bohaterem filmu **jest** trochę naiwny **chłopak**, który właśnie **ukończył** studia medycyny. Znużony sposobem życia swoich rodziców **zdecydował się odjechać** do Afryki i **pomagać** biednym ludziom. Jakiś czas **pracuje** w szpitalu zbudowanym przez OSW w jednej wsi. Pewnego dnia **spotyka się** z cztowikiem, pomocą wojaków stał się nowym prezydentem tego kraju, Ugandy.*

(B2, recenzja)

Poziom C2

- ▶ *W tej chwili już **byłem pewny**, że są tam moje dziadkowie. **Wątpliwości** moje już **są rozwiane**.*

(C2, opowiadanie)

- ▶ *Każdy z nas **znał swoje miejsce** i **miał** pewne **obowiązki**, które zmieniały się codziennie. Na przykład ja dzisiaj **zmywam** naczynia, jeden z braci **pomaga** przy gospodarstwie, drugo **sprzątał** i t. d., a następnego dnia **wymienialiśmy się** tymi obowiązkami.*

(C2, opowiadanie)

W żadnym z powyższych przykładów zmiany perspektywy czasowej nie znajdują uzasadnienia w tekście. Modyfikacje nie były wynikiem zmiany nadawcy albo charakteru narracji, nie wyznaczały też granicy między fabułą utworu a opisem elementów pozazdarzeniowych (por. Szkudlarek 2003, s. 17–19).

5. Zaburzenia powstające w wyniku braku relacji nawiązania

Koherencję tekstu zapewnia istnienie właściwie skonstruowanej siatki odniesień językowych i pozajęzykowych. Kiedy odbiorca napotyka w tekście element, który wygląda jak wskaźnik nawiązania, mimowolnie, intuicyjnie szuka dla niego podstawy nawiązania. Kiedy jej nie znajduje, odbiór tekstu zostaje zaburzony. Brak odniesienia w tekście mimo zastosowanego wykładnika więzi wypowiedzeniowej powoduje niespójność tekstu.

Poziom B1

- ▶ *Co niedziela chodzę do takiego zespoła gdzie śpiewam narodowy folklor i tancze. Lubię słuchać starannie melodie, znaleźć coś wiatkowe. Uwielbiam słuchać jak brzmia **te** stare instrumenty.*

(B1, opis)

W przytoczonym przykładzie, z punktu widzenia zachowania powierzchniowej spójności tekstu, zaimek (*te*) jest zbędny. Nie można bowiem jednoznacznie zinterpretować podstawy nawiązania, do której się odnosi, w kontekście nie ma „pełnoznacznych określeń, będących semantycznym uzupełnieniem zaimka” (Szkudlarek 2003, s. 85). Choć wcześniejszy kontekst zawiera szereg leksemów, które należą do tej samej grupy tematycznej co wyrażenie z grupy zaimkowej (*śpiewam, narodowy folklor, tańce, melodie*) i wiedza pozajęzykowa pozwala odbiorcy uznać podany fragment za koherentny w sensie globalnym, to płynny odbiór tekstu może zostać zaburzony z powodu nieumiejętności ścisłego określenia przez autora tekstu desygnatu (por. Szkudlarek 2003, s. 85).

Poziom B2

- ▶ *Dzisiaj chciałbym rozpatrzyć taki problem: „Czy reklama pomaga, czy przeszkadza w wyborze towaru?” Są plusy i minusy tego. Plusem jest to że kupujący wie coś o **tych** produkcie.*

(B2, esej)

Poziom C2

- ▶ *Jestem zainteresowana podjęciem pracy w Państwa firmie, ponieważ obszar działalności firmy odpowiada tak mojemu wykształceniu, jak i doświadczeniu. Przez 10 lat pracowałam w tej branży, pracowałam z zaangażowaniem, również miałam projekty własne.*

(C2, list motywacyjny)

Do dwóch powyższych tekstów (B2 i C2) wprowadzono grupy zaimkowe (zaimnek + hiperonim oraz zaimnek + synonim), jednak ani we wcześniejszym, ani w dalszym kontekście nie znajdziemy dla nich podstaw nawiązania. Odbiorca może odnieść wrażenie, że podczas lektury pominął pewną informację – fragment wyjaśniający, o jakiej branży, o jakim produkcie piszą autorzy tekstu.

- ▶ *Pragnęłabym podjąć pracę w Szkole średniej im A. Mickiewicza w Lublinie jako nauczycielka języka rosyjskiego. Mam wyższe wykształcenie, pięcioletnie doświadczenie w nauczaniu języka rosyjskiego w szkole, a także ukończyłam studia podyplomowe humanistyczne na UMCS. Interesuje mnie nie tylko wynagrodzenie za pracę, ale **właśnie** chęć obcowania się z dziećmi.*

(C2, list motywacyjny)

Funkcją partykuły *właśnie*, poza wyrażeniem stosunku mówiącego do opisywanego tematu, jest konotowanie pewnych dodatkowych informacji przez nawiązanie do tych, które dane są w tekście wcześniej. W przytoczonym fragmencie informacja o dzieciach pojawia się po raz pierwszy, zastosowanie tego wykładnika więzi jest więc nieuzasadnione.

6. Zaburzenia powstające w wyniku zastosowania niewłaściwego wykładnika spójności

Analizowany materiał dostarczył także takich przykładów, w których koherencja została naruszona poprzez wybór niewłaściwego wykładnika spójności.

Poziom B1

- ▶ *W niedzielę, 10 marca, organizujemy imprezę pod hasłem „Wystawa rzeczy niepotrzebnych”. Można będzie zobaczyć jedyny i niepowtarzalny zbiór, podziwiać, wymieniać się, pokazać siebie!*

(B1, zawiadomienie)

Niewielki niedostatek na poziomie spójności powyższego fragmentu wynika z zastosowania przez nadawcę elipsy dopełnienia (*zbiór czego?, podziwiać co?*,

wymieniać się czym?). Odbiorca jest w stanie znaleźć właściwe odniesienie (*zbiór czego? rzeczy niepotrzebnych, podziwiać co? rzeczy niepotrzebne, wymieniać się czym? rzeczami niepotrzebnymi*), jednak podstawa nawiązania, wyelidowany element, tylko pośrednio znajduje się w poprzedzającym zdanie eliptyczne kontekście. Formalnie wyrażeniem anaforyzowanym dla elipsy byłoby bowiem całe wyrażenie *Wystawa rzeczy niepotrzebnych*. Odbiorca musi więc najpierw wydzielić z niego odpowiednią część. Pominięty element można odtworzyć, jednak odniesienie nie odbywa się samoczynnie, odruchowo, w sposób automatyczny.

Poziom B2

- ▶ *Ja na przykład lubię sobie poleżeć parę dni na plaży ale nie wytrzymała bym tak spędzać cały czas. Natomiast mój mąż też nie znosi a uwielbia nurkowanie.*

(B2, tekst argumentacyjny)

Autor przytoczonego tekstu zastosował elipsę dopełnienia (*nie znosi czego? leżenia na plaży*). Właściwym wykładnikiem spójności byłby jednak prosentencjalny zaimek *ten* (*Natomiast mój mąż też **tego** nie znosi, a uwielbia nurkowanie*). Elipsa dopełnienia spowodowała, że odbiorca tekstu łączy predykat zdania, w którym wystąpiła elipsa ze składnikiem w tym samym wypowiedzeniu (*nurkowanie; Natomiast mój mąż też nie znosi [nurkowania] a uwielbia nurkowanie*), a nie z poprzednikiem we wcześniejszym kontekście. Dopiero nielogiczność takiej konstrukcji sprawia, że odbiorca zaczyna się zastanawiać, którego elementu treści dotyczy elipsa. Nie zmienia to jednak faktu, że wypowiedź jest niespójna. Konieczność wykonania przez odbiorcę skomplikowanych operacji myślowych, by dociec sensu tekstu tylko ten brak kohezji potwierdza.

- ▶ *A po kilku latach jej już nie ma, a jest... reklama. Wtedy czym przyjacielem jest reklama: sprzedawców czy klientów? Czy jest skuteczna reklama? Odpowiedź na **te** trzeba szukać w psychologii.*

(B2, esej)

Autor powyższego tekstu w zabiegach spójnościowych ograniczył się do prosentencjalnego użycia zaimka. Powinien jednak zastosować grupę zaimkową, np.: *te pytania, te wątpliwości* (leksem *pytania* ma w powyższym fragmencie charakter metatekstowy). Zamykające prezentowany fragment zdanie jest treściowo niepełne.

Poziom C2

- ▶ *A to moje ulubione **zdjęcie!** Dawno go nie widziałam. **Na starym zdjęciu** jest cała moja rodzina.*

(C2, opowiadanie)

Mimo iż w powyższym fragmencie posłużono się jednym z najsilniejszych wykładników środków więzi międzywypowiedzeniowej – powtórzeniem, to spójność tekstu została naruszona. Repetycja rzeczownika w niedalekim kontekście, zamiast uspołnić tekst, spowodowała, że zachwiana została logiczna tożsamość elementów przedmiotu wypowiedzi. Odbiorca, po przeczytaniu ostatniego zdania w prezentowanym fragmencie, nie jest pewien, czy nadal mowa jest o tym samym zdjęciu, o którym wspomina autor na początku; informacja, ze względu na zastosowany środek spójności, jest nieprecyzyjna. Efekt ten potęguje przydawka postawiona przy powtórzonym rzeczowniku. T. Dobrzyńska zauważa, że następnik (nazwa derywowana [termin T. D.]) nie może pod względem treści być bogatszy od poprzednika (nazwy inicjalnej [termin T. D.]), „bo wprowadza to konfuzję, czy chodzi tu o tę samą osobę lub rzecz” (Dobrzyńska 1991, s. 167). Właściwszym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie wskaźnika kohezji np. w formie grupy zaimkowej: *na tym starym zdjęciu*. Funkcja zaimka to wówczas nie tylko wzmocnienie powtózonego elementu leksykalnego, ale przede wszystkim identyfikacja podstawy nawiązania (por. Majkowski 2007, s. 100).

Niefortunną repetycją elementu leksykalnego należy odróżnić od zwykłej stylistycznej nadmiarowości, kiedy nieuzasadnione powtórzenia wynikają z ubóstwa leksykalnego autora tekstu. Drugi przypadek obrazuje następujący przykład:

- ▶ Szanowni Państwo serdecznie zapraszamy do nauki **języków obcych** w naszej już 15 lat istniejącej szkole **językowej**. Oferujemy Państwu możliwość nauki tak popularnych jak i egzotycznych **języków**, zajęcia prowadzone są w małych grupach, przez wysoce wykwalifikowanych wykładowców **języków obcych** w przyjaznej atmosferze.

(C2, tekst reklamowy)

Powyższy tekst może być, ze względu na niedopracowanie warstwy stylistycznej, mniej atrakcyjny dla odbiorcy, nie jest jednak wadliwy kohezyjnie.

7. Zaburzenia powstające w wyniku braku zróżnicowania zastosowanych wykładników spójności

Zbyt duża jednorodność wykładników spójności na małej przestrzeni tekstu negatywnie wpływa na styl wypowiedzi, ale, co ważniejsze, zauważalnie oddziałuje na proces odbioru tekstu, ponieważ zmniejsza informatywność wypowiedzi. Przykładem takiej homogeniczności jest nadużywanie w bliskim kontekście zaimków, których duża ilość osłabia spójność tekstu. Odbiorca może mieć trudności z szybkim zidentyfikowaniem elementu, do którego zaimki nawiązują. Kazimierz Michalewski twierdzi, że nadużywanie zaimków, zwłaszcza zaimków wskazujących, wprowadzanie ich do wypowiedzi zamiast wyrazów o realnym znaczeniu,

świadczy o niepełnej na poziomie leksykalnym kompetencji językowej nadawcy tekstu (Michalewski 2001, s. 106; Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 203).

Poziom B1

- ▶ *Chciałbym scharakteryzować mojego najlepszego przyjaciela. **On** nazywa się Jason Pary. Poznałem **go** w Kanadzie w dziesiątej klasie i od tamtej pory byliśmy bardzo blisko. Podziwiam **jego** bystrość i uczciwość. (**elipsa**) Był bardzo dobrym uczniem w szkole, ale także był świetnym zawodnikiem sportowym. (**elipsa**) Grał w piłkę, siatkówkę i chodził codziennie na siłownię. (**elipsa**) Miał ładny samochód i śliczną dziewczynę. Jestem **jemu** dużo wdzięczny, ponieważ przez niego mieszkam w Polsce i studiuje medycynę. (**elipsa**) Poradził mi pewnego dnia że mogę osiągnąć sukces w medycynie w czasie kiedy nie byłem pewny siebie i swoich możliwości. Parę miesięcy temu (**elipsa**) wyjechał do Taiwanu aby uczyć języka angielskiego, ale wciąż jesteśmy w kontakcie. Piszemy sobie nawzajem maile. W zeszłym tygodniu dowiedziałem się że (**elipsa**) planuje zostać profesorem z angielskiego, ponieważ bardzo lubi uczyć innych. Jestem **z niego** bardzo dumny ponieważ znalazł coś co **mu** się podoba i pracuje ciężko aby zrealizować swoje cele życiowe. Ciężko mi jest teraz w Polsce **bez niego**, ale mam nadzieję że spotkam wielu innych bliskich przyjaciół z którymi będę miał dużo wspólnego.*

(B1, charakterystyka)

- ▶ *Mój przyjaciel.
Nazywa się **Martin Onirocja** i, tak jak mi jest Hiszpanem. [...] Ale teraz, dwadzieścia lat później mogę powiedzieć, że **on** jest moim najlepszym przyjacielem.
Z nim przyjechałem poraz pierwszy do Polski, milisimy stypendium żeby studiować Pedagogikę w Poznaniu, **on** bardzo się interesuje pedagogiką. Też mogę powiedzieć jak **on** wygląda; chudy, niski, opalone krutkie włosy, czarne oczy, w moim zdaniem nie przystojny, niestety nie ma różów bez kolców. Teraz trzeba powiedzieć dlaczego jest ważna osoba dla mnie, i to jest bo zawsze, gdy miałem jakieś problem, **on** zawsze pomógł, na przykład kiedy byłem często chory w domu akademickim albo miałem o coś prosić. Niestety teraz, mało **go** widzimy, po pierwszej bo już nie mieszkamy w takim naszym miejscu i po drugiej bo każdy ma swoją pracę i swoją rodzinę, ale często **do niego** dzwonię i rozmawiamy o naszych problemach i maszeniach. Ale teraz jeśli będę miał wakacje będę **do niego** jechał.*

(B1, charakterystyka)

Poziom B2

- ▶ *Ja bardzo szanuję i podziwiam moją **mamę** dla niej charakter. **Ona** jest chyba najspokojniejszą osobą. (**elipsa**) Prawie nigdy się nie denerwuje. (**elipsa**) Dużo nie rozmawia, ale jak coś powie to zawsze w dobrym momencie. **Ona** jest nie tylko inteligentną, ale także bardzo elegancką kobietą. Jak ja się źle czuje albo mam jakieś problemu, a o których nie rozmawiam z chęcią, to **ona** zaraz to wyczuje i zawsze ma jakąś dobrą radę o mnie. (**elipsa**) Pomaga i przejmuje się wszystkimi ale nigdy nie narzeka na siebie, czy na swoją*

rodzinę. Można powiedzieć, że **ona** z dużo z rezygnowała dla mnie, żebym powiedziała to życie które mam. Już od dzieciństwa byłam wysłana do francuskiej szkoły w Monachium, która była prywatna dla cudzoziemców jak ja. To dlatego bardzo (**elipsa**) dużo pracowała, żeby mi pozwolić skończyć tą szkołę i zrobić maturę w tej szkoły i mieć większą wiedzę. Na studia (**elipsa**) pozwoliła mi pojechać do Włoch, żeby się nauczyć inne języki i poznać inną kulturę. Jakby to jeszcze nie było dość, dzięki **jej**, pojechałam na pół roku do Krakowa na kurs języka polskiego i poznać lepiej kulturę moich rodziców i całej rodziny. (**elipsa**) Nie tylko dała mi najlepsze wykształcenie, ale też w małych rzeczach dotyczących szczególnie naszego życia, jak na przykład jak się dobrze umalować, aby nie było za dużo, czy jak się ubierać w każdej sytuacji.

(B2, charakterystyka)

W tekście na poziomie B2 oraz w pierwszym ekscerpacie na poziomie B1, autorzy obok zaimków wprowadzili do wypowiedzi także elipsę kontekstową, jednak, jak pisze E. Szkudlarek: „Wartość znaczeniowa zaimka oraz elipsy [...] jest zmienna. Aby tekst lub większy jego fragment był spójny, konieczne staje się użycie także innych wykładników kohezji – leksykalnych i tematycznych środków więzi” (Szkudlarek 2003, s. 42).

Poziom C2

- ▶ *Mój ideał nazywa się Zinedine Zidane. Ja go spotkałem kiedy miałem 12 lat, od tego dnia to mój model. Ciągle myślę o nim i staram się postępować w życiu jak on. Kiedy z nim porozmawiałem, on już był sławny w naszym kraju, to jest we Francji. To była prawdziwa gwiazda dla mnie. Dopiero później on okazał się międzynarodową gwiazdą. Ale on od tego czasu nie zmienił się. [...] Wbrew pozorom on nie jest uprzejmy.*

(C2, charakterystyka)

* * *

Analiza zebranego materiału badawczego udowodniła, że nie wszystkie omówione zaburzenia w tym samym stopniu wpływały na osłabienie spójności prac pisemnych tworzonych przez cudzoziemców. Teksty zauważalnie traciły spójność, rozumianą w niniejszej pracy jako możliwość prawidłowej interpretacji wypowiedzi przez odbiorcę, wówczas gdy niedostatków na płaszczyźnie gramatyczno-formalnej nie udawało się uzupełnić, wykorzystując posiadaną wiedzę pozajęzykową.

Przykłady tylko z dwóch spośród siedmiu przedstawionych w rozdziale grup zaburzeń koherencji można oceniać jako istotne błędy z zakresu spójności tekstu. W grupach tych zebrano fragmenty egzemplifikujące brak relacji nawiązania między wprowadzonym do tekstu wykładnikiem a wcześniejszym kontekstem oraz niewłaściwe prosentencjalne stosowania zaimka. Trudniejsze

w spójnej interpretacji mogły być także wypowiedzi, w których autorzy zastosowali niewłaściwy wykładnik spójności. W ekscerptach pozostałych grup zaburzenia były tylko drobnymi wykroczeniami przeciwko koherencji tekstu. Wielopoziomowość zjawiska koherencji sprawia, że odbiorca nie jest w stanie właściwie odbierać tych wypowiedzi, w których środki więzi stosowane są nieumiejętnie lub w sposób niewystarczający ze względu na ich liczbę lub zróżnicowanie. Wydaje się, że duże znaczenie w przypadku analizowanych prac miało również nastawienie odbiorcy na odbiór spójnego tekstu mającego znaczenie, czyli – w terminologii R. A. de Beaugrande'a i W. U. Dresslera – akceptabilność tekstu (Beaugrande, Dressler 1990, s. 28). Interpretacja tekstu wykorzystująca wiedzę o świecie wspomagana jest także przez kompetencję językową, dzięki której odbiorca jest w stanie przeprowadzić niezbędne w procesie odbioru transformacje i uzupełnienia, takie jak odtworzenie wyelidowanego składnika, właściwego elementu leksykalnego czy odpowiedniego dla danego kontekstu wykładnika spójności.

Przeprowadzona analiza pokazała, że nie ma wyraźnego zróżnicowania w zaburzeniach koherencji pomiędzy tekstami na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego. Różnice zaobserwowano tylko w przypadku trzech typów uchybień. Niespójności w zakresie stosowania zaimka jako wykładnika presentencjalizacji dotyczyły głównie tekstów na poziomie C2. Z prac autorstwa zdających na poziomie B1 nie wyekscerpowano natomiast ani jednego przykładu ilustrującego niewłaściwe zastosowanie elipsy kontekstowej. Jednorodność stosowanych wykładników więzi międzywypowiedzeniowej (w badanych pracach jednorodność wykładników dotyczyła zaimków i elipsy) na małej przestrzeni tekstu zmniejszała informatywność wypowiedzi oraz wpływała na styl wypowiedzi pisemnej. Najmniejszą monotonią w zakresie wykorzystywanych wskaźników spójności charakteryzowały się teksty na najwyższym poziomie zaawansowania językowego.

Analiza zgromadzonych prac egzaminacyjnych ujawniła pojedyncze przypadki niedostatków spójności spoza przedstawionego repertuaru zaburzeń³. Były to: wykroczenia stylistyczne, naruszenie reguł gatunkowych, a także nawiązanie do zbyt odległego kontekstu, np.:

- ▶ *Drogi Pan dyrektor restauracji!*
[...]
Dziękuję za uwagę.
Jedna z klientów

(B2, skarga)

³ Ekscerptów tych nie włączono do klasyfikacji ze względu na ich incydentalność.

W przywołanym przykładzie nadawca naruszył zarówno reguły gatunkowe, jak i właściwą dla omawianego tekstu konwencję stylistyczną⁴. Powyższy cytat to fragment skargi skierowanej do dyrektora restauracji (temat: „Zaprosiła Pani/Zaprosił Pan do eleganckiej i drogiej restauracji ważnych dla Pani/Pana gości. Nie była Pani zadowolona/Nie był Pan zadowolony z obsługi ani jakości potraw. Proszę napisać skargę do dyrekcji restauracji”). Skarga jest pismem oficjalnym o schematycznej budowie, skonwencjonalizowanych cechach gatunkowych i stylistycznych (por. Zaśko-Zielińska, Majewska-Tworek, Piekot 2008, s. 266). W powyższym fragmencie zastosowano zarówno niewłaściwy dla tekstów oficjalnych zwrot adresatywny, jak i błędne zakończenie. Wprowadzona formuła finalna (*Dziękuję za uwagę*) właściwa jest pewnym gatunkom języka mówionego, takim jak np. prezentacja czy wykład. Popęłnione przez autora błędy dotyczą miejsc strategicznych tekstu. Funkcją tych segmentów tekstu jest m.in. przekazanie odbiorcy informacji na temat tego, jak należy tekst rozumieć. Celem nadawcy powinno być, jak wyjaśnia A. Duszak, „pokazanie skonwencjonalizowanych sygnałów orientacyjnych, które sugerują kierunek procesów interpretacji [...]” (Duszak 1998, s. 127). Błędy stylistyczne, naruszenie wzorca gatunkowego, złe wypełnienie miejsc strategicznych wypowiedzi sprawiają, że tekst przestaje być spójny, ponieważ nie spełnia założeń i oczekiwań komunikacyjnych odbiorcy (tamże, s. 129).

- ▶ *Być dorosłym – to oznacza: pracować, samodzielnie być, **odpowiedzialnym być**, to znaczy też: zakupy robić, prac, prasować, meble składać, obiady gotować, i też martwić się o to co będzie dalej – małżeństwo, dzieci, mieszkanie i problemy finansowe. A z kolei wiecznie dzieckiem być, było by pewnie fajnie ale również strasznie nudne z czasem. Ile można się bawić, szaleć, pytać o pozwolenie na wszystko? **Ta odpowiedzialność** jest dobra, bo nikt nie decyduje na nasze miejsce, czy dziś wieczorem wrócimy o 21⁰⁰, czy raczej o 2⁰⁰.*

(C2, tekst argumentacyjny)

Grupa zaimkowa z powtórzeniem jest wykładnikiem spójności wykorzystywanym do utrzymania spójności między wypowiedziami pozostającymi w niewielkiej odległości, najczęściej między zdaniami styicznymi tekstu. Jak widać w powyższym przykładzie, grupa: zaimek + powtórzenie zastosowana w zdaniach dystansywnych może powodować zaburzenie ciągłości sensów, np. ze względu na ograniczoną pamięć odbiorcy (por. Gajda 1982, s. 133; Beaugrande, Dressler 1990, s. 90).

⁴ „Zdolność użytkowników języka do konstruowania wypowiedzi w formie intuicyjnie identyfikowanego gatunku oraz do rozpoznawania i reprodukowania poszczególnych wzorców tekstowych” to tzw. kompetencja stylistyczna, która wchodzi w zakres kompetencji komunikacyjnej (Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005, s. 81–82).

Właściwe wykorzystywanie powierzchniowych środków więzy międzywypowiedzeniowej pozwala na stworzenie koherentnego tekstu – spójnego powierzchniowo, tematycznie i semantycznie. Ma również wpływ na styl wypowiedzi. Niedostatki w stosowaniu wykładników kohezji, naruszenie związków linearnych w strukturze tekstu powodujące osłabienie relacji spójnościowych, mogą, jak wykazała analiza, w mniejszym lub większym stopniu wpływać na właściwą, zgodną z intencją nadawcy, interpretację tekstu.

ROZDZIAŁ 4

EGZEMPLIFIKACJE

W niniejszym rozdziale zaprezentowane zostały przykłady analizy wybranych prac egzaminacyjnych ze względu na zastosowane w nich mechanizmy spójności tekstu. W omówieniach zwrócono także uwagę na fragmenty, w których nieumiejętne lub niedostateczne wykorzystanie wykładników więzi powodowało zaburzenia spójności wypowiedzi. Całościowa analiza danej pracy pozwoliła na głębsze wniknięcie w tekst pod kątem jego cech koherencyjnych, na zilustrowanie takich właściwości wypowiedzi, które nie ujawniły się podczas badania poszczególnych, wyizolowanych fragmentów prac.

Rozważaniom poddano prace pisemne z każdego z badanych poziomów zaawansowania językowego. Wyboru tekstów dokonano metodą losową, jednak repertuar prac celowo ograniczony został tylko do trzech gatunków: charakterystyki, opowiadania oraz tekstu argumentacyjnego, w nich bowiem egzemplifikacja spójności przebiega w sposób najbardziej obrazowy. Wymienione gatunki także jako jedyne pojawiły się zarówno na poziomie B1, B2, jak i C2.

We wszystkich przytaczanych przykładach zachowana została pisownia i interpunkcja zgodna z oryginałem. Podczas analizy, określenia „nadawca tekstu” oraz „autor pracy” ze względów stylistycznych potraktowane zostały synonimicznie.

1. Poziom B1

B1, opowiadanie, temat:

„Najgorsza (najprzyjemniejsza) podróż w moim życiu”. Proszę o niej napisać (170 słów)¹

1. *To było rok temu, kiedy nasze troje dzieci jeszcze nie chodziły do szkoły, więc*
2. *mogliśmy podróżować w maju poza sezonem.*
3. *Spędziliśmy wspaniale dwa tygodnie na bardzo małym greckim wyspie. Relaks*

¹ Każdy przykład poprzedzony jest informacją na temat poziomu zaawansowania językowego, gatunku tekstu, a także tematu wypowiedzi pisemnej. Aby ułatwić śledzenie toku analizy, każda linia omawianej pracy została ponumerowana. Oznaczenia liczbowe w tekście analizy odsyłają do odpowiedniego fragmentu pracy.

4. dla całej rodziny! Przez cały czas tylko było stoncznie – i nie za zimno ani za
5. ciepło.
6. Nasz wynajmowany apartament wypełnił wszystkie wymagania. Oprócz tego, on
7. miał dwa duże pokoje i „piękny taras” położono bezpośrednio nad morzem.
8. Co więcej jest potrzebne na relaks? Mieliliśmy wrażenie, że cała wyspa była
9. zarezerwowana tylko dla nas. Dzieci świetnie bawiły się z białym piaskiem. Dla
10. nich prawdziwy raj. To miało też wpływ na nasz nastrój. Słońce, wiatr, niebieskie
11. morze małymi falami jaka przyjemność! Całą naszą rodzinę lubi pływać, i
12. temperatura morza była podobna do temperatury w wannie, więc często
13. pływaliśmy. Dodatkowo dużo spacerowaliśmy i każdy wieczór znaleźliśmy inną
14. małą restaurację, gdzie oferowali nam świeżą rybę, sałatkę po grecku, domowe
15. chleb i wino białe.
16. O ósmej wieczorem dzieci od razu zasnęły i mój mąż i ja mieliśmy czas dla siebie
17. co w codzienności rzadko udaje się.
18. Podsumowując, udany urlop.

Pierwsze zdanie tekstu [1–2] rozpoczyna się od zaimka wskazującego *to*, użytego w funkcji prosentencjalnego wykładnika nawiązania. Zaimek konotuje ciąg dalszy wypowiedzi, odsyłając odbiorcę do przodu tekstu, jest więc kataforycznym wykładnikiem spójności, którego zastosowanie sprawia, że odbiorca oczekuje semantycznego uzupełnienia niepełnej informacji w dalszym kontekście (Szkudlarek 2003, s. 68; Krauz 1996, s. 102–104). Podstawą nawiązania jest cały dalszy tekst opowiadania. Zastosowany inicjalnie zaimek jest też silnym sygnałem delimitacji, jednak jego głównym zadaniem jest zainteresowanie odbiorcy, pozyskanie uwagi czytelnika. Zaimek ma więc znaczenie stylistyczne (Krauz 1996, s. 102–104).

Możliwa jest jeszcze jedna interpretacja początkowego pojawienia się zaimka *to* w pierwszym zdaniu omawianego opowiadania. Może być on odczytany jako anaforyczne nawiązanie do tytułu. Wówczas pierwsze wypowiedzenie jest traktowane przez autora jako zdanie wewnątrztekstowe (tamże, s. 104). W przypadku przyjęcia drugiej interpretacji dopiero następne zdanie: *Spędziliśmy wspólnie dwa tygodnie na bardzo małym greckim wyspie* [3], jako pełne semantycznie i składniowo, można by uznać za właściwy początek opowiadania.

Wszystkie kolejne zdania tekstu łączy w spójną całość temat opowiadania. Linearne, wyrażone eksplicytnie wykładniki kohezji są bardzo nieliczne, np.: powtórzenia: *na greckim wyspie* [3] ← *wyspa* [8], *nad morzem* [7] ← *niebieskie morze* [10], *relaks* [3] ← *na relaks* [8], zaimek anaforyczny *apartament* [6] ← *on* [6]). Tym, co zapewnia istnienie więzi między wypowiedziami tekstu, są wyrazy należące do jednej grupy tematycznej, zebrane w polach semantycznych „podróż” i „wakacje” (*podróżować, poza sezonem, wynajmowany apartament, wyspa, morze, fale, biały piasek, słońce, relaks*), które warunkują odbiór tekstu jako całości, stanowiącego opowieść o jednym przedmiocie.

W tekście zauważalny jest brak powierzchniowych wykładników nawiązania międzywypowiedzeniowego konstytuujących izotopię całego tekstu. Niektóre z proponowanych wykładników, zamiast scalać tekst, utrudniają jego odbiór jako spójnej całości. Nieprecyzyjne zastosowanie zaimka *to* w zdaniu: *To miało też wpływ na nasz nastrój* [10] sprawia, że odbiorca nie jest w stanie dokładnie wskazać, do którego z wypowiedzeń poprzedzającego kontekstu zaimek się odnosi. Użycie przysłówka *dotatkowo* w wypowiedzeniu: *Dotatkowo dużo spacerowaliśmy i każdy wieczór znaleźliśmy inną małą restaurację, gdzie oferowali nam świeżą rybę, sałatkę po grecku, domowe chleb i wino białe* [13–15], w miejsce właściwszej w danym kontekście partykuły *także* lub *też*, zamiast hierarchizować podawane informacje, zaburza spójność pracy. Wykracza bowiem przeciwko stylistycznym przyzwyczajeniom i wiedzy odbiorcy w zakresie semantyki oraz zakresu używania danego leksemu.

Ostatnie zdanie tekstu [18] rozpoczyna się od operatora metatekstowego *podsumowując*, który jest wyraźnym sygnałem zakończenia. Jego wprowadzenie jest jednocześnie nazwaniem operacji podsumowania rozważań. Autor nie przeprowadza jednak zapowiadanego eksplicytnie podsumowania, co stanowi wykroczenie przeciwko językowym (tekstowym) przyzwyczajeniom odbiorcy, który spodziewa się w tym miejscu pewnego uogólnienia, zebrania przekazywanych informacji, sądu.

B1, tekst argumentacyjny, temat:

„Najbardziej lubię soboty, bo...”. Proszę uzasadnić (170 słów)

1. | Najbardziej lubię soboty bo mam najmniej obowiązków i mogę skorzystać z
2. | tego dnia dla siebie. Inne dni tygodnia są bardzo zapracowane. Chodzę do
3. | Akademii Medycznej w Warszawie pięć dni w tygodniu. Choć medycyna jest
4. | trudna, ja to lubię. To już jest mój drugi rok. Od poniedziałek do piątek wstaje o 6
5. | rano i wracam późno do domu, ale w sobotę właśnie mogę się wyspać.
6. | Jak wstane rano w sobotę o 10 to zwykle zaczynam sprzątać mieszkanie i
7. | pranie robić, bo nie mam czasu w tygodniu. Najpierw myję naczynia w kuchni i
8. | potem myję wannę w łazience. Jak to już jest zrobione to odkurzam i myję podłogę
9. | na samy koniec. To nie jest wszystko, oczywiście, ale reszta to tylko detale.
10. | W sobotę lubię iść do Carrefour w Arkadii po zakupy. Tam mają wszystko
11. | co potrzebuje: jedzenia, chleb, ser, szynka, owoce, warzywa i napoje oraz rzeczy
12. | do domu: szampon, mydło, balsam, pasta do zębów i papier toaletowy. Jak już
13. | mam to wszystko to wracam do domu i wkładam wszystko do odpowiednim
14. | miejscu. Wtedy mam cały wieczór na rozrywkę. Czasem chodzę do kina albo na
15. | kawę z koleżankami. Ten wolny czas w soboty jest to co najbardziej mi się
16. | podoba. Dlatego lubię soboty.

Zdanie inicjalne [1–2] powtarza tytuł pracy, jednak jest rozbudowane. Nie zawiera wyraźnego sygnału początku, ale jest za taki uznawane właśnie poprzez korelację z narzuconym w zadaniu egzaminacyjnym tytułem pracy. W incipicie zawiera się jednocześnie pierwszy argument uzasadniający przyjęte stwierdzenie. Kolejne wypowiedzenie [2] anaforycznie łączy się z poprzedzającym za pomocą hiperonimu (*dni tygodnia* [2]) i antonimicznego względem *mam mniej obowiązków* [1] zwrotu *są bardzo zapracowane* [2]. Następne trzy zdania wprowadzają nowe informacje i początkowo wydają się niespójne tematycznie z inicjalnym wypowiedzeniem. Dopiero w kolejnym zdaniu [4–5] nadawca „powraca” do pierwotnej myśli poprzez powtórzenie leksemu SOBOTA. Wypowiedzenia: *Od poniedziałek do piątek wstaje o 6 rano i wracam późno do domu, ale w sobotę właśnie mogę się wyspać* [4–5] oraz *Jak wstane rano w sobotę o 10 to zwykle zaczynam sprzątać mieszkanie i pranie robić, bo nie mam czasu w tygodniu* [6–7] są spójne dzięki repetycji wyrażenia przyimkowego *w sobotę*, jednak dodatkowo koherencję buduje, uzależnione od wiedzy pozajęzykowej odbiorcy, istnienie korelacji między częstkami *w sobotę właśnie mogę się wyspać* i *Jak wstane rano w sobotę o 10*. We właściwej, a więc niesprzecznej z intencją nadawcy, interpretacji (zgodnie z tą interpretacją, pobudka o 10.00 jest wystarczająco późna, by móc się wyspać) pomaga też zestawienie informacji ze zdania poprzedzającego, w którym nadawca informuje, że od poniedziałku do piątku wstaje znacznie wcześniej.

Nawiązanie do wcześniejszego kontekstu w kolejnych dwóch wypowiedzeniach [7–9] odbywa się poprzez zastosowanie w każdym z nich zwrotów hiponimicznych (*myje naczynia* [7], *myje wannę* [8], *odkużam i myje podłogę* [8]) w stosunku do hiperonimicznego *zaczynam sprzątać mieszkanie* [6]. Spójność fragmentu warunkuje także prosentencjalne użycie zaimka *to* [9]. Więź z kolejnym zdaniem utrzymana jest tylko poprzez powtórzenie leksemu SOBOTA (wyrażenie *w sobotę* [10]), podtrzymującego jedność tematyczną wypowiedzi.

Następne zdania [10–12] odsyłają do kontekstu wstecz za pomocą zaimków anaforycznych: *tam* [10] oraz *to wszystko* [12], a także przysłówka *wtedy* [14]. Wypowiedzenia: *Wtedy mam cały wieczór na rozrywkę* [14] oraz *Czasem chodzę do kina albo na kawę z koleżankami* [14–15] są spójne hiponimicznie. Fragment *chodzę do kina albo na kawę* jest anaforycznym odniesieniem do nadrzędnego pod względem zakresu znaczeniowego wyrazu *rozrywka*.

Izotopię całej wypowiedzi konstituują także wyrażenia informujące o następstwie czasowym (*najpierw* [7], *jak* [8], *wtedy* [4]), zachowanie jednorodności form morfologicznych orzeczeń pod względem kategorii czasu, jedność nadawcy. Zwraca uwagę również fakt, że informacje w tekście przedstawiają porządek chronologiczny.

Przedostatnie zdanie pracy [15] nawiązuje do wypowiedzenia inicjalnego [1–2]. Jego interpretacja może jednak rodzić pewne wątpliwości. Otwierające formułę finalną wyrażenie *ten wolny czas* to grupa zaimkowa. Może nawiązywać

do całego tekstu, w którym nadawca wymienia, co robi w każdą sobotę, może też odnosić się do kontekstu bezpośrednio poprzedzającego, opisującego wieczorne sobotnie rozrywki. Ten brak precyzji nawiązania narusza spójność omawianego tekstu, świadcząc o zmniejszonej kontroli nadawcy nad działaniem tekstotwórczym w zakończeniu pracy.

Zdanie zamykające pracę tworzy ramę tekstu poprzez wielowyrazowe powtórzenie fragmentu z pierwszego zdania wypowiedzi (*najbardziej lubie soboty* [1]).

B1, charakterystyka, temat:

Proszę scharakteryzować osobę dla Pana/ Pani ważną (np. członka rodziny, przyjaciela) (170 słów)

1. *Mój przyjaciel.*
2. *Nazywa się Martin Onirocja i, tak jak mi jest Hiszpanem. Urodził się*
3. *dwadzieścia siedem lat temu w Limie. Kiedy miał cztery lata przyjechał z rodzina*
4. *do Hiszpani; ojciec, matka, dwie siostry.*
5. *Na początku, w szkole mi się nie podobał ten chłopak, był bardzo ambitny*
6. *i nie tolerancyjni, miał wiele kłopotów z kolegami i koleżantkami.*
7. *Ale teraz, dwadzieścia lat później mogę powiedzieć, że on jest moim*
8. *najbardziej przyjacielem.*
9. *Z nim przyjechałem poraz pierwszy do Polski, mieliśmy stypendium żeby*
10. *studiować Pedagogikę w Poznaniu, on bardzo się inetersuję pedagogiką.*
11. *Tez mogę powiedzieć jak on wygląda; chudy, niski, opalone krutkie włosy,*
12. *czarne oczy, w moim zdaniem nie przystojny, niestety nie ma różów bez kalców.*
13. *Teraz trzeba powiedzieć dlaczego jest ważna osoba dla mnie, i to jest bo*
14. *zawsze, gdy miałem jakieś problem, on zawsze pomógł, na przykład kiedy byłem*
15. *często chory w domu akademickim albo miałem o coś prosić. Niestety teraz,*
16. *mało go widzem, po pierwszej bo już nie mieszkamy w takim nam miejscu i po*
17. *drugiej bo każdy ma swoją prace i swoją rodzinę, ale często do niego dzwonię i*
18. *porozmawiamy o naszych problemach i maszeniach.*
19. *Ale teraz jeśli będę miał wakacie będę do niego jechał.*

Punkt wyjścia dla rozważań stanowi wyrażenie *Mój przyjaciel* [1]. Wskazuje, wokół czego będzie się rozwijała treść i jasno określa temat pracy. Wyrażenie jest jednocześnie tytułem nadanym przez autora. Pierwsze zdanie pracy koreluje z tytułem nie tylko semantycznie, ale i gramatycznie. Wyrażenie *Mój przyjaciel* [1] oraz wypowiedzenie inicjalne [2] stanowią bowiem całość składniową, w której tytuł jest podmiotem. Zdanie *Nazywa się Martin Onirocja i, tak jak mi jest Hiszpanem* [2] jest właściwie następnikiem dla tytułu – poprzednika; odsyła do niego przy pomocy elipsy kontekstowej.

Niewypełnienie struktury formalno-syntaktycznej warunkuje spójność także kolejnych dwóch zdań tekstu [2–4]. Właściwe odtworzenie pominiętego elementu

nastąpi wówczas, kiedy odbiorca zestawi każde z wypowiedzeń ze zdaniem inicjalnym [2], w którym następuje przedstawienie charakteryzowanej postaci.

Skorelowanie wypowiedzeń: *Nazywa się Martin Onirocja i, tak jak mi jest Hiszpanem* [2] oraz *Urodził się dwadzieścia siedem lat temu w Limie* [2–3] może powodować zakłócenia w odbiorze tekstu, do właściwej interpretacji wymaga bowiem włączenia wiedzy pozajęzykowej, dzięki której odbiorca nie zidentyfikuje Limy jako miasta znajdującego się w Hiszpanii. Takiej interpretacji sprzyja układ zdań z dwiema nazwami własnymi, którym – wiedziony czytelniczym przyzwyczajeniem – odbiorca może błędnie przypisać wartość hiperonimu i hiponimu², ze wszystkimi semantycznymi skutkami takiego hiponimicznego nawiązania. We właściwej interpretacji kłopotliwe-go fragmentu pomaga również następne wypowiedzenie pracy [3–4].

W kolejnych trzech zdaniach [5–10] ujawnia się nadawca tekstu (formy pierwszej osoby liczby pojedynczej czasowników: *mogę powiedzieć, przyjechałem, zaimek mój*), a zwrot *Kiedy miał cztery lata* [3] oraz wyrażenie *teraz, dwadzieścia lat później* [7] sytuują elementy świata przedstawionego w czasie. Wykładnikami zapewniającymi spójność linearną omawianego fragmentu są także zaimki osobowe (*on* [7], *z nim* [9]) nawiązujące do hiperonimicznej względem leksemu z wcześniejszego kontekstu (*Martin Onirocja*) grupy zaimkowej *ten chłopak* [5].

Zdania: *Na początku, w szkole mi się nie podobał ten chłopak, był bardzo ambitny i nie tolerancyjni, miał wiele kłopotów z kolegami i koleżankami* [5–6] i *Ale teraz, dwadzieścia lat później mogę powiedzieć, że on jest moim najbardziej przyjacielem* [7–8] zachowują spójność nie tylko dzięki zaakcentowanemu leksykalnie tekstowemu przesunięciu czasowemu, ale także dzięki nawiązaniu antonimicznemu. Urywek: *on jest moim najbardziej przyjacielem* [7–8] jest antonimem dla: *mi się nie podobał ten chłopak* [5], przy czym uznanie tych dwóch jednostek za przeciwne znaczeniowo uwarunkowane jest tylko kontekstowo. Relację semantyczną między przytoczonymi fragmentami dodatkowo umacnia spójnik *ale* [7] wprowadzony inicjalnie w drugim z analizowanych zdań.

Kolejne dwa wypowiedzenia pracy pisemnej [11–15] dotyczą odpowiednio wyglądu zewnętrznego [11–12] i usposobienia charakteryzowanej postaci [14–15]. Ich spójne powiązanie z całym tekstem opiera się na zachowaniu więzi tematycznej; natomiast nawiązania zaimkowe (*on* [11, 14]) to wykładniki spójności linearnej. Dodatkowo każde z analizowanych wypowiedzeń rozpoczyna się elementem metatekstowym: *Tez mogę powiedzieć* [11]; *Teraz trzeba powiedzieć* [13], który porządkuje i hierarchizuje treść, wyznaczając istotne pod względem kompozycji miejsca w pracy. Wyrażenie *ważna osoba* [13] bezpośrednio nawiązuje zaś do zwerbalizowanego w poleceniu tematu pracy.

² Często jest kombinacja, w której hiponimiczna nazwa własna jest następnikiem dla hiperonimicznego nomina propria w poprzedniku stanowiącym zdanie styyczne (zob. rozdz. I, podrozdz. 5).

W ostatnich dwóch zdaniach tekstu [15–19] po raz kolejny ujawnia się narrator, nie kontynuuje jednak charakterystyki; rozpoczyna nowy wątek, który zaburza spójność pracy. Brak formuły finalnej, podsumowania lub uogólnienia właściwego dla charakterystyki sprawia, że zakończenie tekstu odbierane jest jako rozmyte, niesprecyzowane, a nawet przypadkowe.

2. Poziom B2

B2, opowiadanie, temat:

„To jest najciekawsza historia z mojego dzieciństwa”. Proszę napisać opowiadanie (260 słów)

1. *„Pożegnanie przedszkolaków”*
2. *Pożegnanie przedszkolaków a dokładnie 6-latków pamiętam bardzo*
3. *dokładnie, jakby to było wczoraj.*
4. *My jako średnia grupa, mieliśmy przygotować część artystyczną, w której*
5. *ja miałam zagrać główną rolę – księżniczkę. Przygotowania trwały już od kilku*
6. *miesięcy, w związku z tym, mieliśmy wszystko „zapięte na ostatni guzik”.*
7. *Niestety, rano tego nieszczęsnego dnia, idąc z mamy do przedszkola,*
8. *potknęłam się i upadłam. Nie mogłam sama wstać, bardzo bolała mnie noga.*
9. *Zaczęłam płakać. Moja mama wzięła mnie na ręce i powiedziała, że chyba*
10. *mam złamaną nogę.*
11. *Musialiśmy pojechać od szpitala. Tam przyszedł pan doktor, obejrzał*
12. *moją nogę i kazał zrobić RTG. Po wykonaniu tego zdjęcia, usłyszaliśmy opinią,*
13. *że jest to skomplikowane złamanie nogi z przemieszczeniem.*
14. *Jako dziecko, nie bardzo wiedziałam co to znaczy. Moje myśli były gdzie*
15. *indziej – byłam zrozpaczona, że nie będę królową, a to w tym momencie było*
16. *najważniejsze!*
17. *Pamiętam płacz mojej mamy. Zadzwoiła ona po tatę. W między czasie*
18. *zabrali mnie do pokoju zabiegowego i założyli gips (unieruchamiając mi całą*
19. *nogę). Nie mogłam sama wstać, ani chodzić. Gips był bardzo ciężki i było mi*
20. *bardzo niewygodnie. Cała wizyta w szpitalu trwała kilka godzin.*
21. *Rodzice widząc, moją smutną minę, postanowili zawiść mnie do*
22. *przedszkola gdzie już tylko jako widz mogłam obejrzeć przedstawienie. Mimo*
23. *tego byłam bardzo zadowolona, moja noga w gipsie wywarła na wszystkich*
24. *bardzo duże wrażenie. Nie było dziecka, które nie chciało jej dotknąć.*
25. *Pani przedszkolanka powiedział mi, mimo to, że nie byłam księżniczką w*
26. *przedstawieniu, to i tak odniosłam duży sukces – byłam w punkcie zainteresowań*
27. *przez cały czas!!! Zostałam nazwana „gipsową księżniczką”. Wszystkim się tak*
28. *bardzo spodobało a mnie w szczególności.*

29. | *Dopiero po powrocie do domu zrozumiałam, że nie zawsze można mieć to*
 30. | *co się chce (w tym przypadku „mój występ jako królowna”), czasami musimy*
 31. | *zadowolnić się tym co mamy i z tego się cieszyć.*
 32. | *Moja mama stwierdziła „Gdyby kózka nie skakała, to by nóżki nie*
 33. | *złamała. A gdyby Ewcia nie skakała to by „gipsową królowną” nie została.*

Początkiem tekstu jest nadany przez autora tytuł [1], który stanowi integralną część pracy. Pełni funkcję nazwy (Pisarek 1996, s. 76), ale także informuje o treści (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009, s. 213). Nadawca rezygnuje z tytułu narzuconego przez temat egzaminacyjny: „To jest najciekawsza historia z mojego dzieciństwa” (tytuł ten zawarty jest w poleceniu), tworzy własny, będący jednocześnie nawiązaniem do użytego w temacie w funkcji katafory zaimka *to*. Następne zdanie [2–3] jest rozbudowanym powtórzeniem tytułu, ujawnia nadawcę (*pamiętam*) i określa zakres treści przedmiotowej.

W kolejnych dwóch zdaniach [4–6] zmienia się nadawca opowiadania, pojawia się podmiot w pierwszej osobie liczby mnogiej (*my*) i odpowiadające mu pod względem formy orzeczenia (*mieliśmy przygotować, mieliśmy zapięte na ostatni guzik*). Wypowiedzenia w omawianym fragmencie łączy zastosowany w zdaniach stycznych zabieg nominalizacji substantywnej (w miejsce struktury werbalnej *mieliśmy przygotować* [4] wprowadzona zostaje powtarzająca jej treść konstrukcja imienna *przygotowania* [5]). Zdanie: *Przygotowania trwały już od kilku miesięcy, w związku z tym, mieliśmy wszystko „zapięte na ostatni guzik”* [5–6] zamyka pierwszą część opowiadania.

Kolejny fragment otwiera partykuła *niestety* [7], która, pełni funkcję wartościującą, a zarazem staje się sygnałem zmiany treści przedmiotowej pracy. Jej funkcja spójnościowa jest więc zbliżona do tej, jaką w tekście pełnią spójniki kontrjunkcji *jednak/lecz*. Spójniki te łączą zdania przeciwstawne treściowo, zapowiadają inne ujęcie treści.

Pięć kolejnych zdań [7–10] tworzy ciąg połączony relacją przyczynowo-skutkową: *potknęłam się i upadłam* ← *Nie mogłam sama wstać; bolała mnie noga* ← *Zaczęłam płakać; Nie mogłam sama wstać* ← *mama wzięła mnie na rękę; chyba mam złamaną nogę* ← *Musiałymy pojechać od szpitala*. Fragment ten jest spójny tematycznie i semantycznie. Podobne zależności można zaobserwować w urywku: *W między czasie zabrali mnie do pokoju zabiegowego i założyli gips (unieruchamiając mi całą nogę). Nie mogłam sama wstać, ani chodzić. Gips był bardzo ciężki i było mi bardzo niewygodnie* [17–20]. Wprowadzenie eksplicytnych wykładników więzi międzywypowiedzeniowej w postaci spójników niewątpliwie wspomogłoby odbiorcę w interpretacji omawianego wycinka pracy, jednak ich obecność nie jest obligatoryjna. W ustaleniu relacji między zdaniami decydującą rolę odgrywa element zewnątrztekstowy – wiedza o świecie.

Więź spójnościowa pomiędzy następnymi czterema wypowiedziami [14–16] konsekwentnie osiągnięta jest poprzez anaforyczne zastosowanie zaimka

(*tam* [11]) o funkcji pronominalnej oraz grup zaimkowych (*tego zdjęcia* [12], *w tym momencie* [15]). W badanym fragmencie wykładniki te pełnią także ważną funkcję stylistyczną, pozwalając uniknąć niepotrzebnych powtórzeń.

Spójność następnej pary wypowiedzi (*Pamiętam płacz mojej mamy. Zadzwoiła ona po tatę* [17]) osiągnięto poprzez zastosowanie w funkcji anafory zaimka osobowego *ona* odsyłającego do pełnoznacznego leksemu *mama*. Takie wykorzystanie zaimka może jednak być odczuwane jako redundantne. Wykładnik ten przyczynia się do powstania swego rodzaju naddatku semantycznego, a funkcję kohezyjną, mimo eksplicytnej obecności zaimka, pełni w istocie kontekstowa elipsa przydawki. Koherentne połączenie zdania: *Pamiętam płacz mojej mamy* [17] z wcześniejszym kontekstem wymaga znajomości rzeczywistości pozajęzykowej. Nie tyle orientacji co do opisywanego wydarzenia, ile wspólnej wiedzy o świecie nadawcy i odbiorcy. To ona pozwala połączyć przywoływane wypowiedzenie z fragmentem dotyczącym konsekwencji upadku: *jest to skomplikowane złamanie nogi z przemieszczeniem* [13], a nie ze zdaniem bezpośrednio poprzedzającym: *byłam zrozpaczona, że nie będę królowną, a to w tym momencie było najważniejsze!* [15–16]. Na takie nieprawdziwe odniesienie może bowiem wpływać zastosowanie w obu zdaniach stycznych wyrazów należących do tego samego pola semantycznego (*płacz, byłam zrozpaczona*). Zdaniem faktycznie nawiązującym do fragmentu opisującego rozpacz nadawcy, a zarazem bohatera tekstu jest: *Rodzice widząc, moją smutną minę, postanowili zawiść mnie do przedszkola gdzie już tylko jako widz mogłam obejrzeć przedstawienie* [21–22]. Wypowiedzenie to stanowi jednocześnie powrót do pierwszego wątku opowiadania.

Izotopię kolejnych zdań tworzy wyrażenie przyimkowe z zaimkiem o funkcji prosentencjalnej (*mimo tego* [22]) i zaimek o funkcji pronominalnej (*jej* [24]).

Kolejne dwa zdania: *Pani przedszkolanka powiedział mi, mimo to, że nie byłam księżniczką w przedstawieniu, to i tak odniosłam duży sukces – byłam w punkcie zainteresowań przez cały czas!!! Zostałam nazwana „gipsową księżniczką”* [25–27] są bezpośrednim tematycznym i leksykalnym nawiązaniem do początku tekstu. Zawierają dokładne (*księżniczka*) i hiponimiczne (*przedstawienie*) powtórzenia leksemów z pierwszych zdań pracy.

W zdaniu: *Wszystkim się tak bardzo spodobało a mnie w szczególności* [27–28] zauważalny jest brak eksplicytnie wyrażonego wykładnika nawiązania do poprzedzającego wypowiedzenia. Odbiorca bez trudu uzupełni niedostatek, dzięki czemu tekst pozostanie koherentny. Trzeba jednak zaznaczyć, że ubytek, powodujący uchybienie gramatyczne, nie pozostaje bez wpływu na płynność percepcji tekstu.

Następne wypowiedzenie: *Dopiero po powrocie do domu zrozumiałam, że nie zawsze można mieć to co się chce (w tym przypadku „mój występ jako królowna”), czasami musimy zadowolić się tym co mamy i z tego się cieszyć* [29–31] stanowi swoisty morał płynący z przedstawianych wydarzeń, zawiera sąd ogólny będący podsumowaniem opowieści. Jego rozwinięciem są dwa zdania końcowe [32–33], w których następuje nawiązanie do początku tekstu. Nawiązanie to przejawia się

zarówno leksykalnie (powtórzenie synonimiczne), jak i kompozycyjnie poprzez ponowne ujawnienie się narratora.

B2, tekst argumentacyjny, temat:

„Plusy i minusy studiowania za granicą”. Proszę napisać tekst argumentacyjny (rozprawkę) (260 słów)

1. Czy uda nam się wytrzymać tak daleko od swojej rodziny i swoich przyjaciół?
2. Moim zdaniem, właśnie to jest największym minusem studiowania za
3. granicą. Właśnie ta duża odległość pomiędzy studentami, i miejscem gdzie
4. wyrastali, czyli ich domem. Ale myślę że to jest również jedynym minusem
5. studiów za granicą.
6. Przecież człowiek się bardzo szybko potrafi przyzwyczaić do swojego nowego
7. otoczenia fakt, że wyjeżdżamy gdzieś daleko, przecież nie oznacza, że już nigdy
8. nie wrócimy.
9. A co w takim bądź razie można uważać za największą zaletę? Myślę
10. że przede wszystkim to, że jeżeli chcemy ukończyć studia za granicą, możemy
11. doskonale znać język obcy. A właśnie znajomość języka obcego jest w dzisiejszych
12. czasach bardzo przydatna. Drugą bardzo dużą zaletą jest to że zbieramy
13. doświadczenia, które nam na pewno pomogą przy szukaniu i rozpoczęciu pracy.
14. Właśnie dzięki bardzo dobrej znajomości języka obcego mamy bardzo dobrą
15. szansę na znalezienie pracy naszych marzeń. Poznajemy nowych ludzi, nowych
16. przyjaciół, odwiedzamy nowe miejsca i kraje. Moim zdaniem jest to doskonały
17. sposób jak kształcić osobowość młodych ludzi. Myślę, że również można
18. wspomnieć o tym, że w niektórych krajach po prostu nie ma możliwości
19. studiowania specjalistycznych kierunków różnego rodzaju. Można
20. więc powiedzieć, że studia za granicą spełniają marzenia niektórym z nas. Na
21. przykład, nie w każdym kraju można studiować astronautykę. Coraz większa
22. ilość ludzi podejmuje studia za granicą, właśnie ze względu na to, że plusy
23. przewyższają kilkakrotnie minusy. Z tego względu myślę że studia za granicą są
24. najlepszym wyborem, jakiego może dokonać młody człowiek.

Inicjalne zdanie tekstu [1] jest wyraźnym nawiązaniem do tytułu pracy zwerbalizowanego w poleceniu. Jest następnikiem relacji anaforycznej, w której tytuł pełni funkcję poprzednika. Nawiązanie dokonuje się na dwóch poziomach: strukturalnie – poprzez wprowadzenie grupy zaimkowej *tak daleko*, będącej odniesieniem do wyrażenia przyimkowego *za granicą*, oraz z wykorzystaniem wiedzy pozajęzykowej odbiorcy. Zachowanie spójności możliwe jest tylko wówczas, gdy przyjmiemy, że wyrażenie *za granicą* oznacza *daleko od domu*. Konstrukcja naznaczona jest subiektywną oceną zjawiska przez nadawcę tekstu i z tego względu może powodować zaburzenie spójności komunikatu. Replika [2–3]: *Moim zdaniem, właśnie to jest największym minusem studiowania za granicą* nie stanowi

odpowiedzi na zadane pytanie. Ma charakter metatekstowy, jest pierwszym argumentem rozważań autora. Inicjuje wątek, a przez ujawnienie stosunku nadawcy tekstu do podejmowanego zagadnienia wydaje się wytyczać tok argumentacji. Więż izotopiczną z poprzedzającym zdaniem wyznacza powtórzenie wielowyrzowe (*minusy studiowania za granicą* ← *jest największym minusem studiowania za granicą*) oraz prosentencjalny zaimek *to* wzmocniony partykułą *właśnie* [2]. Następne zdanie [3–4] stanowi rozwinięcie przywołanego argumentu i potwierdzenie interpretacji, zgodnie z którą wyrażenia *za granicą* i *daleko od domu* powinniśmy traktować synonimicznie.

Zdanie: *Ale myślę że to jest również jedynym minusem studiów za granicą* [5–6] przynosi zwrot w argumentacji, który językowo zaznaczony jest wprowadzonym inicjalnie spójnikiem *ale*. Spójnik ten jest ważnym wykładnikiem koherencji tekstu. Łączy nie tylko sąsiadujące wypowiedzenia, ale i dwie części pracy. Dzięki niemu odbiorca jest przygotowany na zmianę w toku rozumowania i odbiór tekstu pozostaje spójny. Wprowadzona w kolejnym zdaniu [6] za pomocą partykuły konkluzywnej *przecież* (Grochowski, Kisiel, Żabowska 2014, s. 33, 35, 202) informacja jest uzasadnieniem wcześniejszego sądu.

Pytanie: *A co w takim bądź razie można uważać za największą zaletę?* [9] otwiera drugą część pracy. Konstrukcję kolejnych dziewięciu zdań [9–21] wyznaczają wyrażenia metatekstowe – sygnały następstwa i porządku logicznego (*Myszę że przede wszystkim, Drugą bardzo dużą zaletą jest, Myślę, że również można wspomnieć o tym, że*). Podawane argumenty tworzą dwuzdaniowe zespoły, gdzie drugie zdanie w parze wprowadzane jest dla potwierdzenia poglądu wyrażonego w pierwszym wypowiedzeniu, np.: *Myszę że przede wszystkim to, że jeżeli chcemy ukończyć studia za granicą, możemy doskonale znać język obcy. A właśnie znajomość języka obcego jest w dzisiejszych czasach bardzo przydatna* [9–12]; *Drugą bardzo dużą zaletą jest to że zbieramy doświadczenia, które nam na pewno pomogą przy szukaniu i rozpoczęciu pracy. Właśnie dzięki bardzo dobrej znajomości języka obcego mamy bardzo dobrą szansę na znalezienie pracy naszych marzeń* [12–15]; *Poznajemy nowych ludzi, nowych przyjaciół, odwiedzamy nowe miejsca i kraje. Moim zdaniem jest to doskonały sposób jak kształcić osobowość młodych ludzi* [15–17]. Spójność linearną między wypowiedziami budują natomiast powtórzenia (*możemy znać język obcy* ← *znajomość języka obcego*; *przy szukaniu i rozpoczęciu pracy* ← *znalezienie pracy naszych marzeń*) oraz spójnik koniunkcji *a* w sąsiedztwie partykuły *właśnie*, której funkcją jest konotowanie pewnych dodatkowych informacji przez nawiązanie do tych danych w tekście wcześniej. Połączenie spójnika *a* i partykuły *właśnie* pełni w omawianym fragmencie – poza spajającą – funkcję interpretacyjno-uwydatniającą (tamże, s. 20). Jedynym odstępstwem od omówionego wyżej schematu kompozycji jest fragment: *Myszę, że również można wspomnieć o tym, że w niektórych krajach po prostu nie ma możliwości studiowania specjalistycznych kierunków różnego rodzaju. Można więc powiedzieć, że studia za granicą spełniają marzenia niektórym z nas. Na przykład, nie w każdym*

kraju można studiować astronautykę [17–21]. Środkowe wypowiedzenie nie tylko narusza porządek przyjętego układu, ale także zakłóca logiczną ciągłość wywo-
du, przez co negatywnie wpływa na spójność tekstu. Użyta inicjalnie w trzecim
zdaniu partykuła *na przykład* może zostać niewłaściwie (z powodu zaburzonej
kolejności wypowiedzeń) powiązana ze zdaniem bezpośrednio poprzedzającym.
Funkcją tej partykuły jest bowiem informowanie, że wyrażenie nią opatrzone jest
elementem większej całości wyznaczonej przez wcześniejszą wypowiedź.

Ostatnie dwa zdania tekstu [21–24] stanowią podsumowanie wywo-
du. Wypo-
wiedzenie: *Coraz większa ilość ludzi podejmuje studia za granicą, właśnie ze względu
na to, że plusy przewyższają kilkakrotnie minusy* jest parafrazą tytułu pracy, w której
powtórzone zostają wyrażenia z tematu (*studia za granicą, plusy, minusy*). Formuła
finalna tekstu jest ostateczną repetycją stanowiska nadawcy i potwierdzeniem przy-
jętej tezy. Przyjmuje formę zdania podsumowującego, będącego rezultatem proce-
su wnioskowania. Ciągłość zapewnia wprowadzenie przyimka, w którego składzie
znajduje się prosentencjalny zaimek *ten* (*z tego względu* [23]), odsyłający odbiorcę
do zdania bezpośrednio poprzedzającego [21–23], jak również do całości wcze-
śniejszego tekstu, wszystkich zaprezentowanych argumentów.

B2, charakterystyka, temat:

**„Dzięki takim ludziom świat jest piękny, a życie ma smak”. Proszę
napisać charakterystykę osoby, którą Pani/ Pan szanuje i podziwia
(260 słów)**

1. | *Mogę używać i zinterpretować to zdanie bardzo egoistycznie, bo dzięki*
2. | *mojej mamy mój Świat jest piękny, a moje życie ma smak. Myszle, że jest warto*
3. | *opisywać najważniejszą osobę w moim życiu.*
4. | *Ja bardzo szanuję i podziwiam moją mamę dla niej charakter. Ona jest*
5. | *chyba najspokojniejszą osobą. Prawie nigdy się nie denerwuje. Dużo nie*
6. | *rozmawia, ale jak coś powie to zawsze w dobrym momencie. Ona jest nie tylko*
7. | *inteligentną, ale także bardzo elegancką kobietą. Jak ja się źle czuje albo mam*
8. | *jakieś problemu, a o których nie rozmawiam z chęcią, to ona zaraz to wyczuje i*
9. | *zawsze ma jakąś dobrą radę o mnie. Pomaga i przejmuje się wszystkimi ale nigdy*
10. | *nie narzeka na siebie, czy na swoją rodzinę.*
11. | *Można powiedzieć, że ona z dużo zrezygnowała dla mnie, żebym*
12. | *powiedziała to życie które mam. Już od dzieciństwa byłam wysłana do francuskiej*
13. | *szkoły w Monachium, która była prywatna dla cudzoziemców jak ja. To dlatego*
14. | *bardzo dużo pracowała, żeby mi pozwolić skończyć tą szkołę i zrobić maturę w tej*
15. | *szkoły i mieć większą wiedzę. Na studia pozwoliła mi pojechać do Włoch, żeby się*
16. | *nauczyć inne języki i poznać inną kulturę. Jakby to jeszcze nie było dość, dzięki*
17. | *jej, pojechałam na pół roku do Krakowa na kurs języka polskiego i poznać lepiej*
18. | *kulturę moich rodziców i całej rodziny.*

19. Nie tylko dała mi najlepsze wykształcenie, ale też w małych rzeczach
 20. dotyczących szczególnie naszego życia, jak na przykład jak się dobrze umalować,
 21. aby nie było za dużo, czy jak się ubierać w każdej sytuacji. Muszę podziękować
 22. moją mamę, że zrobiła ze mną wykształconą kobietę, gotowa żeby pójść swoją
 23. drogą dumna z siebie i oczywiście dumna z mamy, która jej pozwoliła na takie
 24. życie.
 25. Nie ma dużo takich osób na świecie i jestem szczęśliwa, że taka osoba jest moją
 26. mamą.

Budowa pierwszego zdania tekstu [1–2] wiąże je strukturalnie z tematem pracy zwerbalizowanym w poleceniu egzaminacyjnym. Wypowiedzenie inicjalne w oderwaniu od tytułu jest niepełne semantycznie, a także niesamodzielne konstrukcyjnie. Nie jest więc typowym zdaniem wprowadzającym, nosi cechy wypowiedzenia wewnątrztekstowego. Użyty w wypowiedzeniu prosentencjalny zaimek *to* łączy je anaforycznie z tytułem. Więzy między wypowiedziami wyznaczają też powtórzenia: *Dzięki takim ludziom* ← *dzięki mojej mamy* (rzeczownik z wyrażenia przyimkowego i określający go przymiotnik tworzą z poprzednikiem relację hiponimii) oraz *świat jest piękny, a życie ma smak* ← *mój Świat jest piękny, a moje życie ma smak* (powtórzenia rozwinięte przydawką). Wypowiedzenie inicjalne jest więc następnikiem, tytuł zaś poprzednikiem relacji nawiązania.

Pierwsze zdanie rozwinięcia [4] ujawnia nadawcę (czasowniki w 1 osobie l. poj., zaimki *moja, ja*). Stanowi też wyznacznik stylistyczny całej pracy. Charakterystyka prowadzona jest bowiem w bardzo subiektywny sposób, a nadawca jest postacią należącą do opisywanego świata. Tę cechę pracy widać zwłaszcza we fragmencie rozpoczynającym się od zdania: *Można powiedzieć, że ona z dużo zrezygnowała dla mnie, żeby powiedzieć to życie które mam* [11–12]. Od tego momentu cechy charakteryzowanej osoby ujawniane zostają pośrednio, przez pryzmat wydarzeń dotyczących bohatera/autora opisywanych zdarzeń. Elementami spajającymi fragment są: pronominalny zaimek osobowy (*ona* [11]), kontekstowa elipsa podmiotu [13–16], grupy zaimkowe (*tę szkołę, w tej szkole* [14]), prosentencjalny zaimek *to* [13], spójnik *dlatego* [13] oraz elementy należące do jednej grupy tematycznej (*szkoła, matura, wiedza, studia, poznać kulturę, nauczyć się, kurs, wykształcenie*). Zdanie: *Nie tylko dała mi najlepsze wykształcenie, ale też w małych rzeczach dotyczących szczególnie naszego życia, jak na przykład jak się dobrze umalować, aby nie było za dużo, czy jak się ubierać w każdej sytuacji* [19–21] stanowi podsumowanie omawianego fragmentu. Zastosowany w wypowiedzeniu leksem WYKSZTAŁCENIE jest hiperonimem będącym anaforycznym odniesieniem do kohiponimów we wcześniejszym kontekście.

Zdanie *Myszę, że jest warto opisywać najważniejszą osobę w moim życiu* [2–3] zawiera elementy metajęzykowe, jest nadrzędnym wypowiedzeniem wprowadzającym, które jednocześnie informuje o gatunku tekstu i temacie wypowiedzi.

Z poprzedzającym [1–2] i następnym wypowiedzeniem [4] łączy się natomiast poprzez peryfrazę (*mojej mamy* ← *najważniejszą osobę w moim życiu* ← *moją mamę*).

Koherencję kolejnych zdań wyznaczają przede wszystkim zaimki osobowe (*ona* [4, 6, 8]) i elipsa podmiotu [5–6, 9–10], a także relacja hiperonimiczno-hiponimiczna między leksemami MAMA [4] i KOBIEȚA [7]. Spójność osiągnięta jest również poprzez podporządkowanie tematów poszczególnych zdań tematuwi pracy. Nadawca ujawnia w kolejnych zdaniach cechy usposobienia charakteryzowanej postaci. Zauważalnie brakuje jednak powierzchniowych, linearnych powiązań między poszczególnymi wypowiedziami. Każde z osobna nawiązuje do tematu pracy, jednak między sobą zdania nie łączą się formalnie. Tylko dwa wypowiedzenia z omawianego fragmentu zawierają eksplicytny wykładnik spójności. Zdania *Ona jest chyba najspokojniejszą osobą. Prawie nigdy się nie denerwuje* [4, 5] są w tekście synonimiczne.

Formułę finalną tekstu otwiera zdanie: *Muszę podziękować moją mamę, że zrobiła ze mną wykształconą kobietę, gotowa żeby pójść swoją drogą dumna z siebie i oczywiście dumna z mamy, która jej pozwoliła na takie życie* [21–24], w którym po raz kolejny na plan pierwszy wysuwa się osoba nadawcy. Wymieniane cechy osobowości charakteryzują bowiem autora tekstu, tylko pośrednio opisując nazwaną na początku bohaterkę pracy. Wypowiedzenie zamykające tekst [25–26] zawiera repetycję leksemów z tytułu i pierwszych zdań charakterystyki (*świat, osoba, mama*), tworząc z nimi ramę delimitacyjną tekstu. Wprowadzenie grupy zaimkowej z hiperonimem (*taka osoba, takich osób* [25]) jest ostatecznym przywołaniem przedmiotu opisu wraz z właściwymi mu, wymienianymi podczas charakteryzowania, cechami. Zastosowany wykładnik spójności odsyła odbiorcę do całej charakterystyki, stanowiąc jej podsumowanie i będąc wyraźnym sygnałem zakończenia pracy.

3. Poziom C2

C2, opowiadanie, temat:

„Znalazłem/ znalazłam starą fotografię rodzinną”. Proszę napisać opowiadanie (300 słów)

1. | *Robiąc kóregoś dnia porządki we wszystkich szafach i szafkach znalazłam*
2. | *stare zdjęcie. Było to zdjęcie rodzinne, które zrobiliśmy kiedyś przy okazji*
3. | *30 rocznicy moich dziadków, i dlatego wszyscy są ubrani odświętnie. Oczywiście, że*
4. | *są na nim dziadek i babcia, uśmiechnięci i szczęśliwi. Zdjęcie jest czarno-białe,*
5. | *ale dobrze pamiętam, że babcia miała na sobie błękitną sukienkę.*
6. | *Są też rodzice. Patrząc na zdjęcie, myślę jacy byli wtedy młodzi. Moja*
7. | *mama i teraz jest bardzo ładną kobietą, ale wtedy była po prostu piękna. A tata*

8. | jaki był przystojny. Ja miałam wtedy 6 lat mój brat 3 lata, a siostra miała dopiero
 9. | roczek. Na szczęście przez cały czas była grzeczna i nie płakała. Za to mój brat
 10. | dał wszystkim „popalić”. Wszędzie go było pełno i rozrabiał strasznie. W trakcie
 11. | przyjęcia trzeba go było nawet przebrać bo rozrabiając pobrudził całe spodnie.
 12. | Jest na tym zdjęciu też mój wujek ze swoją rodziną, czyli z żoną i córką (moją
 13. | kuzynką), która wtedy miała 3 lata. Ale na tym zdjęciu ich rodzinka nie jest w
 14. | komplecie, bo wtedy nie było jeszcze ich młodszego syna Wiktora, który teraz ma
 15. | 20 lat. I jeszcze z tamtego dnia bardzo dobrze zapamiętałam, że właśnie wtedy
 16. | poraz pierwszy w życiu bolał mnie ząb.
 17. | Teraz, patrząc na to stare czarno-białe zdjęcie, bo kolorowe w tamtych
 18. | czasach były rzadkością, wszystko wydaje się inne, niż wydawało się wtedy, kiedy
 19. | miałem 6 lat. Mój brat i siostra są już dorosłymi ludźmi, mają własne rodziny, ale
 20. | dla mnie zawsze pozostają „młodszymi”. Na co dzień nie zauważamy, że wszystko
 21. | dookoła się zmienia, my się zmieniamy. Tylko oglądając takie stare rodzinne
 22. | (i nie tylko) zdjęcia te wszystkie zmiany zauważymy. Najlepiej oglądać takie zdjęcia
 23. | całą rodziną, wspominając przy tym różne rodzinne historie. Są też śmieszne
 24. | zdjęcia, przy oglądaniu których cała rodzina się ubawi, śmiejąc się do łez
 25. | i wspominając w jakich okolicznościach takie śmieszne zdjęcia były zrobione.

Formuła inicjalna, pierwsze zdanie pracy [1], stanowi bezpośrednio wprowadzenie w świat tekstu. Wyrażenie *któregoś dnia* [1] wskazuje na temporalny element świata przedstawionego, sytuując opowiadane wydarzenia w czasie. Wyznacznik czasu, realizowany przez zaimek nieokreślony *któryś*, jest jednak nieprecyzyjny, jego podstawową funkcją jest sygnalizowanie początku tekstu. Pierwsze wypowiedzenie stanowi także nawiązanie do tematu wypowiedzi, jest jego parafrazą, w której powtórzone zostają wyrażenia z tytułu: *Znalazłam starą fotografię rodzinną* ← *znalazłam stare zdjęcie*³ [2] (powtórzenie wielowyrazowe z synonimem, skrócone o przydawkę). Nawiązując do tematu, zdanie określa zakres treści przedmiotowej pracy. Rozwinięte przydawką powtórzenie leksemu ZDJĘCIE w drugim zdaniu ostatecznie wyznacza temat i podtrzymuje izotopię fragmentu.

Koherencję kolejnych zdań tekstu wyznacza siatka wykładników spójności: elipsa podmiotu (rodzice) *jacy byli wtedy młodzi* [6], okolicznika miejsca (na nim) *Są też rodzice* [6] i czasu (wtedy) *A tata jaki był przystojny* [7–8], kohiponimy *mama* [7] i *tata* [7], *dziadek i babcia* [4] nawiązujące do hiperonimów *rodzice* [6], *dziadków* [3], powtórzenia leksemów ZDJĘCIE, BABCIA, pronominalne użycie zaimka osobowego z przyimkiem *na nim* (zdjęcie ← *na nim* [2, 4]).

W zdaniu: *Ja miałam wtedy 6 lat mój brat 3 lata, a siostra miała dopiero roczek* [8–9] po raz kolejny ujawnia się nadawca. Wypowiedzenie to stanowi też swego rodzaju przejście do następnego fragmentu tekstu. Kolejność podawanych przez

³ Znak „←” wskazuje kierunek nawiązania.

nadawcę informacji została bowiem zaplanowana w taki sposób, że odbiorca ma wrażenie poznawania kolejnych pięter drzewa genealogicznego rodziny z tytułowego zdjęcia. Zaczynając od dziadków, poprzez rodziców, ich dzieci, aż do dalszych członków rodu (*wujek z żoną i córką*) [12]. Środkami spajającymi tekst są: powtórzenie *brat* [9], zaimiek anaforyczny *go* [10, 11], synonimy kontekstowe *dał wszystkim „popalić”* [10], *Wszędzie go było pełno, rozrabiał* [10]. Wymienione elementy bliskoznaczne stanowią odwołanie do kontekstu wstecz, tworząc antonimiczne nawiązanie do *była grzeczna i nie płakała* [9]. Wiąż spójnościową pomiędzy wypowiedzeniem: *Na szczęście przez cały czas była grzeczna i nie płakała* a kolejnymi trzema zdaniami tekstu zacieśnia wprowadzony inicjalnie spójnik *za to* [9], który dodatkowo akcentuje relację semantycznego przeciwieństwa między kontrastującymi fragmentami.

Użyty w zdaniu: *W trakcie przyjęcia trzeba go było nawet przebrać bo rozrabiając pobrudził całe spodnie* [10–11] wyraz „przyjęcie” pozornie zakłóca spójność tekstu. Leksem nie znajduje bowiem żadnego językowego odniesienia we wcześniejszym ani późniejszym kontekście. Dopiero włączenie do analizy informacji pozajęzykowych prowadzi do konstatacji, że odbiorca ma do czynienia z tekstem spójnym. Wiedza o świecie pozwala na stwierdzenie, że rocznica ślubu wiąże się zazwyczaj z organizacją przyjęcia. Podczas takiego spotkania często robi się także pamiątkowe rodzinne fotografie.

Zdanie: *Jest na tym zdjęciu też mój wujek ze swoją rodziną, czyli z żoną i córką (moją kuzynką), która wtedy miała 3 lata* [12–13] spójnie łączy się z całym tekstem nie tylko poprzez grupę zaimkową *na tym zdjęciu*, ale przede wszystkim dzięki zastosowanej partykule *też*. Za jej pośrednictwem nadawca nawiązuje do treści komunikowanej wcześniej, ustala zależność znaczeniową między fragmentami przed partykułą i po niej.

Kolejne zdanie wypowiedzi wiąże się z omawianym wypowiedzeniem za pomocą powtórzeń: *swój rodziną* ← *ich rodzinka* [12, 13] oraz *na tym zdjęciu* ← *na tym zdjęciu* [12, 13]. Dokładne zdublowanie drugiego z wyrażeń nie jest redundantne, lecz służy zwróceniu uwagi odbiorcy na zaakcentowany poprzez repetycję element wypowiedzi. Użycie spójnika kontrjunkcji *ale* [13] wzmacnia zamiar stylistyczno-semantyczny nadawcy tekstu.

Wykorzystywane w omawianych fragmentach pracy wykładniki spójności tworzą siatkę nawiązań międzyzdaniowych, organizując koherencję między sąsiadującymi wypowiedziami lub zdaniami w małej odległości. Przysłówek *wtedy* oraz wyrażenie *z tamtego dnia* w zdaniach: *Patrząc na zdjęcie, myślę jacy byli wtedy młodzi* [6]; *Ja miałam wtedy 6 lat mój brat 3 lata, a siostra miała dopiero roczek* [8–9] i *I jeszcze z tamtego dnia bardzo dobrze zapamiętałam, że właśnie wtedy poraz pierwszy w życiu bolał mnie ząb* [15–16], a także powtórzenie *wtedy, kiedy miałem 6 lat* [18–19] budują spójność na większej przestrzeni tekstu.

Zdanie: *Teraz, patrząc na to stare czarno-białe zdjęcie, bo kolorowe w tamtych czasach były rzadkością, wszystko wydaje się inne, niż wydawało się wtedy,*

kiedy miałam 6 lat [17–18] stanowi klamrę zamykającą jedną, a otwierającą kolejną część pracy. Nadawca zmienia stosowaną dotychczas kategorię czasu orzeczeń z przeszłego (dotyczącego wydarzeń z okresu, kiedy powstało zdjęcie) na teraźniejszy. Od tego miejsca (pomijając zdanie: *Mój brat i siostra są już dorosłymi ludźmi, mają własne rodziny, ale dla mnie zawsze pozostają „młodszyimi”* [19–20]) snuje rozważania, odwołując się do sądów ogólnych (świadczą o tym także orzeczenia w 1. osobie liczby mnogiej), przez co zmienia się zakres treści przedmiotowej pracy. Jednocześnie autor podtrzymuje izotopię tekstu, powtarzając ze zdania inicjalnego wyrażenie *stare zdjęcie* [21–22]. Zaważalne jest także ponowne, tak jak w formule początku, użycie imiesłowowego równoważnika zdania [21–22]. Zabieg ten służy zachowaniu spójności tekstu, będąc jednocześnie wyrazistym środkiem stylistycznym.

Jedność tekstu wyznaczają techniki anaforyzacyjne (głównie pronominalizacja) oraz powtórzenia leksykalne. Spójność tematyczna osiągana jest jednak przede wszystkim poprzez stosowanie wyrazów z jednej grupy tematycznej, które w omawianym tekście należą do pola semantycznego RODZINA: *dziadek, babcia, rodzice, rodzina, rodziny, mama, tata, brat, siostra, wujek, żona, córka, kuzynka, syn*. Elementy leksykalne połączone relacją tematycznej identyczności budują i rozwijają temat wypowiedzi.

Brak wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej niewątpliwie osłabia koherencję omawianej pracy. Ostatnie wypowiedzenie [23–25] nie nawiązuje do zdania inicjalnego, przez co nie tworzy z nim ramy delimitacyjnej; finał następuje wraz z końcem narracji w tekście.

C2, tekst argumentacyjny, temat:

Kupować płyty z muzyką czy ściągać ją z Internetu? Proszę napisać tekst argumentacyjny (340 słów)

1. | *Muzyka zawsze była częścią życia ludzi w różnych formach (jeśli chodzi o*
2. | *instrumenty) i stylach (jeśli chodzi o rodzaj muzyki: hip hop, rap, techno, blues,*
3. | *jazz itd...).*
4. | *W dzisiejszych czasach możemy kupić sobie płyty lecz mamy też możliwość jej*
5. | *ściągnięcia po przez internet. Kupować czyli płacić za muzykę czy „Ściągać”*
6. | *czyli brać za darmo? Dobre pytanie.*
7. | *Jest wiadomą rzeczą że płyty są drogie i że kupno ich jest wydatkiem*
8. | *którym biedniejsze rodziny muszą sobie odmówić. Dzisiejsza możliwość*
9. | *ściągnięcia muzyki po przez internet pozwala wszystkim mieć dostęp do tej*
10. | *muzyki i do posiadania nagrań bez płacenie. Jest faktem że ten koncept ma dobre*
11. | *strony i nie zapuszczam że osoby (dzieci ale również dorośli) którczy dziesięć lat*
12. | *temu nie mogli sobie pozwolić na kupno takiej płyty w dzisiejszych czasach mają*
13. | *ją za darmo. Jednak czy te „ściąganie” nie ma złych konsekwencji?*

14. Większość osób nie zdaje sobie sprawy że czyny mają konsekwencje. Te osoby se
 15. myślą „a to tylko jedna piosenka”, „jedna płyta”, „nie ja jeden to robie”, „jeśli
 16. inni to robią to czemu nie ja”. Ściągając muzykę ludzie przestają kupować płyty.
 17. Nie myśląc o tym że właśnie z tej sprzedaży artyści, piosenkarze czerpią zyski.
 18. Inaczej mówiąc „zarabiają na chleb”. Ta sprzedaż jest ich dochodem,
 19. zarobkiem.
 20. Z tego względu „ściągnięcie” muzyki może „zabić” jej kreację ponieważ muzyka
 21. jest również rynkiem który przynosi zyski lub straty ale który będzie działał
 22. dopuki będzie się opłacać.
 23. Kiedy artyści, piosenkarze, ogółem ludzie z branży muzycznej przestaną czerpać
 24. zyski to tak jak obojętnie jaka firma która przestaje przynosić zyski: po prostu się
 25. ją zamyka.
 26. Czyli „Ściągać” czy „kupować”?
 27. Staralam się w tym wypracowaniu wytłumaczyć że jak większość pojęć, są myśli
 28. „za” i „przeciw”. Można porównać ten problem ze „Ściąganiem” muzyki z
 29. problemem „ściągnięcia” filmów, programów, gier do komputerów. Fakt jest że
 30. dostęp do internetu umożliwia właśnie „ściągnięcie” ogólnie. Po przez ten fakt
 31. narażeni są muzycy, aktorzy itd... Rozumiem że niektóre osoby ściągają z
 32. internetu wtedy kiedy ich sytuacja finansowa nie pozwala kupić sobie tej płyty.
 33. Rozumiem lecz nie popieram. Uważam że „ściągnięcie” jest jak kradzież z
 34. tego względu nie popieram tego zachowania. Jedyne różnica jest to że można z
 35. domu kraść już nie muszą te osoby iść do sklepu.
 36. Przez te zachowanie w przyszłości może brakować artystów (piosenkarzy,
 37. aktorów) bo kiedy rynek przestanie być opłacalny to ilość artystów się zmniejszy.
 38. A wtedy nie będzie co „ściągać”.

Początkowe dwa zdania tekstu są odwołaniem do sądów ogólnych. Pierwsze z nich wstępnie określa temat pracy (muzyka) [1–3]. Drugie zawęża treść przedmiotową tekstu, jest nawiązaniem do tematu wypowiedzi, stanowi jego parafrazę, w której powtórzone zostają elementy występujące w temacie: *kupować płyty* ← *możemy kupić sobie płyty* [4], *ściągać ją z Internetu* ← *ściągnięcia po przez Internet* [5]. Jednak dopiero trzecie wypowiedzenie, pytanie [5–6], dokładnie określa tematykę rozważań. Autor pracy precyzuje w nim znaczenie użytych w temacie leksemów, stawiając znak równości między *kupować* i *płacić* oraz *ściągać* i *brać za darmo*. *Dobre pytanie* [6] – metatekstowa odpowiedź – stanowi niejako wstęp do rozważań na temat zasygnalizowany w pytaniu.

Kolejne zdania tekstu są próbą znalezienia uzasadnienia dla ściągnięcia muzyki z Internetu i wskazania pozytywnych aspektów takiego działania. Nadawca stara się, by argumenty były obiektywne, dlatego poprzedza je zwrotami będącymi odwołaniem do wiedzy ogólnej: *Jest wiadomą rzeczą* [7], *Jest faktem że* [10]. Wypowiedzenia w omawianym fragmencie spójnie łączą się także za pomocą wykładników leksykalnych – synonimów i metonimii (*płyty, nagrania, muzyka* [7, 10],

bez płatnie ← za darmo [13]), synonimicznych peryfraz: *muszą sobie odmówić* [8] ← *nie mogli sobie pozwolić* [12].

Pytanie: *Jednak czy te „ściągnięcie” nie ma złych konsekwencji?* [13] zapowiada zmianę argumentacji. Inicjalne wprowadzenie spójnika kontrjunktji *jednak* dodatkowo akcentuje inne ujęcie treści. Zdanie spójnie łączy części pracy. Zastosowana grupa zaimkowa *te „ściągnięcie”* jest nawiązaniem do wcześniejszego kontekstu. Pytajna forma wypowiedzenia przygotowuje odbiorcę na ciąg dalszy tekstu i sprawia, że czytelnik go oczekuje. Odpowiedź: *Większość osób nie zdaje sobie sprawy że czyni mają konsekwencje* [14] tworzy wraz z poprzedzającym je wypowiedzeniem [13] układ o spójności implicytnej, a dokładne powtórzenie leksemu w replice (*konsekwencji* ← *konsekwencje*) służy podkreśleniu jedności tematycznej między zdaniem.

Izotopię następnych zdań budują powtórzenia leksykalne (*artyści, piosenkarze* [17, 18]), grupy zaimkowe z powtórzeniami (*te osoby* [14], *ta sprzedaż* [17,18]), przyimek, w którego składzie znajduje się prosentencjalny zaimek *ten* (*z tego względu* [20]), wyrazy i wyrażenia należące do jednej grupy tematycznej (*kupować, czerpać zyski, zarabiać na chleb, przynosić zyski, przynosić straty, dochód, zarobek, sprzedaż, opłacać się, rynek, firma, branża*).

Nieznacznie zaburzenie spójności widać na styku zdań: *Ściągając muzykę ludzie przestają kupować płyty. Nie myśląc o tym że właśnie z tej sprzedaży artyści, piosenkarze czerpią zyski* [16–17]. Do drugiego z wypowiedzeń wprowadzono grupę zaimkową (*z tej sprzedaży*). Sprecyzowaniu więzi zaimkowej, a także identyfikacji i wyróżnieniu danego desygnatu służą elementy leksykalne określane przez zaimki wskazujące w grupie zaimkowej (powtórzenia, hiperonimy, rzeczowniki abstrakcyjne). W grupie *z tej sprzedaży* zaimkowi towarzyszy natomiast element antonimiczny względem leksemu *kupować*, do którego nawiązuje wyraz *sprzedaż*.

Pytanie, które pojawia się w dalszym fragmencie tekstu: *Czyli „Ściągać” czy „kupować”?* [26], pełni funkcję przede wszystkim spójnościową. Za jego pomocą autor przypomina temat i wydziela kolejną część pracy. Zaraz za pytaniem rozpoczyna się podsumowanie dotychczasowych rozważań. Eksplícynym sygnałem rozpoczęcia jest metatekstowe zdanie: *Staralam się w tym wypracowaniu wytłumaczyć że [...]* [27]. W kolejnych zdaniach powtarzane są najważniejsze argumenty: *Po przez ten fakt narażeni są muzycy, aktorzy itd. ...; Rozumiem że niektóre osoby ściągają z internetu wtedy kiedy ich sytuacja finansowa nie pozwala kupić sobie tej płyty* [30–32]. Nadawca już na początku analizowanego fragmentu zaznacza jednak, że nie jest w stanie przyjąć jednoznacznego stanowiska i rozstrzygnąć postawionego w temacie dylematu. Wytłumaczenia dla takiej postawy szuka, odwołując się do wiedzy ogólnej: *[...] jak większość pojęć, są myśli „za” i „przeciw”* [27–28]. Ostateczna postawa nadawcy krystalizuje się dopiero w wypowiedzeniu: *Uważam że „ściągnięcie” jest jak kradzież z tego względu nie popieram tego zachowania* [33–34]. (Zdanie to łączy się linearnie z poprzednim za pomocą dokładnego powtórzenia *nie popieram*). Kohezję końcowych zdań tworzą grupy zaimkowe:

zaimek + wyraz abstrakcyjny (ściąają [31] ← tego zachowania [34], te zachowanie [36]), powtórzenia (ściąanie [30, 33] ← ściąać [38], kradzież [33] ← kraść [35]), spójnik *a* połączony z przysłówkiem *wtedy* [38].

Zdanie: *Przez te zachowanie w przyszłości może brakować artystów (piosenkarczy, aktorów) bo kiedy rynek przestanie być opłacalny to ilość artystów się zmniejszy [36–37] nawiązuje za pomocą grupy zaimkowej do bezpośrednio poprzedzającego je wypowiedzenia [35], ale też odsyła odbiorcę do odległego kontekstu wstecz; jest parafrazą argumentu przedstawionego na początku tekstu: *Ta sprzedaż jest ich dochodem, zarobkiem. Z tego względu „ściąanie” muzyki może „zabić” jej kreacje ponieważ muzyka jest również rynkiem który przynosi zyski lub straty ale który będzie działał do puki będzie się opłacać [20–22].**

Przedostatnie wypowiedzenie [36–37] w pracy jest właściwym zakończeniem, podsumowaniem argumentacji. Finalne: *A w tedy nie będzie co „ściąać” [38]* semantycznie stanowi jego ciąg dalszy, jest wyłącznie dopowiedzeniem. Krótka forma zdania przyciąga uwagę, mocno akcentując koniec.

C2, charakterystyka, temat:

„Mój idol”. Proszę napisać charakterystykę (300 słów)

1. „Mój idol”
2. W dzisiejszym świecie ciężko mieć idola. Ludzie przestali wyznawać stałych wartości. Coraz rzadziej są sobą, coraz to nowe „gwiazdy” pojawiają się na
3. firmamencie sławy i gasną prawie natychmiast po zabyśnięciu. Niestety nie
4. mogłabym wskazać na żadną konkretną postać, którą nazwałabym moim idolem.
5. Opiszę więc, jakim byłby gdyby istniał...
6. Wygląd idola nie byłby mi obojętny. Zgadza się, nie tylko szata zdobi człowieka.
7. A jednak czystość, schludność, wierność do pasującego stylu – to są cechy, które
8. wysoko cenię w wyglądzie zewnętrznym osoby. Najważniejszym jest jednak
9. wewnątrz człowieka. Jakim miałby on być, on którego cenimy i uwielbiamy?
10. Prawym, mającym zasady i pozostającym wiernym tym zasadom, wykształconym,
11. ciekawym świata, otwartym na świat otaczający. Mój idol kochał by ludzi – ludzi
12. z całego świata. On nie miałby uprzedzeń, potrafiłby zaufać. Wychodząc z
13. założenia: „Jestem człowiekiem i wszystko co ludzkie nie jest mi obce”, potrafił
14. by wybacząć.
15. Mój idol byłby człowiekiem wierzącym – wierzącym w Boga, nie w dogmy.
16. Miałby odwagę cywilną. Nie przymykał by oko na niesprawiedliwość. Byłby
17. człowiekiem skromnym. Nie zostawiał by majątku w sklepach firmowych
18. pamiętając, że na świecie wciąż panuje głód i za cenę modnej koszulki można
19. byłoby wykarmić całe rodziny w państwach trzeciego świata. Mój idol byłby po
20. prostu miły, miły na co dzień, ot tak po prostu. Dodawał by uśmiech do „dzień
21. dobry” i dziękował ekspedientce czy kelnerce, zamiast dowartościowywania
22. siebie ich kosztem. Oczekiwałabym od niego również troszeczkę konserwatyizmu.
- 23.

24. | *Nie wszystko co nowe jest automatycznie czymś dobrym. Wysoko ceniliby wartości*
25. | *rodzinne, starannie wychowywałyby dzieci.*
26. | *Co by jeszcze rzec? Jak by się dobrze zastanowić znalazło by się jeszcze wiele*
27. | *życzeń w stosunku do nas samych i człowieczeństwa. Zgadzam się nie jesteśmy*
28. | *doskonalni, lecz możemy się starać dążyć do ideału (który ponoć nie istnieje),*
29. | *zostać idolem samego siebie i innych, starać się na swój własny sposób ulepszyć*
30. | *świat.*

Formułę inicjalną tekstu stanowi tytuł „*Mój idol*” narzucony w poleceniu zadania. Jego powtórzenie na początku pracy [1] pełni nie tylko funkcję nominatywną. Strukturalną motywacją do wprowadzenia tytułu jest zdanie *Niestety nie mogłabym wskazać na żadną konkretną postać, którą nazwałabym moim idolem* [4–5], które jest spójne dopiero w zestawieniu z formułą inicjalną. Tytuł staje się uzasadnieniem dla podjęcia tematu oraz właściwej interpretacji wartościującej emocjonalnie partykuły *niestety*, którą należy rozumieć jako ubolewanie nad niemożnością wypełnienia polecenia – scharakteryzowania idola.

Następne zdanie: *Opiszę więc, jakim byłby gdyby istniał...* [6] otwiera kolejną część pracy – rozpoczyna właściwą charakterystykę. Poprzez przytoczone wypowiedzenie nadawca dokonuje także swego rodzaju przeformułowania tematu. Wyjaśnienie dla przeprowadzonej modyfikacji umieszcza w pierwszych trzech zdaniach tekstu [2–4]. Wypowiedzenia te mają wartość sądów ogólnych, dlatego stają się obiektywnym (niezależnym od nadawcy) wytłumaczeniem zmiany. Są spójne treściowo, jeśli odbiorca odwoła się do wiedzy pozatekstowej, zgodnie z którą idol to osoba przestrzegająca (*wyznająca*) stałych wartości. Przyjmując takie właśnie założenie, nadawca antonimicznie traktuje leksemy IDOL i GWIAZDA.

Autor rozpoczyna charakterystykę od wyglądu zewnętrznego, poświęca mu jednak tylko jedno zdanie, które wprowadza za pomocą wskaźnika zespolenia *a jednak* [8]. Spójnik ten jest nie tylko wykładnikiem więzi między sąsiadującymi wypowiedziami (łączy zdania przeciwstawne, zapowiada inne ujęcie treści), ale ujawnia stanowisko nadawcy wobec zawartego w sąsiadującym wypowiedzeniu sądu (*nie tylko szata zdobi człowieka* [7]). Tym samym spójnikiem posługuje się nadawca w zdaniu *Najważniejszym jest jednak wnętrze człowieka* [9–10]. W tym przypadku jednakże omawiany wykładnik spójności odsyła zarówno do zdania poprzedzającego (wykładnikiem więzi między wypowiedziami jest także zestawienie elementów antonimicznych: *wyglądzie zewnętrznym* [9] ← *wnętrze* [10]), jak i do dalszego kontekstu wstecz, do zdania: *Wygląd idola nie byłby mi obojętny* [7].

Pytanie: *Jakim miałby on być, on do którego dążymy, którego cenimy i uwielbiamy?* [10] rozpoczyna fragment poświęcony opisowi cech charakteru i usposobienia idola. Użyty w pytaniu wykładnik spójności w postaci zaimka osobowego *on* może powodować zakłócenia w koherentnej interpretacji tekstu. Zaimki są

wykładnikami więzi wykorzystywanymi do utrzymania spójności między wypowiedziami pozostającymi w niewielkiej odległości, najczęściej między zdaniami stycznymi tekstu. Zastosowane w zdaniach dystansywnych mogą powodować zaburzenie ciągłości sensów, np. ze względu na ograniczoność pamięci odbiorcy. W przywołanym wypowiedzeniu zaimek *ono* odsyła do wyrazu *idol*. Postcedens jest więc znacznie oddalony w przestrzeni tekstu od swojego poprzednika. Odpowiedź [11–12] na postawione przez nadawcę pytanie ma postać niedokładnej konstrukcji paralelnej bez powtórzeń elementów leksykalnych ze zdania pytajnego [10] (zob. rozdz. I podrozdz. 12.1.1.2). Taki układ replik cechuje się wysokim stopniem spójności, konstrukcja przypomina bowiem zdanie złożone z pytaniem w funkcji nadrzędnego, a odpowiedzią w funkcji podrzędnego wypowiedzenia.

Dalsza część pracy jest wyliczeniem cech charakteru opisywanej postaci. Ponieważ jest to osoba nieistniejąca w rzeczywistości, nadawca buduje wypowiedzenia z orzeczeniami w trybie przypuszczającym (*kochał by, nie miałby uprzedzeń, potrafiłby zaufać, byłby miły, Miałby odwagę, Nie przymykał by oko, Byłby człowiekiem, Nie zostawiał by, potrafił by wybaczać, Dodawał by uśmiech* [12–21]). Konsekwentne stosowanie czasowników o jednolitej postaci gramatycznej zapewnia spójność formalną całego analizowanego fragmentu. Inne zastosowane przez autora tekstu wykładniki więzi to: kontekstowa elipsa podmiotu (*idol* [17–25]), anaforyczny zaimek osobowy (*mój idol* [12] ← *on* [13]) oraz powtórzenie wielowyrazowe (*mój idol* [16] ← *mój idol* [20]). Poszczególne, wymieniane przez nadawcę cechy charakteru układają się w wypowiedzeniach w powiązane tematycznie pary, gdzie drugie zdanie w układzie stanowi egzemplifikację spostrzeżeń ze zdania pierwszego lub rozwinięcie wskazanej w nim cechy, np.: *Mój idol kochał by ludzi – ludzi z całego świata. On nie miałby uprzedzeń, potrafiłby zaufać* [12,13]; *Byłby człowiekiem skromnym. Nie zostawiał by majątku w sklepach firmowych pamiętając, że na świecie wciąż panuje głód i za cenę modnej koszulki można byłoby wykarmić całe rodziny w państwach trzeciego świata* [18, 18–20]; *Mój idol byłby po prostu miły, miły na co dzień, ot tak po prostu. Dodawał by uśmiech do „dzień dobry” i dziękował ekspedientce czy kelnerce, zamiast dowartościowywania siebie ich kosztem* [20–21, 21–23]. Jedyne dwa wypowiedzenia niewpisujące się w przyjęty schemat to: *Wychodząc z założenia: „Jestem człowiekiem i wszystko co ludzkie nie jest mi obce”, potrafił by wybaczać. Mój idol byłby człowiekiem wierzącym – wierzącym w Boga, nie w dogmy* [13–16]. Pozostają jednak spójne tematycznie z resztą tekstu, ponieważ tak jak pozostałe stanowią opis cech usposobienia charakteryzowanej postaci. Wypowiedzenia w całym analizowanym fragmencie cechuje też regularność składniowa – pojawia się nawet paralelizm składniowy: *Mój idol kochał by ludzi – ludzi z całego świata* [12–13]. *Mój idol byłby człowiekiem wierzącym – wierzącym w Boga, nie w dogmy* [16].

Ewidentnie delimitującą funkcję pełni metatekstowe pytanie: *Co by jeszcze rzec?* [26], które otwiera część finalną pracy. Następne wypowiedzenie, tworzące z poprzedzającym układ o spójności implicytnej, wprowadza zmianę nadawcy.

Autorskie *ja* zostaje zamienione na *my*, co przejawia się formami fleksyjnymi czasowników w 1 osobie l. mnogiej (*jesteśmy, możemy* [27, 28]) oraz formą zamimka (*do nas* [27]). Mimo to zakończenie jest spójne z całością pracy. Koherencja zostaje zachowana na płaszczyźnie semantycznej i tematycznej, a dodatkowo wzmocniona jest poprzez wprowadzenie językowych (repetycja leksemu IDOL) i metatekstowych wykładników spójności.

* * *

Przedstawione egzemplifikacje pokazują przede wszystkim, że autorzy prac stosują różnorodne mechanizmy zapewniające koherencję tworzonych tekstów, takie jak: techniki anaforyzacyjne (eksplicytne i implicytne), wyrażenia metatekstowe hierarchizujące i segmentujące treść przedmiotową, formuły delimitujące pozwalające na zidentyfikowanie granic wypowiedzi. Właściwie włączane w tekst tworzą przejrzystą siatkę nawiązań międzywypowiedzeniowych. Zanalizowane przykłady potwierdzają, że jednym z ważniejszych wyznaczników spójności tekstu jest aktywna postawa odbiorcy, a stosowane w wypowiedzi środki więzi, w zależności od ich doboru, ilości i rozmieszczenia, mogą w percepcji pomagać lub ją zakłócać. Ocena, czy dany tekst jest globalnie (całościowo) spójny, wymaga, co widać na podstawie powyższych prac, identyfikacji mechanizmów koherencji (formalnych, semantycznych, tematycznych), określenia celowości ich użycia w tekście, a także uwzględnienia zależności między wiedzą o świecie a światem tekstu w powiązaniu z uwarunkowaniami gatunkowymi (por. Dobrzyńska 1991; Bartosiewicz 2002).

WNIOSKI

Celem przedstawionych rozważań było opisanie mechanizmów spójnościowych stosowanych w wypowiedziach pisemnych osób przystępujących do egzaminu certyfikatowego z języka polskiego jako obcego. W korpusie tekstów znalazło się 300 prac na trzech poziomach zaawansowania językowego: podstawowym (B1), średnim ogólnym (B2) i zaawansowanym (C2), które przebadano pod kątem występowania w nich wykładników więzi międzywypowiedzeniowej. Analiza zgromadzonego materiału pozwoliła na wskazanie tych obszarów działań tekstotwórczych, w obrębie których najczęściej dochodziło do zaburzeń koherencji wypowiedzi.

Analiza zebranych tekstów pozwala wysnuć wniosek, że mimo istnienia wspólnego dla wszystkich badanych prac repertuaru środków decydujących o ich koherencji, sposoby wiązania wyrażen zdaniowych wykazują pewne różnice w zależności od stopnia biegłości językowej autora wypowiedzi.

Wykorzystywane przez zdających wykładniki spójności są znacznie bardziej zróżnicowane w tekstach na wyższych poziomach zaawansowania językowego niż w pracach cudzoziemców, którzy opanowali język polski na poziomie B1. Fakt ten jest dowodem na to, że umiejętności tekstotwórcze, pozwalające na poprawne, a więc zrozumiałe dla odbiorcy i zgodne z intencją nadawcy tworzenie tekstów, są integralną częścią kompetencji komunikacyjnej, wzrastającej w miarę rozwijania się biegłości językowej (por. Nowak 2009, s. 6). U. Żydek-Bednarczuk pisze: „Komunikacyjna działalność nadawców i recepcja oraz rozumienie tekstu przez odbiorców to warunek fortunnoci porozumiewania się” (Żydek-Bednarczuk 2005, s. 60–61). Właściwe wprowadzanie w tekst środków służących budowaniu spójności tekstu niezaprzeczalnie, jak wykazała przeprowadzona analiza, służy precyzji i logice wyводу, ułatwiając odbiór tekstu. Spójność tekstu, jak zauważa T. Dobrzyńska, jest więc „jednym z kluczowych aspektów komunikacji” (Dobrzyńska 1991, s. 168).

W stworzonej na podstawie analizowanego materiału badawczego klasyfikacji wykładników więzi znalazły się zarówno środki gramatyczne (morfologiczne i składniowe), jak i leksykalne. Wyluczając układy *pytanie – odpowiedź*, nawiązania spójnościowe miały kierunek anaforyczny, odsyłały do „jakichś faktów lub przedmiotów” (Grzegorzczukowa 1996, s. 78; por. Topolińska 1984, s. 327) znanych odbiorcy, bo wspomnianych w uprzednim kontekście.

Jednym z najchętniej wykorzystywanych odniesień było powtórzenie. Dokładne repetycje występowały w tekstach na każdym z trzech certyfikatowych poziomów

zaawansowania językowego; powtórzenia niedokładne dotyczyły głównie wypowiedzi na poziomach B2 i C2. Słowotwórcze i morfologiczne przekształcenia elementów językowych, a także trudniejsze repetycje (paralelizmy składniowe, powtórzenia, w których dokonywano modyfikacji otoczenia leksykalnego zdublowanego elementu) rzadko pojawiały się w tekstach na najniższym poziomie zaawansowania.

Synonimy, antonimy, wyrazy należące do jednej grupy tematycznej, a także hiponimy i hiperonimy należą wraz z repetycjami do tych wykładników więzi międzywypowiedzeniowej, które warunkują nie tylko koherencję tekstu, ale także wpływają na styl wypowiedzi. Dublowanie tego samego elementu językowego (nawet w postaci powtórzenia niedokładnego) i wprowadzanie powtórzeń wielowyrazowych może prowadzić (co było zauważalne w tekstach poziomu B1) do niepotrzebnej redundancji. Zastosowanie wykładnika, który nie tylko nawiązuje do swojego poprzednika, ale też wnosi nowe odcienie znaczeniowe, wydaje się w związku z powyższym niezwykle cenne. Jest to działanie istotne nie tylko ze względu na dbałość o styl, ale także z punktu widzenia informatywności wypowiedzi. Analiza prac na poziomie B1 wykazała bowiem, że wielokrotna repetycja tego samego elementu językowego często nie była działaniem zamierzonym. Osłabiając informatywność tekstu, wpływała na jego koherencję.

Umiejętność dostrzegania i wykorzystywania relacji znaczeniowych, w jakie wchodzi elementy językowe, akcentowanie więzi spójnościowej za pomocą odniesień semantycznych pozwala stworzyć rozbudowaną siatkę nawiązań w skali makrotekstowej (por. Majkowski 2007, s. 61). Zdający, którzy włączali w tekst wykładniki spójności należące do omawianej grupy, reprezentowali poziom umiejętności tekstotwórczych wykraczający poza podstawową wiedzę w zakresie znaczenia wyrazów. Wykładniki budujące spójność na dużej przestrzeni tekstu okazały się istotne zwłaszcza w formach obszerniejszych (charakterystyka, tekst argumentacyjny, opis, esej) – wypowiedziach, których schemat gatunkowy pozwala na większą dowolność w kształtowaniu struktury pracy.

Ważne miejsce w zgromadzonym materiale badawczym zajmowały zaimki, których prawidłowa dystrybucja pozwala nadawcy utrzymać, zaś odbiorcy prawidłowo zinterpretować związki między wypowiedziami w tekście. K. Pisarkowa określa zaimek mianem najniezbędniejszego słówka funkcyjnego (Pisarkowa 1971, s. 135). Nic więc dziwnego, że ten podstawowy z punktu widzenia zachowania spójności wypowiedzi wykładnik obecny był w tekstach na każdym poziomie zaawansowania językowego. Zaimek wymaga wskazania we wcześniejszym kontekście właściwego, odpowiadającego sobie antecedensa. Sam stanowi element niepełny znaczeniowo, przez co, jak wykazała analiza tekstów, w których doszło do zaburzeń koherencji, jego wprowadzenie w tekst wymusza na nadawcy zachowanie wyjątkowej precyzji nawiązania. Omawiane przykłady ilustrowały różnorodne układy strukturalne, jakie w badanych wypowiedziach tworzyły zaimki i ich poprzedniki. Na uwagę zasługują jednak przede wszystkim tzw. ciągi zaimkowe (zaimki wprowadzane w kolejne, następujące po sobie wypowiedzenia

bez przypomnienia antecedensa) oraz łańcuchy nawiązań (konfiguracje: *leksem – zaimek – leksem* i *leksem – zaimek – zaimek – leksem*). Obydwa wymienione mechanizmy nawiązań obecne były tylko w pracach egzaminacyjnych na poziomie C2. W wypowiedziach pisemnych zdających na poziomach B1 i B2 nie występowały. Różnice w zastosowaniu zaimków w pracach na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego widać również w przypadku grup zaimkowych. Grupy zaimkowe z powtórzeniami były nieobecne w tekstach zdających, którzy opanowali język polski na poziomie B1. Repetycje w grupach zaimkowych w omawianych ekscerptach pełniły obok spójnościowej także funkcję stylistyczno-retoryczną, której dostrzeżenie i wyzyskanie w tekście mogło być trudne dla zdających na najniższym poziomie zaawansowania.

O ile presentencjalne wykorzystanie zaimka występowało w tekstach na każdym z analizowanych poziomów, o tyle wykładnik spójności w postaci elipsy kontekstowej odnoszącej się do szerszego kontekstu pojawił się tylko w pracach na poziomach B2 oraz C2. Prawdopodobnie powodem nieobecności tego środka spójności w pracach na poziomie B1 jest fakt, że elipsa, jako implicytny wykładnik więzi, jest niewidoczna w strukturze powierzchniowej tekstu. Właściwa identyfikacja nawiązania wymaga umiejętności rozpoznania zależności formalnych między wyrażeniami tekstu, pomiędzy wypowiedzeniem, w które wprowadzono elipsę, a schematem formalno-syntaktycznym wcześniejszego fragmentu (Grochowski 1976).

Bez wcześniejszego kontekstu nie można zinterpretować także treści wprowadzanych w wypowiedź partykuł oraz spójników, których zadaniem jest określanie relacji syntaktycznej pomiędzy fragmentami przed partykułami i po nich, a w przypadku spójników sygnalizowanie, że pomiędzy segmentami tekstu zachodzi określony typ relacji. Badany materiał pokazał, że partykuły nie były chętnie stosowanym wykładnikiem więzi międzywypowiedzeniowej. Te, które inicjowały fragmenty stanowiące uzasadnienie lub wyjaśnienie wcześniejszego sądu nadawcy (*po prostu, przecież*), zostały wyekscerpowane tylko z tekstów na najwyższym poziomie zaawansowania językowego.

Partykuły, podobnie jak wyrażenia metatekstowe, informują o sposobie rozumowania autora wypowiedzi. Wprowadzone w tekst elementy metatekstowe dodatkowo porządkują i komentują tekst przedmiotowy, ułatwiając odbiór wypowiedzi. Zdający wprowadzali metatekst jako sygnał tematu, otwarcia lub zamknięcia wywodu, istnienia związku między określonymi fragmentami wypowiedzi, w funkcji uwydatniającej kolejność poszczególnych części pracy, a także informującej o modyfikacji prezentowanych treści. Ostatnia z wymienionych funkcji wyrażen metatekstowych dotyczyła jednak tylko tekstów na najwyższym poziomie zaawansowania językowego. Umiejętność przeformułowania wypowiedzi, wiedza na temat tego, w jaki sposób właściwie wprowadzać w tekst wyznaczniki tej operacji, przekracza, co udowodniła analiza materiału badawczego, umiejętności tekstotwórcze zdających na poziomach B1 i B2.

Ostatni typ wykładników koherencji tekstu przedstawiony w rozdziale pierwszym książki stanowiły układy *pytanie – odpowiedź*, których moc spójnościowa wynika z paralelnej bliskości pomiędzy członami zestawienia. Układy *pytanie – odpowiedź* okazały się charakterystyczne przede wszystkim dla tekstów autorstwa zdających na najwyższym poziomie zaawansowania językowego. Jako środek nawiązania syntaktycznego wykładnik ten wymaga od autora tekstu nie tylko wiedzy leksykalno-semantycznej, ale i kompetencji w zakresie składni. W analizowanym materiale przeważały formacje o spójności eksplicytnej oparte na leksykalnej i gramatycznej zgodności pytania i odpowiedzi.

Jasno zasygnalizowany początek i koniec tekstu wyraźnie przyczynia się do wzmocnienia spójności wypowiedzi. Autorzy badanych tekstów stosowali różnorodne środki wyznaczające początek i koniec pracy. Analiza wyekscerpowanych przykładów ujawniła kilka interesujących różnic pomiędzy sposobami inicjowania i kończenia prac pisemnych przez zdających na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego. Elementy metatekstowe, jedne z najmocniejszych sygnalizatorów początku i końca, były chętnie wprowadzane przez autorów prac na poziomie B1 w incipitach wypowiedzi. Nie były natomiast stosowane jako sygnały zakończenia. Metatekstowe elementy w formułach finalnych pojawiały się natomiast w wypowiedziach pisemnych autorstwa zdających na poziomach B2 oraz C2.

Wyznaczenie granic wypowiedzi sprawia, że tekst staje się globalnym znakiem, tworzy zamkniętą całość. Analiza prac egzaminacyjnych pokazała, że zdający, wykorzystując specyfikę sytuacji komunikacyjnej, jaką jest egzamin, sięgali po tzw. „unik” (Dobrzyńska 1978), wiążąc pierwsze wypowiedzenia pracy z tematem/ tytułem tekstu. Działanie to było techniką stosowaną w przypadku braku umiejętności sformułowania wypowiedzenia inicjującego wypowiedź i pojawiało się częściej w tekstach na poziomie B1. Tworzone w ten sposób zdanie było konstrukcyjnie niesamodzielne, przez co nie mogło pełnić funkcji wyznacznika delimitacji.

Zaproponowana w ostatnim rozdziale całościowa analiza wybranych prac egzaminacyjnych pokazała, w jaki sposób omówione w pierwszym rozdziale opracowania różnorodne wykładniki spójności tworzą siatkę nawiązań międzywypowiedzeniowych wspomagającą odbiór wypowiedzi. Globalne spojrzenie na tekst wykazało, że prace pisemne na poszczególnych poziomach zaawansowania językowego różnią się nie tylko ze względu na obecność lub brak danego typu mechanizmu spójnościowego, ale także z uwagi na sposób wykorzystania wykładników więzi. Budowanie spójności między sąsiadującymi zdaniami tekstu lub wypowiedziami pozostającymi względem siebie w niewielkiej odległości jest łatwiejsze niż zachowanie jej, kiedy poprzednik i następnik relacji anaforycznej są składnikami zdań dystansywnych. Nie dziwi więc fakt, że w tekstach na najniższym poziomie zaawansowania językowego dystans między poprzednikiem a następnikiem relacji anaforycznej ograniczał się najczęściej do kolejnych zdań tekstu.

Kilkukrotne powtórzenie tego samego elementu językowego w tekstach zdających na poziomie B1 było niejednokrotnie, jak pokazała analiza, postępowaniem niecelowym, które, osłabiając informatywność tekstu, zaburzało koherencję pracy. Działanie to zdradzało niedostatki leksykalne piszących. W tekstach zdających na wyższych poziomach zaawansowania językowego redundancja wykładników spójności była rzadszym zjawiskiem. Autorzy prac egzaminacyjnych potrafili wykorzystać możliwości parafrazy lub wprowadzić leksem synonimiczny.

Choć wykładniki spójności nie są „nieodzownym warunkiem spójności pojęciowej wypowiedzi, trudno jednak wyobrazić sobie, aby konkretne teksty mogły być powszechnie realizowane bez użycia wskaźników nawiązania międzyzdaniowego” (Szkudlarek-Śmiechowicz 2003, s. 9). Zaznaczanie przez autora tekstu relacji spójnościowych pomaga odbiorcy – od którego wymaga się aktywizowania zarówno wiedzy językowej, jak i wiedzy o świecie – zinterpretować wypowiedź zgodnie z intencją nadawcy. T. Dobrzyńska przekonuje, że „spójność tekstu – wyrażająca się w różny sposób i rozmaicie sygnalizowana – jest jednym z kluczowych aspektów komunikacji” (Dobrzyńska 1991, s. 168).

Tabela 5 stanowi syntetyczne zestawienie wykładników spójności tekstu wyekscerpowanych z prac tworzących materiał badawczy zaprezentowanej analizy. Znak „+” w kolumnach B1, B2, C2 oznacza, że wymieniony w tabeli środek więzi był obecny w tekstach na określonym poziomie zaawansowania językowego.

Tabela 5. Wykładniki spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców

Wykładniki spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców	B1	B2	C2
Powtórzenia jednowyrazowe dokładne			
Zachowanie tej samej funkcji składniowej	+	+	+
Zmiana funkcji składniowej	+	+	+
Powtórzenia jednowyrazowe niedokładne			
Kodowanie pojęcia za pomocą rzeczownika	+	+	+
Kodowanie pojęcia za pomocą czasownika		+	+
Kodowanie pojęcia za pomocą innych jednostek leksykalnych zbudowanych na tym samym rdzeniu	+	+	+
Powtórzenia wielowyrazowe	+	+	+
Powtórzenie wyrazu w nowym otoczeniu leksykalnym			
Powtórzenie rozwinięte przydawką			+
Powtórzenie skrócone o przydawkę		+	
Powtórzenie z wymienioną przydawką		+	+
Przeciwstawienia	+	+	+
Paralelizmy składniowe	+	+	+

Tabela 5 (cd.)

Wykładniki spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców	B1	B2	C2
Nagromadzenie powtórzeń	+	+	+
Synonimy			
Systemowe	+	+	+
Kontekstowe	+	+	+
Peryfrazy		+	+
Antonimy			
Systemowe		+	+
Kontekstowe	+	+	+
Wyrazy należące do jednej grupy tematycznej	+	+	+
Hiperonimy i hiponimy			
Hiperonim – hiponim	+	+	+
Hiperonim – kohiponimy	+	+	+
Hiponim – hiperonim	+	+	+
Kohiponimy – hiperonim			+
Kohiponimy		+	+
Zaimek jako wykładnik pronominalizacji			
Zachowanie tej samej funkcji składniowej	+	+	+
Zmiana funkcji składniowej	+	+	+
Ciągi zaimkowe			+
Łańcuchy nawiązań			+
Zaimek jako wykładnik prosentencjalizacji	+	+	+
Grupa zaimkowa z powtórzeniem			
Zaimek i powtórzenie dokładne		+	+
Zaimek i powtórzenie niedokładne	+	+	+
Zaimek i powtórzenie skrócone o przydawkę	+	+	+
Grupa zaimkowa z synonimem	+	+	+
Grupa zaimkowa z hiperonimem	+	+	+
Grupa zaimkowa z rzeczownikiem abstrakcyjnym	+	+	+
Elipsa kontekstowa			
Zachowanie tej samej funkcji składniowej	+	+	+
Zmiana funkcji składniowej	+	+	+
Elipsa szerokiego kontekstu		+	+
Partykuły			
<i>też / także / również</i>	+	+	+
<i>na przykład</i>	+	+	+
<i>po prostu</i>			+
<i>przecież</i>			+

Wykładniki spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców	B1	B2	C2
Wyrażenia metatekstowe			
Sygnały początku i końca	+	+	+
Sygnały tematu wypowiedzi	+	+	+
Sygnały dygresji	+	+	+
Sygnały następstwa i porządku logicznego	+	+	+
Sygnały przeformułowania wypowiedzi			+
Spójniki			
Koniunkcja			
spójnik <i>i</i>		+	+
spójnik <i>a</i>	+	+	+
spójnik <i>więc</i>	+	+	+
spójnik <i>dlatego</i>	+	+	+
Kontrjunktja			
spójnik <i>ale</i>	+	+	+
spójnik <i>jednak / lecz</i>	+	+	+
Podporządkowanie			
spójnik <i>bo / bowiem / ponieważ</i>	+	+	+
Jednorodność formy czasu orzeczeń	+	+	+
Układ <i>pytanie – odpowiedź</i> o spójności eksplicytnej			
Konstrukcje paralelne z powtórzeniami	+	+	+
Konstrukcje paralelne bez powtórzeń	+	+	+
Konstrukcje z odpowiedzią paralelną tak/nie			+
Konstrukcje z odpowiedzią o charakterze metatekstowym			+
Układ <i>pytanie – odpowiedź</i> o spójności implicytnej		+	+
Rama delimitacyjna tekstu			
Zdania inicjalne			
Zdania o treściach ogólnych	+	+	+
Zdania bezpośrednio wprowadzające w świat tekstu	+	+	+
Zdania zawierające elementy metatekstowe	+	+	+
Zdania skorelowane z tematem tekstu			
Zdania samodzielne konstrukcyjnie	+	+	+
Zdania niesamodzielne konstrukcyjnie	+	+	+
Zdania finalne			
Brak wyraźnie zaznaczonej formuły finalnej	+	+	+
Wyraźnie zaznaczona formuła finalna	+	+	+

Źródło: opracowanie własne.

Autorkę niniejszego opracowania interesowało przede wszystkim, co potrafią cudzoziemcy zdający egzaminy z języka polskiego jako obcego. Podczas analizy materiału badawczego nie można było jednak zignorować widocznych w wypowiedziach pisemnych niedostatków w zakresie stosowanych wykładników spójności, powodujących większe lub mniejsze zaburzenia w odbiorze tekstu.

Uchybień w zakresie koherencji tekstu nie ustrzegli się zdający niezależnie od reprezentowanego poziomu zaawansowania językowego. Do istotniejszych zakłóceń z punktu widzenia percepcji tekstu należały te wynikające z: braku relacji nawiązania między wprowadzonym do tekstu wykładnikiem a wcześniejszym kontekstem, zastosowania niewłaściwego wykładnika spójności oraz nieumiejętnego użycia zaimka jako prosentencjalnego wskaźnika nawiązania. Ostatni typ uchybienia dotyczył przede wszystkim prac na poziomie C2. Z tekstów autorstwa zdających na najniższym poziomie zaawansowania językowego nie wyekscerpowano przykładów zaburzeń w zakresie stosowania elipsy kontekstowej. Brak błędów dotyczących użycia elipsy może wynikać przede wszystkim z faktu, że zdający na poziomie B1 znacznie rzadziej wykorzystywali omawiany wykładnik więzi międzywypowiedzeniowej niż autorzy na wyższych poziomach zaawansowania językowego. Wydaje się więc, że brak przykładów obrazujących niewłaściwe użycie elipsy jako środka spójności nie ma związku z umiejętnościami tekstotwórczymi zdających.

Tabela 6 przedstawia zbiorcze zestawienie uchybień spójności tekstu opisanych na podstawie analizowanych prac.

Tabela 6. Niedostatków w zakresie stosowanych wykładników spójności w tekstach egzaminów certyfikatowych

Niedostatków w zakresie stosowanych wykładników spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców	B1	B2	C2
Zaburzenia w zakresie stosowania zaimków			
Niedostosowanie w zakresie kategorii rodzaju	+	+	+
Niedostosowanie w zakresie kategorii przypadku	+	+	+
Niespójność w zakresie prosentencjalnego stosowania zaimka	+	+	+
Zaburzenia w zakresie stosowania elipsy		+	+
Zaburzenia w zakresie stosowanej leksyki	+	+	+
Zaburzenia powstające w wyniku braku jedności czasu	+	+	+
Zaburzenia powstające w wyniku braku relacji nawiązania	+	+	+
Zaburzenia powstające w wyniku zastosowania niewłaściwego wykładnika spójności	+	+	+
Zaburzenia powstające w wyniku braku zróżnicowania stosowanych wykładników nawiązania	+	+	+

Źródło: opracowanie własne.

Choć spójność tekstu nie jest, jak przekonują M. R. Mayenowa (1971) czy U. Żydek-Bednarczuk (2005), immanentną cechą tekstu, nie wynika też wyłącznie z budowy językowej wypowiedzi, to teksty o wysokim stopniu werbalizacji stosunków międzyczłowiekowych, których autorzy prawidłowo wykorzystują funkcje wykładników spójności, są odbierane jako spójne. „Aby tekst mógł być spójny, nadawca w taki sposób musi »zakotwiczyć« informacje, by mogły być one jednoznacznie odczytywane przez odbiorcę” (Kowal 2002). Włączane w tekst środki więzy wzmacniają i stabilizują strukturę tekstu, sprawiając, że jego odbiór staje się płynny, a interpretacja zgodna z intencją nadawcy.

BIBLIOGRAFIA

Literatura przedmiotowa

- ABC nauczania metodyki języka polskiego jako obcego*, 2005, A. Seretny, E. Lipińska (red.), Kraków
- Achtelik A., Hajduk-Gawron W., Madeja A., Świątek M., 2009, *Bądź na B1. Zbiór zadań z języka polskiego oraz przykładowe testy certyfikacyjne dla poziomu B1*, Kraków
- Ampel-Rudolf M., 2002, *Funkcje metatekstu w gawędach H. Rzewuskiego „Pamiętki Soplicy”*, [w:] M. Krauz, K. Ożóg (red.), *Składnia, stylistyka, struktura tekstu. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Teresie Ampel*, Rzeszów
- Angielsko-polsko-słoweński glosariusz terminów z zakresu testowania biegłości językowej*, 2004, W. Martyniuk (red.), Kraków
- Apresjan J., 2000, *Semantyka leksykalna: synonimiczne środki języka*, tłum. Z. Kozłowska, A. Markowski, Wrocław–Warszawa–Kraków
- Awdiejew U., Dąbmska E., Lipińska E., 1986, *Jak to napisać? Ćwiczenia redakcyjno-stylistyczne dla studentów polonijnych*, Kraków
- Bartmiński J., 1990, *O spójności pieśni ludowej*, [w:] tenże (red.), *Folklor – język – poetyka*, Wrocław–Warszawa–Kraków
- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2009, *Tekstologia*, Warszawa
- Bartmiński J., Tokarski R., 1986, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] T. Dobrzyńska (red.), *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź
- Bartmiński J., Żuk G., 2009, *Pojęcie równości i jego profilowanie we współczesnym języku polskim*, „Etnolingwistyka”, nr 21, *Problemy języka i kultury*, Lublin
- Bartosiewicz D., 1998, *Spójność tekstu uczniowskiego jako element strategii nadawczo-odbiorczej*, [w:] J. Porayski-Pomsta, J. Podracki (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 2. Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej*, Warszawa
- Bartosiewicz D., 2002, *Komunikacyjna funkcja wykładników spójności tekstu*, Łódź
- Beaugrande de, R. A., Dressler W. U., 1990, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, Warszawa
- Bednarczuk L., 2002, *Elipsa a spójność tekstu*, [w:] M. Krauz, K. Ożóg (red.), *Składnia, stylistyka, struktura tekstu*, Rzeszów
- Bellert J., 1971, *O pewnym warunku spójności tekstu*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Bogusławski A., 1983, *Słowo o zdaniu i tekście*, [w:] T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław
- Boniecka B., 1980, *Składnia pytania i odpowiedzi we współczesnej polszczyźnie mówionej*, Wrocław
- Boniecka B., 1983, *Pole semantyczne jako czynnik spójności tekstu dialogowego*, [w:] T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź

- Boniecka B., 1999, *Lingwistyka tekstu – teoria i praktyka*, Lublin
- Brzeziński J., 1987, *Podstawy glottodydaktyczne nauczania języka polskiego dzieci polonijnych*, Lublin
- Butcher A., Janowska I., Przechodzka G., Zarzycka G., 2011, *Celuję w C2. Zbiór zadań do egzaminu certyfikowanego z języka polskiego jako obcego na poziomie C2*, Kraków
- Cichońska M., 2004, *Z problematyki opisu anafory i katafory. Zarys problematyki badawczej*, „Висник Львівського Університету. Серія філологічна”, 34, Львів
- Cudak R., 2010, *Tekst w nauczaniu cudzoziemców jako problem metodologiczny*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 17, *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 2*, red. G. Zarzycka, G. Rudziński
- Czeniek A., 2010, *Sprawność pisania – sprawnością odkrywaną na nowo*, [w:] K. Birecka, K. Tarczyńska (red.), *Nowe perspektywy w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Toruń
- Czeniek A., 2013, „Zawsze będę wracać do Polski nawet chociaż i na wakacje”, czyli o sposobach łączenia zdań przez dzieci polonijne, [w:] J. Mazur, A. Małyska, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna. W obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, t. 2, Lublin
- Czoska A., Karaskiewicz A., 2012, *Operatory metatekstowe w funkcji wskazówek organizacji tekstu telewizyjnej relacji na żywo*, „Investigationes Linguisticae”, nr 26, Poznań
- Data K., 2001, *Struktura tekstu w nauczaniu języka polskiego*, [w:] R. Cudak, J. Tambor (red.), *Inne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, Katowice
- Dijk, van, T. A., 2001, *Dyskurs jako struktura i proces*, przeł. G. Grochowski, Warszawa
- Dobrzyńska T., 1969, *Jak zaczyna się i kończy wypowiedź*, „Pamiętnik Literacki”, R. 60, z. 2
- Dobrzyńska T., 1971, *O głosowej delimitacji tekstu*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Dobrzyńska T., 1974, *Delimitacja tekstu literackiego*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Dobrzyńska T., 1978, *Delimitacja tekstu pisanego i mówionego*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *Tekst. Język. Poetyka. Zbiór studiów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Dobrzyńska T., 1991, *Tekst. Próba syntezy*, „Pamiętnik Literacki”, t. 82, z. 2
- Dobrzyńska T., 1993, *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa
- Dobrzyńska T., 2001, *Od niespójności do (super)koherencji. Rola metatekstu w utworze literackim*, [w:] A. Pajdzińska, R. Tokarski (red.), *Semantyka tekstu artystycznego*, Lublin
- Dobrzyńska T., 2010, *Tekst*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin
- Duszak A., 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa
- Dutka A., 1992, *Przeformułowanie w dyskursie. Funkcje i wykładniki*, „Pamiętnik Literacki”, t. 83, z. 4
- ESOKJ 2003, *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, Warszawa
- Firbas J., 1974, *O pojęciu dynamiczności wypowiedzeniowej w teorii funkcjonalnej perspektywy zdania*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *Tekst i język. Problemy semantyczne*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk

- Gajda S., 1975, *Wokół synonimu*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Filologia Polska”, XIII
- Gajda S., 1982, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Warszawa
- Gajewska U., 2004, *Metatekstemy w języku nauk ścisłych*, Rzeszów
- Gaszyńska-Magiera M., 2002, *Teksty prasowe w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] K. Michalewski (red.), *Tekst w mediach*, Łódź
- Gaszyńska-Magiera M., 2010, *Spójność tekstu a ocena stopnia jego trudności*, „Kwartalnik Polonicum”, t. 10
- Grabias S., 2003, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin
- Grochowski M., 1996, *O partykułach jako wykładnikach nawiązania. Analiza wyrażenia „wręcz”*, [w:] M. Grochowski (red.), *Anafora w strukturze tekstu*, Warszawa
- Grochowski M., 1976, *O pojęciu elipsy*, „Pamiętnik Literacki”, R. 67, z. 1
- Grochowski M., 1978, *Czy zjawisko elipsy istnieje?*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *Tekst. Język. Poetyka*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Grochowski M., 1982, *Zarys leksykologii i leksykografii. Zagadnienia synchroniczne*, Toruń
- Grochowski M., 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź
- Grzegorzczkowska R., 1972, *Wykładniki kwantyfikacji w polskim zdaniu*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych. Seria 4*, Warszawa
- Grzegorzczkowska R., 1994, *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice
- Grzegorzczkowska R., 1996, *Polskie leksemy z wbudowaną informacją anaforyczną*, [w:] M. Grochowski (red.), *Anafora w strukturze tekstu*, Warszawa
- Grzegorzczkowska R., 2001, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa
- Habrajska G., 2004, *Komunikacyjna analiza i interpretacja tekstu*, Łódź
- Honowska M., 1984, *Grzybnia zaimkowa. Przyczynek do zagadnień spójności tekstu*, „Polonica”, nr 10
- Iluk J., 2012, *Systematyczne pisanie – jak wpływa na kompetencję komunikacyjną w języku obcym?*, „Języki Obce w Szkole”, nr 4
- Jachimowska K., 2013, *Komunikacyjne aspekty tekstów pisanych przez osoby z dysfunkcją słuchu*, Łódź
- Jadacka H., 2007, *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*, Warszawa
- Janowska I., 2011, *Podejście zadaniowe do nauczania i uczenia się języków obcych. Na przykładzie języka polskiego jako obcego*, Kraków
- Jastrzębska-Golonka D., Rypel A., 2008, *Specyfika tworzenia tekstów przez uczniów z deficytami słuchu – wybrane zagadnienia*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmatyngwistyczne 5. Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej*, Warszawa
- Jędrzejko E., 1993, *Nominalizacje w systemie i w tekstach współczesnej polszczyzny*, Katowice
- Jodłowski S., 1977, *Podstawy polskiej składni*, Warszawa
- Kaczorowska H., Kaczorowski M., 2008, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmatyngwistyczne 5. Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej*, Warszawa
- Kędziała W., 1979, *Wskaźniki nawiązania w dialogu. Z badań nad składnią języka mówionego*, „Poradnik Językowy”, nr 5

- Klemensiewicz Z., 1949–1950, *O syntaktycznym stosunku nawiązania*, „Slavia”, t. 19, z. 12
- Klemensiewicz Z., 1969, *Zarys składni polskiej*, Warszawa
- Komorowska H., 2002, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa
- Kowal I., 2002, *Spójność referencjalna w opowiadaniach 9–15-latków*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- Krauz M., 1995, *Powtórzenie jako czynnik spajający tekst*, [w:] T. Ampel (red.), *O stylu poezji i prozy. Funkcje, kategorie, struktury*, Rzeszów
- Krauz M., 1996, *Zdania inicjalne w języku polskim*, Rzeszów
- Krzyżyk D., 2010, *Umiejętności tekstotwórcze i językowe uczniów w pracach maturalnych z języka polskiego*, [w:] U. Kopeć, Z. Sibiga (red.), *Kształcenie językowe w dobie kultury masowej polisensorycznej*, Rzeszów
- Labocha J., 1990, *Opowiadania ludowe ze Śląska Cieszyńskiego w Czechosłowacji w świetle pragmalingwistyki tekstu*, Kraków
- Labocha J., 2008, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków
- Laskowska E., 2004, *Dyskurs parlamentarny w ujęciu komunikacyjnym*, Bydgoszcz
- Leontiewa N., 1971, *O pewnych właściwościach spójnego tekstu*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Lesz-Duk M., 2001, *Kohezja leksykalna we współczesnych tekstach publicystycznych*, [w:] K. Michalewski (red.), *Współczesna leksyka*, t. 1, Łódź
- Lipińska E., 2000, *Sprawność pisania w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, „Języki Obce w Szkole”, nr 5
- Lipińska E., 2001, *Nauczanie pisania. Warsztaty*, [w:] R. Cudak, J. Tambor (red.), *Imne optyki. Nowe programy, nowe metody, nowe technologie w nauczaniu kultury polskiej i języka polskiego jako obcego*, Katowice
- Lipińska E., 2002, *O nieprzydatności pisania „z powietrza” i kluczowej roli etapu wstępnego i końcowego w procesie pisania*, „Języki Obce w Szkole”, nr 6
- Lipińska E., 2012, *Umiesz? Zdasz! Materiały przygotowujące do egzaminu certyfikatowego z języka polskiego jako obcego na poziomie B2*, Kraków
- Majewska-Tworek A., Zaśko-Zielińska M., 2008, *Spójność tekstu argumentacyjnego w doskonaleniu umiejętności pisania*, „Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, z. 16: *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, M. Witkowska-Gutkowska, B. Grochala (red.), Łódź
- Majkowski G., 2001, *Z zagadnień spójności linearnej tekstu (uwagi na marginesie edukacji językowej)*, [w:] H. Synowiec (red.), *Z teorii i praktyki dydaktycznej języka polskiego*, 16, Katowice
- Majkowski G., 2002, *Mechanizmy usuwania powtórzeń w pismach politycznych Juliusza Słowackiego ogłoszonych w latach 1846–1848*, „Prace Filologiczne”, t. 47
- Majkowski G., 2004, *Kohezja zaimkowa w dokumentach życia społecznego okresu Oświecenia*, „Prace Filologiczne”, t. 49
- Majkowski G., 2007, *Kohezja w publicystyce okresu Oświecenia*, Łódź
- Makarewicz R., 2002, *Zaburzenia spójności tekstu u ucznia dyslektycznego*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa

- Marciszewski W., 1983, *Spójność strukturalna a spójność semantyczna*, [w:] T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź
- Markowski A., 2012, *Wykłady z leksykologii*, Warszawa
- Martyniuk W., *Rozwijanie kompetencji językowej poprzez tworzenie tekstów*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- Mayenowa M. R., 1971, *Spójność tekstu a postawa odbiorcy*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Mayenowa M. R., 1993, *Studia i rozprawy*, oprac. A. Axer, T. Dobrzyńska, Warszawa
- Mayenowa M. R., 2000, *Poetyka teoretyczna. Zagadnienia języka*, Wrocław–Warszawa–Kraków
- Michalewski K., 2001, *Zaimki wskazujące a kontekst i kompetencja językowa uczestników komunikacji*, [w:] K. Michalewski (red.), *Współczesna leksyka*, Łódź
- Mikołajczuk A., 2013, *Modele gatunkowe tekstu pisanego przez uczniów na egzaminie maturalnym (w kontekście planowanej modernizacji matury z języka polskiego)*, „Poradnik Językowy”, z. 1
- Miodunka W., 2013, *Jakość polszczyzny używanej przez cudzoziemców. Metody analizy jakości na materiale egzaminów certyfikatowych z języka polskiego jako obcego w roku 2011*, „Poradnik Językowy”, z. 1
- Miodunka W., Przechodzka G., 2006a, *Kompetencja w języku polskim polskich maturzystów i zaawansowanych cudzoziemców. Badania porównawcze*, „Polonistyka”, nr 7
- Miodunka W., Przechodzka G., 2006b, *Kompetencja językowa polskich maturzystów*, „Polonistyka”, nr 8
- Możejko Z. P., 2010, *Świadomość struktury informacyjnej tekstu pisanego w nauczaniu języka obcego*, [w:] J. Knieja, T. Zygmunt, Ł. Brzana (red.), *Literaturoznawstwo, językoznawstwo i kulturoznawstwo jako płaszczyzny przekazu we współczesnej glottodydaktyce*, Lublin
- Nocoń J., 2002, *Metatekst w tekście uczniowskim (na przykładzie rozprawki)*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- Nocoń J., 2007, *Paradoksy stylu podręczników szkolnych*, „Спутник”, 6, Belgrad
- Nowak E., 2009a, *Szkolna dydaktyka polonistyczna wobec językoznawczych teorii tekstu*, „Polonistyka”, nr 8
- Nowak E., 2009b, *Jak rozwijać i doskonalić uczniowską sprawność tworzenia tekstu*, [w:] A. Janus-Sitarz (red.), *W trosce o dobrą edukację*, Kraków
- Nowak E., 2012, *Odtwarzanie, przetwarzanie, tworzenie – uczniowskie działania tekstotwórcze*, [w:] A. Janus-Sitarz (red.), *Twórczość i tworzenie w edukacji polonistycznej*, Kraków
- Nowak F., 2002, *Niekompetencje językowe w tekstach pisanych uczniów klas VIII szkoły podstawowej*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- O spójności tekstu. Zbiór studiów*, 1971, M. R. Mayenowa (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Pado A., 2013, *Planowanie i konstruowanie wypowiedzi ustnych i pisemnych w klasie językowej*, „Języki Obce w Szkole”, nr 2

- Pałuszyńska E., 2013, *Kształtowanie kompetencji dyskursywnej w procesie (glotto)dydaktycznym*, [w:] J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl (red.), *Glottodydaktyka polonistyczna. W obliczu dynamiki zmian językowo-kulturowych i potrzeb społecznych*, t. 2, Lublin
- Pisarek W., 1966, *Tytuł utworu swoistą nazwą własną*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Katowicach”, z. 31
- Pisarkowa K., 1969, *Funkcje składniowe polskich zaimków odmiennych*, Wrocław–Warszawa–Kraków
- Pisarkowa K., 1971, *Uwagi o dystrybucji i zakresie funkcji polskiego zaimka odmiennego*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Polański E., 2000, *Typy uchybień uczniów w organizacji tekstu wypracowań*, [w:] K. Ożóg, J. Pasterska (red.), *Polonistyka zintegrowana*, Rzeszów
- Prizel-Kania A., 2008, *Rozumienie ze słuchu – strategie uczących się języka polskiego*, [w:] A. Seretny, E. Lipińska (red.), *Rozwijanie i testowanie biegłości w języku polskim jako obcym*, Kraków
- Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1–C2*, 2011, I. Janowska, E. Lipińska, A. Rabiej, A. Seretny, P. Turek (red.), Kraków
- Przechodzka G., 2008, *Przygotowanie i ewaluacja egzaminów certyfikatowych z języka polskiego jako obcego*, [w:] W. Miodunka, A. Seretny (red.), *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, Kraków
- Przechodzka G., 2015, *Kompetencja językowa polskich maturzystów w świetle wyników matur z lat 2005–2008 i testów certyfikowanych*, Lublin
- Ptaszek G., 2005, *Rozumienie wzorca gatunkowego baśni – na przykładzie wypowiedzi pisemnych uczniów klasy czwartej szkoły podstawowej*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 4. Komunikacja i tekst w perspektywie rozwojowej i dydaktycznej*, Warszawa
- Ricoeur P., 1984, *Model tekstu: działanie znaczące rozważane jako tekst*, przeł. J. Falkowska, „Pamiętnik Literacki”, R. 75, z. 2
- Ricoeur P., 1989, *Język, tekst, interpretacje. Wybór pism*, Warszawa
- Rudziński G., 2008, *Teksty do nauczania języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 16, *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego*
- Ruszer A., 2013, *Oswoić tekst. Podręcznik kompozycji i redakcji tekstów użytkowych dla poziomów B2 i C1*, Kraków
- Saloni Z., 1971, *Definicja spójności tekstu*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Semantyka tekstu i języka*, 1976, M. R. Mayenowa (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Seretny A., 2006, *Wskaźniki czytelności tekstu jako pomoc w określaniu stopnia jego trudności*, „LingVaria”, nr 2
- Seretny A., Lipińska E., 2005, *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków
- Standardy wymagań egzaminacyjnych*, 2003, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, Warszawa
- Starzec A., 1994, *Metatekst w tekstach popularnonaukowych i naukowych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Językoznawstwo”, z. 15

- Storrer A., 2009, *Koherencja w hipertekstach*, [w:] Z. Bilut-Homplewicz, W. Czachur, M. Smykała (red.), *Lingwistyka tekstu w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy. Antologia tłumaczeń*, t. 1, Wrocław
- Strycharz K., 1995, *O tematycznych wskaźnikach nawiązania między akapitami w nowelach pozytywistycznych*, [w:] T. Ampel (red.), *O stylu poezji i prozy. Funkcje, kategorie, struktury*, Rzeszów
- Studia Pragmalingwistyczne 2. Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej*, 1998, J. Porayski-Pomsta, J. Podracki (red.), Warszawa
- Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, 2002, J. Porayski-Pomsta (red.), Warszawa
- Studia Pragmalingwistyczne 4. Komunikacja i tekst w perspektywie rozwojowej i dydaktycznej*, 2005, J. Porayski-Pomsta (red.), Warszawa
- Studia Pragmalingwistyczne 5. Mowa i język w perspektywie dydaktycznej, logopedycznej i rozwojowej*, 2008, J. Porayski-Pomsta (red.), Warszawa
- Szkudlarek E., 1999, *Kontekstowa elipsa akomodowanych jednostronnie uzupełnień predykatu*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, nr 38, Łódź
- Szkudlarek E., 2001a, *Środki kohezji w utworach poetyckich*, „Zeszyty Naukowe WSHE w Łodzi”, nr 5(18)
- Szkudlarek E., 2001b, *Zaimki wskazujące a kontekst i kompetencja językowa uczestników komunikacji*, [w:] K. Michalewski (red.), *Współczesna leksyka*, t. 2, Łódź
- Szkudlarek E., 2003, *Wskaźniki nawiązania we współczesnych tekstach polskich. (Na materiale współczesnej nowelistyki polskiej)*, Łódź
- Szkudlarek-Śmiechowicz E., 2006, *Spójność/niespójność potoku składniowego*, [w:] A. Jaklová (red.), *Komunikace – styl – text*, České Budějovice
- Szkudlarek-Śmiechowicz E., 2010a, *Pojęcia: spójność, kohezja i koherencja*, „Prace Komisji Językoznawczej Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego”, XX
- Szkudlarek-Śmiechowicz E., 2010b, *Tekst w radiowej i telewizyjnej debacie politycznej. Struktura, spójność, funkcjonalność*, Łódź
- Tabisz A., 2005, *Uczenie tworzenia tekstu w gimnazjum – fakt czy mit?*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 4. Komunikacja i tekst w perspektywie rozwojowej i dydaktycznej*, Warszawa
- Tarczyńska B., 1998, *Leksykalne wykładniki spójności tekstowej w wypowiedziach uczniów*, [w:] J. Porayski-Pomsta, J. Podracki (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 2. Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej*, Warszawa
- Tekst. Język. Poetyka*, 1978, M. R. Mayenowa (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Topolińska Z., 1977, *Mechanizmy nominalizacji w języku polskim*, „Studia Gramatyczne”, nr 1
- Topolińska Z., 1978, *O pojęciach nominalizacja i substancywizacja i ich przydatności w opisie języka*, [w:] *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria 5: Językoznawstwo, Warszawa
- Topolińska Z., 1984, *Składnia grupy imiennej*, [w:] Z. Topolińska (red.), *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, Warszawa
- Trybulec A., 1971, *Typologiczna definicja spójności tekstu*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Tymiakin L., 2004, *Kompozycja uczniowskiego tekstu argumentacyjnego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, nr 22

- Wajszczuk J., 1971, *Przeciwstawienie jako struktura właściwa szerokim kontekstom*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Wajszczuk J., 1981, *Pojęcie nawiązania*, „Polonica”, nr 7
- Wajszczuk J., 1983, *Tekst spójny czy po prostu tekst?*, [w:] T. Dobrzyńska, E. Janus (red.), *Tekst i zdanie. Zbiór studiów*, Wrocław
- Wajszczuk J., 1986, *Spójnik jako zobowiązanie*, [w:] T. Dobrzyńska (red.), *Teoria tekstu. Zbiór studiów*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź
- Walusiak E., 1998, *Mechanizmy organizacji tekstu – nawiązanie i dodawanie*, „Polonica”, t. 19
- Walusiak E., 1999, *Hierarchizacja treści i nawiązanie wewnątrztekstowe. Wykładowe leksykalne*, Warszawa
- Wierzbička A., 1971, *Metatekst w tekście*, [w:] M. R. Mayenowa (red.), *O spójności tekstu*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Wierzbński J., 1992, *Z badań nad problematyką antonimiczną w radzieckiej literaturze lingwistycznej*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica”, nr 26
- Wilkoń A., 1986, *Funkcje kategorii gramatycznych w tekstach literackich*, cz. 1: *Kategoria osoby*, [w:] tenże (red.), *Język artystyczny*, t. 4, Katowice
- Wilkoń A., 2002, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Kraków
- Winiarska J., 2001, *Operatory metatekstowe w dialogu telewizyjnym*, Kraków
- Wiśniewska H., 1983, *Spójność tekstu w wypracowaniach olimpijczyków*, „Poradnik Językowy”, nr 5
- Wiśniewska H., 1995, *Łatwa i trudna kompozycja pisemnych wypracowań uczniowskich*, „Polonistyka”, nr 4
- Witosz B., 2001, *Metatekst – w opisie teorii tekstowym, stylistycznym i pragmalingwistycznym*, [w:] B. Witosz (red.), *Stylistyka a pragmatyka*, Katowice
- Witosz B., 2009, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice
- Wojenka M., 2010, *Ćwiczenia w zakresie spójności tekstu w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego*, „Acta Universitatis Lodzianis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 17, *Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, G. Zarzycka, G. Rudziński (red.), Łódź
- Wojenka-Karasek M., 2015, *Najniezbędniejsze słówko funkcyjne. Zaimek jako wskaźnik spójności w wypracowaniach cudzoziemców*, [w:] M. Gaze, P. Góralczyk-Mowczan (red.), *Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców – 3*, Łódź
- Wojtak M., 2013, *Tekst i jego gatunki w ostatnim siedemdziesięcioleciu*, [w:] A. Dunin-Dudkowska, A. Małyska (red.), *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Mazurowi*, Lublin
- Wołodźko E., 1984, *Funkcje okoliczników w organizacji większych odcinków tekstu w języku rosyjskim i polskim*, [w:] M. Blicharski (red.), *Problemy lingwistyki tekstu*, Katowice
- Wójcicka M., 2006, *Funkcja ramowych formuł tekstowych (na przykładzie prozatorskich gatunków folkloru)*, [w:] J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan (red.), *Teksty kultury 2. Oblicza komunikacji*, Lublin
- Wójcicka M., 2006, *Funkcje ramowych formuł tekstowych (na przykładzie prozatorskich gatunków folkloru)*, [w:] J. Mazur, M. Rzeszutko-Iwan (red.), *Teksty kultury 2. Oblicza komunikacji XXI wieku*, Lublin

- Wójcikiewicz M., 1993, *Piszę, więc jestem. Podręcznik kompozycji i redakcji tekstów*, Kraków
- Wróblewski M., 1998, *Uwarunkowania kompozycyjne tekstu udanego*, [w:] J. Porayski-Pomsta, J. Podracki (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 2. Tekst – wypowiedź – dyskurs w dydaktyce szkolnej*, Warszawa
- Wróblewski M., 2002, *Pisanie w szkole: sztuka czy rzemiosło?*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- Wstęp do językoznawstwa*, 1982, J. Bańczerowski, J. Pogonowski, T. Zgółka (red.), Poznań
- Zarzycka G., 2004, *Linguakultura – czym jest, jak ją badać i otwierać? Materiały z Międzynarodowej Konferencji Stowarzyszenia „Bristol”*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław
- Zaśko-Zielińska M., Majewska-Tworek A., Piekot T., 2008, *Sztuka pisania: przewodnik po tekstach użytkowych*, Warszawa
- Zbróg P., 2008, *Model rozwijania kompetencji uczniów w zakresie tworzenia użytkowych gatunków mowy*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2008, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa
- Zwolski H., 1985, *Piszemy po polsku. Ćwiczenia form wypowiedzi dla studentów zaawansowanych*, Kraków
- Żmigrodzki P., 2003, *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Katowice
- Żydek-Bednarczuk U., 1994, *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice
- Żydek-Bednarczuk U., 2002, *Modele i wzorce tekstu uczniowskiego*, [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Studia Pragmalingwistyczne 3. Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi*, Warszawa
- Żydek-Bednarczuk U., 2005, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków
- Żydek-Bednarczuk U., 2006, *Opis poziomów kompetencji w polskim systemie certyfikatorym*, [w:] J. Tambor, D. Rytel-Kuc (red.), *Polityka językowa a certyfikacja*, Katowice–Lipsk
- Żydek-Bednarczuk U., 2008, *Tekst w procesie certyfikacji*, [w:] W. Miodunka, A. Seretny (red.), *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI wieku*, Kraków
- Żydek-Bednarczuk U., 2014, *Tekst w nauczaniu języka polskiego jako obcego w kontekście działań i strategii komunikacyjnych*, [w:] B. Grochala, E. Pałuszyńska (red.), *Teksty, podteksty i konteksty. O współczesnej polszczyźnie i jej kontaktach z innymi językami słowiańskimi*, Łódź

Słowniki, encyklopedie, leksykony

- Dąbrowka A., Geller E., 1995, *Słownik antonimów*, Warszawa
- Dąbrowka A., Geller E., Turczyn R., 1993, *Słownik synonimów*, Warszawa
- Encyklopedia języka polskiego*, 1992, S. Urbańczyk (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków
- Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, 1999, K. Polański (red.), Wrocław
- Grochowski M., 1997, *Wyrażenia funkcyjne. Studium leksykograficzne*, Kraków
- Grochowski M., Kisiel A., Żabowska M., 2014, *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, Kraków

- Müldner-Nieckowski P., 2004, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa
Ożóg K., 1990, *Leksykon metatekstowy współczesnej polszczyzny mówionej. Wybrane zagadnienia*, Kraków
Słownik terminów literackich, 1988, J. Sławiński (red.), Wrocław
Słownik współczesnego języka polskiego, 1996, B. Dunaj (red.), Warszawa
Uniwersalny słownik języka polskiego, 2003, S. Dubisz (red.), Warszawa
Wielki słownik wyrazów bliskoznacznych PWN, 2005, M. Bańko (red.), Warszawa
Wyrwas K., Sujkowska-Sobisz K., 2005, *Mały słownik terminów teorii tekstu*, Kraków

Źródła internetowe

- [file:///C:/Users/User/Downloads/D20031871%20\(7\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/D20031871%20(7).pdf) [dostęp: 12.11.2013]
<http://certyfikatpolski.pl/index.php/pl/kryteria-oceny> [dostęp: 30.06.2014]
[http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/3324_u/\\$file/3324_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie7.nsf/nazwa/3324_u/$file/3324_u.pdf) [dostęp: 12.12.2015]
http://www.bip.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_08/9ff44be5b568fc260661fc60ead58630.pdf [dostęp: 12.12.2015]
<http://www.certyfikatpolski.pl> [dostęp: 1.07.2014]
<http://www.certyfikatpolski.pl/pl/egzamin-w-liczbach/miejsca-egzaminow> [dostęp: 11.11.2013]
<http://www.cke.edu.pl/index.php/egzamin-maturalny-left> [dostęp: 12.01.2016]
http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_10/0eaf87f788f5a13a44e7ab4cf4789b5d.pdf [dostęp: 12.12.2015]

SPIS TABEL

Tabela 1. Tematy cytowanych prac wypowiedzi pisemnych	13
Tabela 2. Formy wypowiedzi pisemnych w części D egzaminu certyfikacyjnego dla poziomów B1, B2, C2	18
Tabela 3. Umiejętności w zakresie tworzenia wypowiedzi pisemnej dla poziomów B1, B2, C2 (zgodnie ze skalą biegłości ESOKJ) ...	19
Tabela 4. Klasyfikacja typów spójności	39
Tabela 5. Wykładniki spójności w tekstach pisanych przez obcokrajowców	259
Tabela 6. Niedostatki w zakresie stosowanych wykładników spójności w tekstach egzaminów certyfikacyjnych	262

Czytelnik znajdzie w publikacji analizę mechanizmów spójności językowej w tekstach pisanych przez obcokrajowców, którzy przystąpili do egzaminu certyfikacyjnego z języka polskiego jako obcego, a następnie klasyfikację stosowanych przez nich wykładników. Autorka bada, jak zmieniają się sposoby wiązania wyrażenia zdaniowych w zależności od poziomu znajomości języka oraz wskazuje najczęściej popełniane przez cudzoziemców błędy. Podstawa to materiały egzaminacyjne (wypowiedzi pisemne) z trzech poziomów nauczania: B1, B2 i C2. Z badań płynie wniosek, że umiejętność tworzenia spójnych tekstów jest integralną częścią kompetencji komunikacyjnej, rozwijającej się wraz ze wzrostem kompetencji językowej. Wykładniki więzy okazały się bardziej istotne w dłuższych formach wypowiedzi, takich jak charakterystyka, tekst argumentacyjny, opis czy esej.

Brakuje opracowań o podobnej tematyce, zarówno w literaturze polskiej, jak i światowej. Większość prac odnoszących się do spójności tekstu dotyczy rozważań na poziomie filologicznym, natomiast publikacja Magdaleny Karasek jest zwróceniem się w kierunku praktycznej aplikacji instrumentarium językoznawczego do działań dydaktycznych.

Z recenzji prof. dr hab. Anny Dunin-Dudkowskiej